अनुक्रमणिका ।

अध्यायनाम ।	पत्राङ्कः ।	अध्यायनाम ।	पत्राङ्कः
उपनयनाध्यायः	१	२८ सद्योवृष्टिलक्षणं	८२
सांवत्सरसूत्रं	२	२९ कुसुमलताध्यायः	८५
आदित्यचारः	७	३० सन्ध्यालक्षणं	८७
चन्द्रचारः	११	३१ दिग्दाहलक्षणं	९०
राहुचारः	१४	३२ भूमिकम्पलक्षणं	९१
भौमचारः	२४	३३ उल्कालक्षणं	९४
बुधचारः	२६	३४ परिवेषलक्षणं	९६
बृहस्पतिचारः	२८	३५ इन्द्रायुधलक्षणं	९८
शुक्रचारः	३३	३६ गन्धर्वनगरलक्षणं	९९
शनैश्चरचारः	३८	३७ प्रतिसूर्यलक्षणं	१००
११ केतुचारः	४०	३८ रजोलक्षणं	१००
१२ अगस्त्यचारः	४५	३९ निर्घातलक्षणं	१०१
१३ सप्तर्षिचारः	४८	४० सस्यजातकं	१०२
१४ कूर्मविभागः	५०	४१ द्रव्यनिश्चयः	१०३
१५ नक्षत्रव्यूहः	५३	४२ अर्घकाण्डं	१०४
१६ ग्रहभक्तयः	५६	४३ इन्द्रध्वजसम्पत्	१०५
१७ ग्रहयुद्धं	६०	४४ नीराजनविधिः	११२
१८ शशिग्रहसमागमः	६३	४५ खञ्जनदर्शनं	११४
१९ ग्रहवर्षफलं	६४	४६ उत्पातलक्षणं	११६
२० ग्रहशृङ्गाटकं	६८	४७ मयूरचित्रकं	१२५
२१ गर्भलक्षणं	६९	४८ पुष्यस्नानं	१२८
२२ धारणा	७२	४९ पट्टलक्षणं	१३६
२३ प्रवर्षणं	७३	५० खड्गलक्षणं	१३७
२४ रोहिणीयोगः	७४	५१ अङ्गविद्या	१३९
२५ स्वातियोगः	७८	५२ पिटकलक्षणं	१४४
२६ आषाढीयोगः	७९	५३ वास्तुविद्या	१४५
२७ वातचक्रं	८१	५४ दकार्गलं	१५६

अध्यायनाम	पत्राङ्कः	अध्यायनाम	पत्राङ्कः
५५ वृक्षायुर्वेदः	१६७	८२ पद्मरागपरीक्षा	२२७
५६ प्रासादलक्षणं	१७०	८३ मरकतपरीक्षा	२२९
५७ वज्रलेपः	१७२	८४ दीपलक्षणं	२२९
५८ प्रतिमालक्षणं	१७३	८५ दन्तकाष्ठलक्षणं	२२९
५९ वनसम्प्रवेशः	१७८	८६ मिश्रकाध्यायः	२३०
६० प्रतिष्ठापनं	१७९	८७ अन्तरचक्रं	२३७
६१ गोलक्षणं	१८०	८८ शकुनरुतं	२४१
६२ श्वलक्षणं	१८३	८९ श्वचक्रं	२४६
६३ कुक्कुटलक्षणं	१८४	९० शिवारुतं	२४८
६४ कूर्मलक्षणं	१८४	९१ मृगचेष्टितं	२५०
६५ छागलक्षणं	१८४	९२ गवेङ्गितं	२५०
६६ अश्वलक्षणं	१८६	९३ अश्वचेष्टितं	२५१
६७ गजलक्षणं	१८६	९४ हस्तीङ्गितं	२५२
६८ पुरुषलक्षणं	१८७	९५ वायसरुतं	२५३
६९ पञ्चमहापुरुषलक्षणं	१९९	९६ शाकुनोत्तराध्यायः	२५९
७० स्त्रीलक्षणं	२०३	९७ पाकाध्यायः	२६१
७१ वस्त्रच्छेदलक्षणं	२०६	९८ नक्षत्रगुणाः	२६३
७२ चामरलक्षणं	२०७	९९ तिथिकरणगुणाः	२६५
७३ छत्रलक्षणं	२०७	१०० विवाहनक्षत्रलग्ननिर्णयः	२६६
७४ स्त्रीप्रशंसा	२०८	१०१ नक्षत्रजातकं	२६६
७५ सौभाग्यकरणं	२००	१०२ राशिप्रविभागः	२६७
७६ कान्दर्पिकं	२११	१०३ विवाहपटलं	२६८
७७ गन्धयुक्तिः	२१२	१०४ ग्रहगोचरः	२७०
७८ पुंस्त्रीसमायोगः	२१६	१०५ नक्षत्रपुरुषव्रतं	२७९
७९ शय्यासनलक्षणं	२१९	१०६ उपसंहारः	२८०
८० वज्रपरीक्षा	२२३	१०७ अनुक्रमणी	२८१
८१ मुक्ताफलपरीक्षा	२२४		

वृहत्संहितायाम् ।

प्रथमोऽध्यायः ।

जयति जगतः प्रसूतिर्विश्वात्मा सहजभूषणं नभसः ।
द्रुतकनकसदृशदशशतमयूखमालार्च्चितः सविता ॥ १ ॥
प्रथममुनिकथितमवितथमवलोक्य ग्रन्थविस्तरस्यार्थम् ।
नातिलघुविपुलरचनाभिरुद्यतः स्पष्टमभिधातुम् ॥ २ ॥
मुनिविरचितमिदमिति यत्चिरन्तनं साधु न मनुजग्रथितम् ।
तुल्येऽर्थेऽचरभेदादमन्त्रके का विशेषोक्तिः ॥ ३ ॥
क्षितितनयदिवसवारो न शुभकृदिति यदि पितामहप्रोक्ते ।
कुजदिनमनिष्टमिति वा कोऽत्र विशेषो नृदिव्यकृते ॥ ४ ॥

आब्रह्मादि विनिःसृतमालोक्य ग्रन्थविस्तरं क्रमशः ।
क्रियमाणकमेवैतत् समासतोऽतो ममोत्साहः ॥ ५ ॥
आसीत्तमः किलेदं तत्रापां तैजसेऽभवद्धैमे ।
स्वर्भूशकले ब्रह्मा विश्वकृदण्डेऽर्कशशिनयनः ॥ ६ ॥
कपिलः प्रधानमाह द्रव्यादीन् कणभुगस्य विश्वस्य ।
कालं कारणमेके स्वभावमपरे जगुः कर्म्म ॥ ७ ॥
तदलमति विस्तरेण प्रसङ्गवादार्थनिर्णयोऽतिमहान् ।
ज्योतिःशास्त्राङ्गानां वक्तव्यो निर्णयोऽत्र मया ॥ ८ ॥

ज्योतिःशास्त्रमनेकभेदविषयं स्कन्धत्रयाधिष्ठितम्
तत्कार्त्स्न्योपनयस्य नाम मुनिभिः सङ्कीर्त्यते संहिता ।
स्कन्धेऽस्मिन् गणितेन या ग्रहगतिस्तन्त्राभिधानस्त्वसौ
होरान्योऽङ्गविनिश्चयश्च कथितः स्कन्धस्तृतीयोऽपरः ॥ ९ ॥

वक्रानुवक्रास्तमयोदयाद्यास्ताराग्रहाणां करणे मयोक्ताः ।
होरागतं विस्तरतश्च जन्म यात्राविवाहैः सह पूर्वमुक्तम्॥१०॥

प्रश्नप्रतिप्रश्नकथाप्रसङ्गान् स्वल्पोपयोगान् ग्रहसम्भवांश्च ।
संत्यज्य फल्गूनि च सारभूतं भूतार्थमर्थैः सकलैः प्रवक्ष्ये॥११॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहिताया-
मुपनयनाध्यायः प्रथमः ।

द्वितीयोऽध्यायः ।

अथातः सांवत्सरसूत्रं व्याख्यास्यामः ।

तत्र सांवत्सरोऽभिजातः प्रियदर्शनो विनीतवेषः सत्यवागनसूयकः समः सुसंहतोपचितगात्रसन्धिरविकलश्चारुकरचरणनखनयनचिबुकदशनश्रवणललाटभ्रूत्तमाङ्गो वपुष्मान् गम्भीरोदात्तघोषः । प्रायः शरीराकारानुवर्त्तिनो हि गुणाश्च दोषाश्च भवन्ति ।

तत्र गुणाः । शुचिर्दक्षः प्रगल्भो वाग्मी प्रतिभानवान् देशकालवित्सात्त्विको न पर्षद्भीरुः सहाध्यायिभिरनभिभवनीयः कुशलोऽव्यसनी शान्तिपौष्टिकाभिचारस्नानविद्याभिज्ञो विबुधार्चनव्रतोपवासनिरतः स्वतन्त्राश्चर्योत्पा-

द्वितज्ञानप्रभावः पृष्टाभिधाय्यन्यत्र दैवात्ययाद्ग्रहगणित-संहिताहोराग्रन्यार्थवेत्ता।

तत्र ग्रहगणिते पौलिशरोमकवासिष्ठसौरपैतामहेषु पञ्चस्वेतेषु सिद्धान्तेषु युगवर्षायनर्तुमासपक्षाहोरात्रयाम-मुहूर्त्तनाडीविनाडीप्राणत्रुटित्रुट्यवयवाद्यस्य कालस्य क्षेत्रस्य च वेत्ता। चतुर्णां च मासानां सौरसावननाक्षत्रचान्द्राणाम-धिमासकावम सम्भवस्य च कारणाभिज्ञः। षष्ठ्यब्दयुगवर्ष-मासदिनहोराधिपतीनां प्रतिपत्तिविच्छेदवित्। सौरादी-नाञ्च मानानां सदृशासदृशयोग्यायोग्यत्व प्रतिपादनपटुः। सिद्धान्तभेदेऽप्ययननिवृत्तौ प्रत्यक्षं सममण्डलरेखासम्प्रयोगाभ्यु-दितांशकानाञ्च छायाजलयन्त्रदृग्गणितसाम्येन प्रतिपादन-कुशलः। सूर्य्यादीनाञ्च ग्रहाणां शीघ्रमन्दयाम्योत्तरनीचो-च्चगतिकारणाभिज्ञः। सूर्यचन्द्रमसोश्च ग्रहणे ग्रहणादि मोक्षकालदिक्प्रमाणस्थिति विमर्दवर्णदेशानामनागतग्रह-समागमयुद्धानामादेष्टा। प्रत्येकग्रहभ्रमणयोजनकक्षा-प्रमाणप्रतिविषययोजनपरिच्छेदकुशलो भूभगणभ्रमणसं-स्थानाद्यक्षावलम्बकाहर्व्यासचरदलकालराश्युदयच्छायाना-डीकरणप्रभृतिषु क्षेत्रकालकरणेष्वभिज्ञो नानाचोद्यप्रश्न भेदोपलब्धिजनितवाक्सारो निकषसन्तापाभिनिवेशैर्वि-शुद्धस्य कनकस्येवाधिकतरममलीकृतस्य शास्त्रस्य वक्ता तन्त्रज्ञो भवति। उक्तञ्च।

न प्रतिबद्धं गमयति वक्ति न च प्रश्नमेकमपि पृष्टः।
निगदति न च शिष्येभ्यः स कथं शास्त्रार्थविज्ज्ञेयः॥१॥
ग्रन्थोऽन्यथान्यथार्थः करणं यश्चान्यथा करोत्यबुधः।

स पितामहमुपगम्य स्तौति नरो वैशिकेनार्याम् ॥ २ ॥
तन्त्रे सुपरिज्ञाते लग्ने छायाम्बुयन्त्रसंविदिते।
होरार्थे च सुरूढ़ेनादेष्टुर्भारती वन्ध्या ॥ ३ ॥

उक्तञ्चार्यविष्णुगुप्तेन ।

अप्यर्णवस्य पुरुषः प्रतरन् कदाचि-
दासादयेदनिलवेगवशेन पारम् ।
न त्वस्य कालपुरुषाख्यमहार्णवस्य
गच्छेत् कदाचिदनृषिर्मनसापि पारम् ॥ ४ ॥

होराशास्त्रेऽपि राशिहोराद्रेक्काणनवांशकद्वादशभाग-त्रिंशद्भागबलाबलपरिग्रहो ग्रहाणां दिक्स्थानकालचेष्टाभि-रनेकप्रकारबलनिर्धारणं प्रकृतिधातुद्रव्यजातिचेष्टादिपरि-ग्रहो निषेकजन्मकालविस्मापनप्रत्ययादेशसद्योमरणायु-र्दायदशान्तर्दशाष्टकवर्गराजयोगचन्द्रयोगद्विग्रहादियोगानां नाभसादीनाञ्च योगानां फलान्याश्रयभावावलोकननि र्याणगत्यनूकानि तात्कालिकप्रश्नशुभाशुभनिमित्तानि विवाहादीनाञ्च कर्म्मणां करणम्। यात्रायाञ्च तिथि-दिवसकरणनक्षत्रमुहूर्तविलग्नयोगदेहस्पन्दन स्वप्नविजय-स्नानग्रहयज्ञगणयागाग्निलिङ्गहस्त्यश्वेङ्गितसेनाप्रवादचेष्टादि ग्रहषाड्गुण्योपायमङ्गलामङ्गलशकुनसैन्यनिवेशभूमयोऽग्नि-वर्णा मन्त्रिचरदूताटविकानां यथाकालं प्रयोगाः परदुर्ग लम्भो पायाश्चेत्युक्तं चाचार्यैः ।

जगति प्रसारितमिवालिखितमिव मतौ निषिक्तमिव हृदये ।
शास्त्रं यस्य सभगणं नादेशा निःफलास्तस्य ॥ ५ ॥

संहितापारगश्च दैवचिन्तको भवति। यत्रैते संहि-

पदार्थाः । दिनकरादीनां ग्रहाणां चारास्तेषु च तेषां
तिविकृतिप्रमाणवर्णकिरणद्युतिसंस्थानास्तमनोदयमार्ग-
र्गान्तरवक्रानुवक्रर्चग्रहसमागमचारादिभिः फलानि
वत्रकूर्मविभागेन देशेष्वगस्तिचारः सप्तर्षिचारो ग्रहभक्तयो
वत्रव्यूहग्रहशृङ्गाटकग्रहयुद्धग्रह समागमग्रहवर्षफलगर्भल-
णरोहिणीस्वात्याषाढ़ीयोगाः सद्योवर्षकुसुमलतापरि-
रपरिवेषपरिघपवनोल्कादिग्दाहक्षितिचलनसन्ध्यारागग-
र्वनगर रजोनिर्घातार्घकाण्डसस्य जन्मेन्द्रध्वजेन्द्र-
ापवास्तु विद्याङ्गविद्यावायसविद्यान्तरचक्रमृगचक्राश्वचक्र
ातचक्रप्रासाद लक्षणप्रतिमालक्षणप्रतिष्ठापनवृक्षायुर्वेदोद-
ार्गलनीराजनखञ्जनोत्पातशान्तिमयूरचित्रकघृतकम्बलख-
ङ्गपट्टकृकवाकुकूर्मगोऽजाश्वेभ पुरुषस्त्रीलक्षणान्यन्तःपुरचि-
न्तापिटकलक्षणोपानच्छेदवस्त्रच्छेदचामरदण्डशय्यासनल-
क्षणरत्नपरीक्षा दीपलक्षणं दन्तकाष्ठाद्याश्रितानि शुभा-
शुभानि निमित्तानि सामान्यानि च जगतः प्रतिपुरुषं पार्थिवे
च प्रतिक्षणमनन्यकर्माभियुक्तेन दैवज्ञेन चिन्तयितव्यानि । न
चैकाकिना शक्यन्तेऽह र्निशमवधारयितुं निमित्तानि ।
तस्मात् सुभृतेनैव दैवज्ञेनान्ये तद्विदश्चत्वारो भर्तव्याः ।
तत्रैकेनैन्द्री चाग्नेयी च दिगवलोकयितव्या । याम्या
नैरृती चान्येनैवं वारुणी वायव्या चोत्तरा चैशानी
चेति । यस्मादुल्कापातादीनि निमित्तानि शीघ्रमुपगच्छ-
न्तीति । तेषां चाकारवर्णस्नेहप्रमाणादिग्रहर्क्षाभिघाता-
दिभिः फलानि भवन्ति । उक्तञ्च गर्गेण महर्षिणा ।

कृत्स्नाङ्गोपाङ्गकुशलं होरागणितनैष्ठिकम् ।

ग्गो न पूजयते राजा स नाशमुपगच्छति ॥ ७ ॥
वनं समाश्रिता येऽपि निर्ममा निःपरिग्रहाः ।
अपि ते परिपृच्छन्ति ज्योतिषां गतिकोविदम् ॥ ८ ॥
अप्रदीपा यथा रात्रिरनादित्यं यथा नभः ।
तथासांवत्सरो राजा भ्रमत्यन्ध इवाध्वनि ॥ ९ ॥
मुहूर्त्तं तिथिनक्षत्रमृतवश्चायने तथा ।
सर्वाण्येवाकुलानि स्युर्न स्यात् सांवत्सरो यदि ॥१०॥
तस्माद्राज्ञाभिगन्तव्यो विद्वान् सांवत्सरोऽग्रणीः ।
जयं यशः श्रियं भोगान् श्रेयश्च समभीप्सता ॥ ११ ॥
नासांवत्सरिके देशे वस्तव्यं भूतिमिच्छता ।
चक्षुर्भूतो हि यत्रैष पापं तत्र न विद्यते ॥ १२ ॥
न सांवत्सरपाठी च नरकेषूपपद्यते ।
ब्रह्मलोकप्रतिष्ठाञ्च लभते दैवचिन्तकः ॥ १३ ॥
ग्रन्थतश्चार्थतश्चैतत् कृत्स्नं जानाति यो द्विजः ।
अग्रभुक् स भवेच्छ्राद्धे पूजितः पङ्क्तिपावनः ॥१४॥
म्लेच्छा हि यवनास्तेषु सम्यक् शास्त्रमिदं स्थितम् ।
ऋषिवत्तेऽपि पूज्यन्ते किं पुनर्दैवविद्द्विजः ॥ १५ ॥
कुहकावेशपिहितैः कर्णोपश्रुतिहेतुभिः ।
कृतादेशो न सर्वत्र प्रष्टव्यो न स दैववित् ॥ १६ ॥
अविदित्वैव यः शास्त्रं दैवज्ञत्वं प्रपद्यते ।
स पङ्क्तिदूषकः पापो ज्ञेयो नक्षत्रसूचकः ॥ १७ ॥
नक्षत्रसूचकोद्दिष्टमुपहासं करोति यः ।
स व्रजत्यन्धतामिस्रं सार्धमृक्षविडम्बिना ॥ १८ ॥
नगरद्वारलोष्टस्य यद्वत् स्यादुपयाचितम् ।

आदेशस्तद्वदज्ञानां यः सत्यः स विभाव्यते ॥ १९ ॥
सम्पत्त्या योजितादेशस्तद्विच्छिन्नकथाप्रियः ।
मत्तः शास्त्रैकदेशेन त्याज्यस्तादृग्महीक्षिता ॥ २० ॥
यस्तु सम्यग्विजानाति होरागणितसंहिताः ।
अभ्यर्च्यः स नरेन्द्रेण स्वीकर्तव्यो जयैषिणा ॥ २१ ॥
न तत्सहस्रं करिणां वाजिनां वा चतुर्गुणम् ।
करोति देशकालज्ञो यदेको दैवचिन्तकः ॥ २२ ॥
दुःस्वप्नदुर्विचिन्तितदुःप्रेक्षितदुःकृतानि कर्माणि ।
क्षिप्रं प्रयान्ति नाशं शशिनः श्रुत्वा भसंवादम् ॥२३॥
तथेच्छति भूपतेः पिता जननी वा स्वजनोऽथवा सुहृत् ।
यशोऽभिविवृद्धये यथा हितमाप्तःसबलस्य दैववित् ॥२४॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां
सांवत्सरसूत्रं द्वितीयोऽध्यायः ।

—o—

तृतीयोऽध्यायः ।

आश्लेषार्धाद्दक्षिणमुत्तरमयनं धनिष्ठाद्यम् ।
नूनं कदाचिदासीद् येनोक्तं पूर्वशास्त्रेषु ॥ १ ॥
साम्प्रतमयनं सवितुः कर्कटकाद्य मृगादितश्चान्यत् ।
उक्ताभावो विकृतिः प्रत्यक्षपरीक्षणैर्व्यक्तिः ॥ २ ॥
दूरस्थचिह्नवेधादुदयेऽस्तमयेऽपि वा सहस्रांशोः ।
छायाप्रवेशनिर्गम चिह्नैर्वा मण्डले महति ॥ ३ ॥
अप्राप्य मकरमर्कोविनिवृत्तो हन्ति सापरां याम्याम् ।
कर्कटकमसम्प्राप्तोविनिवृत्तश्चोत्तरां सैन्द्रीम् ॥ ४ ॥

उत्तरमयनमतीत्य व्यावृत्तः क्षेमसस्यवृद्धिकरः ।
प्रकृतिस्थश्चाप्येवं विकृतगतिर्भयकृदुष्णांशुः ॥ ५ ॥

सतमस्कं पर्व विना त्वष्टा नामार्कमण्डलं कुरुते ।
स निहन्ति सप्त भूपान् जनांश्च शस्त्राग्निदुर्भिक्षैः ॥६॥

तामसकीलकसंज्ञा राहुसुताः केतवस्त्रयस्त्रिंशत् ।
वर्णस्थानाकारैस्तान् दृष्ट्वार्के फलं ब्रूयात् ॥ ७ ॥

ते चार्कमण्डलगताः पापफलाश्चन्द्रमण्डले सौम्याः ।
ध्वाङ्क्षकबन्धप्रहरणरूपाः पापाः शशाङ्केऽपि ॥ ८ ॥

तेषामुदये रूपाण्यम्भः कलुषं रजोवृतं व्योम ।
नगतरुशिखरविमर्दी सशर्करो मारुतश्चण्डः ॥ ९ ॥

ऋतुविपरीतास्तरवो दीप्ता मृगपक्षिणो दिशां दाहः ।
निर्घातमहीकम्पादयो भवन्त्यत्र चोत्पाताः ॥ १० ॥

न पृथक् फलानि तेषां शिखिकीलकराहुदर्शनानि यदि ।
तदुदयकारणमेषां केत्वादीनां फलं ब्रूयात् ॥ ११ ॥

यस्मिन् यस्मिन् देशे दर्शनमायान्ति सूर्य्यबिम्बस्थाः ।
तस्मिंस्तस्मिन् व्यसनं महीपतीनां परिज्ञेयम् ॥ १२ ॥

क्षुत्प्रम्लानशरीरा मुनयोऽप्युत्सृष्टधर्मसच्चरिताः ।
निर्मांसबालहस्ताः कृच्छ्रेणायान्ति परदेशान् ॥ १३ ॥

तस्करविलुप्तवित्ताः प्रदीर्घनिःश्वासमुकुलिताक्षिपुटाः ।
सन्तः सन्नशरीराः शोकोद्भववाष्परुद्धदृशः ॥ १४ ॥

क्षामा जुगुप्समानाः स्वनृपतिपरचक्रपीड़िता मनुजाः ।
स्वनृपतिचरितं कर्म्म च पराकृतं प्रब्रुवन्त्यन्ये ॥ १५ ॥

गर्भेष्वपि निष्पन्ना वारिमुचो न प्रभूतवारिमुचः ।
सरितो यान्ति तनुत्वं क्वचित् क्वचिज्जायते सस्यम् ॥१६॥

दण्डे नरेन्द्रमृत्युर्व्याधिभयं स्यात् कबन्धसंस्थाने ।
ध्वाङ्क्षे च तस्करभयं दुर्भिक्षं कीलकेऽर्कस्थे ॥ १७ ॥
राजोपकरणरूपैश्छत्रध्वजचामरादिभिर्विद्धः ।
राजान्यत्वकृदर्कः स्फुलिङ्गधूमादिभिर्जनहा ॥ १८ ॥
एको दुर्भिक्षकरो द्वयाद्याः स्युर्नरपतेर्विनाशाय ।
सितरक्तपीतकृष्णैस्तैर्विद्धोऽर्कोऽनुवर्णघ्नः ॥ १९ ॥
दृश्यन्ते च यतस्ते रविबिम्बस्योत्थिता महोत्पाताः ।
आगच्छति लोकानां तेनैव भयं प्रदेशेन ॥ २० ॥
ऊर्ध्वंकरो दिवसकरस्ताम्रः सेनापतिं विनाशयति ।
पीतो नरेन्द्रपुत्रं श्वेतस्तु पुरोहितं हन्ति ॥ २१ ॥
चित्रोऽथवापि धूम्रो रविरश्मिर्व्याकुलां करोति महीम् ।
तस्करशस्त्रनिपातैर्यदि सलिलं नाशु पातयति ॥२२॥
ताम्रः कपिलो वार्कः शिशिरे हरिकुङ्कुमच्छविश्च मधौ ।
आपाण्डुकनकवर्णो ग्रीष्मे वर्षासु शुक्लश्च ॥ २३ ॥
शरदि कमलोदराभो हेमन्ते रुधिरसन्निभः शस्तः ।
प्रावृट्काले स्निग्धः सर्वर्तुनिभोऽपि शुभदायी ॥ २४ ॥
रूक्षः श्वेतो विप्रान् रक्ताभः क्षत्रियान्विनाशयति ।
पीतो वैश्यान् कृष्णस्ततोऽपरान् शुभकरः स्निग्धः ॥२५॥
ग्रीष्मे रक्तो भयकृद्वर्षास्वसितः करोत्यनावृष्टिम् ।
हेमन्ते पीतोऽर्कः करोत्यचिरेण रोगभयम् ॥ २६ ॥
सुरचापपाटिततनुर्नृपतिर्विरोधप्रदः सहस्रांशुः ।
प्रावृट्काले सद्यः करोति विमलद्युतिर्वृष्टिम् ॥ २७ ॥
वर्षाकाले वृष्टिं करोति सद्यः शिरीषपुष्पाभः ।
शिखिपत्रनिभः सलिलं न करोति द्वादशाब्दानि ॥२८॥

श्यामेऽर्के कीटभयं भस्मनिभे भयमुशन्ति परचक्रात् ।
यस्यर्क्षे सच्छिद्रस्तस्य विनाशः क्षितीशस्य ॥ २९ ॥
शशरुधिरनिभे भानौ नभस्तलस्थे भवन्ति संग्रामाः ।
शशिसदृशे नृपतिवधः क्षिप्रं चान्यो नृपो भवति ॥३०॥
क्षुत्मारकृद्घटनिभः खण्डो नृपहा विदीधितिर्भयदः ।
तोरणरूपः पुरहा छत्रनिभो देशनाशाय ॥ ३१ ॥
ध्वजचापनिभे युद्धानि भास्करे वेपने च रूक्षे च ।
कृष्णा रेखा सवितरि यदि हन्ति नृपं ततः सचिवः ३२॥
दिवसकरमुदयसंस्थितमुल्काशनिविद्युतो यदा हन्युः ।
नरपतिमरणं विन्द्यात् तदान्यराजप्रतिष्ठां च ॥ ३३ ॥
प्रतिदिवसमहिमकिरणः परिवेषी सन्ध्ययोर्द्वयोरथवा ।
रक्तोऽस्तमेति रक्तोदितश्च भूपं करोत्यन्यम् ॥ ३४ ॥
प्रहरणसदृशैर्जलदैः स्थगितः सन्ध्याद्वयेऽपि रणकारी ।
मृगमहिषविहगखरकरभसदृशरूपैश्च भयदायी ॥ ३५ ॥
दिनकरकराभितापात्क्षयमवाप्नोति सुमहतीं पीड़ाम् ।
भवति च पश्चाच्छुद्धं कनकमिव हुताशपरितापात् ॥३६॥
दिवसकृतः प्रतिसूर्य्यो जलकृदुदग्दक्षिणे स्थितोऽनिलकृत्
उभयस्थः सलिलभयं नृपमुपरि निहन्त्यधो जनहा ॥३७॥
रुधिरनिभो वियत्यवनिपान्तकरो न चिरात् ।
परुषरजोऽरुणीकृततनुर्यदि वा दिनकृत् ॥ ३८ ॥
असितविचित्रनीलपरुषो जनघातकरः ।
खगमृगभैरवखररुतैश्च निशाद्यमुखे ॥ ३९ ॥

अमलवपुरवक्रमण्डलः
स्फुटविपुलामलदीर्घदीधितिः ।

अविकृततनुवर्णचिह्नभृ-
ज्जगति करोति शिवं दिवाकरः ॥ ४० ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां-
म [illegible] ाः ।

चतुर्थोऽध्यायः ।

नित्यमधःस्थस्येन्दोर्भाभिर्भानोः सितं भवत्यर्धम् ।
स्वच्छाययान्यदसितं कुम्भस्येवातपस्थस्य ॥ १ ॥

सलिलमये शशिनि रवेर्दीधितयो मूर्च्छितास्तमो नैशम् ।
क्षपयन्ति दर्पणोदरनिहिता इव मन्दिरस्यान्तः ॥ २ ॥

त्यजतोऽर्कतलं शशिनः पश्चादवलम्बते यथा शौक्ल्यम् ।
दिनकरवशात्तथेन्दोः प्रकाशतेऽधःप्रभृत्युदयः ॥ ३ ॥

प्रतिदिवसमेवमर्कात् स्थानविशेषेण शौक्ल्यपरिवृद्धिः ।
भवति शशिनोऽपराह्णे पश्चाद्भागे घटस्येव ॥ ४ ॥

ऐन्द्रस्य शीतकिरणो मूलाषाढाद्वयस्य वा यातः ।
याम्येन बीजजलचरकाननहा वह्निभयदश्च ॥ ५ ॥

दक्षिणपार्श्वेन गतः शशी विशाखानुराधयोः पापः ।
मध्येन तु प्रशस्तः पित्र्यस्य विशाखयोश्चापि ॥ ६ ॥

षड़नागतानि पौष्णाद् द्वादश रौद्राच्च मध्ययोगीनि ।
ज्येष्ठाद्यानि नवर्क्षाण्युडुपतिनातीत्य युज्यन्ते ॥ ७ ॥

उन्नतमीषच्छृङ्गं नौसंस्थाने विशालता चोक्ता ।
नाविकपीड़ा तस्मिन् भवति शिवं सर्वलोकस्य ॥ ८ ॥

अर्द्धोन्नते च लाङ्गलमिति पीड़ा तदुपजीविनां तस्मिन्

प्रीतिश्च निर्निमित्तं मनुजपतीनां सुभिक्षं च ॥ ९ ॥
दक्षिणविषाणमर्द्धोन्नतं यदा दुष्टलाङ्गलाख्यं तत् ।
पाण्ड्यनरेश्वरनिधनकृदुद्योगकरं बलानां च ॥ १० ॥
समशशिनि सुभिक्षक्षेमवृष्टयः प्रथमदिवससदृशाः स्युः ।
दण्डवदुदिते पीड़ा गवां नृपश्चोग्रदण्डोऽत्र ॥ ११ ॥
कार्मुकरूपे युद्धानि यत्र तु ज्या ततो जयस्तेषाम् ।
स्थानं युगमिति याम्योत्तरायतं भूमिकम्पाय ॥ १२ ॥
युगमेव याम्यकोट्यां किञ्चित्तुङ्गं स पार्श्वशायीति ।
विनिहन्ति सार्थवाहान् वृष्टेश्च विनिग्रहं कुर्य्यात् ॥१३॥
अभ्युच्छ्रायादेकं यदि शशिनोऽवाङ्मुखं भवेच्छृङ्गम् ।
आवर्जितमित्यसुभिक्षकारि तद्गोधनस्यापि ॥ १४ ॥
अव्युच्छिन्ना रेखा समन्ततो मण्डला च कुण्डाख्यम् ।
अस्मिन्माण्डलिकानां स्थानत्यागो नरपतीनाम् ॥ १५ ॥
प्रोक्तस्थानाभावादुदगुच्चः सस्यवृद्धिवृष्टिकरः ।
दक्षिणतुङ्गश्चन्द्रो दुर्भिक्षभयाय निर्दिष्टः ॥ १६ ॥
शृङ्गेणैकेनेन्दुं विलीनमथवाप्यवाङ्मुखमशृङ्गम् ।
सम्पूर्णं चाभिनवं दृष्ट्वैको जीविताद्भ्रश्येत् ॥ १७ ॥
संस्थानविधिः कथितो रूपाण्यस्माद्भवन्ति चन्द्रमसः ।
स्वल्पो दुर्भिक्षकरो महान् सुभिक्षावहः प्रोक्तः ॥ १८ ॥
मध्यतनुर्वज्राख्यः क्षुद्भयदः संभ्रमाय राज्ञां च ।
चन्द्रो मृदङ्गरूपः क्षेमसुभिक्षावहो भवति ॥ १९ ॥
ज्ञेयो विशालमूर्त्तिर्नरपतिलक्ष्मीविवृद्धये चन्द्रः ।
स्थूलः सुभिक्षकारी प्रियधान्यकरस्तु तनुमूर्त्तिः ॥ २० ॥
प्रत्यन्तान् कुनृपांश्च हन्त्युडुपतिः शृङ्गे कुजेनाहते

अस्त्रभृद्रयकृदश्मेन अग्निजेनावृष्टिदुर्भिक्षकृत् ।
श्रेष्ठान् हन्ति नृपान्महेन्द्रगुरुणा शुक्रेण चाल्पान्नृपान्
शुक्ले याप्यमिदं फलं ग्रहकृतं कृष्णे यथोक्तागमम् ॥२१॥
भिन्न: सितेन मगधान्यवनान् पुलिन्दान्
नेपालभृङ्गिमरुकच्छसुराष्ट्रमद्रान् ।
पाञ्चालकाकयकुलूतकपूरुषादान्
हन्यादुशीनरजनानपि सप्त मासान् ॥ २२ ॥
गान्धारसौवीरकसिन्धुकीरान्
धान्यानि शैलान्द्रविड़ाधिपांश्च ।
द्विजांश्च मासान्दश शीतरश्मि:
सन्तापयेद्वाक्पतिना विभिन्न: ॥ २३ ॥
युक्तान् सह वाहनैर्नरपतींस्त्रैगर्तकान्मालवान्
कौलिन्दान् गणपुङ्गवानथ शिवीनायोध्यकान् पार्थिवान् ।
हन्यात् कौरवमत्स्यशुक्त्यधिपतीन् राजन्यमुख्यानपि
प्रालेयांशुरसृग्ग्रहे तनुगते षण्मासमर्य्यादया ॥ २४ ॥
यौधेयान् सचिवान् सकौरवान् प्रागीशानथ चार्जुनायनान् ।
हन्यादर्कजभिन्नमण्डल: शीतांशुर्दशमासपीड़या ॥ २५ ॥
अभिधान्मथुरां च पीड़येद् वेणायाश्च तटं शशाङ्कज: ।
अपरत्र कृतं युगं वदेद् यदि भित्त्वा शशिनं विनिर्गत: ॥२६॥
क्षेमारोग्यसुभिक्षविनाशी शीतांशु: शिखिना यदि भिन्न: ।
कुर्य्यादायुधजीविविनाशं चौराणामधिकेन च पीड़ाम् ॥२७॥
उल्कया यदा शशी ग्रस्त एव हन्यते ।
हन्यते तदा नृपो यस्य जन्मनि स्थित: ॥ २८ ॥
भस्मनिभ: परुषोऽरुणमूर्त्ति:

शीतकरः किरणैः परिहीणः ।
श्यावतनुः स्फुटितः स्फुरणो वा
क्षुत्समरामयचौरभयाय ॥ २९ ॥
प्रालेयकुन्दकुमुदस्फटिकावदातो
यत्नादिवाद्रिसुतया परिमृज्य चन्द्रः ।
उच्चैःकृतो निशि भविष्यति मे शिवाय
यो दृश्यते स भविता जगतः शिवाय ॥ ३० ॥
यदि कुमुदमृणालहारगौर-
स्तिथिनियमात् क्षयमेति वर्द्धते वा ।
अविकृतगतिमण्डलांशुयोगी
भवति नृणां विजयाय शीतरश्मिः ॥ ३१ ॥
शुक्ले पक्षे सम्प्रवृद्धे प्रवृद्धिं
ब्रह्मक्षत्रं याति वृद्धिं प्रजाश्च ।
हीने हानिस्तुल्यता तुल्यतायां
कृष्णे सर्वं तत्फलं व्यत्ययेन ॥ ३२ ॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां ।
चन्द्रचारश्चतुर्थोऽध्यायः ।

पञ्चमोऽध्यायः ।

अमृतास्वादविशेषाच्छिन्नमपि शिरः किलासुरस्येदम् ।
प्राणैरपरित्यक्तं ग्रहतां यातं वदन्त्येके ॥ १ ॥
इन्द्वर्कमण्डलाकृतिरसितत्वात् किल न दृश्यते गगने ।
अन्यत्र पर्वकालाद् वरप्रदानात् कमलयोनेः ॥ २ ॥

स्वपुच्छविभक्ताङ्गं भुजङ्गमाकारमुपदिशन्त्यन्ये ।
थयन्त्यमूर्तमपरे तमोमयं सैंहिकेयाख्यम् ॥ ३ ॥
दि मूर्तो भविचारी शिरोऽथवा भवति मण्डली राहुः ।
गणार्धेनान्तरितो गृह्णाति कथं नियतचारः ॥ ४ ॥
।नियतचारः खलु चेद् उपलब्धिः सङ्ख्यया कथं तस्य ।
च्छानमाभिधानोऽन्तरेण कस्मान्न गृह्णाति ॥ ५ ॥
अथ तु भुजगेन्द्ररूपः पुच्छेन मुखेन वा स गृह्णाति ।
मुखपुच्छान्तरसंस्थं स्थगयति कस्मान्न भगणार्धम् ॥ ६ ॥
राहुद्वयं यदि स्याद्ग्रस्तेऽस्तमितेऽथवोदिते चन्द्रे ।
तत्समगतिनान्येन ग्रस्तः सूर्योऽपि दृश्येत ॥ ७ ॥
भूच्छायां स्वग्रहणे भास्करमर्कग्रहे प्रविशतीन्दुः ।
प्रग्रहणमतः पश्चान्नेन्दोर्भानोश्च पूर्वार्धात् ॥ ८ ॥
वृक्षस्य स्वच्छाया यथैकपार्श्वेन भवति दीर्घा च ।
निशि निशि तद्वद् भूमेरावरणवशाद्दिनेशस्य ॥ ९ ॥
सूर्यात् सप्तमराशौ यदि चोदग्दक्षिणेन नातिगतः ।
चन्द्रपूर्वाभिमुखश्छायामौर्वीं तदाविशति ॥ १० ॥
चन्द्रोऽधःस्थः स्थगयति रविमम्बुदवत्समागतः पश्चात् ।
प्रतिदेशमतश्चित्रं दृष्टिवशाद्भास्करग्रहणम् ॥ ११ ॥
आवरणं महदिन्दोः कुण्ठविषाणस्ततोऽर्धसञ्छन्नः ।
स्वल्पं रवेर्यतोऽतस्तीक्ष्णविषाणो रविर्भवति ॥ १२ ॥
एवमुपरागकारणमुक्तमिदं दिव्यदृग्भिराचार्यैः ।
राहुकारणमस्मिन्नित्युक्तः शास्त्रसद्भावः ॥ १३ ॥
योऽसावसुरो राहुस्तस्य वरो ब्रह्मणायमाज्ञप्तः ।
आप्यायनमुपरागे दत्तहुतांशेन ते भविता ॥ १४ ॥

तस्मिन् काले सान्निध्यमस्य तेनोपचर्य्यते राहुः ।
याम्योत्तरा शशिगतिर्गणितेऽप्युपचर्य्यते तेन ॥ १५ ॥
न कथञ्चिदपि निमित्तैर्ग्रहणं विज्ञायते निमित्तानि ।
अन्यस्मिन्नपि काले भवन्त्यथोत्पातरूपाणि ॥ १६ ॥
पञ्चग्रहसंयोगान् न किल ग्रहणस्य सम्भवो भवति ।
तैलञ्च जलेऽष्टम्यां न विचिन्त्यमिदं विपश्चिद्भिः ॥ १७ ॥
अवनत्यार्के ग्रासो दिग्ज्ञेया वलनयावनत्या च ।
तिथ्यवसानाद्वेला करणे कथितानि तानि मया ॥ १८ ॥
षण्मासोत्तरवृद्ध्या पर्वेशाः सप्त देवताः क्रमशः ।
ब्रह्मशशीन्द्रकुबेरा वरुणाग्नियमाश्च विज्ञेयाः ॥ १९ ॥
ब्राह्मे द्विजपशुवृद्धिः क्षेमारोग्याणि सस्यसम्पच्च ।
तद्वत्सौम्ये तस्मिन् पीड़ा विदुषामवृष्टिश्च ॥ २० ॥
ऐन्द्रे भूपविरोधः शारदसस्यक्षयो न च क्षेमम् ।
कौवेरेऽर्थपतीनामर्थविनाशः सुभिक्षं च ॥ २१ ॥
वारुणमवनीशाशुभमन्येषां क्षेमसस्यवृद्धिकरम् ।
आग्नेयं मित्राख्यं सस्यारोग्याभयाम्बुकरम् ॥ २२ ॥
याम्यं करोत्यवृष्टिं दुर्भिक्षं सङ्क्षयं च सस्यानाम् ।
यदतः परं तदशुभं क्षुन्माराविष्टिदं पर्व ॥ २३ ॥
वेलाहीने पर्वणि गर्भविपत्तिश्च शस्त्रकोपश्च ।
अतिवेले कुसुमफलक्षयो भयं सस्यनाशश्च ॥ २४ ॥
हीनातिरिक्तकाले फलमुक्तं पूर्वशास्त्रदृष्टत्वात् ।
स्फुटगणितविदः कालः कथञ्चिदपि नान्यथा भवति ॥२५
यद्येकस्मिन् मासे ग्रहणं रविसोमयोस्तदा क्षितिपाः ।
स्वबलक्षोभैः सङ्क्षयमायान्त्यतिशस्त्रकोपश्च ॥ २६ ॥

ास्तावुदितास्तमितौ शारदधान्यावनीश्वरक्षयदौ।
ावंग्रस्तौ दुर्भिक्षमरकदौ पापसन्दृष्टौ ॥ २७ ॥
प्रथौदितोपरोक्तो नैकृतिकान् हन्ति सर्वयज्ञांश्च।
प्रग्न्युपजीविगुणाधिकविप्राश्रमिणोऽयुगाभ्युदितः ॥२८॥
कर्षकपाषण्डिवणिक्क्षत्रियबलनायकान् द्वितीयेऽंशे।
कारुकशूद्रम्लेच्छान् खरतीयांशे समन्त्रिजनान् ॥ २९ ॥
मध्याह्ने नरपतिमध्यदेशहा शोभनश्च धान्यार्घः।
तृणभुगमात्यान्तःपुरवैश्यघ्नः पञ्चमे खांशे ॥ ३० ॥
स्त्रीशूद्रान् षष्ठेऽंशे दस्युप्रत्यन्तहास्तमयकाले।
यस्मिन् खांशे मोक्षस्तत्प्रोक्तानां शिवं भवति ॥ ३१ ॥
द्विजनृपतीनुदगयने विट्शूद्रान् दक्षिणायने हन्ति।
राहुरुदगादिदृष्टः प्रदक्षिणं हन्ति विप्रादीन् ॥ ३२ ॥
म्लेच्छान् विदिक्स्थितोयायिनश्च हन्याद्धुताशसक्तांश्च।
सलिलचरदन्तिघातो याम्येनोद्गवामशुभः ॥ ३३ ॥
पूर्वेण सलिलपूर्णां करोति वसुधां समागतो दैत्यः।
पश्चात्कर्षकसेवकबीजविनाशाय निर्दिष्टः ॥ ३४ ॥
पाञ्चालकलिङ्गशूरसेनाः काम्बोजोड्रकिरातशस्त्रवार्ताः।
जीवन्ति च ये हुताशवृत्त्या ते पीडामुपयान्ति मेषसंस्थे ॥३५॥
गोपाः पशवोऽथ गोमिनो मनुजा ये च महत्त्वमागताः।
पीडामुपयान्ति भास्करे ग्रस्ते शीतकरेऽथवा वृषे ॥ ३६ ॥
मिथुने प्रवराङ्गना नृपा नृपमात्रा बलिनः कलाविदः।
यमुनातटजाः सवाह्लिका मत्स्याः सुह्मजनैःसमन्विताः॥३७॥
आभीराञ्छबरान् सपह्लवान् मल्लान् मत्स्यकुरूञ्छकानपि।
पाञ्चालान्विकलांश्च पीडयत्यन्नं चापि निहन्ति कर्कटे॥३८॥

सिंहे पुलिन्दगणमेकलसत्त्वयुक्तान्
राजोपमान्नरपतीन् वनगोचरांश्च ।
षष्ठे तु सस्यकविलेखकगेयसक्तान्
हन्त्यश्मकत्रिपुरशालियुतांश्च देशान् ॥ ३९ ॥

तुलाधरेऽवन्त्यपरान्त्यसाधून्
वणिग्दशार्णान् (१) भरुकच्छपांश्च ।
अलिन्यथोदुम्बरमद्रचोलान्
द्रुमान् सयौधेयविषायुधीयान् ॥ ४० ॥

धन्विन्यमात्यवरवाजिविदेहमल्लान् ।
पाञ्चालवैद्यवणिजो विषमायुधज्ञान् ।
हन्यात् मृगे तु झषमन्त्रिकुलानि नीचान्
मन्त्रौषधीषु कुशलान् स्थविरायुधीयान् ॥ ४१ ॥

कुम्भेऽन्तर्गिरिजान्सपश्चिमजनान् भारोद्वहांस्तस्करान्
आभीरान्दरदार्यसिंहपुरकान् हन्यात्तथा बर्बरान् ।
मीने सागरकूलसागरजलद्रव्याणि मान्यान् जनान्
प्राज्ञान्वायुपजीविनश्च भफलं कूर्मोपदेशाद्वदेत् ॥ ४२ ॥

सव्यापसव्यलेहग्रसननिरोधावमर्दनारोहाः ।
आघ्रातं मध्यतमस्तमोऽन्त्य इति ते दश ग्रासाः ॥ ४३ ॥

सव्यगते तमसि जगज्जलप्लुतं भवति मुदितमभयञ्च ।
अपसव्ये नरपतितस्करावमर्दैः प्रजानाशः ॥ ४४ ॥

जिह्वेव लेढि परितस्तिमिरनुदो मण्डलं यदि स लेहः ।
प्रमुदितसमस्तभूता प्रभूततोया च तत्र मही ॥ ४५ ॥

---

(१) भड़ौच् इति आधुनिकनाम्ना प्रसिद्धोनगरः । वम्बाईप्रदेशे वर्त्तते ।

ान्तिक्यामनलोपजीविमगधान् प्राच्याधिपान् कोशलान्
ल्माषानथ शूरसेनसहितान् काशींश्च सन्तापयेत् ।
न्याच्चाशु कलिङ्गदेशनृपतिं सामात्यभृत्यं तमो
ष्टं क्षत्रियतापदं जनयति क्षेमं सुभिक्षान्वितम् ॥ ६९ ॥

काश्मीरकान् कौशलकान् सपुण्ड्रान्
मृगांश्च हन्यादपरान्तकांश्च ।
ये सोमपास्तांश्च निहन्ति सौम्ये
सुवृष्टिकृत् क्षेमसुभिक्षकृच्च ॥ ७० ॥

पौषे द्विजक्षत्रजनोपरोधः
ससैन्धवाख्याः कुकुरा विदेहाः ।
ध्वंसं व्रजन्त्यत्र च मन्दवृष्टिं
भयं च विन्यादसुभिक्षयुक्तम् ॥ ७१ ॥

माघे तु मातृपितृभक्तवसिष्ठगोत्रान्
स्वाध्यायधर्मनिरतान् करिणस्तुरङ्गान् ।
वङ्गाङ्गकाशिमनुजांश्च दुनोति राहु-
र्वृष्टिं च कर्षकजनानुमतां करोति ॥ ७२ ॥

पीड़ाकरं फाल्गुनमासि पर्व
वङ्गाश्मकावन्तकमेकलानाम् ।
नृत्तज्ञसस्यप्रवराङ्गनानां
धनुष्करक्षत्रतपस्विनां च ॥ ७३ ॥

चैत्रे तु चित्रकरलेखकगेयसक्तान्
रूपोपजीविनिगमज्ञहिरण्यपण्यान् ।
पौण्ड्रौड्रकैकयजनानथ चाश्मकांश्च
तापः स्पृशत्यमरपोऽत्र विचित्रवर्षी ॥ ७४ ॥

वैशाखमासि ग्रहणे विनाश-
मायान्ति कर्पासतिलाः समुद्गाः ।
इक्ष्वाकुयौधेयशकाः कलिङ्गाः
सोपद्रवाः किन्तु सुभिक्षमस्मिन् ॥ ७५ ॥

ज्यैष्ठे नरेन्द्रद्विजराजपत्न्यः
सस्यानि वृष्टिश्च महागणाश्च ।
प्रध्वंसमायान्ति नराश्च सौम्याः
साल्वैः समेताश्च निषादसङ्घाः ॥ ७६ ॥

आषाढ़पर्वण्युदपानवप्र-
नदीप्रवाहान् फलमूलवार्त्तान् ।
गान्धारकाश्मीरपुलिन्दचीनान्
हतान् वदेन् मण्डलवर्षमस्मिन् ॥ ७७ ॥

काश्मीरान् सपुलिन्दचीनयवनान् हन्यात् कुरुक्षेत्रकान्
गान्धारानपि मध्यदेशसहितान् दृष्टो ग्रहः श्रावणे ।
काम्बोजैकशफांश्च शारदमपि त्यक्त्वा यथोक्तानिमान्
अन्यत्र प्रचुरान्नहृष्टमनुजैर्धात्रीं करोत्यावृताम् ॥ ७८ ॥

कलिङ्गवङ्गान् मगधान् सुराष्ट्रान्
म्लेच्छान् सुवीरान् दरदाञ्छकांश्च ।
स्त्रीणां च गर्भानसुरो निहन्ति
सुभिक्षकृद्भाद्रपदेऽभ्युपेतः ॥ ७९ ॥

काम्बोजचीनयवनान् सह शल्यहृद्भि-
र्वाल्हीकसिन्धुतटवासिजनांश्च हन्यात् ।
आनर्त्तपौण्ड्रभिषजश्च तथा किरातान्
दृष्टोऽसुरोऽश्वयुजि भूरिसुभिक्षकृच्च ॥ ८० ॥

ग्रसनमिति यदा त्र्यंशः पादो वा गृह्यतेऽथवाप्यर्द्धम् ।
स्फीतनृपवित्तहानिः पीड़ा च स्फीतदेशानाम् ॥ ४६ ॥
पर्य्यन्तेषु गृहीत्वा मध्ये पिण्डीकृतं तमस्तिष्ठेत् ।
स निरोधो विज्ञेयः प्रमोदकृत् सर्व्वभूतानाम् ॥ ४७ ॥
अवमर्द्दनमिति निःशेषमेव सञ्छाद्य यदि चिरं तिष्ठेत् ।
हन्यात् प्रधानदेशान् प्रधानभूपांश्च तिमिरमयः ॥ ४८ ॥
वृत्ते ग्रहे यदि तमस्तत्चणमावृत्य दृश्यते भूयः ।
आरोहणमित्यन्योऽन्यमर्द्दनैर्भयकरं राज्ञाम् ॥ ४९ ॥
दर्पण इवैकदेशे सवाष्पनिःश्वासमारुतोपहृतः ।
दृश्येताघ्रातं तत् सुवृष्टिवृद्ध्यावहं जगतः ॥ ५० ॥
मध्ये तमः प्रविष्टं वितमस्कं मण्डलं च यदि परितः ।
तन्मध्यदेशनाशं करोति कुक्ष्यामयभयं च ॥ ५१ ॥
पर्य्यन्तेष्वतिबहुलं स्वल्पं मध्ये तमस्तमोऽन्त्याख्ये ।
सस्यानामीतिभयं भयमस्मिंस्तस्कराणां च ॥ ५२ ॥
श्वेते क्षेमसुभिक्षं ब्राह्मणपीड़ां च निर्द्दिशेद्राहौ ।
अग्निभयमनलवर्णे पीड़ा च हुताशवृत्तीनाम् ॥ ५३ ॥
हरिते रोगोल्वणता सस्यानामीतिभिश्च विध्वंसः ।
कपिले शीघ्रगमसत्त्वम्लेच्छध्वंसोऽथ दुर्भिक्षम् ॥ ५४ ॥
अरुणकिरणानुरूपे दुर्भिक्षावृष्टयो विहगपीड़ा ।
आधूम्रे क्षेमसुभिक्षमादिशेन्मन्दवृष्टिं च ॥ ५५ ॥
कापोतारुणकपिलश्यावाभे क्षुद्भयं विनिर्द्देश्यम् ।
कापोतः शूद्राणां व्याधिकरः कृष्णवर्णश्च ॥ ५६ ॥
विमलकमणिपीताभो वैश्यध्वंसी भवेत् सुभिक्षाय ।
सार्चिष्मत्यग्निभयं गैरिकरूपे तु युद्धानि ॥ ५७ ॥

दूर्वाकाण्डश्यामे हारिद्रे वापि निर्दिशेन्मरकम् ।
धम्रनिभयसम्प्रदायौ पाटलिकुसुमोपमौ राहुः ॥ ५८ ॥
पांशुविलोहितरूपः क्षत्रध्वंसाय भवति दृष्टेश्च ।
बालरविकमलसुरचापरूपभृच्छस्त्रकोपाय ॥ ५९ ॥
पश्यन् ग्रस्तं सौम्यो घृतमधुतैलक्षयाय राज्ञां च ।
भौमः समरविमर्दं शिखिकोपं तस्करभयं च ॥ ६० ॥
शुक्रः सस्यविमर्दं नानाक्लेशांश्च जनयति धरित्र्याम् ।
रविजः करोत्यवृष्टिं दुर्भिक्षं तस्करभयं च ॥ ६१ ॥

यदशुभमवलोकनाभिरुक्तं
ग्रहजनितं ग्रहणे प्रमोक्षणे वा ।
सुरपतिगुरुणावलोकिते त-
च्छममुपयाति जलैरिवाग्निरिद्धः ॥ ६२

ग्रस्ते क्रमान्निमित्तैः पुनर्ग्रहो मासषट्कपरिवृद्ध्या ।
पवनोल्कापातरजःक्षितिकम्पतमोऽशनिनिपातैः ॥ ६३ ॥
आवन्तिका जनपदाः कावेरीनर्मदातटाश्रयिणः ।
दृप्ताश्च मनुजपतयः पीड्यन्ते क्षितिसुते ग्रस्ते ॥ ६४ ॥
अन्तर्वेदीं सरयूं नेपालं पूर्वसागरं शोणम् ।
स्त्रीनृपयोधकुमारान् सह विद्वद्भिर्बुधो हन्ति ॥ ६५ ॥
ग्रहणोपगते जीवे विद्वन्नृपमन्त्रिगजहयध्वंसः ।
सिन्धुतटवासिनामप्युदग्दिशं संश्रितानां च ॥ ६६ ॥
भृगुतनये राहुगते दसेरकाः कैकयाः सयौधेयाः ।
आर्य्यावर्त्ताः शिबयः स्त्रीसचिवगणाश्च पीड्यन्ते ॥ ६७ ॥
सौरे मरुभवपुष्करसौराष्ट्रा धावतोऽर्बुदान्त्यजनाः ।
गोमन्तपारियात्राश्रिताश्च नाशं व्रजन्त्याशु ॥ ६८ ॥

हनुकुक्षिपायुभेदाद्विर्द्विः सञ्छर्दनं च जरणं च ।
मध्यान्तयोश्च विदरणमिति दश शशिसूर्य्ययोर्मोक्षाः ॥८१॥
आग्नेय्यामपगमनं दक्षिणहनुभेदसंज्ञितं शशिनः ।
सस्यविमर्दो मुखरुग् नृपपीड़ा स्यात् सुवृष्टिश्च ॥ ८२ ॥
पूर्व्वोत्तरेण वामो हनुभेदो नृपकुमारभयदायी ।
मुखरोगं शस्त्रभयं तस्मिन् विन्द्यात् सुभिक्षं च ॥ ८३ ॥
दक्षिणकुक्षिविभेदो दक्षिणपार्श्वेन यदि भवेन्मोक्षः ।
पीड़ा नृपपुत्राणामभियोज्या दक्षिणा रिपवः ॥ ८४ ॥
वामस्तु कुक्षिभेदो यद्युत्तरमार्गसंस्थितो राहुः ।
स्त्रीणां गर्भविपत्तिः सस्यानि च तत्र मध्यानि ॥ ८५ ॥
नैर्ऋतवायव्यस्थौ दक्षिणवामौ तु पायुभेदौ द्वौ ।
गुह्यरुगल्पा वृष्टिर्द्वयोस्तु राज्ञीक्षयो वामे ॥ ८६ ॥
पूर्वेण प्रग्रहणं कृत्वा प्रागेव चापसर्पेत ।
सञ्छर्दनमिति तत् क्षेमसस्यहार्दिप्रदं जगतः ॥ ८७ ॥
प्राक्प्रग्रहणं यस्मिन् पश्चादपसर्पणं तु तज्जरणम् ।
क्षुच्छस्त्रभयोद्विग्नाः क्व शरणमुपयान्ति तत्र जनाः ॥८८॥
मध्ये यदि प्रकाशः प्रथमं तन्मध्यविदरणं नाम ।
अन्तःकोपकरं स्यात् सुभिक्षदं नातिवृष्टिकरम् ॥ ८९ ॥
पर्य्यन्तेषु विमलता बहुलं मध्ये तमोऽन्तदरणाख्ये ।
मध्याख्यदेशनाशः शारदसस्यक्षयश्चास्मिन् ॥ ९० ॥
एते सर्वे मोक्षा वक्तव्या भास्करेऽपि किन्त्वत्र ।
पूर्व्वादिक् शशिनि यथा तथा रवौ पश्चिमा कल्प्या ॥९१॥
मुक्ते सप्ताहान्तः पांशुनिपातोऽन्नसङ्क्षयं कुरुते ।
नीहारो रोगभयं भूकम्पः प्रवरनृपमृत्युम् ॥ ९२ ॥

उल्का मन्त्रिविनाशं नानावर्णा घनाश्च भयमतुलम् ।
स्तनितं गर्भविनाशं विद्युन्नृपदंष्ट्रिपरिपीड़ाम् ॥ ८३ ॥
परिवेषो रुक्पीड़ां दिग्दाहो नृपभयं च साग्निभयम् ।
रूक्षो वायुः प्रबलश्चौरसमुत्थं भयं धत्ते ॥ ८४ ॥
निर्घातः सुरचापं दण्डश्च क्षुद्भयं सपरचक्रम् ।
ग्रहयुद्धं नृपयुद्धं केतुश्च तदेव सन्दृष्टः ॥ ८५ ॥
अविकृतसलिलनिपाते सप्ताहान्तः सुभिक्षमादेश्यम् ।
यच्चाशुभं ग्रहणजं तत् सर्वं नाशमुपयाति ॥ ८६ ॥
सोमग्रहे निवृत्ते पक्षान्ते यदि भवेद्ग्रहोऽर्कस्य ।
तत्रानयः प्रजानां दम्पत्योर्वैरमन्योऽन्यम् ॥ ८७ ॥
अर्कग्रहात्तु शशिनो ग्रहणं यदि दृश्यते ततो विप्राः ।
नैकक्रतुफलभाजो भवन्ति मुदिताः प्रजाश्चैव ॥ ८८ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां
राहुचारः पञ्चमोऽध्यायः ।

षष्ठोऽध्यायः ।

यद्युदयर्क्षाद्वक्रं करोति नवमाष्टसप्तमर्क्षेषु ।
तद्वक्रमुष्णमुदये पीड़ाकरमग्निवार्त्तानाम् ॥ १ ॥
द्वादशदशमैकादशनक्षत्राद्वक्रिते कुजेऽश्रुमुखम् ।
दूषयति रसानुदये करोति रोगाननवृष्टिञ्च ॥ २ ॥
व्यालं त्रयोदशर्क्षाच्चतुर्दशाद्वा विपच्यतेऽस्तमये ।
दंष्ट्रिव्यालमृगेभ्यः करोति पीड़ां सुभिक्षञ्च ॥ ३ ॥
रुधिराननमिति वक्रं पञ्चदशात् षोड़शाच्च विनिवृत्ते ।

त्कालं सुखरोगं सभयं च सुभिक्षमावहति ॥ ४ ॥
असिमुशलं स्वमद्याद्दष्टाद्‌ग्नतोऽपि वा तदनुवक्रे ।
दस्युगणेभ्यः पीड़ां करोत्यवृष्टिं सशस्त्रभयाम् ॥ ५ ॥
भाग्यार्यमोदितो यदि निवर्तते वैश्वदेवते भौमः ।
प्राजापत्येऽस्तमितस्त्रीनपि लोकान्निपीड़यति ॥ ६
श्रवणोदितस्य वक्रं पुष्ये मूर्धाभिषिक्तपीड़ाकृत् ।
यस्मिन्नृक्षेऽभ्युदितस्तद्दिग्व्यूहान् जनान् हन्ति ॥ ७ ॥
मध्येन यदि मघानां गतागतं लोहितः करोति ततः ।
पाण्ड्यो नृपो विनश्यति शस्त्रोद्योगाद्भयमवृष्टिः ॥ ८ ॥
भित्त्वा मघां विशाखां भिन्दन् भौमः करोति दुर्भिक्षम् ।
मरकं करोति घोरं यदि भित्त्वा रोहिणीं याति ॥ ९ ॥
दक्षिणतो रोहिण्याश्चरन् महीजोऽर्घवृष्टिनिग्रहकृत् ।
धूमायन् सशिखो वा विनिहन्यात् पारियात्रस्थान् ॥१०॥
प्राजापत्ये श्रवणे मूले तिसृषूत्तरासु शाक्रे च ।
विचरन् घननिवहानामुपघातकरः क्षमातनयः ॥ ११ ॥
चारोदयाः प्रशस्ताः श्रवणमघादित्यमूलहस्तेषु ।
एकपदाश्विविशाखाप्राजापत्येषु च कुजस्य ॥ १२ ॥

विपुलविमलमूर्त्तिः किंशुकाशोकवर्णः
स्फुटरुचिरमयूखस्तप्ततान्रप्रभाभः ।
विचरति यदि मार्गं चोत्तरं मेदिनीजः
शुभकृदवनिपानां हार्दिदश्च प्रजानाम् ॥ १३ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां भौमचारः षष्ठोऽध्यायः ॥

सप्तमोऽध्यायः ।

नोत्पातपरित्यक्तः कदाचिदपि चन्द्रजो व्रजत्युदयम् ।
जलदहनपवनभयकृद्धान्यार्घक्षयविवृद्धयै वा ॥ १ ॥
विचरञ्छ्रवणधनिष्ठाप्राजापत्येन्दुविश्वदैवानि ।
मृद्नन् हिमकरतनयः करोत्यवृष्टिं सरोगभयाम् ॥ २ ॥
रौद्रादीनि मघान्तान्युपाश्रिते चन्द्रजे प्रजापीड़ा ।
शस्त्रनिपातक्षुद्भयरोगानावृष्टिसन्तापैः ॥ ३ ॥
हस्तादीनि विचरन् षड़्क्षाण्युपपीड़यन् गवामशुभः ।
स्नेहरसार्घविवृद्धिं करोति चोर्वीं प्रभूतान्नाम् ॥ ४ ॥
आर्यम्णं हौतभुजं भद्रपदामुत्तरां यमेशं च ।
चन्द्रस्य सुतो निघ्नन् प्राणभृतां धातुसङ्क्षयकृत् ॥ ५ ॥
आश्विनवारुणमूलान्युपमृद्नन् रेवतीं च चन्द्रसुतः ।
पण्यभिषग्नौजीविकसलिलजतुरगोपघातकरः ॥ ६ ॥
पूर्वाद्यृक्षत्रितयादेकमपीन्दोः सुतोऽभिमृद्नीयात् ।
क्षुच्छस्त्रतस्करामयभयप्रदायी चरन् जगतः ॥ ७ ॥
प्राकृतविमिश्रसङ्क्षिप्ततीक्ष्णयोगान्तघोरपापाख्याः ।
सप्तपराशरतन्त्रे नक्षत्रैः कीर्त्तिता गतयः ॥ ८ ॥
प्राकृतसंज्ञा वायव्ययाम्यपैतामहानि बहुलाश्च ।
मिश्रा गतिः प्रदिष्टा शशिशिवपितृभुजगदैवानि ॥ ९ ॥
सङ्क्षिप्तायां पुष्यः पुनर्वसुः फल्गुनीद्वयं चेति ।
तीक्ष्णायां भद्रपदाद्वयं सशाक्राश्वयुक् पौष्णम् ॥ १० ॥

योगान्तिकेति मूलं द्वे चाषाढ़े गतिः सुतस्येन्दोः ।
घोरा श्रवणस्त्वाष्ट्रं वसुदेवं वारुणं चैव ॥ ११ ॥
पापाख्या सावित्रं मैत्रं शक्राग्निदैवतं चेति ।
उदयप्रवासदिवसैः स एव गतिलक्षणं प्राह ॥ १२ ॥
चत्वारिंशत्त्रिंशद् द्विसमेता विंशतिर्द्विनवकं च ।
नव मासार्द्धं दश चैकसंयुताः प्राकृताद्यानाम् ॥ १३ ॥
प्राकृतगत्यामारोग्यवृष्टिसस्यप्रवृद्धयः क्षेमम् ।
सङ्क्षिप्तमिश्रयोर्मिश्रमेतदन्यासु विपरीतम् ॥ १४ ॥
ऋज्व्यतिवक्रा वक्रा विकला च मतेन देवलस्यैताः ।
पञ्चचतुस्त्र्येकाहा ऋज्व्यादीनां षड़भ्यस्ताः ॥ १५ ॥
ऋज्वी हिता प्रजानामतिवक्रार्थं गतिर्विनाशयति ।
शस्त्रभयदा च वक्रा विकला भयरोगसञ्जननी ॥ १६ ॥
पौषाषाढ़श्रावणवैशाखेष्विन्दुजः समाघेषु ।
दृष्टो भयाय जगतः शुभफलकृत् प्रोषितस्तेषु ॥ १७ ॥
कार्त्तिकेऽश्वयुजि वा यदि मासे दृश्यते तनुभवः शिशिरांशोः।
शस्त्रचौराहुतभुग्गदतोयक्षुद्भयानि च तदा विदधाति ॥ १८॥
रुद्धानि सौम्येऽस्तमिते पुराणि यान्युद्गते ताम्युपयान्ति मोक्षम्
अन्ये तु पश्चादुदिते वदन्ति लाभः पुराणां भवतीति तज्ज्ञाः।१९
हेमकान्तिरथवा शुकवर्णः सस्यकेन मणिना सदृशो वा ।
स्निग्धमूर्त्तिरलघुश्च हिताय व्यत्यये न शुभकृच्छशिपुत्रः ॥२०॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां बुधचारः
सप्तमोऽध्यायः ।

अष्टमोऽध्यायः ।

—०—

नक्षत्रेण सहोदयमुपगच्छति येन देवपतिमन्त्री ।
तत्संज्ञं वक्तव्यं वर्षं मासक्रमेणैव ॥ १ ॥

वर्षाणि कार्त्तिकादीन्याग्नेयाद्भद्वयानुयोगीनि ।
क्रमशस्त्रिभं तु पञ्चममुपान्त्यमन्त्यं च यद्वर्षम् ॥ २ ॥

शकटानलोपजीवकगोपीड़ा व्याधिशस्त्रकोपश्च ।
वृद्धिस्तु रक्तपीतककुसुमानां कार्त्तिके वर्षे ॥ ३ ॥

सौम्येऽब्देऽनावृष्टिर्मृगाखुशलभाण्डजैश्च सस्यवधः ।
व्याधिभयं मित्रैरपि भूपानां जायते वैरम् ॥ ४ ॥

शुभकृज्जगतः पौषो निवृत्तवैराः परस्परं क्षितिपाः ।
द्वित्रिगुणो धान्यार्घः पौष्टिककर्मप्रसिद्धिश्च ॥ ५ ॥

पितृपूजापरिवृद्धिर्माघे हार्दिश्च सर्वभूतानाम् ।
आरोग्यवृष्टिधान्यार्घसम्पदो मित्रलाभश्च ॥ ६ ॥

फाल्गुनवर्षे विन्द्यात् क्वचित् क्वचित् क्षेमवृद्धिसस्यानि ।
दौर्भाग्यं प्रमदानां प्रबलाश्चौरा नृपाश्चोग्राः ॥ ७ ॥

चैत्रे मन्दा वृष्टिः प्रियमन्नं क्षेममवनिपा मृदवः ।
वृद्धिस्तु कोशधान्यस्य भवति पीड़ा च रूपवताम् ॥ ८ ॥

वैशाखे धर्मपरा विगतभयाः प्रमुदिताः प्रजाः सनृपाः ।
यज्ञक्रियाप्रवृत्तिर्निष्पत्तिः सर्वसस्यानाम् ॥ ९ ॥

ज्यैष्ठे जातिकुलधनश्रेणीश्रेष्ठा नृपाः सधर्मज्ञाः ।
पीड्यन्ते धान्यानि च हित्वा कङ्गुं शमीजातिम् ॥१०॥

आषाढ़े जायन्ते सस्यानि क्वचिद्वृष्टिरन्यत्र।
योगक्षेमं मध्यं व्यग्राश्च भवन्ति भूपालाः॥ ११॥
श्रावणवर्षे क्षेमं सम्यक् सस्यानि पाकमुपयान्ति।
क्षुद्रा ये पाषण्डाः पीड्यन्ते ये च तद्भक्ताः॥ १२॥
भाद्रपदे वल्लीजं निष्पत्तिं याति पूर्वसस्यं च।
न भवत्यपरं सस्यं क्वचित् सुभिक्षं क्वचिच्च भयम्॥१३॥
आश्वयुजेऽब्देऽजस्रं पतति जलं प्रमुदिताः प्रजाः क्षेमम्।
प्राणचयः प्राणभृतां सर्वेषामन्नबाहुल्यम्॥ १४॥
उदग्गारोग्यसुभिक्षक्षेमकरो वाक्पतिश्चरन् भानाम्।
याम्ये तद्विपरीतो मध्येन तु मध्यफलदायी॥ १५॥
विचरन् भद्वयमिष्टस्तत्सार्धं वत्सरेण मध्यफलः।
सस्यानां विध्वंसो विचरेदधिकं यदि कदाचित्॥ १६॥
अनलभयमनलवर्णे व्याधिः पीते रणागमः श्यामे।
हरिते च तस्करेभ्यः पीड़ा रक्ते तु शस्त्रभयम्॥ १७॥
धूमाभेऽनावृष्टिस्त्रिदशगुरौ नृपवधो दिवा दृष्टे।
विपुलेऽमले सुतारे रात्रौ दृष्टे प्रजाः स्वस्थाः॥ १८॥

रोहिण्योऽनलभं च वत्सरतनुर्नाभिस्त्वषाढ़ाद्वयं
सार्पं हृत्पितृदैवतं च कुसुमं शुद्धैः शुभं तैः फलम्।
देहे क्रूरनिपीड़ितेऽग्न्यनिलजं नाभ्यां भयं क्षुत्कृतम्
पुष्पे मूलफलक्षयोऽथ हृदये सस्यस्य नाशो ध्रुवम्॥१९

गतानि वर्षाणि शकेन्द्रकालाद्धतानि रुद्रैर्गुणयेच्चतुर्भिः।
नवाष्टपञ्चाष्टयुतानि कृत्वा विभाजयेच्छून्यशरागरामैः* २०
फलेन युक्तं शकभूपकालं संशोध्य षष्ट्या विषयैर्विभज्य।

---

* २७५०

युगानि नारायणपूर्वकाणि लब्धानि शेषाः क्रमशः समाः स्युः२
एकैकमब्देषु नवाहतेषु दत्त्वा पृथग्द्वादशकं क्रमेण।
हृत्वा चतुर्भिर्वसुदेवताद्यान्युडूनि शेषांशकपूर्वमब्दम् ॥२२॥
विष्णुः सुरेज्यो बलभिद्‌धुताशस्त्वष्टोत्तरप्रोष्ठपदाधिपश्च। [२३॥
क्रमाद्युगेशाः पितृविश्वसोमाः शक्रानलाख्याश्विभगाः प्रदिष्टाः
संवत्सरोऽग्निः परिवत्सरोऽर्क इदादिकः शीतमयूखमाली।
प्रजापतिश्चाप्यनुवत्सरः स्यादिद्वत्सरः शैलसुतापतिश्च ॥ २४ ॥
वृष्टिः समाद्ये प्रमुखे द्वितीये प्रभूततोया कथिता तृतीये।
पश्चाज्जलं मुञ्चति यच्चतुर्थं स्वल्पोदकं पञ्चममब्दमुक्तम् ॥२५॥

चत्वारि मुख्यानि युगान्यथैषां
विष्ण्विन्द्रजीवानलदैवतानि।
चत्वारि मध्यानि च मध्यमानि
चत्वारि चान्यान्यधमानि विन्द्यात् ॥ २६ ॥

आद्यं धनिष्ठांशमभिप्रपन्नो माघे यदा यात्युदयं सुरेज्यः।
षष्ट्यब्दपूर्वः प्रभवः स नाम्ना प्रवर्त्तते भूतहितस्तदाब्दः ॥२७॥
क्वचित्त्ववृष्टिः पवनाग्निकोपः सन्तीतयः श्लेष्मकृताश्च रोगाः।
संवत्सरेऽस्मिन् प्रभवे प्रवृत्ते न दुःखमाप्नोति जनस्तथापि २८॥
तस्माद्द्वितीयो विभवः प्रदिष्टःशुक्लस्तृतीयः परतः प्रमोदः।
प्रजापतिश्चेति यथोत्तराणिशस्तानि वर्षाणि फलानि चैषाम् २९
निष्पन्नशालीक्षुयवादिसस्यां भयैर्विमुक्तामुपशान्तवैराम्। [३०॥
संहृष्टलोकां कलिदोषमुक्तां क्षत्रं तदा शास्ति च भूतधात्रीम्
आद्योऽङ्गिराः श्रीमुखभावसाह्वौ युवाथ धातेति युगे द्वितीये।
वर्षाणि पञ्चैव यथाक्रमेण त्रीण्यत्र शस्तानि समे परे द्वे ३१
त्रिष्वङ्गिराद्येषु निकामवर्षी देवो निरातङ्कभयाश्च लोकाः।

अब्दद्वयेऽन्त्येऽपि समा सुवृष्टिः किन्त्वत्र रोगाः समरागमश्च३२
शाक्रे युगे पूर्वमथेश्वराख्यं वर्षं द्वितीयं बहुधान्यमाहुः।
प्रमाथिनं विक्रममप्यतोऽन्यद्वृषं च विन्द्याद्गुरुचारयोगात्॥३३
आद्यं द्वितीयं च शुभे तु वर्षे कृतानुकारं कुरुतः प्रजानाम्।
पापः प्रमाथी वृषविक्रमौ तु सुभिक्षदौ रोगभयप्रदौ च॥३४
श्रेष्ठं चतुर्थस्य युगस्य पूर्वं यच्चित्रभानुं कथयन्ति वर्षम्।
मध्यं द्वितीयं तु सुभानुसंज्ञं रोगप्रदं मृत्युकरं न तच्च॥३५॥
तारणं तदनु भूरिवारिदं सस्यवृद्धिमुदितं च पार्थिवम्।
पञ्चमं व्ययमुशन्ति शोभनं मन्मथप्रबलमुत्सवाकुलम्॥ ३६॥
त्वाष्ट्रे युगे सर्वजिदाद्य उक्तः संवत्सरोऽन्यः खलु सर्वधारी।
तस्माद्विरोधी विकृतः खरश्च शस्तो द्वितीयोऽत्र भयाय शेषाः३७
नन्दनोऽथ विजयो जयस्तथा मन्मथोऽस्य परतश्च दुर्मुखः।
कान्तमत्र युग आदितस्त्रयं मन्मथः समफलोऽधमोऽपरः॥३८॥
हेमलम्ब इति सप्तमे युगे स्याद्विलम्बि परतो विकारि च।
शर्वरीति तदनु प्लवः स्मृतो वत्सरो गुरुवशेन पञ्चमः॥३९॥

ईतिप्रायः प्रचुरपवना वृष्टिरब्दे तु पूर्वे
मन्दं सस्यं न बहुसलिलं वत्सरेऽतो द्वितीये।
अत्युद्वेगः प्रचुरसलिलः स्यात्तृतीयश्चतुर्थो
दुर्भिक्षाय प्लव इति ततः शोभनो भूरितोयः॥ ४

वैश्वे युगे शोभकृदित्यथाद्यः संवत्सरोऽतः शुभकृद्द्वितीयः।
क्रोधी तृतीयः परतः क्रमेण विश्वावसुश्चेति पराभवश्च॥४१॥
पूर्वापरौ प्रीतिकरौ प्रजानामेषां तृतीयो बहुदोषदोऽब्दः।
अन्त्यौ समौ किन्तु पराभवेऽग्निः शस्त्रामयार्त्तिर्द्विजगोभयञ्च४२

आद्यः प्लवङ्गो नवमे युगेऽब्दः

स्यात्कीलकोऽन्यः परतश्च सौम्यः ।
साधारणो रोधकृदित्यथाब्दः
शुभप्रदौ कीलकसौम्यसंज्ञौ ॥ ४३ ॥

कष्टः प्लवङ्गो बहुशः प्रजानां
साधारणेऽल्पं जलमीतयश्च ।
यः पञ्चमो रोधकृदित्यथाब्द-
श्चित्रं जलं तत्र च सस्यसम्पत् ॥ ४४ ॥

इन्द्राग्निदैवं दशमं युगं यत्
तत्राद्यमब्दं परिधाविसंज्ञम् ।
प्रमाद्यथानन्दमतः परं यत्
स्याद्राक्षसं चानलसंज्ञितं च ॥ ४५ ॥

परिधाविनि मध्यदेशनाशो नृपहानिर्जलमल्पमग्निकोपः ।
अलसस्तु जनः प्रमादिसंज्ञे डमरं रक्तकपुष्पबीजनाशः॥४६॥

तत्परः सकललोकनन्दनो राक्षसः क्षयकरोऽनलस्तथा ।
ग्रीष्मधान्यजननोऽत्र राक्षसो वह्निकोपनरकप्रदोऽनलः ॥४७॥

एकादशे पिङ्गलकालयुक्तसिद्धार्थरौद्राः खलु दुर्मतिश्च ।
आद्ये तु वृष्टिर्महती सचौरा श्वासो हनूकम्पयुतश्च कासः॥४८

यत्कालयुक्तं तदनेकदोषं सिद्धार्थसंज्ञे बहवो गुणाश्च ।
रौद्रोऽतिरौद्रः क्षयकृत्प्रदिष्टो यो दुर्मतिर्मध्यमवृष्टिकृत्सः॥४९

भाग्ये युगे दुन्दुभिसंज्ञमाद्यं सस्यस्य वृद्धिं महतीं करोति ।
उद्गारिसंज्ञं तदनु क्षयाय नरेश्वराणां विषमा च वृष्टिः॥५०।

रक्ताक्षमब्दं कथितं तृतीयं यस्मिन् भयं दंष्ट्रिकृतं गदाश्च ।
क्रोधं बहुक्रोधकरं चतुर्थं राष्ट्राणि शून्यीकुरुते विरोधैः ॥५१

क्षयमिति युगस्यान्त्यस्याब्दं बहुक्षयकारकं

जनयति भयं तद्विप्राणां कृषीवलवृद्धिदम् ।
उपचयकरं विट्शूद्राणां परस्वहृतां तथा
कथितमखिलं षष्ट्यब्दे यत्तदत्र समासतः ॥ ५२ ॥

अकलुषांशुजटिलः पृथुमूर्त्तिः
कुमुदकुन्दकुसुमस्फटिकाभः ।
ग्रहहतो न यदि सत्पथवर्त्ती
हितकरोऽमरगुरुर्मनुजानाम् ॥ ५३ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां बृहस्पतिचारो-
ऽष्टमोऽध्यायः ॥

नवमोऽध्यायः ।

—००—

नागगजैरावतवृषभगोजरद्गवमृगाजदहनाख्याः ।
अश्विन्याद्याः केचित् त्रिभाः क्रमाद्वीथयः कथिताः ॥ १ ॥

नागा तु पवनयाम्यानलानि पैतामहात्त्रिभास्तिस्रः ।
गोवीथ्यामश्विन्यः पौष्णं द्वे चापि भद्रपदे ॥ २ ॥

जारद्गव्यां श्रवणात् त्रिभं च मैत्राद्यम् ।
हस्तविशाखात्वाष्ट्राण्यजेत्यषाढाद्वयं दहना ॥ ३ ॥

तिस्रस्तिस्रस्तासां क्रमादुदङ्मध्ययाम्यमार्गस्थाः ।
तासामप्युत्तरमध्यदक्षिणावस्थितैकैका ॥ ४ ॥

वीथीमार्गानपरे कथयन्ति यथा स्थिता भमार्गस्य ।
नक्षत्राणां तारा याम्योत्तरमध्यमास्तद्वत् ॥ ५ ॥

उत्तरमार्गो याम्यादि निगदितो मध्यमस्तु भाग्याद्यः ।

दक्षिणमार्गोऽषाढ़ादि कैश्चिदेवं कृता मार्गाः ॥ ६ ॥
ज्योतिषमागमशास्त्रं विप्रतिपत्तौ न योग्यमस्माकम् ।
स्वयमेव विकल्पयितुं किन्तु बहूनां मतं वक्ष्ये ॥ ७ ॥
उत्तरवीथिषु शुक्रः सुभिक्षशिवकृद्गतोऽस्तमुदयं वा ।
मध्यासु मध्यफलदः कष्टफलो दक्षिणस्थासु ॥ ८ ॥
अत्युत्तमोत्तमोनं सममध्यन्यूनमधमकष्टफलम् ।
कष्टतमं सौम्याद्यासु वीथिषु यथाक्रमं ब्रूयात् ॥ ९ ॥
भरणीपूर्वं मण्डलमृक्षचतुष्कं सुभिक्षकरमाद्यम् ।
वङ्गाङ्गमहिषबाह्लिककलिङ्गदेशेषु भयजननम् ॥ १० ॥
अत्रोदितमारोहेद्‌ग्रहोऽपरो यदि सितं ततो हन्यात् ।
भद्राश्वशूरसेनकयौधेयककोटिवर्षनृपान् ॥ ११ ॥
भचतुष्टयमार्द्राद्यं द्वितीयममिताम्बुसस्यसम्पत्त्यै ।
विप्राणामशुभकरं विशेषतः क्रूरचेष्टानाम् ॥ १२ ॥
अन्येनात्राक्रान्ते म्लेच्छाटविकाश्वजीविगोमन्तान् ।
गोनर्दनीचशूद्रान् वैदेहांश्चानयः स्पृशति ॥ १३ ॥
विचरन् मघादिपञ्चकमुदितः सस्यप्रणाशकृच्छुक्रः ।
क्षुत्तस्करभयजननो नीचोन्नतिसङ्करकरश्च ॥ १४ ॥
पित्राद्येऽवष्टब्धो हन्त्यन्येनाविकाञ्छबरशूद्रान् ।
पुण्ड्रापरान्त्यशूलिकवनवासिद्रविड़सामुद्रान् ॥ १५ ॥
स्वात्याद्यं भत्रितयं मण्डलमेतच्चतुर्थमभयकरम् ।
ब्रह्मक्षत्रसुभिक्षाभिवृद्धये मित्रभेदाय ॥ १६ ॥
अत्राक्रान्ते मृत्युः किरातभर्तुः पिनष्टि चेक्ष्वाकून् ।
प्रत्यन्तावन्तिपुलिन्दतङ्गणाञ्छूरसेनांश्च ॥ १७ ॥
ज्येष्ठाद्यं पञ्चर्क्षं क्षुत्तस्कररोगदं प्रबाधयते ।

काश्मीराश्मकमत्स्यान् सचारुदेवीनवन्तींश्च ॥ १८ ॥
आरोहेऽत्राभीरान् द्रविड़ाम्बष्ठत्रिगर्तसौराष्ट्रान् ।
नाशयति सिन्धुसौवीरकांश्च काशीश्वरस्य वधः ॥ १९ ॥
षष्ठं षण्नक्षत्रं शुभमेतन्मण्डलं धनिष्ठाद्यम् ।
भूरिधनगोकुलाकुलमनल्पधान्यं क्वचित् सभयम् ॥ २० ॥
अत्रारोहे शूलिकगान्धारावन्तयः प्रपीड्यन्ते ।
वैदेहवधः प्रत्यन्तयवनशकदासपरिवृद्धिः ॥ २१ ॥
अपरस्यां स्वात्याद्यं ज्येष्ठाद्यं चापि मण्डलं शुभदम् ।
पित्र्याद्यं पूर्वस्यां शेषाणि यथोक्तफलदानि ॥ २२ ॥
दृष्टोऽनस्तगतेऽर्के भयकृत् क्षुद्रोगकृत् समस्तमहः ।
अर्धदिवसं च सेन्दुर्नृपबलपुरभेदकृच्छुक्रः ॥ २३ ॥
भिन्दन् गतोऽनलर्क्षं कूलातिक्रान्तवारिवाहाभिः ।
अव्यक्ततुङ्गनिम्ना समा सरिद्भिर्भवति धात्री ॥ २४ ॥
प्राजापत्ये शकटे भिन्ने कृत्वेव पातकं वसुधा ।
केशास्थिशकलशबला कापालमिव व्रतं धत्ते ॥ २५ ॥
सौम्योपगतो रससस्यसङ्क्षयायोशना समुद्दिष्टः ।
आर्द्रागतस्तु कोशलकलिङ्गहा सलिलनिकरकरः ॥ २६ ॥
अश्मकवैदर्भाणां पुनर्वसुस्थे सिते महाननयः ।
पुष्ये पुष्टा वृष्टिर्विद्याधरगणविमर्दश्च ॥ २७ ॥
आश्लेषासु भुजङ्गमदारुणपीड़ावहश्चरञ्छुक्रः ।
भिन्दन् मघां महामात्रदोषकृद्भूरिवृष्टिकरः ॥ २८ ॥
भाग्ये शबरपुलिन्दप्रध्वंसकरोऽम्बुनिवहमोक्षाय ।
आर्यम्णे कुरुजाङ्गलपाञ्चालघ्नः सलिलदायी ॥ २९ ॥
कौरवचित्रकराणां हस्ते पीड़ा जलस्य च निरोधः ।

कूपकृद्‌दृक्षजपीड़ा चित्रास्थे शोभना वृष्टिः ॥ ३० ॥
स्वातौ प्रभूतवृष्टिर्दूतवणिग्नाविकान् स्पृशत्यनयः ।
ऐन्द्राग्ने ऽपि सुवृष्टिर्वणिजां च भयं विजानीयात् ॥ ३१ ॥
मैत्रे क्षत्रविरोधो ज्येष्ठायां क्षत्रमुख्यसन्तापः ।
मौलिकभिषजां मूले त्रिष्वपि चैतेष्वनावृष्टिः ॥ ३२ ॥
आप्ये सलिलजपीड़ा विश्वेशे व्याधयः प्रकुप्यन्ति ।
श्रवणे श्रवणव्याधिः पाषण्डिभयं धनिष्ठासु ॥ ३३ ॥
शतभिषजि शौण्डिकानामजैकपे द्यूतजीविनां पीड़ा ।
कुरुपाञ्चालानामपि करोति चास्मिन् सितः सलिलम् ॥३४
अहिर्बुध्न्ये फलमूलतापकृद्यायिनां च रेवत्याम् ।
अश्विन्यां हयपानां याम्ये तु किरातयवनानाम् ॥ ३५ ॥
चतुर्दशे पञ्चदशे तथाष्टमे तमिस्रपक्षस्य तिथौ भृगोः सुतः ।
यदा व्रजेद्दर्शनमस्तमेति वा तदा मही वारिमयीव लक्ष्यते ३६

गुरुर्भृगुश्चापरपूर्वकाष्ठयोः
परस्परं सप्तमराशिगो यदा ।
तदा प्रजा रुग्भयशोकपीड़िता
न वारि पश्यन्ति पुरन्दरोज्झितम् ॥ ३७ ॥

यदा स्थिता जीवबुधारसूर्य्यजाः
सितस्य सर्वेऽग्रपथानुवर्तिनः ।
नृनागविद्याधरसङ्गरास्तदा
भवन्ति वाताश्च समुच्छ्रितान्तकाः ॥ ३८ ॥

न मित्रभावे सुहृदो व्यवस्थिताः
क्रियासु सम्यग्न रता द्विजातयः ।
न चाल्पमप्यम्बु ददाति वासवो

भिनत्ति वज्रेण शिरांसि भूभृताम् ॥ ३९ ॥
शनैश्चरे म्लेच्छबिडालकुञ्जराः
खरा महिष्योऽसितधान्यशूकराः।
पुलिन्दशूद्राश्च सदक्षिणापथाः
क्षयं व्रजन्त्यक्षिमरुद्गदोद्भवैः ॥ ४० ॥
निहन्ति शुक्रः क्षितिजेऽग्रतः प्रजा
हुताशशस्त्रक्षुदवृष्टितस्करैः।
चराचरं व्यक्तमथोत्तरापथं
दिशोऽग्निविद्युद्रजसा च पीड़येत् ॥ ४१ ॥
बृहस्पतौ हन्ति पुरःस्थिते सितः
सितं समस्तं द्विजगोसुरालयान्।
दिशं च पूर्वां करकारुजोऽम्बुदा
गले गदा भूरि भवेच्च शारदम् ॥ ४२ ॥
सौम्योऽस्तोदययोः पुरो भृगुसुतस्यावस्थितस्तोयकृद्
रोगान् पित्तजकामलां च कुरुते पुष्णाति च ग्रैष्मिकम्।
हन्यात् प्रव्रजिताग्निहोत्रिकभिषग्रङ्गोपजीव्यान् हयान्
वैश्यान् गाः सह वाहनैर्नरपतीन् पीतानि पश्चाद्दिशम् ॥४३
शिखिभयमनलाभे शस्त्रकोपश्च रक्ते
कनकनिकषगौरे व्याधयो दैत्यपूज्ये।
हरितकपिलरूपे श्वासकासप्रकोपः
पतति न सलिलं खाद्भस्मरूक्षासिताभे ॥ ४४ ॥
दधिकुमुदशशाङ्ककान्तिभृत् स्फुटविकसत्किरणो बृहत्तनुः।
सुगतिरविकृतो जयान्वितः कृतयुगरूपकरः सिताह्वयः ॥४५
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां शुक्रचारो
नवमोऽध्यायः।

दशमोऽध्यायः ।

श्रवणानिलहस्तार्द्राभरणीभाग्योपगः सुतोऽर्कस्य ।
प्रचुरसलिलोपगूढ़ां करोति धात्रीं यदि स्निग्धः ॥ १ ॥
अहिवरुणपुरन्दरदैवतेषु सुचेमकृन्न चाति जलम् ।
तुच्छस्नावृष्टिकरो मूले प्रत्येकमपि वच्ये ॥ २ ॥
तुरगतुरगोपचारककविवैद्यामात्यहार्कजोऽश्विगतः ।
याम्ये नर्त्तकवादकगेयज्ञक्षुद्रनैकृतिकान् ॥ ३ ॥
बहुलास्थे पीड्यन्ते सौरेऽग्न्युपजीविनश्चमूपाश्च ।
रोहिण्यां कोशलमद्रकाशिपाञ्चालशाकटिकाः ॥ ४ ॥
मृगशिरसि वत्सयाजकयजमानार्यजनमध्यदेशाश्च ।
रौद्रस्थे पारतरामठतैलिकरजकचौराश्च ॥ ५ ॥
आदित्ये पञ्चनदप्रत्यन्तसुराष्ट्रसिन्धुसौवीराः ।
पुष्ये घाण्टिकघोषिकयवनवणिक्कितवकुसुमानि ॥ ६ ॥
सार्पे जलरुहसर्पाः पित्र्ये बाह्लीकचीनगान्धाराः ।
शूलिकपारतवैश्याः कोष्ठागाराणि वणिजश्च ॥ ७ ॥
भाग्ये रसविक्रयिणः पण्यस्त्रीकन्यका महाराष्ट्राः ।
आर्य्यम्णे नृपगुडलवणभिक्षुकाम्बूनि तक्षशिला ॥ ८ ॥
हस्ते नापितचाक्रिकचौरभिषक्सूचिकद्विपग्राहाः ।
बन्धक्यः कोशलका मालाकाराश्च पीड्यन्ते ॥ ९ ॥
चित्रास्थे प्रमदाजनलेखकचित्रज्ञचित्रभाण्डानि ।

स्वातौ मागधचरदूतसूतपोतप्लवनटाद्याः ॥ १० ॥
ऐन्द्राग्नाख्ये त्रैगर्तचीनकौलूतकुङ्कुमं लाक्षा।
सस्यान्यथ माञ्जिष्ठं कौसुम्भं च क्षयं याति ॥ ११ ॥
मैत्रे कुलूततङ्गणखसकाश्मीराः समन्त्रिचक्रचराः।
उपतापं यान्ति च घाण्टिका विभेदश्च मित्राणाम् ॥ १२ ॥
ज्येष्ठासु नृपपुरोहितनृपसत्कृतशूरगणकुलश्रेण्यः।
मूले तु काशिकोशलपाञ्चालफलौषधीयोधाः ॥ १३ ॥
आप्येऽङ्गवङ्गकोशलगिरिव्रजा मगधपुण्ड्रमिथिलाश्च।
उपतापं यान्ति जना वसन्ति ये ताम्रलिप्तयां च ॥ १४ ॥
विश्वेश्वरेऽर्कपुत्रश्चरन्दशार्णान्निहन्ति यवनांश्च।
उज्जयनीं शबरान् पारियात्रिकान् कुन्तिभोजांश्च ॥ १५ ॥
श्रवणे राजाधिकृतान्विप्राग्र्यभिषक्पुरोहितकलिङ्गान्।
वसुभे मगधेशजयो वृद्धिश्च धनेष्वधिकृतानाम् ॥ १६ ॥
साजे शतभिषजि भिषक्कविशौण्डिकपण्यनीतिवार्त्तानाम्।
आहिर्बुध्न्ये नद्यो यानकराः स्त्रीहिरण्यं च ॥ १७ ॥
रेवत्यां राजभृताः क्रौञ्चद्वीपाश्रिताः शरत्सस्यम्।
शबराश्च निपीड्यन्ते यवनाश्च शनैश्चरे चरति ॥ १८ ॥
यदा विशाखासु महेन्द्रमन्त्री सुतश्च भानोर्दहनर्क्षयातः।
तदा प्रजानामनयोऽतिघोरः पुरप्रभेदो गतयोर्भमेकम् ॥१९॥
अण्डजहा रविजो यदि चित्रः क्षुद्भयकृद्यदि पीतमयूखः।
शस्त्रभयाय च रक्तसवर्णो भस्मनिभो बहुवैरकरश्च ॥ २० ॥

वैडूर्यकान्तिरमलः शुभदः प्रजानाम्
बाणातसीकुसुमवर्णनिभश्च शस्तः।
यञ्चापि वर्णमुपगच्छति तत्सवर्णान्

सूर्य्यात्मजः क्षपयतीति मुनिप्रवादः ॥ २१ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां शनै-
श्चरचारो दशमोऽध्यायः।

एकादशोऽध्यायः।

गार्गीयं शिखिचारं पाराशरमसितदेवलकृतं च।
अन्यांश्च बहून्दृष्ट्वा क्रियतेऽयमनाकुलश्चारः ॥ १ ॥

दर्शनमस्तमयो वा न गणितविधिनास्य शक्यते ज्ञातुम्।
दिव्यान्तरिक्षभौमास्त्रिविधाः स्युः केतवो यस्मात् ॥ २ ॥

अहुताशेऽनलरूपं यस्मिंस्तत् केतुरूपमेवोक्तम्।
खद्योतपिशाचालयमणिरत्नादीन् परित्यज्य ॥ ३ ॥

ध्वजशस्त्रभवनतरुतुरगकुञ्जराद्येष्वथान्तरिक्षास्ते।
दिव्या नक्षत्रस्था भौमाः स्युरतोऽन्यथा शिखिनः ॥ ४ ॥

शतमेकाधिकमेके सहस्रमपरे वदन्ति केतूनाम्।
बहुरूपमेकमेव प्राह मुनिर्नारदः केतुम् ॥ ५ ॥

यद्येको यदि बहवः किमनेन फलं तु सर्वथा वाच्यम्।
उदयास्तमयैः स्थानैः स्पर्शैराधूमनैर्वर्णैः ॥ ६ ॥

यावन्त्यहानि दृश्यो मासास्तावन्त एव फलपाकः।
मासैरब्दांश्च वदेत् प्रथमात्पक्षत्रयात् परतः ॥ ७ ॥

ह्रस्वस्तनुः प्रसन्नः स्निग्धस्त्वृजुरचिरसंस्थितः शुक्लः।
उदितो वाप्यभिदृष्टः सुभिक्षसौख्यावहः केतुः ॥ ८ ॥

उक्तविपरीतरूपो न शुभकरो धूमकेतुरुत्पन्नः ।
इन्द्रायुधानुकारी विशेषतो द्वित्रिचूलो वा ॥ ९ ॥
हारमणिहेमरूपाः किरणाख्याः पञ्चविंशतिः सशिखाः ।
प्रागपरदिशोर्दृश्या नृपतिविरोधावहा रविजाः ॥ १० ॥
शुकदहनबन्धुजीवकलाक्षाक्षतजोपमा हुताशसुताः ।
आग्नेय्यां दृश्यन्ते तावन्तस्तेऽपि शिखिभयदाः ॥ ११ ॥
वक्रशिखा मृत्युसुता रूक्षा कृष्णाश्च तेऽपि तावन्तः ।
दृश्यन्ते याम्यायां जनमरकावेदिनस्ते च ॥ १२ ॥
दर्पणवृत्ताकारा विशिखाः किरणान्विता धरातनयाः ।
क्षुद्भयदा द्वाविंशतिरैशान्यामम्बुतैलनिभाः ॥ १३ ॥
शशिकिरणरजतहिमकुमुदकुन्दकुसुमोपमाः सुताः शशिनः ।
उत्तरतो दृश्यन्ते त्रयः सुभिक्षावहाः शिखिनः ॥ १४ ॥
ब्रह्मसुत एक एव त्रिशिखो वर्णैस्त्रिभिर्युगान्तकरः ।
अनियतदिक्सम्प्रभवो विज्ञेयो ब्रह्मदण्डाख्यः ॥ १५ ॥
शतमभिहितमेकसमेतमेतदेकेन विरहितान्यस्मात् ।
कथयिष्ये केतूनां शतानि नव लक्षणैः स्पष्टैः ॥ १६ ॥
सौम्यैशान्योरुदयं शुक्रसुता यान्ति चतुरशीत्याख्याः ।
विपुलसिततारकास्ते स्निग्धाश्च भवन्ति तीव्रफलाः ॥ १७ ॥
स्निग्धाः प्रभासमेता द्विशिखाः षष्टिः शनैश्चराङ्गरुहाः ।
अतिकष्टफला दृश्याः सर्वेचैते कनकसंज्ञाः ॥ १८ ॥
विकचा नाम गुरुसुताः सितैकताराः शिखापरित्यक्ताः ।
षष्टिः पञ्चभिरधिका स्निग्धा याम्याश्रिताः पापाः ॥ १९ ॥
नातिव्यक्ताः सूक्ष्मा दीर्घाः शुक्ला यथेष्टदिक्प्रभवाः ।
बुधजास्तस्करसञ्ज्ञाः पापफलास्त्वेकपञ्चाशत् ॥ २० ॥

चतज्ज्वानलानुरूपास्त्रिचूलतारा: कुजात्मजा: षष्टि: ।
नाम्ना च कौङ्कुमास्ते सौम्याशासंस्थिता: पापा: ॥ २१ ।
त्रिंशत्त्र्यधिका राहोस्ते तामसकीलका इति ख्याता: ।
रविशशिगा दृश्यन्ते तेषां फलमर्कचारोक्तम् ॥ २२ ॥
विंशत्याधिकमन्यच्छतमग्नेर्विश्वरूपसञ्ज्ञानाम् ।
तीव्रानलभयदानां ज्वालामालाकुलतनूनाम् ॥ २३ ॥
श्यामारुणा वितारश्चामररूपा विकीर्णदीधितय: ।
अरुणाख्या वायो: सप्तसप्तति: पापदा: परुषा: ॥ २४ ॥
तारापुञ्जनिकाशा गणका नाम प्रजापतेरष्टौ ।
द्वे च शते चतुरधिके चतुरस्रा ब्रह्मसन्ताना: ॥ २५ ॥
कङ्का नाम वरुणजा द्वात्रिंशद्वंशगुल्मसंस्थाना: ।
शशिवत् प्रभासमेतास्तीव्रफला: केतव: प्रोक्ता: ॥ २६ ॥
षण्णवति: कालसुता: कबन्धसञ्ज्ञा: कबन्धसंस्थाना: ।
चण्डा भयप्रदा: स्युर्विरूपताराश्च ते शिखिन: ॥ २७ ॥
शुक्लविपुलैकतारा नव विदिशां केतव: समुत्पन्ना: ।
एवं केतुसहस्रं विशेषमेषामतो वक्ष्ये ॥ २८ ॥
उदगायतो महान् स्निग्धमूर्तिरपरोदयी वसाकेतु: ।
सद्य: करोति मरकं सुभिक्षमप्युत्तमं कुरुते ॥ २९ ॥
तल्लक्षणोऽस्थिकेतु: स तु रूक्ष: क्षुद्भयावह: प्रोक्त: ।
स्निग्धस्तादृक् प्राच्यां शस्त्राख्यो डमरमरकाय ॥ ३० ॥
दृश्योऽमावास्यायां कपालकेतु: सधूम्ररश्मिशिख: ।
प्राङ्नभसोऽर्धविचारी क्षुन्मरकावृष्टिरोगकर: ॥ ३१ ॥
प्राग्वैश्वानरमार्गे शूलाग्र: श्यावरूक्षताम्रार्चि: ।
नभसस्त्रिभागगामी रौद्र इति कपालतुल्यफल: ॥ ३२ ॥

अपरस्यां चलकेतुः शिखया याम्याग्रयाङ्गुलोच्छ्रितया।
गच्छेद्यथा यथोदक् तथा तथा दैर्घ्यमायाति ॥ ३३ ॥
सप्तमुनीन् संस्पृश्य ध्रुवमभिजितमेव च प्रतिनिवृत्तः।
नभसोऽर्द्धमात्रमित्वा याम्येनास्तं समुपयाति ॥ ३४ ॥
हन्यात् प्रयागकूलाद् यावदवन्तीं च पुष्कराख्यम्।
उदगपि च देविकामपि भूयिष्ठं मध्यदेशाख्यम् ॥ ३५ ॥
अन्यानपि च स देशान् क्वचित् क्वचिद्धन्ति रोगदुर्भिक्षैः।
दश मासान् फलपाकोऽस्य कैश्चिदष्टादश प्रोक्तः ॥ ३६ ॥
प्रागर्द्धरात्रदृश्यो याम्याग्रः श्वेतकेतुरन्यश्च।
क इति युगाकृतिरपरे युगपत्तौ सप्तदिनदृश्यौ ॥ ३७ ॥
स्निग्धौ सुभिक्षशिवदावथाधिकं दृश्यते कनामा यः।
दश वर्षाण्युपतापं जनयति शस्त्रप्रकोपकृतम् ॥ ३८ ॥
श्वेत इति जटाकारो रूक्षः श्यावो वियत्त्रिभागगतः।
विनिवर्ततेऽपसव्यं त्रिभागशेषाः प्रजाः कुरुते ॥ ३९ ॥
आधूम्रया तु शिखया दर्शनमायाति कृत्तिकासंस्थः।
ज्ञेयः स रश्मिकेतुः श्वेतसमानं फलं धत्ते ॥ ४० ॥
ध्रुवकेतुरनियतगतिप्रमाणवर्णाकृतिर्भवति विष्वक्।
दिव्यान्तरिक्षभौमो भवत्ययं स्निग्ध इष्टफलः ॥ ४१ ॥
सेनाङ्गेषु नृपाणां गृहतरुशैलेषु चापि देशानाम्।
गृहिणामुपस्करेषु च विनाशिनां दर्शनं याति ॥ ४२ ॥
कुमुद इति कुमुदकान्तिर्वारुण्यां प्राक्शिखो निशामेकाम्।
दृष्टः सुभिक्षमतुलं दश किल वर्षाणि स करोति ॥ ४३ ॥
सकृदेकयामदृश्यः सुसूक्ष्मतारोऽपरेण मणिकेतुः।
ऋज्वी शिखास्य शुक्ला स्तनोद्गता क्षीरधारेव ॥ ४४ ॥

उदग्रवत्वे व सुभिक्षं चतुरो मासान् करोत्यसौ सार्द्धान्।
प्रादुर्भावं प्रायः करोति च क्षुद्रजन्तूनाम्॥ ४५॥
जलकेतुरपि च पश्चात् स्निग्धः शिखयापरेण चोन्नतया।
नव मासान् स सुभिक्षं करोति शान्तिं च लोकस्य॥४६॥
भवकेतुरेकरात्रं दृश्यः प्राक् सूक्ष्मतारकः स्निग्धः।
हरिलाङ्गूलोपमया प्रदक्षिणावर्त्तया शिखया॥ ४७॥
यावत एव मुहूर्त्तान् दर्शनमायाति निर्दिशेन्मासान्।
तावदतुलं सुभिक्षं रूक्षे प्राणान्तिकान् रोगान्॥ ४८॥
अपरेण पद्मकेतुर्मृणालगौरो भवेन्निशामेकाम्।
सप्त करोति सुभिक्षं वर्षाण्यतिहर्षयुक्तानि॥ ४९॥
आवर्त्त इति निशार्द्धे सव्यशिखोऽरुणनिभोऽपरे स्निग्धः।
यावत्क्षणान् स दृश्यस्तावन्मासान् सुभिक्षकरः॥ ५०॥
पश्चात् सन्ध्याकाले संवर्त्तो नाम धूम्रताम्रशिखः।
आक्रम्य वियत्त्र्यंशं शूलाग्रावस्थितो रौद्रः॥ ५१॥
यावत एव मुहूर्तान् दृश्यो वर्षाणि तावन्ति।
भूपाञ्छस्त्रनिपातैरुदयर्क्षं चापि पीड़यति॥ ५२॥
ये शस्तास्तान् हित्वा केतुभिराधूमितेऽथवा स्पृष्टे।
नक्षत्रे भवति वधो येषां राज्ञां प्रवक्ष्ये तान्॥ ५३॥
अश्विन्यामश्मकपं भरणीषु किरातपार्थिवं हन्यात्।
बहुलासु कलिङ्गेशं रोहिण्यां शूरसेनपतिम्॥ ५४॥
आशीनरमपि सौम्ये जलजाजीवाधिपं तथार्द्रासु।
आदित्येऽश्मकनाथं पुष्ये मगधाधिपं हन्ति॥ ५५॥
असिकेशं भौजङ्गे पित्र्येऽङ्गं पाण्ड्यनाथमपि भाग्ये।
औज्जयनिकमार्यम्णे सावित्रे दण्डकाधिपतिम्॥ ५६॥

चित्रासु कुरुक्षेत्राधिपस्य मरणं समादिशेत्तज्ज्ञः ।
काश्मीरककाम्बोजौ नृपती प्राभञ्जने न स्तः ॥ ५७ ॥
इक्ष्वाकुरलकनाथो हन्येते यदि भवेद्विशाखासु ।
मैत्रे पुण्ड्राधिपतिर्ज्येष्ठास्वथ सार्वभौमवधः ॥ ५८ ॥
मूलेऽन्ध्रमद्रकपती जलदेवे काशिपो मरणमेति ।
यौधेयकार्जुनायनशिबिचैद्यान् वैश्वदेवे च ॥ ५९ ॥
हन्यात् कैकयनाथं पाञ्चनदं सिंहलाधिपं वाङ्गम् ।
नैमिषनृपं किरातं श्रवणादिषु षट्स्विमान् क्रमशः ॥६०॥
उल्काभिताड़ितशिखः शिखी शिवः शिवतरोऽभिवृष्टो यः ।
अशुभः स एव चोलावगाणसितहूणचीनानाम् ॥ ६१ ॥

नक्षत्रं यतः शिखिशिखाभिहता यतो वा
ऋक्षं च यत् स्पृशति तत्कथितांश्च देशान् ।
दिव्यप्रभावनिहतान् स यथा गरुत्मान्
भुङ्क्ते गतो नरपतिः परभोगिभोगान् ॥ ६२ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां केतुचार
एकादशोऽध्यायः ।

द्वादशोऽध्यायः ।

भानोर्वर्त्म विघातवृद्धशिखरो विन्ध्याचलः स्तम्भितो
वातापिर्मुनिकुक्षिभित् सुररिपुर्जीर्णश्च येनासुरः ।
पीतश्चाम्बुनिधिस्तपोऽम्बुनिधिना याम्या च दिग्भूषिता

तस्यागस्त्यमुनेः पयोद्युतिकृतश्चारः समासाद्यम् ।
समुद्रोऽन्तः शैलैर्मकरनखरोत्खातशिखरैः
कृतस्तोयाच्छित्त्या सपदि सुतरां येन रुचिरः ।
पतन्मुक्तामिश्रैः प्रवरमणिरत्नाम्बुनिवहैः
सुरान् प्रत्यादेष्टुं सितमुकुटरत्नानिव पुरा ॥ १ ॥

येन चाम्बुहरणेऽपि विद्रुमैर्भूधरैः समणिरत्नविद्रुमैः ।
निर्गतैस्तदुरगैश्च राजितः सागरोऽधिकतरं विराजितः ॥२॥

प्रस्फुरत्तिमिजलेभजिह्मगः च्छिन्नरत्ननिकरो महोदधिः ।
आपदां पदगतोऽपि यापितो येन पीतसलिलोऽमरश्रियम् ॥३

प्रचलत्तिमिशुक्तिजशङ्खचितः
सलिलेऽपहृतेऽपि पतिः सरिताम् ।
सतरङ्गसितोत्पलहंसभृतः
सरसः शरदीव बिभर्ति रुचम् ॥ ४ ॥

तिमिसिताम्बुधरं मणितारकं
स्फटिकचन्द्रमनम्बुशरद्द्युति ।
फणिफणोपलरश्मिशिखिग्रहं
कुटिलगैश्च वियच्च चकार यः ॥ ५ ॥

दिनकररथमार्गविच्छित्तयेऽभ्युद्यतं यच्चलच्छृङ्गम्
उद्भ्रान्तविद्याधरांसावसक्तप्रियाव्यग्रदत्ताङ्ग-
देहावलम्बाम्बराभ्युच्छ्रितोद्भूयमानध्वजैः शोभितम् ।
करिकटमदमिश्ररक्तावलेहानुवासानुसारि-
द्विरेफावलीनोत्तमाङ्गैः कृताल्वाणपुष्पैरिवोत्तंसकान्
धारयद्भिर्मृगेन्द्रैः सनाथीकृतान्तर्दरीनिर्झरम् ।
गगनतलमिवोल्लिखन्तं प्रवृद्धैर्गजाकृष्टफुल्लद्रुम-

त्रासविभ्रान्तमत्तद्विरेफावलीगीतमन्द्रस्वनैः
शैलकूटैस्तरच्छर्दशार्दूलशाखामृगाध्यासितैः।
रहसि मदनसक्तया रेवया कान्तयेवोपगूढं
सुराध्यासितोद्यानमम्भोऽशनामन्नमूलानिलाहार-
विप्रान्वितं विन्ध्यमस्तम्भयद्यश्च तस्योदयः श्रूयताम्॥ ६॥
उदये च मुनेरगस्त्यनाम्नः कुसमायोगमलप्रदूषितानि।
हृदयानि सतामिव स्वभावात् पुनरम्बूनि भवन्ति निर्मलानि७
पार्श्वद्वयाधिष्ठितचक्रवाकामापुष्णती सस्वनहंसपङ्क्तिम्।
ताम्बूलरक्तोत्कषिताग्रदन्ती विभाति योषेव सरित्सहासा॥८

इन्दीवरासन्नसितोत्पलान्विता
सरिद्भ्रमत्षट्पदपङ्क्तिभूषिता।
सभ्रूलताक्षेपकटाक्षवीक्षणा
विदग्धयोषेव विभाति सस्मरा॥ ९॥

इन्दोः पयोदविगमोपहितां विभूतिम्
द्रष्टुं तरङ्गवलया कुमुदं निशासु।
उन्मीलयत्यलिनिलीनदलं सुपद्म
वापी विलोचनमिवासिततारकान्तम्॥ १०॥

नानाविचित्राम्बुजहंसकोककारण्डवापूर्णतडागहस्ता।
रत्नैः प्रभूतैः कुसुमैः फलैश्च भूर्यच्छतीवार्घमगस्त्यनाम्ने॥११॥
सलिलममरपाशयोज्झितं यद्घनपरिवेष्टितमूर्तिभिर्भुजङ्गैः।
फणिजनितविषाग्निसम्प्रदुष्टं भवति शिवं तदगस्त्यदर्शनेन १२

स्मरणादपि पापमपाकुरुते
किमुत स्तुतिभिर्वरुणाङ्गरुहः।
मुनिभिः कथितोऽस्य यथार्घविधिः

कथयामि तथैव नरेन्द्रहितम् ॥ १३ ॥

सङ्ख्याविधानात् प्रतिदेशमस्य विज्ञाय सन्दर्शनमादिशेज्ज्ञः।
तत्रोज्जयिन्यामगतस्य कन्यां भागेः खराख्यैः स्फुटभास्करस्य १४

ईषत्प्रभिन्नेऽरुणरश्मिजालैर्नैशेऽन्धकारे दिशि दक्षिणस्याम् ।
सांवत्सरावेदितदिग्विभागे भूपोऽर्घमुर्व्यां प्रयतः प्रयच्छेत् १५

कालोद्भवैः सुरभिभिः कुसुमैः फलैश्च
रत्नैश्च सागरभवैः कनकाम्बरैश्च ।
धेन्वा वृषेण परमान्नयुतैश्च भक्ष्यै-
र्दध्यक्षतैः सुरभिधूपविलेपनैश्च ॥ १६ ॥

नरपतिरिममर्घं श्रद्दधानो ददानः
प्रविगतगददोषो निर्जितारातिपक्षः ।
भवति यदि च दद्यात् सप्त वर्षाणि सम्यग्
जलनिधिरसनायाः स्वामितां याति भूमेः ॥ १७ ॥

द्विजो यथालाभमुपाहृतार्घः प्राप्नोति वेदान् प्रमदाश्च पुत्रान् ।
वैश्यश्च गां भूरिधनं च शूद्रो रोगक्षयं धर्मफलं च सर्वे ॥१८॥

रोगान् करोति परुषः कपिलस्त्ववृष्टिं
धूम्रो गवामशुभकृत् स्फुरणो भयाय ।
माञ्जिष्ठरागसदृशः क्षुधमाहवांश्च
कुर्यादणुश्च पुररोधमगस्त्यनामा ॥ १९ ॥

शातकुम्भसदृशः स्फटिकाभस्तर्पयन्निव महीं किरणौघैः ।
दृश्यते यदि ततः प्रचुरान्ना भूर्भवत्यभयरोगजनाढ्या ॥२०॥

उल्कया विनिहतः शिखिना वा क्षुद्भयं मरकमेव च धत्ते ।
दृश्यते स किल हस्तगतेऽर्के रोहिणीमुपगतेऽस्तमुपैति ॥२१॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामगस्त्यचारो
द्वादशोऽध्यायः ।

त्रयोदशोऽध्यायः ।

—००—

सैकावलीव राजति ससितोत्पलमालिनी सहासेव ।
नाथवतीव च दिग्यैः कौबेरी सप्तभिर्मुनिभिः ॥ १ ॥
ध्रुवनायकोपदेशान्नरिनर्त्तीवोत्तरा भ्रमद्भिश्च ।
यैश्चारमहं तेषां कथयिष्ये वृद्धगर्गमतात् ॥ २ ॥
आसन्मघासु मुनयः शासति पृथ्वीं युधिष्ठिरे नृपतौ ।
षड्द्विकपञ्चद्वियुतः शककालस्तस्य राज्ञश्च ॥ ३ ॥
एकैकस्मिन्नृक्षे शतं शतं ते चरन्ति वर्षाणाम् ।
प्रागुत्तरतश्चैते सदोदयन्तेससाध्वीकाः ॥ ४ ॥
पूर्वे भागे भगवान् मरीचिरपरे स्थितो वसिष्ठोऽस्मात् ।
तस्याङ्गिरास्ततोऽत्रिस्तस्यासन्नः पुलस्त्यश्च ॥ ५ ॥
पुलहः क्रतुरिति भगवानासन्नानुक्रमेण पूर्वाद्याः ।
तत्र वसिष्ठं मुनिवरमुपाश्रितारुन्धती साध्वी ॥ ६ ॥
उल्काशनिधूमाद्यैर्हता विवर्णा विरश्मयो ह्रस्वाः ।
हन्युः स्वं स्वं वर्गं विपुलाः स्निग्धाश्च तद्वृद्ध्यै ॥ ७ ॥
गन्धर्वदेवदानवमन्त्रौषधिसिद्धयक्षनागानाम् ।
पीड़ाकरो मरीचिर्ज्ञेयो विद्याधराणां च ॥ ८ ॥
शकयवनदरदपारतकाम्बोजांस्तापसान् वनोपेतान् ।
हन्ति वसिष्ठोऽभिहतो विवृद्धिदो रश्मिसम्पन्नः ॥ ९ ॥
अङ्गिरसो ज्ञानयुता धीमन्तो ब्राह्मणाश्च निर्दिष्टाः ।

अत्रेः कान्तारभवा जलजान्यम्भोनिधिः सरितः ॥ १० ॥
रक्षःपिशाचदानवदैत्यभुजङ्गाः स्मृताः पुलस्त्यस्य ।
पुलहस्य तु मूलफलं क्रतोस्तु यज्ञाः सयज्ञभृतः ॥ ११ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां सप्तर्षिचारस्त्रयोदशोऽध्यायः ।

चतुर्दशोऽध्यायः ।

नक्षत्रत्रयवर्गैराग्नेयाद्यैर्व्यवस्थितैर्नवधा ।
भारतवर्षे मध्यात् प्रागादि विभाजिता देशाः ॥ १ ॥
भद्रारिमेदमाण्डव्यसाल्वनीपोज्जिहानसङ्ख्याताः ।
मरुवत्सघोषयामुनसारस्वतमत्स्यमाध्यमिकाः ॥ २ ॥
माथुरकोपज्योतिषधर्मारण्यानि शूरसेनाश्च ।
गौरग्रीवोद्देहिकपाण्डुगुडाश्वत्थपाञ्चालाः ॥ ३ ॥
साकेतकङ्ककुरुकालकोटिकुकुराश्च पारियात्रनगः ।
औदुम्बरकापिष्ठलगजाह्वयाश्चेति मध्यमिदम् ॥ ४ ॥
अथ पूर्वस्यामञ्जनवृषभध्वजपद्ममाल्यवद्गिरयः ।
व्याघ्रमुखसुह्मकर्वटचान्द्रपुराः शूर्पकर्णाश्च ॥ ५ ॥
खसमगधशिबिरगिरिमिथिलसमतटोड्राश्ववदनदन्तुरकाः ।
प्राग्ज्योतिषलौहित्यक्षीरोदसमुद्रपुरुषादाः ॥ ६ ॥
उदयगिरिभद्रगौडकपौण्ड्रोत्कलकाशिमेकलाम्बष्ठाः ।
एकपदताम्रलिप्तिककोशलका वर्द्धमानश्च ॥ ७ ॥

आग्नेय्यां दिशि कोशलकलिङ्गवङ्गोपवङ्गजठराङ्गाः ।
शौलिकविदर्भवत्साान्ध्रचेदिकाश्चोर्द्ध्वकण्ठाश्च ॥ ८ ॥
वृषनालिकेरचर्म्मद्वीपा विन्ध्यान्तवासिनस्त्रिपुरी ।
श्मश्रुधरहेमकूट्यव्यालग्रीवा महाग्रीवाः ॥ ९ ॥
किष्किन्धकण्टकस्थलनिषादराष्ट्राणि पुरिकदाशार्णाः ।
सह नग्नपर्णशबरैराश्लेषाद्ये त्रिके देशाः ॥ १० ॥
अथ दक्षिणेन लङ्का कालाजिनसौरिकीर्णतालिकटाः ।
गिरिनगरमलयदर्दुरमहेन्द्रमालिन्द्यभरुकच्छाः ॥ ११ ॥
कङ्कटटङ्कणवनवासिशिबिकफणिकारकोङ्कणाभीराः ।
आकरवेणावन्तकदशपुरगोनर्दकेरलकाः ॥ १२ ॥
कर्णाटमहाटविचित्रकूटनासिक्यकोल्लगिरिचोलाः ।
क्रौञ्चद्वीपजटाधरकावेर्यो रिष्यमूकश्च ॥ १३ ॥
वैडूर्यशङ्खमुक्तात्रिवारिचरधर्म्मपट्टनद्वीपाः ।
गणराज्यकृष्णवेल्लूरपिशिकशूर्पाद्रिकुसुमनगाः ॥ १४ ॥
तुम्बवनकार्मणेयकयाम्योदधितापसाश्रमा ऋषिकाः ।
काञ्चीमरुचीपट्टनचेर्य्यार्यकसिंहला ऋषभाः ॥ १५ ॥
बलदेवपट्टनं दण्डकावनतिमिङ्गिलाशना भद्राः ।
कच्छोऽथ कुञ्जरदरी सताम्रपर्णीति विज्ञेयाः ॥ १६ ॥
नैर्ऋत्यां दिशि देशाः पह्लवकाम्बोजसिन्धुसौवीराः ।
वड़वामुखारवाम्बष्ठकपिलनारीमुखानर्त्ताः ॥ १७ ॥
फेणगिरियवनमाकरकर्णप्रावेयपारशवशूद्राः ।
बर्बरकिरातखण्डक्रव्याशाभीरचञ्चूकाः ॥ १८ ॥
हेमगिरिसिन्धुकालकरैवतकसुराष्ट्रबादरद्रविड़ाः ।
स्वात्याद्ये भत्रितये ज्ञेयश्च महार्णवोऽत्रैव ॥ १९ ॥

अपरस्यां मणिमान् मेघवान् वनौघः क्षुरार्पणोऽस्तगिरिः ।
अपरान्तकशान्तिकहैहयप्रशस्ताद्रिवोक्काणाः ॥ २० ॥
पञ्चनदरमठपारततारक्षितिजृङ्गवैश्यकनकशकाः ।
निर्मर्यादा म्लेच्छा ये पश्चिमदिक्स्थितास्ते च ॥ २१ ॥
दिशि पश्चिमोत्तरस्यां माण्डव्यतुखारतालहलमद्राः ।
अश्मककुलूतलहड़स्त्रीराज्यनृसिंहवनखस्थाः ॥ २२ ॥
वेणुमती फल्गुलुका गुरुहा मरुकुच्चचर्मरङ्गाख्याः ।
एकविलोचनशूलिकदीर्घग्रीवास्यकेशाश्च ॥ २३ ॥
उत्तरतः कैलासो हिमवान्वसुमान् गिरिर्धनुष्मांश्च ।
क्रौञ्चो मेरुः कुरवस्तथोत्तराः क्षुद्रमीनाश्च ॥ २४ ॥
कैकयवसातियामुनभोगप्रस्थार्जुनायनाग्नीध्राः ।
आदर्शान्तर्द्वीपित्रिगर्त्ततुरगाननाश्वमुखाः ॥ २५ ॥
केशधरचिपिटनासिकदासेरकवाटधानशरधानाः ।
तक्षशिलपुष्कलावतकैलावतकण्ठधानाश्च ॥ २६ ॥
अम्बरमद्रकमालवपौरवकच्छारदण्डपिङ्गलकाः ।
माणहलहूणकोहलशीतकमाण्डव्यभूतपुराः ॥ २७ ॥
गान्धारयशोवतिहेमतालराजन्यखचरगव्याश्च ।
यौधेयदासमेयाः श्यामाकाः क्षेमधूर्त्ताश्च ॥ २८ ॥
ऐशान्यां मेरुकनष्टराज्यपशुपालकीरकाश्मीराः ।
अभिसारदरदतङ्गणकुलूतसैरिन्ध्रवनराष्ट्राः ॥ २९ ॥
ब्रह्मपुरदार्वडामरवनराज्यकिरातचीनकौणिन्दाः ।
भल्लापलोलजटासुरकुनठखषघोषकुचिकाख्याः ॥ ३० ॥
एकचरणानुविश्वाः सुवर्णभूर्वसुवनं दिविष्ठाश्च
पौरवचीरनिवसनत्रिनेत्रमुञ्जाद्रिगन्धर्वाः ॥ ३१ ॥

वर्गैराग्नेयाद्यैः क्रूरग्रहपीड़ितैः क्रमेण नृपाः ।
पाञ्चालो मागधिकः कालिङ्गश्च चयं यान्ति ॥ ३२ ॥
आवन्तोऽथानर्तो मृत्युं चायाति सिन्धुसौवीरः ।
राजा च हारहौरो मद्रेशोऽन्यश्च कौणिन्दः ॥ ३३ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां कूर्मवि-
भागो नाम चतुर्दशोऽध्यायः ।

पञ्चदशोऽध्यायः ।

आग्नेये सितकुसुमाहिताग्निमन्त्रज्ञसूत्रभाष्यज्ञाः ।
आकरिकनापितद्विजघटकारपुरोहिताब्दज्ञाः ॥ १ ॥
रोहिण्यां सुव्रतपण्यभूपधनियोगयुक्तशाकटिकाः ।
गोवृषजलचरकर्षकशिलोच्चयैश्वर्यसम्पन्नाः ॥ २ ॥
मृगशिरसि सुरभिवस्त्राब्जकुसुमफलरत्नवनचरविहङ्गाः ।
मृगसोमपीथिगान्धर्वकामुका लेखहाराश्च ॥ ३ ॥
रौद्रे वधबन्धानृतपरदारस्तेयशाठ्यभेदरताः ।
तुषधान्यतीक्ष्णमन्त्राभिचारवेतालकर्मज्ञाः ॥ ४ ॥
आदित्ये सत्यौदार्यशौचकुलरूपधीयशोऽर्थयुताः ।
उत्तमधान्यं वणिजः सेवाभिरताः सशिल्पिजनाः ॥ ५ ॥
पुष्ये यवगोधूमाः शालीक्षुवनानि मन्त्रिणो भूपाः ।
सलिलोपजीविनः साधवश्च यज्ञेष्टिसक्ताश्च ॥ ६ ॥

अहिर्देवे कृत्रिमकन्दमूलफलकीटपन्नगविषाणि ।
परधनहरणाभिरतास्तुषधान्यं सर्वभिषजश्च ॥ ७ ॥
पित्र्ये धनधान्याढ्याः कोष्ठागाराणि पर्वताश्रयिणः ।
पितृभक्तवणिक्शूराः क्रव्यादाः स्त्रीद्विषो मनुजाः ॥ ८ ॥
प्राक्फल्गुनीषु नटयुवतिसुभगगान्धर्वशिल्पिपण्यानि ।
कर्पासलवणमाक्षिकतैलानि कुमारकाश्चापि ॥ ९ ॥
आर्यम्णे मार्दवशौचविनयपाषण्डिदानशास्त्ररताः ।
शोभनधान्यमहाधनधर्मानुरताः समनुजेन्द्राः ॥ १० ॥
हस्ते तस्करकुञ्जररथिकमहामात्रशिल्पिपण्यानि ।
तुषधान्यं श्रुतयुक्ता वणिजस्तेजोयुताश्चात्र ॥ ११ ॥
त्वाष्ट्रे भूषणमणिरागलेख्यगान्धर्वगन्धयुक्तिज्ञाः ।
गणितपटुतन्तुवायाः शालाक्या राजधान्यानि ॥ १२ ॥
स्वातौ खगमृगतुरगा वणिजो धान्यानि वातबहुलानि ।
अस्थिरसौहृदलघुसत्त्वतापसाः पण्यकुशलाश्च ॥ १३ ॥
इन्द्राग्निदैवते रक्तपुष्पफलशाखिनः सतिलमुद्गाः ।
कर्पासमाषचणकाः पुरन्दरहुताशभक्ताश्च ॥ १४ ॥
मैत्रे शौर्यसमेता गणनायकसाधुगोष्ठियानरताः ।
ये साधवश्च लोके सर्वं च शरत्समुत्पन्नम् ॥ १५ ॥
पौरन्दरेऽतिशूराः कुलवित्तयशोऽन्विताः परस्वहृतः ।
विजिगीषवो नरेन्द्राः सेनानां चापि नेतारः ॥ १६ ॥
मूले भेषजभिषजो गणमुख्याः कुसुममूलफलवार्त्ताः ।
बीजान्यतिधनयुक्ताः फलमूलैर्ये च वर्त्तन्ते ॥ १७ ॥
आप्ये मृदवो जलमार्गगामिनः सत्यशौचधनयुक्ताः ।
सेतुकरवारिजीवकफलकुसुमान्यम्बुजातानि ॥ १८ ॥

विश्वेश्वरे महामात्रमल्लकरितुरगदेवताभक्ताः ।
स्थावरयोधा भोगान्विताश्च ये चौजसा युक्ताः ॥ १९ ॥
श्रवणे मायापटवो नित्योद्युक्ताश्च कर्मसु समर्थाः ।
उत्साहिनः सधर्मा भागवताः सत्यवचनाश्च ॥ २० ॥
वसुभे मानोन्मुक्ताः क्लीबाश्चलसौहृदाः स्त्रियां द्वेष्याः ।
दानाभिरता बहुवित्तसंयुताः शमपराश्च नराः ॥ २१ ॥
वरुणेशे पाशिकमत्स्यबन्धजलजानि जलचराजीवाः ।
सौकरिकरजकशौण्डिकशाकुनिकाश्चापि वर्गेऽस्मिन् ॥२२॥
आजे तस्करपशुपालहिंस्रकीनाशनीचशठचेष्टाः ।
धर्मव्रतैर्विरहिता नियुद्धकुशलाश्च मनुजाः ॥ २३ ॥
आहिर्बुध्न्ये विप्राः क्रतुदानतपोयुता महाविभवाः ।
आश्रमिणः पाषण्डा नरेश्वराः सारधान्यं च ॥ २४ ॥
पौष्णे सलिलजफलकुसुमलवणमणिशङ्खमौक्तिकाब्जानि ।
सुरभिकुसुमानि गन्धा वणिजो नौकर्णधाराश्च ॥ २५ ॥
अश्विन्यामश्वहराः सेनापतिवैद्यसेवकास्तुरगाः ।
तुरगारोहाश्च वणिग्रूपोपेतास्तुरगरक्षाः ॥ २६ ॥
याम्येऽसृक्पिशितभुजः क्रूरा वधबन्धताडनासक्ताः ।
तुषधान्यं नीचकुलोद्भवा विहीनाश्च सत्त्वेन ॥ २७ ॥
पूर्वात्रयं सानलमग्रजानां राज्ञां तु पुष्येण सहोत्तराणि ।
सपौष्णमैत्रं पितृदैवतं च प्रजापतेर्भं च कृषीवलानाम् ॥२८
आदित्यहस्ताभिजिदाश्विनानि वणिग्जनानां प्रवदन्ति भानि
मूलत्रिनेत्रानिलवारुणानि भान्युग्रजातेः प्रभविष्णुतायाम् ॥२९
सौम्यैन्द्रचित्रावसुदैवतानि सेवाजनस्वाम्यमुपागतानि ।
सार्पं विशाखा श्रवणो भरण्यश्चण्डालजातेरिति निर्दिशन्ति॥

रविरविसुतभोगमागतं क्षितिसुतभेदनवक्रदूषितम्।
ग्रहणगतमथोल्कया हतं नियतमुषाकरपीडितं च यत्॥२१॥
तदुपहतमिति प्रचक्षते प्रकृतिविपर्य्ययमातमेव वा।
निगदितपरिवर्गदूषणं कथितविपर्य्ययगं समृद्धये॥ ३२॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां नक्षत्रव्यूहः पञ्चदशोऽध्यायः।

षोडशोऽध्यायः।

—००—

प्राङ्नर्मदार्द्धशोणोड्रवङ्गसुह्माः कलिङ्गबाह्लीकाः।
शकयवनमगधशबरप्राग्ज्योतिषचीनकाम्बोजाः॥ १॥
मेकलकिरातविटका बहिरन्तःशैलजाः पुलिन्दाश्च।
द्रविडानां प्रागर्द्धं दक्षिणकूलं च यमुनायाः॥ २॥
चम्पोदुम्बरकौशाम्बिचेदिविन्ध्याटवीकलिङ्गाश्च।
पुण्ड्रा गोलाङ्गूलश्रीपर्वतवर्द्धमानाश्च॥ ३॥
इक्षुमतीत्यथ तस्करपारतकान्तारगोपबीजानाम्।
तुषधान्यकटुकतरुकनकदहनविषसमरशूराणाम्॥ ४॥
भेषजभिषक्चतुष्पदकृषिकरनृपहिंस्रयायिचौराणाम्।
व्यालारण्ययशोयुततीक्ष्णानां भास्करः स्वामी॥ ५॥
गिरिसलिलदुर्गकोशलभरुकच्छसमुद्ररोमकतुखाराः।
वनवासितङ्गणहलस्त्रीराज्यमहार्णवद्वीपाः॥ ६॥

मधुररसकुसुमफलसलिललवणमणिशङ्खमौक्तिकाब्जानाम्।
शालियवौषधिगोधूमसोमपाक्रन्दविप्राणाम्॥ ७॥
सितसुभगतुरगरतिकरयुवतिचमूनाथभोज्यवस्त्राणाम्।
शृङ्गिनिशाचरकर्षकयज्ञविदां चाधिपश्चन्द्रः॥ ८॥
शोणस्य नर्मदाया भीमरथायाश्च पश्चिमार्द्धस्थाः।
निर्विन्ध्या वेत्रवती सिप्रा गोदावरी वेणा॥ ९॥
मन्दाकिनी पयोष्णी महानदी सिन्धुमालतीपाराः।
उत्तरपाण्ड्यमहेन्द्राद्रिविन्ध्यमलयोपगाश्चोलाः॥ १०॥
द्रविड़विदेहान्ध्राश्मकभासापुरकौङ्कणाः समन्त्रिषिकाः।
कुन्तलकेरलदण्डककान्तिपुरम्लेच्छसङ्करजाः॥ ११॥
नासिक्यभोगवर्द्धनविराटविन्ध्याद्रिपार्श्वगा देशाः।
ये च पिबन्ति सुतोयां तापीं ये चापि गोमतीसलिलम्१२
नागरकृषिकरपारतहुताशनाजीविशस्त्रवार्त्तानाम्।
आटविकदुर्गकर्वटवधकनृशंसावलिप्तानाम्॥ १३॥
नरपतिकुमारकुञ्जरदाम्भिकडिम्भाभिघातपशुपानाम्।
रक्तफलकुसुमविद्रुमचमूपगुड़मद्यतीक्ष्णानाम्॥ १४॥
कोशभवनाग्निहोत्रिकधात्वाकरशाक्यभिक्षुचौराणाम्।
शठदीर्घवैरबह्वाशिनां च वसुधासुतोऽधिपतिः॥ १५॥
लौहित्यः सिन्धुनदः सरयूर्गम्भीरिका रथाह्वा च।
गङ्गाकौशिक्याद्याः सरितो वैदेहकाम्बोजाः॥ १६॥
मथुरायाः पूर्वार्धं हिमवद्गोमन्तचित्रकूटस्थाः।
सौराष्ट्रसेतुजलमार्गपण्यबिलपर्वताश्रयिणः॥ १७॥
उदपानयन्त्रगान्धर्वलेख्यमणिरागगन्धयुक्तिविदः।
आलेख्यशब्दगणितप्रसाधकायुष्यशिल्पज्ञाः॥ १८॥

चरपुरुषकुहकजीवकशिशुकविशठसूचकाभिचाररताः।
दूतनपुंसकहास्यज्ञभूततन्त्रेन्द्रजालज्ञाः॥ १९॥
आरक्षकनटनर्त्तकघृततैलस्नेहबीजतिक्तानि।
व्रतचारिरसायनकुशलवेसराश्चन्द्रपुत्रस्य॥ २०॥
सिन्धुनदपूर्वभागो मथुरापश्चार्धभरतसौवीराः।
स्रुघ्नोदीच्यविपाशासरिच्छतद्रूरमठसाल्वाः॥ २१॥
त्रैगर्तपौरवाम्बष्ठपारता वाटधानयौधेयाः।
सारस्वतार्जुनायनमत्स्यार्धग्रामराष्ट्राणि॥ २२॥
हस्त्यश्वपुरोहितभूपमन्त्रिमाङ्गल्यपौष्टिकासक्ताः।
कारुण्यसत्यशौचव्रतविद्यादानधर्म्मयुताः॥ २३॥
पौरमहाधनशब्दार्थवेदविदुषोऽभिचारनीतिज्ञाः।
मनुजेश्वरोपकरणं छत्रध्वजचामराद्यं च॥ २४॥
शैलेयकमांसीतगरकुष्ठरससैन्धवानि वल्लीजम्।
मधुररसमधूच्छिष्टानि चोरकश्चेति जीवस्य॥ २५॥
तक्षशिलमार्तिकावतबहुगिरिगान्धारपुष्कलावतकाः।
प्रस्थलमालवकैकयदाशार्णोशीनराः शिवयः॥ २६॥
ये च पिबन्ति वितस्तामिरावतीं चन्द्रभागसरितं च।
रथरजताकरकुञ्जरतुरगमहामात्रधनयुक्ताः॥ २७॥
सुरभिकुसुमानुलेपनमणिवज्रविभूषणाम्बुरुहशय्याः।
वरतरुणयुवतिकामोपकरणमृष्टान्नमधुरभुजः॥ २८॥
उद्यानसलिलकामुकयशःसुखौदार्यरूपसम्पन्नाः।
विद्वदमात्यवणिग्जनघटकृच्चित्राण्डजास्त्रिफलाः॥ २९॥
कौशेयपट्टकम्बलपत्रौर्णिकरोध्रपत्रचोचानि।
जातीफलागुरुवचापिप्पल्यश्चन्दनं च भृगोः॥ ३०॥

आनर्तार्बुदपुष्करसौराष्ट्राभीरशूद्ररैवतकाः।
नष्टा यस्मिन्देशे सरस्वती पश्चिमो देशः॥ ३१॥
कुरुभूमिजाः प्रभासं विदिशा वेदस्मृती महीतटजाः।
खलमलिननीचतैलिकविहीनसत्त्वोपहतपुंस्त्वाः॥ ३२॥
बन्धनशाकुनिकाशुचिकैवर्तविरूपवृद्धसौकरिकाः।
गणपूज्यस्खलितव्रतशबरपुलिन्दार्थपरिहीनाः॥ ३३॥
कटुतिक्तरसायनविधवयोषितो भुजगतस्कारमहिष्यः।
खरकरभचणकवातुलनिष्पावाश्चार्कपुत्रस्य॥ ३४॥
गिरिशिखरकन्दरदरीविनिविष्टा म्लेच्छजातयः शूद्राः।
गोमायुभक्षशूलिकबोक्काणाश्वमुखविकलाङ्गाः॥ ३५॥
कुलपांसनहिंस्रकृतघ्नचौरनिःसत्यशौचदानाश्च।
खरचरनियुद्धवित्तीव्ररोषगर्भाशया नीचाः॥ ३६॥
उपहतदाम्भिकराक्षसनिद्राबहुलाश्च जन्तवः सर्वे।
धर्मेण च सन्त्यक्ता माषतिलाश्चार्कशशिशत्रोः॥ ३७॥
गिरिदुर्गपह्लवश्वेतहूणचोलावगाणमरुचीनाः।
प्रत्यन्तधनिमहेच्छव्यवसायपराक्रमोपेताः॥ ३८॥
परदारविवादरताः पररन्ध्रकुतूहला मदोत्सिक्ताः।
मूर्खाधार्मिकविजिगीषवश्च केतोः समाख्याताः॥ ३९॥
उदयसमये यः स्निग्धांशुर्महान् प्रकृतिस्थितो
यदि च न हतो निर्घातोल्कारजोग्रहमर्दनैः।
स्वभवनगतः स्वोच्चप्राप्तः शुभग्रहवीक्षितः
स भवति शिवस्तेषां येषां प्रभुः परिकीर्तितः॥ ४०॥
अभिहितविपरीतलक्षणैः क्षयमुपगच्छति तत्परिग्रहः।
डमरभयगदातुरा जना नरपतयश्च भवन्ति दुःखिताः॥ ४१॥

यदि न रिपुकृतं भयं नृपाणां
स्वसुतकृतं नियमाद्‌भमात्यजं वा ।
भवति जनपदस्य चाप्यवृष्ट्या
गमनमपूर्वपुराद्रिनिम्नगासु ॥ ४२ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां ग्रह-
भक्तयो नाम षोड़शोऽध्यायः ।

सप्तदशोऽध्यायः ।

युद्धं यथा यदा वा भविष्यदादिश्यते त्रिकालज्ञैः ।
तद्विज्ञानं करणे मया कृतं सूर्य्यसिद्धान्तात् ॥ १ ॥
वियति चरतां ग्रहाणामुपर्युपर्य्यात्ममार्गसंस्थानाम् ।
अतिदूराद्दृग्विषये समतामिव सम्प्रयातानाम् ॥ २ ॥
आसन्नक्रमयोगाद्भेदोल्लेखांशुमर्दनासव्यैः ।
युद्धं चतुःप्रकारं पराशराद्यैर्मुनिभिरुक्तम् ॥ ३ ॥
भेदे वृष्टिविनाशो भेदः सुहृदां महाकुलानां च ।
उल्लेखे शस्त्रभयं मन्त्रिविरोधः प्रियान्नत्वम् ॥ ४ ॥
अंशुविरोधे युद्धानि भूभृतां शस्त्ररुक्क्षुदवमर्दाः ।
युद्धे चाप्यपसव्ये भवन्ति युद्धानि भूपानाम् ॥ ५ ॥
रविराक्रन्दो मध्ये पौरः पूर्वेऽपरे स्थितो यायी ।
पौरा बुधगुरुरविजा नित्यं शीतांशुराक्रन्दः ॥ ६ ॥

केतुकुजराहुशुक्रा यायिन एते हता घ्नन्ति सुरः।
आक्रन्दयायिपौरान् जयिनो जयदाः स्ववर्गस्य ॥ ७ ॥
पौरे पौरेण हते पौराः पौरान् नृपान् विनिघ्नन्ति।
एवं याय्याक्रन्दौ नागरयायिग्रहाश्चैव ॥ ८ ॥
दक्षिणदिक्स्थः परुषो वेपथुरप्राप्य सन्निवृत्तोऽणुः।
अधिगूढो विकृतो निष्प्रभो विवर्णश्च यः स जितः ॥ ९ ॥
उक्तविपरीतलक्षणसम्पन्नो जयगतो विनिर्दिष्टः।
विपुलः स्निग्धो द्युतिमान् दक्षिणदिक्स्थोऽपि जययुक्तः॥१०
द्वावपि मयूखयुक्तौ विपुलौ स्निग्धौ समागमे भवतः।
तत्रान्योऽन्यप्रीतिर्विपरीतावात्मपक्षघ्नौ ॥ ११ ॥
युद्धं समागमो वा यद्यव्यक्तौ तु लक्षणैर्भवतः।
भुवि भूभृतामपि तथा फलमव्यक्तं विनिर्देश्यम् ॥ १२ ॥
गुरुणा जितेऽवनिसुते वाह्लीका यायिनोऽग्निवार्त्ताश्च।
शशिजेन शूरसेनाः कलिङ्गसाल्वाश्च पीड्यन्ते ॥ १३ ॥
सौरेणारे विजिते जयन्ति पौराः प्रजाश्च सीदन्ति।
कोष्ठागारम्लेच्छक्षत्रियतापश्च शुक्रजिते ॥ १४ ॥
भौमेन हते शशिजे वृक्षसरित्तापसाश्मकनरेन्द्राः।
उत्तरदिक्स्थाः क्रतुदीक्षिताश्च सन्तापमायान्ति ॥ १५ ॥
गुरुणा बुधे जिते म्लेच्छशूद्रचौरार्थयुक्तपौरजनाः।
त्रैगर्तपार्वतीयाः पीड्यन्ते कम्पते च मही ॥ १६ ॥
रविजेन बुधे ध्वस्ते नाविकयोधाब्जसधनगर्भिण्यः।
भृगुणा जितेऽग्निकोपः सस्याम्बुदयायिविध्वंसः ॥ १७ ॥
जीवे शुक्राभिहते कुलूतगान्धारकैकया मद्राः।
साल्वा वत्सा वङ्गा गावः सस्यानि नश्यन्ति ॥ १८ ॥

शौमेन हते जीवे मध्यो देशो नरेश्वरा गावः ।
सौरेण चार्जुनायनवसातियौधेयशिविविप्राः ॥ १९ ॥

शशितनयेनापि जिते बृहस्पतौ म्लेच्छसत्यशस्त्रभृतः ।
उपयान्ति मध्यदेशश्च सङ्क्षयं यच्च भक्तिफलम् ॥ २० ॥

शुक्रे बृहस्पतिहते यायी श्रेष्ठो विनाशमुपयाति ।
ब्रह्मक्षत्रविरोधः सलिलं च न वासवस्त्यजति ॥ २१ ॥

कौशलकालिङ्गवङ्गा वत्सा मत्स्याश्च मध्यदेशयुताः ।
महतीं व्रजन्ति पीड़ां नपुंसकाः शूरसेनाश्च ॥ २२ ॥

कुजविजिते भृगुतनये बलमुख्यवधो नरेन्द्रसंग्रामाः ।
सौम्येन पार्वतीयाः चौरविनाशोऽप्यवृष्टिश्च ॥ २३ ॥

रविजेन सिते विजिते गणमुख्याः शस्त्रजीविनः क्षत्रम् ।
जलजाश्च निपीड्यन्ते सामान्यं भक्तिफलमन्यत् ॥ २४ ॥

असिते सितेन निहतेऽर्घ वृद्धिरहिविहगमानिनां पीड़ा ।
क्षितिजेन टङ्कणान्ध्रौड्रकाशिबाह्लीकदेशानाम् ॥ २५ ॥

सौम्येन पराभूते मन्देऽङ्गवणिग्विहङ्गपशुनागाः ।
सन्ताप्यन्ते गुरुणा स्त्रीबहुला महिषकशकाश्च ॥ २६ ॥

अयं विशेषोऽभिहितो हतानां
कुजज्ञवागीशसितासितानाम् ।
फलं तु वाच्यं ग्रहभक्तितोऽन्यद्
यथा तथा घ्नन्ति हताः स्वभक्तीः ॥ २७ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां ग्रहयुद्ध
नाम सप्तदशो ऽध्यायः ॥

अष्टादशोऽध्यायः।

भानां यथासम्भवमुत्तरेण याती ग्रहाणां यदिवा शशाङ्कः।
प्रदक्षिणं तच्छुभकृन्नराणां याम्येन यातो न शिवः शशाङ्कः १
चन्द्रमा यदि कुजस्य यात्युदक् पार्वतीयबलशालिनां जयः।
क्षत्रियाः प्रमुदिताः सयायिनो भूरिधान्यमुदिता वसुन्धरा २
उत्तरतः स्वसुतस्य शशाङ्कः पौरजयाय सुभिक्षकरश्च।
शस्यचयं कुरुते जनहार्दिं कोशचयं च नराधिपतीनाम् ॥३॥
बृहस्पतेरुत्तरगे शशाङ्के पौरद्विजक्षत्रियपण्डितानाम्।
धर्मस्य देशस्य च मध्यमस्य वृद्धिः सुभिक्षं मुदिताः प्रजाश्च ॥४॥
भार्गवस्य यदि यात्युदक् शशी कोशयुक्तगजवाजिवृद्धिदः।
यायिनां च विजयो धनुष्मतां शस्यसम्पदपि चोत्तमा तदा ॥५॥
रविजस्य शशी प्रदक्षिणं कुर्याच्चेत् पुरभूभृतां जयः।
शकबाह्लिकसिन्धुपह्लवा मुदिताः यवनैः समन्विताः ॥ ६ ॥

येषामुदग्गच्छति भग्रहाणां
प्रालेयरश्मिर्निरुपद्रवश्च।
तद्द्रव्यपौरेतरभक्तिदेशान्
पुष्णाति याम्येन निहन्ति तानि ॥ ७ ॥
शशिनि फलमुदक्स्थे यद्ग्रहस्योपदिष्टं
भवति तदपसव्ये सर्वमेव प्रतीपम्।
इति शशिसमवायाः कीर्त्तिता भग्रहाणां
न खलु भवति युद्धं साकमिन्दोर्ग्रहर्क्षैः ॥ ८ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां
शशिग्रहसमागमोऽष्टादशोऽध्यायः।

एकोनविंशतितमोऽध्यायः।

सर्वत्र भूर्विरलशस्ययुता वनानि
दैत्याहिभञ्जयितृदंष्ट्रिसमाकुलानि।
स्यन्दन्ति नैव च पयः प्रचुरं स्रवन्त्यो
रुग्भेषजानि न तथातिबलान्वितानि॥ १॥

तीक्ष्णं तपत्यदितिजः शिशिरेऽपि काले
नात्यम्बुदा जलमुचोऽचलसन्निकाशाः।
नष्टप्रभर्क्षगणशीतकरं नभश्च
सीदन्ति तापसकुलानि सगोकुलानि॥ २॥

हस्त्यश्वपत्तिमदसद्बलैरुपेता
बाणासनासिमुशलातिशयाश्चरन्ति।
घ्नन्तो नृपा युधि नृपानुचरैश्च देशान्
संवत्सरे दिनकरस्य दिनेऽथ मासे॥ ३॥

व्याप्तं नभः प्रचलिताचलसन्निकाशै-
र्व्यालाञ्जनालिगवलच्छविभिः पयोदैः।
गां पूरयद्भिरखिलाममलाभिरद्भि-
रुत्कण्ठकेन गुरुणा ध्वनितेन चाशाः॥ ४॥

तोयानि पद्मकुमुदोत्पलवन्त्यतीव
फुल्लद्रुमाण्युपवनान्यलिनादितानि।
गावः प्रभूतपयसो नयनाभिरामा
रामा रतैरविरतं रमयन्ति रामान्॥ ५॥

गोधूमशालियवधान्यवरेक्षुवाटा
भूः पाल्यते नृपतिभिर्नगराकराढ्या।

चित्यङ्किता क्रतुवरेष्टिविघुष्टनादा
संवत्सरे शिशिरगोरभिसम्प्रवृत्ते ॥ ६ ॥
वातोद्धतश्चरति वह्निरतिप्रचण्डो
ग्रामान् वनानि नगराणि च सन्दिधक्षुः ।
हाहेति दस्युगणपातहता रटन्ति
निःस्वीकृता विपशवो भुवि मर्त्यसङ्घाः ॥ ७ ॥
अभ्युन्नता वियति संहतमूर्तयोऽपि
मुञ्चन्ति न क्वचिदपः प्रचुरं पयोदाः ।
सीम्नि प्रजातमपि शोषमुपैति शस्यं
निष्पन्नमप्यविनयादपरे हरन्ति ॥ ८ ॥
भूपा न सम्यगभिपालनसक्तचित्ताः
पित्तोत्थरुक्प्रचुरता भुजगप्रकोपः ।
एवंविधैरुपहता भवति प्रजेयं
संवत्सरेऽवनिसुतस्य विपन्नशस्या ॥ ९ ॥
मायेन्द्रजालकुहकाकरनागराणां
गान्धर्वलेख्यगणितास्त्रविदां च वृद्धिः ।
पिप्रीषया नृपतयोऽद्भुतदर्शनानि
दित्सन्ति तुष्टिजननानि परस्परेभ्यः ॥१० ॥
वार्त्ता जगत्यवितथाविकला त्रयी च
सम्यक् चरत्यपि मनोरिव दण्डनीतिः ।
अध्यात्मरं स्वभिनिविष्टधियोऽत्र केचिद्
आन्वीक्षिकीषु च परं पदमीहमानाः ॥ ११ ॥
हास्यज्ञदूतकविबालनपुंसकानां
युक्तिज्ञसेतुजलपर्वतवासिनां च ।

हार्दि करोति मृगलाञ्छनजः स्वकेऽब्दे
मासेऽथवा प्रचुरतां भुवि चौषधीनाम्॥ १२॥
ध्वनिरुच्चरितोऽध्वरे युगामी
विपुलो यज्ञमुषां मनांसि भिन्दन्।
विचरत्यनिशं द्विजोत्तमानां
हृदयानन्दकरोऽध्वरांशभाजाम्॥ १३॥
क्षितिरुत्तमसस्यवत्यनेक-
द्विपपत्त्यश्वधनोरुगोकुलाढ्या।
क्षितिपैरभिपालनप्रवृत्ता
द्युचरस्पर्द्धिजना तदा विभाति॥ १४॥
विविधैर्वियदुन्नतैः पयोदै-
र्वृतमुर्वीं पयसाभितर्पयद्भिः।
सुरराजगुरोः शुभेऽत्र वर्षे
बहुसस्या क्षितिरुत्तमर्द्धियुक्ता॥ १५॥
शालीक्षुमत्यपि धरा धरणीधराभ-
धाराधरोज्झितपयःपरिपूर्णवप्रा।
श्रीमत्सरोरुहतताम्बुतडागकीर्णा
योषेव भात्यभिनवाभरणोज्ज्वलाङ्गी॥ १६॥
चत्रं क्षितौ क्षपितभूरिबलारिपक्षम्
उद्घुष्टनैकजयशब्दविराविताशम्।
संहृष्टशिष्टजनदुष्टविनष्टवर्गां
गां पालयन्त्यवनिपा नगराकराढ्याम्॥ १७॥
पेपीयते मधु मधौ सह कामिनीभि-
र्जेगीयते श्रवणहारि सवेणुवीणम्।

बोभुज्यतेऽतिमिमुदितजनैः सदाम्
अब्दे सितस्य मदनस्य जयावघोषः ॥ १८ ॥

उद्वृत्तदस्युगणभूरिरणाकुलानि
राष्ट्राण्यनेकपशुवित्तविनाशितानि।
रोरूयमाणहतबन्धुजनैर्जनैश्च
रोगोत्तमाकुलकुलानि बुभुक्षया च ॥ १९ ॥

वातोद्धताम्बुधरवर्जितमन्तरिक्षम्
आरुग्णनैकविटपं च धरातलं द्यौः।
नष्टार्कचन्द्रकिरणातिरजोऽवनद्धा
तोयाशयाश्च विजलाः सरितोऽपि तन्व्यः ॥ २० ॥

जातानि कुत्रचिदतोयतया विनाशम्
ऋच्छन्ति पुष्टिमपराणि जलोच्छ्रितानि।
शस्यानि मन्दमभिवर्षति वृत्रशत्रौ
वर्षे दिवाकरसुतस्य सदा प्रवृत्ते ॥ २१ ॥

अणुरपटुमयूखो नीचगोऽनर्जितो वा
न सकलफलदाता पुष्टिदोऽतोऽन्यथा यः।
यदशुभमशुभेऽब्दे मासजं तस्य वृद्धिः
शुभफलमपि चैवं याप्यमन्योऽन्यतायाम् ॥ २२ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां ग्रहवर्ष-
फलमेकोनविंशतितमोऽध्यायः।

विंशतितमोऽध्यायः ।

यस्यां दिशि दृश्यन्ते विशन्ति ताराग्रहा रविं सर्वे ।
भवति भयं दिशि तस्यामायुधकोपक्षुधातङ्कैः ॥ १ ॥
चक्रधनुःशृङ्गाटकदण्डपुरप्रासवज्रसंस्थानाः ।
क्षुद्वृष्टिकरा लोके समराय च मानवेन्द्राणाम् ॥ २ ॥
यस्मिन् खांशे दृश्या ग्रहमाला दिनकरे दिनान्तगते ।
तत्रान्यो भवति नृपः परचक्रोपद्रवश्च महान् ॥ ३ ॥
यस्मिन्नृक्षे कुर्युः समागमं तज्जनान् ग्रहा हन्युः ।
अविभेदनाः परस्परममलमयूखाः शिवास्तेषाम् ॥ ४ ॥
ग्रहसंवर्तसमागमसम्मोहसमाजसन्निपाताख्याः ।
कोशश्चेत्येतेषामभिधास्ये लक्षणं सफलम् ॥ ५ ॥
एकर्क्षे चत्वारः सह पौरैर्यायिनोऽथवा पञ्च ।
संवर्तो नाम भवेच्छिखिराहुयुतः स सम्मोहः ॥ ६ ॥
पौरः पौरसमेतो यायी सह यायिना समाजाख्यः ।
यमजीवसङ्गमेऽन्यो यद्यागच्छेत्तदा कोशः ॥ ७ ॥
उदितः पश्चादेकः प्राक् चान्यो यदि स सन्निपाताख्यः
अविकृततनवः स्निग्धा विपुलाश्च समागमे धन्याः ॥८॥
समौ तु संवर्तसमागमाख्यौ सम्मोहकोशौ भयदौ प्रजानाम्
समाजसंज्ञः सुसमः प्रदिष्टो वैरप्रकोपः खलु सन्निपाते ॥९॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां ग्रहशृङ्गाटकं
नाम विंशतितमोऽध्यायः ।

एकविंशोऽध्यायः ।

अन्नं जगतः प्राणाः प्रावृट्कालस्य चान्नमायत्तम् ।
यस्मादतः परीक्ष्यः प्रावृट्कालः प्रयत्नेन ॥ १ ॥

तल्लक्षणानि मुनिभिर्यानि निबद्धानि तानि दृष्ट्वेदम् ।
क्रियते गर्गपराशरकाश्यपवात्स्यादिरचितानि ॥ २ ॥

दैवविदवहितचित्तो द्युनिशं यो गर्भलक्षणे भवति ।
तस्य मुनेरिव वाणी न भवति मिथ्याम्बुनिर्देशे ॥ ३ ॥

किं वातः परमन्यच्छास्त्रं ज्यायोऽस्ति यद्विदित्वैव ।
प्रध्वंसिन्यपि काले त्रिकालदर्शी कलौ भवति ॥ ४ ॥

केचिद्वदन्ति कार्त्तिकशुक्लान्तमतीत्य गर्भदिवसाः स्युः ।
न तु तन्मतं बहूनां गर्गादीनां मतं वक्ष्ये ॥ ५ ॥

मार्गशिरशुक्लपक्षप्रतिपत्प्रभृति क्षपाकरेऽषाढ़ाम् ।
पूर्वां वा समुपगते गर्भाणां लक्षणं ज्ञेयम् ॥ ६ ॥

यन्नक्षत्रमुपगते गर्भश्चन्द्रे भवेत् स चन्द्रवशात् ।
पञ्चनवते दिनशते तत्रैव प्रसवमायाति ॥ ७ ॥

सितपक्षभवाः कृष्णे शुक्ले कृष्णा द्युसम्भवा रात्रौ ।
नक्तं प्रभवाश्चाह्नि सन्ध्याजाताश्च सन्ध्यायाम् ॥ ८ ॥

मृगशीर्षाद्या गर्भा मन्दफलाः पौषशुक्लजाताश्च ।
पौषस्य कृष्णपक्षेण निर्दिशेच्छ्रावणस्य सितम् ॥ ९ ॥

माघसितोत्था गर्भाः श्रावणकृष्णे प्रसूतिमायान्ति ।
माघस्य कृष्णपक्षेण निर्दिशेद्भाद्रपदशुक्लम् ॥ १० ॥

फाल्गुनशुक्लसमुत्था भाद्रपदस्यासिते विनिर्देश्याः ।
तस्यैव कृष्णपक्षोद्भवास्तु ये तेऽश्वयुक्शुक्ले ॥ ११ ॥

चैत्रसितपक्षजाता: कृष्णेऽश्वयुजस्य वारिदा गर्भा:।
चैत्रासितसम्भूता: कार्त्तिकशुक्लेऽभिवर्षन्ति॥ १२॥
पूर्वोद्भूता: पश्चादपरोत्था: प्राग्भवन्ति जीमूता:।
शेषास्वपि दिक्ष्वेवं विपर्ययो भवति वायोश्च॥ १३॥
ह्लादिमृदूदक्छिवशक्रदिग्भवो मारुतो वियद्विमलम्।
स्निग्धसितबहुलपरिवेषपरिवृतौ हिममयूखार्कौ॥ १४॥
पृथुबहुलस्निग्धघनं घनसूचीक्षुरकलोहिताभ्रयुतम्।
काकाण्डमेचकाभं वियद्विशुद्धेन्दुनक्षत्रम्॥ १५॥
सुरचापमन्द्रगर्जितविद्युत्प्रतिसूर्यका: शुभा सन्ध्या।
शशिशिवशक्राशास्था: शान्तरवा: पक्षिमृगसङ्घा:॥ १६॥
विपुला: प्रदक्षिणचरा: स्निग्धमयुखा ग्रहा निरुपसर्गा:।
तरवश्च निरुपसृष्टाङ्कुरा नरचतुष्पदा हृष्टा:॥ १७॥
गर्भाणां पुष्टिकरा: सर्वेषामेव योऽत्र तु विशेष:।
स्वर्तुस्वभावजनितो गर्भविवृद्ध्यै तमभिधास्ये॥ १८॥
पौषे समार्गशीर्षे सन्ध्यारागोऽम्बुदा: सपरिवेषा:।
नात्यर्थं मृगशीर्षे शीतं पौषेऽति हिमपात:॥ १९॥
माघे प्रबलो वायुस्तुषारकलुषद्युती रविशशाङ्कौ।
अतिशीतं सघनस्य च भानोरस्तोदयौ धन्यौ॥ २०॥
फाल्गुनमासे रूक्षश्चण्ड: पवनोऽभ्रसंप्लवा: स्निग्धा:।
परिवेषाश्चासकला: कपिलस्ताम्रो रविश्च शुभ:॥ २१॥
पवनघनवृष्टियुक्ताश्चैत्रे गर्भा: शुभा: सपरिवेषा:।
घनपवनसलिलविद्युत्स्तनितैश्च हिताय वैशाखे॥ २२॥
मुक्तारजतनिकाशास्तमालनीलोत्पलाञ्जनाभास:।
जलचरसत्त्वाकारा गर्भेषु घना: प्रभूतजला:॥ २३॥

तीव्रदिवाकरकिरणाभितापिता मन्दमारुता जलदाः।
रुषिता इव धाराभिर्विसृजन्त्यम्भः प्रसवकाले ॥ २४ ॥
गर्भोपघातलिङ्गान्युल्काशनिपांशुपातदिग्दाहाः।
क्षितिकम्पखपुरकीलककेतुग्रहयुद्धनिर्घाताः ॥ २५ ॥
रुधिरादिवृष्टिवैकृतपरिघेन्द्रधनूंषि दर्शनं राहोः।
इत्युत्पातैरेभिस्त्रिविधैश्चान्यैर्हतो गर्भः ॥ २६ ॥
स्वर्तुस्वभावजनितैः सामान्यैर्यैश्च लक्षणैर्वृद्धिः।
गर्भाणां विपरीतैस्तैरेव विपर्ययो भवति ॥ २७ ॥
भद्रपदाद्वयविश्वाम्बुदैवपैतामहेष्वथर्क्षेषु।
सर्वेष्वृतुषु विवृद्धो गर्भो बहुतोयदो भवति ॥ २८ ॥
शतभिषगाश्लेषार्द्रास्वातिमघासंयुतः शुभो गर्भः।
पुष्णाति बहून्दिवसान् हन्त्युत्पातैर्हतस्त्रिविधैः ॥ २९ ॥
मृगमासादिष्वष्टौ षट् षोडश विंशतिश्चतुर्युक्ता।
विंशतिरथ दिवसत्रयमेकतमर्क्षेण पञ्चभ्यः ॥ ३० ॥
क्रूरग्रहसंयुक्ते करकाशनिमत्स्यवर्षदा गर्भाः।
शशिनि रवौ वा शुभसंयुतेक्षिते भूरिवृष्टिकराः ॥ ३१ ॥
गर्भसमयेऽतिवृष्टिगर्भाभावाय निर्निमित्तकृता।
द्रोणाष्टांशेऽभ्यधिके वृष्टे गर्भः स्रुतो भवति ॥ ३२ ॥
गर्भः पुष्टः प्रसवे ग्रहोपघातादिभिर्यदि न वृष्टः।
आत्मीयगर्भसमये करकामिश्रं ददात्यम्भः ॥ ३३ ॥
काठिन्यं याति यथा चिरकालधृतं पयः पयस्विन्याः।
कालातीतं तद्वत्सलिलं काठिन्यमुपयाति ॥ ३४ ॥
पञ्चनिमित्तैः शतयोजनं तदर्धार्धमेकहानयातः।
वर्षति पञ्च समन्ताद्रूपेणैन यो गर्भः ॥ ३५ ॥

द्रोण: पञ्चनिमित्ते गर्भे त्रीण्याढ़कानि पवनेन ।
षड् विद्युता नवाभ्रैः स्तनितेन द्वादश प्रसवे ॥ २६ ॥

पवनसलिलविद्युद्गर्जिताभ्रान्वितो यः
स भवति बहुतोयः पञ्चरूपाभ्युपेतः ।
विसृजति यदि तोयं गर्भकालेऽतिभूरि
प्रसवसमयमित्वा शीकराम्भः करोति ॥ २७ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां गर्भलक्षणमेक-
विंशोऽध्यायः ॥

द्वाविंशोऽध्यायः ।

ज्यैष्ठसिते ऽष्टम्याद्याश्चत्वारो वायुधारणादिवसाः ।
मृदुशुभपवनाः शस्ताः स्निग्धघनस्थगितगगनाश्च ॥ १ ॥
तत्रैव स्वात्याद्ये वृष्टे भचतुष्टये क्रमान्मासाः ।
श्रावणपूर्वा ज्ञेयाः परिस्रुता धारणास्ताः स्युः ॥ २ ॥
यदि ताः स्युरेकरूपाः शुभास्ततः सान्तरास्तु न शिवाय ।
तस्करभयदाः प्रोक्ताः श्लोकाश्चाप्यत्र वासिष्ठाः ॥ ३ ॥
सविद्युतः सपृषतः सपांशूत्करमारुताः ।
सार्कचन्द्रपरिच्छन्ना धारणाः शुभधारणाः ॥ ४ ॥
यदा तु विद्युतः श्रेष्ठाः शुभाशाप्रत्युपस्थिताः ।
तदापि सर्वशस्यानां वृद्धिं ब्रूयाद्विचक्षणः ॥ ५ ॥
सपांशुवर्षाः सापश्च शुभा बालक्रिया अपि ।
पक्षिणां सुस्वरा वाचः क्रीड़ा पांशुजलादिषु ॥ ६ ॥

रविचन्द्रपरिवेषाः स्निग्धा नात्यन्तदूषिताः।
वृष्टिस्तदापि विज्ञेया सर्वसस्याभिवृद्धये॥ ७॥
मेघाः स्निग्धाः संहताश्च प्रदक्षिणगतिक्रियाः।
तदा स्यान्महती वृष्टिः सर्वसस्यार्थसाधिका॥ ८॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां धारणा नाम
द्वाविंशोऽध्यायः॥

त्रयोविंशोऽध्यायः।

ज्यैष्ठ्यां समतीतायां पूर्वाषाढ़ादिसम्प्रवृष्टेन।
शुभमशुभं वा वाच्यं परिमाणं चाम्भसस्तज्ज्ञैः॥ १॥
हस्तविशालं कुण्डकमधिकृत्याम्बुप्रमाणनिर्देशः।
पञ्चाशत्पलमाढ़कमनेन मिनुयाज्जलं पतितम्॥ २॥
येन धरित्री मुद्रा जनिता वा विन्दवस्तृणाग्रेषु।
वृष्टेन तेन वाच्यं परिमाणं वारिणः प्रथमम्॥ ३॥
केचिद्यथाभिवृष्टं दशयोजनमण्डलं वदन्त्यन्ये।
गर्गवसिष्ठपराशरमतमेतद्द्वादशान्न परम्॥ ४॥
येषु च भेष्वभिवृष्टं भूयस्तेष्वेव वर्षति प्रायः।
यदि नाप्यादिषु वृष्टं सर्वेषु तदा त्वनावृष्टिः॥ ५॥
हस्ताप्यसौम्यचित्रापौष्णधनिष्ठासु षोड़श द्रोणाः।
शतभिषगैन्द्रस्वातिषु चत्वारः कृत्तिकासु दश॥ ६॥
श्रवणे मघानुराधाभरणीमूलेषु दश चतुर्युक्ताः।
फल्गुन्यां पञ्चकृतिः पुनर्वसौ विंशतिर्द्रोणाः॥ ७॥

ऐन्द्राग्न्याख्ये वैश्वे च त्रिंशतिः सार्पभे दश त्रयश्चिका।
आश्विमुं श्रयाग्नेयप्राजापत्येषु पञ्चकृतिः ॥ ८ ॥
पञ्चदशाजे पुष्ये च कीर्तिता वाजिभे दश द्वौ च।
रौद्रेऽष्टादश कथिता द्रोणा निरुपद्रवेष्वेषु ॥ ९ ॥

रविरविसुतकेतुपीडिते भे
क्षितितनयत्रिविधाद्भुताहते च।
भवति हि न शिवं न चापि वृष्टिः
शुभसहिते निरुपद्रवे शिवं च ॥ १० ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां प्रवर्षणं
नाम त्रयोविंशोऽध्यायः ॥

चतुर्विंशोऽध्यायः।

कनकशिलाचयविवरजतरुकुसुमासक्तिमधुकरानुरुते।
बहुविहगकलहंसरयुवतिगीतमन्द्रस्वनोपवने ॥ १ ॥
सुरनिलयशिखरिशिखरे बृहस्पतिर्नारदाय यानाह।
गर्गपराशरकाश्यपमयाश्च यांश्छिष्यसङ्घेभ्यः ॥ २ ॥
तानवलोक्य यथावत् प्राजापत्येन्दुसम्प्रयोगार्थान्।
स्वल्पग्रन्थे नाह तानेवाभ्युद्यतो वक्तुम् ॥ ३ ॥
प्राजेशमाषाढतमिस्रपक्षे क्षपाकरेणोपगतं समीक्ष्य।
वक्तव्यमिष्टं जगतोऽशुभं वा शास्त्रोपदेशाद्ग्रहचिन्तकेन ॥ ४ ॥
योगो यथानागत एव वाच्यः स धिष्ण्ययोगः कथ्यते मयोक्तः।
चन्द्रमसाश्युतिवर्णमार्गैरुत्पातवातैश्च फलं निगाद्यम् ॥ ५ ॥

पुरादुदग्यन् पुरतोऽपि वा स्थलं
त्वरोषितस्तत्र हुताशतत्परः।
ग्रहान् समस्तांगणान् समालिखेत्
सधूपपुष्पैर्बलिभिश्च पूजयेत्॥ ६॥

सरत्नतोयौषधिभिश्चतुर्दिशं
तरुप्रवालापिहितैः सुपूजितैः।
अकालमूलैः कलशैरलङ्कृतं
कुशास्तृतं स्थण्डिलमाविशेद्द्विजः॥ ७॥

लभ्य मन्त्रेण महाव्रतेन बीजानि सर्वाणि निधाय कुम्भे।
व्यानि चामीकरदर्भतोयैर्होमो मरुद्वारुणसौम्यमन्त्रैः॥८॥
णां पताकामसितां विदध्याद् दण्डप्रमाणां त्रिगुणोच्छ्रितां च
।दौ कृते दिग्ग्रहणे नभस्वान् प्राग्यस्तया योगगते शशाङ्के॥९॥
त्राधंमासाः प्रहरैर्विकल्प्या वर्षानिमित्तं दिवसास्तदंशैः।
व्ये न गच्छच्छुभदः सदैव यस्मिन्प्रतिष्ठा बलवान् स वायुः॥१०॥
न्ते तु योगेऽङ्कुरितानि यानि मन्त्रैर्ह बीजानि धृतानि कुम्भे।
षां तु योऽंशोऽङ्कुरितस्तदंशस्तेषां विवृद्धिं समुपैति मानव॥११॥
।ान्तपक्षिमृगराविता दिशो निर्मलं वियदनिन्दितोऽनिलः।
।स्यते शशिनि रोहिणीयुते मेघमारुतफलानि वक्ष्यतः॥१२॥

क्वचिदसितसितैः सितैः क्वचिच्च
क्वचिदसितैर्भुजगैरिवाम्बुवाहैः।
वलितजठरपृष्ठमातदृश्यैः
स्फुरिततडिद्रसनैर्हतं वियालैः॥ १३॥

विकसितकमलोदरावदातै-
र्बकचकरस्तुतिरञ्जितोपकण्ठैः।

छुरितमिव विप्रकीर्णैर्विचित्रै-
र्मधुकरकुङ्कुमकिंशुकावदातैः ॥ १४ ॥

असितघननिवहमेव वा चलिततडित्सुरचापचित्रितम्।
द्विपमहिषकुलाकुलीकृतं वनमिव दावपरीतमम्बरम् ॥१५॥

अथवाञ्जनशैलशिलानिचय-
प्रतिरूपधरैः स्थगितं गगनम्।
हिममौक्तिकशङ्खशशाङ्ककर-
द्युतिहारिभिरम्बुधरैरथवा ॥ १६ ॥

तडिद्वेमकक्षैर्बलाकाग्रदन्तैः
स्रवद्वारिदानैश्चलत्याम्रहस्तैः।
विचित्रेन्द्रचापध्वजोच्छ्रायशोभै-
स्तमालालिनीलैर्वृतं चाम्बुनागैः ॥ १७ ॥

सन्ध्यानुरक्तं नभसि स्थितानां इन्दीवरश्यामरुचां घनानाम्।
वृन्दानि पीताम्बरवेष्टितस्य कान्तिं हरेश्चोरयतां यदा वा १८

शशिशिखिचातकदर्दुरनिःस्वनै-
र्यदि विमिश्रितमन्द्रपटुस्वनाः।
स्थगयतश्च दिगन्तविलम्बिनः
सलिलदाः सलिलौघमुचः क्षितौ ॥ १९ ॥

निगदितरूपैर्जलधरजालै-
स्त्र्यहमवबद्धं द्व्यहमथवाहः।
यदि वियदेवं भवति सुभिक्षं
मुदितजना च प्रचुरजला भूः ॥ २० ॥

रूक्षैरल्पैर्मारुताक्षिप्तदेहैरुष्ट्रध्वाङ्क्षप्रेतशाखामृगाभैः।
अन्येषां वा निन्दितानां स्वरूपैर्मूकैश्चाब्दैर्नो शिवं नापि वृष्टिः २१

विगतघने वा वियति विवस्वान्
अमृदुमयूखः सलिलकृदेवम् ।
सर इव फुल्लं निशि कुमुदाढ्यं
खमृदुविशुद्धं यदि च सुवृष्ट्यै ॥ २२ ॥

ोद्भूतैः शस्यनिष्पत्तिरब्दे राम्नेयाशासम्भवैरग्निकोपः ।
ाम्ये शस्यं चीयते नैरृतेऽर्घं पश्चाज्जातैः शोभना वृष्टिरब्दैः २३
ायव्योत्थैर्वातवृष्टिः क्वचिच्च पुष्टा वृष्टिः सौम्यकाष्ठासमुत्थैः ।
ष्टं शस्यं स्यागुदिक्सम्भवद्भैर्वायुश्चैवं दिक्षु धत्ते फलानि २४
ल्कानिपातास्तडितोऽशनिश्चदिग्दाहनिर्घातमहीप्रकम्पाः ।
ादा मृगाणां सपतत्रिणां च ग्राह्या यथैवाम्बुधरास्तथैव २५
ामाङ्कितैस्तैरुदगादिकुम्भैः प्रदक्षिणं श्रावणमासपूर्वैः ।
ूर्णैः स मासः सलिलस्य दातास्नुतैरवृष्टिः परिकल्प्यमूनैः २६
अन्यैश्च कुम्भैर्नृपनामचिह्नैर्देशाङ्कितैश्चाप्यपरैस्तथैव ।
भग्नैः स्नुतैन्यूनजलैः सुपूर्णैर्भाग्यानि वाच्यानि यथानुरूपम् २७
दूरगो निकटगोऽथवा शशी दक्षिणे पथि यथातथा स्थितः ।
रोहिणीं यदि युनक्ति सर्वथा कष्टमेव जगतो विनिर्दिशेत् २८
स्पृशन्नुदग्याति यदा शशाङ्कस्तदा सुवृष्टिर्बहुलोपसर्गाः ।
असंस्पृशन्योगमुदक् समेतः करोति वृष्टिं विपुलां शिवं च २९
रोहिणीशकटमध्यसंस्थिते चन्द्रमस्यशरणीकृता जनाः ।
क्वापि यान्ति शिशुयाचिताशनाः सूर्यतप्तपिठराम्बुपायिनः ३०
उदितं यदि शीतदीधितिं प्रथमं पृष्ठत एति रोहिणी ।
शुभमेव तदा स्मरातुराः प्रमदाः कामिवशे च संस्थिताः ॥ ३१ ॥
अनुगच्छति पृष्ठतः शशी कामी वनितामिव प्रियाम् ।
मकरध्वजबाणखेदिताः प्रमदानां वशगास्तदा नराः ॥ ३२ ॥

आग्नेय्यां दिशि चन्द्रमा यदि भवेत्तत्रोपसर्गो महान्
नैर्ऋत्यां समुपद्रुतानि निधनं शस्यानि यान्तीतिभिः।
शाजेशानिलदिक्स्थिते हिमकरे शस्यस्य मध्यक्षयो
याते स्थाणुदिशं गुणाः सुबहवः शस्यार्घवृद्ध्यादयः॥ ३३ ॥
ताड़येद्यदि च योगतारकाम् आवृणोति वपुषा यदापिवा।
ताड़ने भयमुशन्ति दारुणं छादने नृपवधोऽङ्गनाकृतः ॥३४॥
गोप्रवेशसमयेऽग्रतो वृषो याति कृष्णपशुरेव वा पुरः।
भूरि वारि शबले तु मध्यमं नो सितेऽम्बु परिकल्पनापरैः ॥३५॥
दृश्यते न यदि रोहिणीयुतश्चन्द्रमा नभसि तोयदावृते।
रुग्भयं महदुपस्थितं तदा भूश्च भूरिजलशस्यसंयुता ॥ ३६ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां रोहिणीयोगो नाम चतुर्विंशोऽध्यायः॥

पञ्चविंशोऽध्यायः।

यद्रोहिणीयोगफलं तदेव स्वातावषाढ़ासहिते च चन्द्रे।
आषाढ़शुक्ले निखिलं विचिन्त्य योऽस्मिन्विशेषस्तमहं प्रवक्ष्ये १
स्वातौ निशांशे प्रथमेऽभिवृष्टे शस्यानि सर्वाण्युपयान्ति वृद्धिम्।
भागे द्वितीये तिलमुद्गमाषा ग्रैष्मं तृतीयेऽस्ति न शारदानि ॥२॥
वृष्टेऽह्नि भागे प्रथमे सुवृष्टिस्तद्वद्द्वितीये तु सकीटसर्पा।
वृष्टिस्तु मध्यापरभागवृष्टे निश्छिद्रवृष्टिर्द्युनिशं प्रवृष्टे ॥ ३ ॥
सममुत्तरेण तारा चित्रायाः कीर्त्यते ह्यपांवत्सः।
तस्यासन्ने चन्द्रे स्वातेर्योगः शिवो भवति ॥ ४ ॥

[स]म्यां स्वातियोगे यदि पतति हिमं माघमासान्धकारे
[व]ायुर्वा चण्डवेगः सजलजलधरो वापि गर्जत्यजस्रम्।
[वि]द्युन्मालाकुलं वा यदि भवति नभो नष्टचन्द्रार्कतारं
[वि]ज्ञेया प्रावृडेषा मुदितजनपदा सर्वशस्यैरुपेता॥ ५॥
[त]थैव फाल्गुने चैत्रे वैशाखस्यासितेऽपि वा।
[स्]वातियोगं विजानीयादाषाढ़े च विशेषतः॥ ६॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां स्वातियोगो नाम पञ्चविंशोऽध्यायः॥

षड्विंशोऽध्यायः।

आषाढ्यां समतुलिताधिवासितानाम्
अन्येद्युर्यदधिकतामुपैति बीजम्।
तद्वृद्धिर्भवति न जायते यदूनं
मन्त्रोऽस्मिन् भवति तुलाभिमन्त्रणाय॥ १॥

स्तोतव्या मन्त्रयोगेन सत्या देवी सरस्वती।
दर्शयिष्यसि यत्सत्यं सत्ये सत्यव्रता ह्यसि॥ २॥
येन सत्येन चन्द्रार्कौ ग्रहा ज्योतिर्गणास्तथा।
उत्तिष्ठन्तीह पूर्वेण पश्चादस्तं व्रजन्ति च॥ ३॥
यत्सत्यं सर्ववेदेषु यत् सत्यं ब्रह्मवादिषु।
यत् सत्यं त्रिषु लोकेषु तत् सत्यमिह दृश्यताम्॥ ४
ब्रह्मणो दुहितासि त्वमादित्येति प्रकीर्तिता।
काश्यपी गोत्रतश्चैव नामतो विश्रुता तुला॥ ५॥

क्षौमं चतुःसूत्रकसन्निबद्धं षडङ्गुलं शिक्यकवस्त्रमस्याः।
सूत्रप्रमाणं च दशाङ्गुलानि षडेव कक्षोभयशिक्यमध्ये ॥६॥
याम्ये शिक्ये काञ्चनं सन्निवेश्यं शेषद्रव्याण्युत्तरेऽम्बूनि चैवम्
तोयैः कौप्यैः स्यन्दिभिः सारसैश्च वृष्टिर्हीना मध्यमा चोत्तमा च
दन्तैर्नागा गोहयाद्याश्च लोम्ना हेम्ना भूपाः सिक्थकेन द्विजाद्याः
तद्वद्देशा वर्षमासा दिशश्च शेषद्रव्याण्याकरूपास्थितानि ॥८॥
हैमी प्रधाना रजतेन मध्या तयोरलाभे खदिरेण कार्या।
विद्धः पुमान्येन शरेण सा वा तुला प्रमाणेन भवेद्वितस्तिः ॥९॥
हीनस्य नाशोऽभ्यधिकस्य वृद्धिस्तुल्येन तुल्यं तुलितं तुलायाम्
एतत्तुलाकोशरहस्यमुक्तं प्राजेशयोगेऽपि नरो विदध्यात् ॥१०॥
स्वातावषाढास्वथ रोहिणीषु पापग्रहा योगगता न शस्ताः।
ग्राह्यं तु योगद्वयमप्युपोष्य यदाधिमासो द्विगुणीकरोति ॥११॥
तयोऽपि योगाः सदृशाः फलेन यदा तदा वाच्यमसंशयेन।
विपर्यये यत्त्विह रोहिणीजं फलं तदेवाभ्यधिकं निगद्यम् ॥ २॥
निष्पत्तिरग्निकोपो वृष्टिर्मन्दाथ मध्यमा श्रेष्ठा।
बहुजलपवना पुष्टा शुभा च पूर्वादिभिः पवनैः ॥ १३ ॥
वृत्तायामाषाढ्यां कृष्णचतुर्थ्यामजैकपादर्क्षे।
यदि वर्षति पर्जन्यः प्रावृट् शस्ता न चेन्न ततः ॥१४॥
आषाढ्यां पौर्णमास्यां तु यद्यैशानोऽनिलो भवेत्।
अस्तं गच्छति तीक्ष्णांशौ शस्यसम्पत्तिरुत्तमा ॥ १५ ॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायामाषाढी-
योगो नाम षड्विंशोऽध्यायः

—

सप्तविंशोऽध्यायः।

पूर्वः पूर्वसमुद्रवीचिशिखरप्रस्फालनाघूर्णित-
श्चन्द्रार्कांशुसटाभिघातकलितो वायुर्यदाकाशतः।
नैकान्तस्थितनीलमेघपटलां शारद्यसर्वार्धितां
वसन्तोत्कटशस्यमण्डिततलां विद्यात्तदा मेदिनीम् ॥१॥

यदाग्नेयो वायुर्मलयशिखरास्फालनपटुः
प्रवत्यस्मिन् योगे भगवति पतङ्गे प्रवसति।
तदा नित्योद्दीप्ता ज्वलनशिखरालिङ्गिततला
खगात्रोष्मोच्छ्वासैर्वमति वसुधा भस्मनिकरम् ॥ २ ॥

तालीपत्रलतावितानतरुभिः शाखामृगान्नर्तयन्
योगेऽस्मिन् प्रवति ध्वनन् सुपरुषो वायुर्यदा दक्षिणः।
सर्वोद्योगसमुन्नताश्च गजवत्तालाङ्कुशैर्घट्टिताः
कीनाशा इव मन्दवारिकणिकामुञ्चन्ति मेघास्तदा ॥३॥

सूक्ष्मैलालवलीलवङ्गनिचयान् व्याघूर्णयन् सागरे
भानोरस्तमये प्रवत्यविरतो वायुर्यदा नैरृतः।
क्षुत्तृष्णामृतमानुषास्थिशकलप्रस्तारभारच्छदा
मत्ता प्रेतवधूरिवोग्रचपला भूमिस्तदा लक्ष्यते ॥ ४ ॥

यदा रेणूत्पातैः प्रविकटसटाटोपचपलः
प्रवातः पश्चार्धे दिनकरकरापातसमये।
तदा शस्योपेता प्रवरनृवराबद्धसमरा
धरा स्थाने स्थानेष्वविरतवसामांसरुधिरा ॥ ५ ॥

आषाढीपर्वकाले यदि किरणपतेरस्तकालोपपत्तौ
वायव्यो वृद्धवेगः प्रवति घनरिपुः पन्नगादाशुकारी।

जानीयाद्वारिधाराप्रमुदितमुदितां सुक्षमगण्डूकगर्भां
शस्योल्लासैकचिह्नां सुखबहुलतया भाग्यसेनामिवोर्वीम् ॥ ६ ॥
मेकग्रस्तमरीचिमण्डलतले शीतावसाने रवौ
वात्यामोदिकदम्बगन्धसुरभिर्वायुर्यदा चोत्तरः ।
विद्युद्भ्रान्तिसमस्तकान्तिकलनामत्तास्तदा तोयदा
उन्मत्ता इव स्फुटचन्द्रकिरणां गां पूरयन्त्यम्बुभिः ॥ ७ ॥
ऐशानो यदि शीतलोऽमरगणैः संसेव्यमानो भवेत्
पुन्नागागुरुपारिजातसुरभिर्वायुः प्रचण्डध्वनिः ।
आपूर्णोदकयौवना वसुमती सम्पन्नशस्याकुला
धर्मिष्ठाः प्रणतारयो नृपतयो रक्षन्ति वर्णांस्तदा ॥ ८ ॥

इति वातचक्रं नाम सप्तविंशोऽध्यायः ।

अष्टाविंशोऽध्यायः ।

वर्षाप्रश्ने सलिलनिलयं राशिमाश्रित्य चन्द्रो
लग्नं यातो भवति यदि वा केन्द्रगः शुक्लपक्षे ।
सौम्यैर्दृष्टः प्रचुरमुदकं पापदृष्टोऽल्पमम्भः
प्रावृट्काले सृजति न चिराच्चन्द्रवद्भार्गवोऽपि ॥ १ ॥
आर्द्रं द्रव्यं स्पृशति यदि वा वारि तत्सञ्ज्ञकं वा
तोयासन्नो भवति यदि वा तोयकार्योन्मुखो वा ।
प्रष्टा वाच्यः सलिलमचिरादस्ति निःसंशयेन
पृच्छाकाले सलिलमिति वा श्रूयते यत्र शब्दः ॥ २ ॥
उदयशिखरिसंस्थो दुर्निरीक्ष्योऽतिदीप्त्या
द्रुतकनकनिकाशः स्निग्धवैदूर्यकान्तिः ।

तदहनि कुरुतेऽम्भसीयकाले विवस्वान्
प्रतपति यदि वोच्चैः खं गतोऽतीव तीक्ष्णम् ॥ ३ ॥

विरसमुदकं गोनेत्राभं वियद्विमला दिशो
लवणविकृतिः काकाण्डाभं यदा च भवेन्नभः ।
पवनविगमः पोप्लूयन्ते झषाः स्थलगामिनो
रसनमसकृन्मण्डूकानां जलागमहेतवः ॥ ४ ॥

मार्जारा भृशमवनिं नखैर्लिखन्तो
लोहानां मलनिचयः सविस्रगन्धः ।
रथ्यायां शिशुनिचिताश्च सेतुबन्धाः
सम्प्राप्तं जलमचिरान्निवेदयन्ति ॥ ५ ॥

गिरयोऽञ्जनपुञ्जसन्निभा यदि वा वाष्पनिरुद्धकन्दराः ।
कृकवाकुविलोचनोपमाः परिवेषाः शशिनश्च वृष्टिदाः ॥ ६ ॥

विनोपघातेन पिपीलिकानामण्डोपसङ्क्रान्तिरहिव्यवायः ।
द्रुमाधिरोहश्च भुजङ्गमानां वृष्टेर्निमित्तानि गवां प्लुतं च ॥ ७ ॥

तरुशिखरोपगताः कृकलासा
गगनतलस्थितदृष्टिनिपाताः ।
यदि च गवां रविवीक्षणमूर्ध्वं
निपतति वारि तदा नचिरेण ॥ ८ ॥

नेच्छन्ति विनिर्गमं गृहाद्धुन्वन्ति श्रवणान् खुरानपि ।
पशवः पशुवच्च कुक्कुरा यद्यम्भः पततीति निर्दिशेत् ॥ ९ ॥

यदा स्थिता गृहपटलेषु कुक्कुरा
भवन्ति वा यदि वितत दिवोन्मुखाः ।
दिवा तडिद्यदि च पिनाकिदिग्भवा
तदा क्षमा भवति समातिवारिणा ॥ १० ॥

शुककपोतविलोचनसन्निभो
मधुनिभश्च यदा हिमदीधितिः ।
प्रतिशशी च यदा दिवि राजते
पतति वारि तदा न चिराद्दिवः ॥ ११ ॥

स्तनितं निशि विद्युतो दिवा रुधिरनिभा यदि दण्डवत् स्थिताः
पवनः पुरतश्च शीतलो यदि सलिलस्य तदागमो भवेत् ॥ १२ ॥

वल्लीनां गगनतलोन्मुखाः प्रवालाः
स्नायन्ते यदि जलपांशुभिर्विहङ्गाः ।
सेवन्ते यदि च सरीसृपास्तृणाग्रा-
ण्यासन्नो भवति तदा जलस्य पातः ॥ १३ ॥

मयूरशुकचाषचातकसमानवर्णा यदा
जपाकुसुमपङ्कजद्युतिमुषश्च सन्ध्याघनाः ।
जलोर्मिनगनक्रकच्छपवराहमीनोपमाः
प्रभूतपुटसञ्चया न तु चिरेण यच्छन्त्यपः ॥ १४ ॥

पर्यन्तेषु सुधाशशाङ्कधवला मध्येऽञ्जनालित्विषः
स्निग्धाः नैकपुटाः क्षरज्जलकणाः सोपानविच्छेदिनः ।
माहेन्द्रीप्रभवाः प्रयान्त्यपरतः प्राक् चाम्बुपाशोद्भवा
ये ते वारिमुचस्त्यजन्ति नचिरादम्भः प्रभूतं भुवि ॥१५॥

शक्रचापपरिघप्रतिसूर्या रोहितोऽथ तडितः परिवेषाः ।
उद्गमास्तसमये यदि भानोरादिशेत् प्रचुरमम्बु तदाशु ॥१६॥

यदि तित्तिरपत्रनिभं गगनं
मुदिताः प्रवदन्ति च पक्षिगणाः ।
उदयास्तसमये सवितुर्द्युनिशं
विसृजन्ति घना नचिरेण जलम् ॥ १७ ॥

।थमोघकिरणाः सहस्रगोरस्तभूधरकरा इवोच्छ्रिताः ।
नुसमं च रसते यदाम्बुदस्तमहद्भवति वृष्टिलक्षणम् ॥ १८ ॥
ावृषि शीतकरो भृगुपुत्रात् सप्तमराशिगतः शुभदृष्टः ।
सूर्यसुतान्नवपञ्चमगो वा सप्तमगश्च जलागमनाय ॥ १९ ॥
प्रायो ग्रहाणामुदयास्तकाले समागमे मण्डलसंक्रमे च ।
पक्षक्षये तीक्ष्णकरायनान्ते वृष्टिर्गतेऽर्के नियमेन चार्द्राम् ॥२०॥

समागमे पतति जलं ज्ञशुक्रयो-
र्ज्ञजीवयोर्गुरुसितयोश्च सङ्गमे ।
यमारयोः पवनहुताशजं भयं
न दृष्टयोरसहितयोश्च सद्ग्रहैः ॥ २१ ॥

अग्रतः पृष्ठतो वापि ग्रहाः सूर्यावलम्बिनः ।
यदा तदा प्रकुर्वन्ति महीमेकार्णवामिव ॥ २२ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां सद्यो-
वृष्टिलक्षणं नामाष्टाविंशोऽध्यायः ॥

एकोनत्रिंशोऽध्यायः ।

फलकुसुमसम्प्रवृद्धिं वनस्पतीनां विलोक्य विज्ञेयम् ।
सुलभत्वं द्रव्याणां निष्पत्तिश्चापि सस्यानाम् ॥ १ ॥
शालेन कलमशाली रक्ताशोकेन रक्तशालिश्च ।
पाण्डूकः क्षीरिकया नीलाशोकेन सूकरकः ॥ २ ॥
न्यग्रोधेन तु यवकस्तिन्दुकवृद्ध्या च षष्टिको भवति ।
अश्वत्थेन ज्ञेया निष्पत्तिः सर्वसस्यानाम् ॥ ३ ॥
जम्बूभिस्तिलमाषाः शिरीषवृद्ध्या च कङ्गुनिष्पत्तिः ।

गोधूमाश्च मधूकैर्यवद्धिः सप्तपर्णेन ॥ ४ ॥
अतिमुक्तककुन्दाभ्यां कार्पासं सर्षपाश्चदैरशनैः।
बदरीभिश्च कुलत्थांश्चिरबिल्वेनादिशेन्मुद्गान् ॥ ५ ॥
अतसी वेतसपुष्पैः पलाशकुसुमैश्च कोद्रवा ज्ञेयाः।
तिलकेन शङ्खमौक्तिकरजतान्यथ वेङ्गुदेन शणः ॥ ६ ॥
करिणश्च हस्तिकर्णैरादेश्या वाजिनोऽश्वकर्णेन।
गावश्च पाटलाभिः कदलीभिरजाविकं भवति ॥ ७ ॥
चम्पककुसुमैः कनकं विद्रुमसम्पच्च बन्धुजीवेन।
कुरुवकवृद्धा वज्रं वैदूर्यं नन्दिकावर्तैः ॥ ८ ॥
विन्द्याच्च सिन्दुवारेण मौक्तिकं कुङ्कुमं कुसुम्भेन।
रक्तोत्पलेन राजा मन्त्री नीलोत्पलेनोक्तः ॥ ९ ॥
श्रेष्ठी सुवर्णपुष्पैः पद्मैर्विप्राः पुरोहिताः कुमुदैः।
सौगन्धिकेन बलपतिरर्केण हिरण्यपरिवृद्धिः ॥ १० ॥
आम्रैः क्षेमं भल्लातकैर्भयं पीलुभिस्तथारोग्यम्।
खदिरशमीभ्यां दुर्भिक्षमर्जुनैः शोभना वृष्टिः ॥ ११ ॥
पिचुमन्दनागकुसुमैः सुभिक्षमथ मारुतः कपित्थेन।
निचुलेनावृष्टिभयं व्याधिभयं भवति कुटजेन ॥ १२ ॥
दूर्वाकुशकुसुमाभ्यामिक्षुर्वह्निश्च कोविदारेण।
श्यामालताभिवृद्ध्या बन्धक्यो वृद्धिमायान्ति ॥ १३ ॥
यस्मिन्देशे स्निग्धनिश्छिद्रपत्राः संदृश्यन्ते वृक्षगुल्मा लताश्च।
तस्मिन् वृष्टिः शोभना सम्प्रदिष्टा रूक्षैश्छिद्रैरल्पमम्भः प्रदिष्टम् ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां कुसुम-
लताध्याय एकोनत्रिंशोऽध्यायः ॥

त्रिंशोऽध्यायः।

आर्द्धास्तमितानुदितात् सूर्यादस्पष्टभं नभो यावत्।
तावत् सन्ध्याकालश्चिह्नैरेतैः फलं चास्मिन्॥ १॥
मृगशकुनपवनपरिवेषपरिधिपरिघाभ्रवृक्षसुरचापैः।
गन्धर्वनगररविकरदण्डरजःस्नेहवर्णैश्च॥ २॥
भैरवमुच्चैर्विरुवन् मृगोऽसकृद् ग्रामघातमाचष्टे।
रविदीप्तो दक्षिणतो महास्वनः सैन्यघातकरः॥ ३॥
अपसव्ये संग्रामः सव्ये सेनासमागमः शान्ते।
मृगचक्रे पवने वा सन्ध्यायां मिश्रगी वृष्टिः॥ ४॥
दीप्तमृगाण्डजविरुता प्राक् सन्ध्या देशनाशमाख्याति।
दक्षिणदिक्स्थैर्विरुता ग्रहणाय पुरस्य दीप्तास्यैः॥ ५॥
गृहतरुतोरणमथने सपांशुलोष्टोत्करेऽनिले प्रबले।
भैरवरावे रूक्षे खगपातिनि चाशुभा सन्ध्या॥ ६॥
मन्दपवनावघट्टितचलितपलाशद्रुमा विपवना वा।
मधुरस्वरशान्तविहङ्गमृगरुता पूजिता सन्ध्या॥ ७॥
सन्ध्याकाले स्निग्धा दण्डतडिन्मत्स्यपरिधिपरिवेषाः।
सुरपतिचापैरावतरविकिरणाश्चाशु वृष्टिकराः॥ ८॥
विच्छिन्नविषमविध्वस्तविनतकुटिलापसव्यपरिवृत्ताः।
तनुह्रस्वविकलकलुषाश्च विग्रहावृष्टिदाः किरणाः॥९॥
उद्योतिनः प्रसन्ना ऋजवो दीर्घाः प्रदक्षिणावर्ताः।
किरणाः शिवाय जगतो वितमस्के नभसि भानुमतः॥१०॥
शुक्लाः करा दिनकृतो दिवादिमध्यान्तगामिनः स्निग्धाः।
अव्युच्छिन्ना ऋजवो वृष्टिकरास्ते ह्यमोघाख्याः॥ ११॥

कल्माषबभ्रुकपिला विचित्रमाञ्जिष्ठहरितशबलाभाः ।
निर्दिवानुबन्धिनो वृष्टयेऽल्पभयदास्तु सप्ताहात् ॥ १२ ॥

ताम्रा बलपतिमृत्युं पीतारुणसन्निभाश्च तद्व्यसनम् ।
हरिताः पशुशस्यबधं धूमसवर्णा गवां नाशम् ॥ १३ ॥

माञ्जिष्ठाभाः शस्त्राग्निसम्भ्रमं बभ्रवः पवनवृष्टिम् ।
भस्मसदृशास्त्ववृष्टिं तनुभावं शबलकल्माषाः ॥ १४ ॥

बन्धूकपुष्पाञ्जनचूर्णसन्निभं
सान्ध्यं रजोऽभ्येति यदा दिवाकरम् ।
लोकस्तदा रोगशतैर्निपीड्यते
शुक्लं रजो लोकविवृद्धिशान्तये ॥ १५ ॥

रविकिरणजलदमरुतां सङ्घातो दण्डवत् स्थितो दण्डः ।
स विदिक्स्थितो नृपाणामशुभो दिक्षु द्विजातीनाम् ॥ १६ ॥

शस्त्रभयातङ्ककरो दृष्टः प्राङ्मध्यसन्धिषु दिनस्य ।
शुक्लाद्यो विप्रादीन् यदभिमुखस्तां निहन्ति दिशम् ॥ १७ ॥

दधिसदृशाशो नीलो भानुच्छादी खमध्यगोऽभ्रतरुः ।
पीतच्छुरिताश्च घना घनमूला भूरिवृष्टिकराः ॥ १८ ॥

अनुलोमगेऽभ्रवृक्षे समुन्नते यायिनो नृपस्य बधः ।
बालतरुप्रतिरूपिणि युवराजामात्ययोर्मृत्युः ॥ १९ ॥

कुवलयवैदूर्याम्बुजकिञ्जल्काभा प्रभञ्जनोन्मुक्ता ।
सन्ध्या करोति वृष्टिं रविकिरणोद्भासिता सद्यः ॥ २० ॥

अशुभाकृतिघनगन्धर्वनगरनीहारपांशुधूमयुता ।
प्रावृषि करोत्यवग्रहमन्यर्तौ शस्त्रकोपकरी ॥ २१ ॥

शिशिरादिषु वर्णाः शोणपीतसितचित्रपद्मरुधिरनिभाः ।
प्रकृतिभवाः सन्ध्यायां स्वर्तौ शस्ता विकृतिरन्या ॥ २२ ॥

आयुधभृन्नररूपं छिन्नाभ्रं परभयाय रविगामि ।
सितखपुरेऽर्काक्रान्ते पुरलाभो भेदने नाशः ॥ २३ ॥

सितनितान्तघनावरणं रवे-
र्भवति वृष्टिकरं यदि सव्यतः ।
यदि च वीरणगुल्मनिभैर्घनै-
र्दिवसभर्तुरदीप्तदिगुद्भवैः ॥ २४ ॥

नृपविपत्तिकरः परिघः सितः
क्षतजतुल्यवपुर्बलकोपकृत् ।
कनकरूपधरो बलवृद्धिदः
सवितुरुद्गमकालसमुत्थितः ॥ २५ ॥

उभयपार्श्वगतौ परिधौ रवेः
प्रचुरतोयकृतौ वपुषान्वितौ ।
अथ समस्तककुप्परिवारिणः
परिधयोऽस्ति कणोऽपि न वारिणः ॥ २६ ॥

ध्वजातपत्रपर्वतद्विपाश्वरूपधारिणः ।
जयाय सन्ध्ययोर्घना रणाय रक्तसन्निभाः ॥ २७ ॥
पलालधूमसञ्चयस्थितोपमा बलाहकाः ।
बलान्यरूक्षमूर्तयो विवर्द्धयन्ति भूभृताम् ॥ २८ ॥
विलम्बिनो द्रुमोपमाः खरारुणप्रकाशिनः ।
घनाः शिवाय सन्ध्ययोः पुरोपमाः शुभावहाः ॥ २९ ॥

दीप्तविहङ्गशिवामृगघुष्टा दण्डरजःपरिघादियुता च ।
प्रत्यहमर्कविकारयुता वा देशनरेशसुभिक्षवधाय ॥ ३० ॥
प्राची तत्क्षणमेव नक्तमपरा सन्ध्या त्र्यहाद्वा फलं
सप्ताहात्परिवेषरेणुपरिघाः कुर्वन्ति सद्यो न चेत् ।

तद्वत्सूर्य्यकरेन्द्रकार्मुकतड़ित्प्रत्यर्कमेघानिला-
स्तस्मिन्नेव दिनेऽष्टमेऽथ विहगाः सप्ताहपाका मृगाः ॥३१॥

एकं दीप्त्या योजनं भाति सन्ध्या
विद्युद्भासा षट् प्रकाशीकरोति।
पञ्चाब्दानां गर्जितं याति शब्दो
नास्तीयत्ता काचिदुल्कानिपाते ॥ ३२ ॥

प्रत्यर्कसंज्ञः परिधिस्तु तस्य त्रियोजना भा परिघस्य पञ्च।
षट् पञ्च दृश्यं परिवेषचक्रं दशामरेशस्य धनुर्विभाति ॥३३॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां सन्ध्या-
लक्षणं नाम त्रिंशोऽध्यायः।

एकत्रिंशोऽध्यायः।

दाहो दिशां राजभयाय पीतो देशस्य नाशाय हुताशवर्णः।
यश्चारुणः स्यादपसव्यवायुः शस्यस्य नाशं स करोति दृष्टः॥१॥
योऽतीवदीप्त्या कुरुते प्रकाशं छायामपि व्यञ्जयतेऽर्कवच्चः।
राज्ञो महद्वेदयते भयं सः शस्त्रप्रकोपं क्षतजानुरूपः ॥ २ ॥
प्राक् क्षत्रियाणां सनरेश्वराणां प्राग्दक्षिणे शिल्पिकुमारपीड़ा।
याम्ये सहोग्रैः पुरुषैस्तु वैश्या दूताः पुनर्भू प्रमदाश्च कोणे ॥३॥
पश्चात्तु शूद्राः कृषिजीविनश्च चौरास्तुरङ्गैः सह वायुदिक्स्थे।
पीड़ां व्रजन्त्युत्तरतश्च विप्राः पाषण्डिनो वाणिजकाश्च शार्व्याम् ४
नभः प्रसन्नं विमलानि भानि प्रदक्षिणं वाति सदागतिश्च।
दिशां च दाहः कनकावदातो हिताय लोकस्य सपार्थिवस्य ५

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां दिग्दाह-
लक्षणं नामैकत्रिंशोऽध्यायः।

द्वात्रिंशोऽध्यायः।

क्षितिकम्पमाहुरेके बृहदन्तर्जलनिवासिसत्त्वकृतम्।
भूभारखिन्नदिग्गजविश्रामसमुद्भवं चान्ये ॥ १ ॥
अनिलोऽनिलेन निहतः क्षितौ पतन् सस्वनं करोत्येके।
केचित्त्वदृष्टकारितमिदमन्ये प्राहुराचार्याः ॥ २ ॥
गिरिभिः पुरा सपक्षैर्वसुधा प्रपतद्भिरुत्पतद्भिश्च।
आकम्पिता पितामहमाहामरसदसि सव्रीडम् ॥ ३ ॥
भगवन्नाम ममैतत्त्वया कृतं यदचलेति तन्न तथा।
क्रियतेऽचलैश्चलद्भिः शक्ताहं नास्य खेदस्य ॥ ४ ॥
तस्याः सगद्गदगिरं किञ्चित्स्फुरिताधरं विनतमीषत्।
साश्रुविलोचनमाननमवलोक्य पितामहः प्राह ॥ ५ ॥
मन्युं हरेन्द्र धात्र्याः क्षिप कुलिशं शैलपक्षभङ्गाय।
शक्रः कृतमित्युक्त्वा मा भैरिति वसुमतीमाह ॥ ६ ॥
किन्त्वनिलदहनसुरपतिवरुणाः सदसत्फलावबोधार्थम्।
प्राग्द्वित्रिचतुर्भागेषु दिननिशोः कम्पयिष्यन्ति ॥ ७ ॥
चत्वार्यर्यमणाद्यान्यादित्यं मृगशिरोऽश्वयुक् चेति।
मण्डलमेतद्वायव्यमस्य रूपाणि सप्ताहात् ॥ ८ ॥
धूमाकुलीकृताशे नभसि नभस्वान् रजः क्षिपन् भौमम्।
विरुजन्द्रुमांश्च विचरति रविरपटुकरावभासी च ॥ ९ ॥
वायव्ये भूकम्पे शस्याम्बुवनौषधीक्षयोऽभिहितः।
श्वयथुश्वासोन्मादज्वरकासभवा वणिक्पीडा ॥ १० ॥
रूपायुधभृद्वैद्याः स्त्रीकविगन्धर्वपण्यशिल्पिजनाः।
पीड्यन्ते सौराष्ट्रककुरुमगधदशार्णमत्स्याश्च ॥ ११ ॥

पुष्याग्नेयविशाखाभरणीपित्र्याजभाग्यसंज्ञानि ।
वर्गो हैतभुजोऽयं करोति रूपाण्यथैतानि ॥ १२ ॥

तारोल्कापातावृतमादीप्तमिवाम्बरं सदिग्दाहम् ।
विचरति मरुत्सहायः सप्तार्चिः सप्तदिवसान्तः ॥ १३ ॥

आग्नेयेऽम्बुदनाशः सलिलाशयसङ्क्षयो नृपतिवैरम् ।
दद्रूविचर्चिकाज्वरविसर्पिकाः पाण्डुरोगश्च ॥ १४ ॥

दीप्तौजसः प्रचण्डाः पीड्यन्ते चाश्मकाङ्गबाह्लीकाः ।
तङ्गणकलिङ्गवङ्गद्रविडाः शबराश्चनैकविधाः ॥ १५ ॥

अभिजिच्छ्रवणधनिष्ठाप्राजापत्येन्द्रवैश्वमैत्राणि ।
सुरपतिमण्डलमेतद्भवन्ति चास्य स्वरूपाणि ॥ १६ ॥

चलिताचलवर्ष्माणो गम्भीरविराविणस्तडित्वन्तः ।
गवलालिकुलाहिनिभा विसृजन्ति पयः पयोवाहाः ॥१७॥

ऐन्द्रं श्रुतिकुलजातिख्यातावनिपालगणपविध्वंसि ।
अतिसारगलग्रहवदनरोगकृच्छर्दिकोपाय ॥ १८ ॥

काशियुगन्धरपौरवकिरातकीराभिसारहलमद्राः ।
अर्बुदसुवास्तुमालवपीडाकरमिष्टवृष्टिकरम् ॥ १९ ॥

पौष्णाप्यार्द्राश्लेषामूलाहिर्बुध्न्यवरुणदेवानि ।
मण्डलमेतद्वारुणमस्यापि भवन्ति रूपाणि ॥ २० ॥

नीलोत्पलालिभिन्नाञ्जनत्विषो मधुरराविणो बहुलाः ।
तडिदुद्भासितदेहा धाराङ्कुरवर्षिणो जलदाः ॥ २१ ॥

वारुणमर्णवसरिदाश्रितघ्नमतिवृष्टिदं विगतवैरम् ।
गोनर्दचेदिकुकुरान् किरातवैदेहकान् हन्ति ॥ २२ ॥

षड्भिर्मासैः कम्पो द्वाभ्यां पाकं च याति निर्घातः ।
अन्यानप्युत्पातान् जगुरन्ये मण्डलैरेतैः ॥ २३ ॥

उल्का हरिश्चन्द्रपुरं रजश्च निर्घातभूकम्पककुप्प्रदाहाः ।
वातोऽतिचण्डो ग्रहणं रवीन्द्वोर्नक्षत्रताराग्रणवैकृतानि ॥२४॥
व्यभ्रे वृष्टिर्वैकृतं वातवृष्टिर्धूमोऽनग्नेर्विस्फुलिङ्गार्चिषो वा ।
वन्यं सत्त्वं ग्राममध्ये विशेद्वा रात्रावैन्द्रं कार्मुकं दृश्यते वा २५
सन्ध्याविकाराः परिवेषखण्डा नद्यः प्रतीपा दिवि तूर्यनादाः ।
अन्यच्च यतस्यात् प्रकृतेः प्रतीपं तन्मण्डलैरेव फलं निगाद्यम् २६
हन्त्यैन्द्री वायव्यं वायुश्चाप्यैन्द्रमेवमन्योऽन्यम् ।
वारुणहौतभुजावपि वेलानक्षत्रजाः कम्पाः ॥ २७ ॥
प्रथितनरेश्वरमरणव्यसनान्याग्नेयवायुमण्डलयोः ।
क्षुद्भयमरकावृष्टिभिरुपताप्यन्ते जनाश्चापि ॥ २८ ॥
वारुणपौरन्दरयोः सुभिक्षशिववृष्टिहार्दयो लोके ।
गावोऽतिभूरिपयसो निवृत्तवैराश्च भूपालाः ॥ २९ ॥
पक्षैश्चतुर्भिरनिलस्त्रिभिरग्निर्देवराट् च सप्ताहात् ।
सद्यः फलति च वरुणो येषु न कालोऽद्भुतेषूक्तः ॥ ३० ॥
चलयति पवनः शतद्वयं शतमनलो दशयोजनान्वितम् ।
सलिलपतिरशीतिसंयुतं कुलिशधरोऽभ्यधिकं च षष्टिकम् ३१
त्रिचतुर्थसप्तमदिने मासे पक्षे तथा त्रिपक्षे च ।
यदि भवति भूमिकम्पः प्रधाननृपनाशनो भवति ॥ ३२ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां भूमिकम्प-
लक्षणं नाम द्वात्रिंशोऽध्यायः ।

———

त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः ।

दिवि भुक्तशुभफलानां पततां रूपाणि यानि तान्युल्काः ।
धिष्ण्योल्काशनिविद्युत्तारा इति पञ्चधा भिन्नाः ॥ १ ॥
उल्का पक्षेण फलं तद्वद्धिष्ण्याशनिस्त्रिभिः पक्षैः ।
विद्युदहोभिः षड्भिस्तद्वत्तारा विपाचयति ॥ २ ॥
तारा फलपादकरी फलार्धदात्री प्रकीर्तिता धिष्ण्या ।
तिस्रः सम्पूर्णफला विद्युदथोल्काशनिश्चेति ॥ ३ ॥
अशनिः स्वनेन महता नृगजाश्वमृगाश्मवेश्मतरुपशुषु ।
निपतति विदारयन्ती धरातलं चक्रसंस्थाना ॥ ४ ॥
विद्युत्सत्त्वत्रासं जनयन्ती तटतटस्वना सहसा ।
कुटिलविशाला निपतति जीवेन्धनराशिषु ज्वलिता ॥ ५ ॥
धिष्ण्या कृशाल्पपुच्छा धनूंषि दश दृश्यतेऽन्तराभ्यधिकम् ।
ज्वलिताङ्गारनिकाशा द्वौ हस्तौ सा प्रमाणेन ॥ ६ ॥
तारा हस्तं दीर्घा शुक्ला ताम्राब्जतन्तुरूपा वा ।
तिर्यगधश्चोर्ध्वं वा याति वियत्युह्यमानेव ॥ ७ ॥
उल्का शिरसि विशाला निपतन्ती वर्धते प्रतनुपुच्छा ।
दीर्घा भवति च पुरुषं भेदा बहवो भवन्त्यस्याः ॥ ८ ॥
प्रेतप्रहरणखरकरभनक्रकपिदंष्ट्रिलाङ्गलमृगाभाः ।
गोधाहिधूमरूपाः पापा या चोभयशिरस्का ॥ ९ ॥
ध्वजझषकरिगिरिकमलेन्दुतुरगसन्तप्तरजतहंसाभाः ।
श्रीवत्सवज्रशङ्खस्वस्तिकरूपाः शिवसुभिक्षाः ॥ १० ॥
अम्बरमध्याद्बह्व्यो निपतन्त्यो राजराष्ट्रनाशाय ।
बम्भ्रमती गगनोपरि विभ्रममाख्याति लोकस्य ॥ ११ ॥

संस्पृशती चन्द्रार्कौ तद्विसृता वा सभूप्रकम्पा च।
परचक्रागमनृपवधदुर्भिक्षावृष्टिभयजननी ॥ १२ ॥
पौरेतरघ्नमुल्कापसव्यकरणं दिवाकरहिमांश्वोः।
उल्का शुभदा पुरतो दिवाकरनिःसृता यातुः ॥ १३ ॥
शुक्ला रक्ता पीता कृष्णा चोल्का द्विजादिवर्णघ्नी।
क्रमशश्चैतान् हन्युर्मूर्धोरःपार्श्वपुच्छस्थाः ॥ १४ ॥
उत्तरदिगादिपतिता विप्रादीनामनिष्टदा रूक्षा।
ऋज्वी स्निग्धाखण्डा नीचोपगता च तद्वृद्ध्यै ॥ १५ ॥
श्यामा वारुणनीलासृग्दहनासितभस्मनिभा रूक्षा।
सन्ध्यादिनजा वक्रा दलिता च परागमभयाय ॥ १६ ॥
नक्षत्रग्रहघाते तद्भक्तीनां क्षयाय निर्दिष्टा।
उदये घ्नती रवीन्दू पौरेतरमृत्यवेऽस्ते वा ॥ १७ ॥
भाग्यादित्यधनिष्ठामूलेषूल्काहतेषु युवतीनाम्।
विप्रक्षत्रियपीडा पुष्यानिलविष्णुदैवेषु ॥ १८ ॥
ध्रुवसौम्येषु नृपाणामुग्रेषु सदारुणेषु चौराणाम्।
क्षिप्रेषु कलाविदुषां पीड़ा साधारणे च हते ॥ १९ ॥
कुर्वन्त्येताः पतिता देवप्रतिमासु राजराष्ट्रभयम्।
शक्रोपरि नृपतीनां गृहेषु तत्स्वामिनां पीड़ाम् ॥ २० ॥
आशाग्रहोपघाते तद्देश्यानां खले कृषिरतानाम्।
चैत्यतरौ सम्पतिता सत्कृतपीड़ां करोत्युल्का ॥ २१ ॥
द्वारि पुरस्य पुरक्षयमथेन्द्रकीले जनक्षयोऽभिहितः।
ब्रह्मायतने विप्रान् विनिहन्याद्गोमिनो गोष्ठे ॥ २२ ॥
क्ष्वेड़ास्फोटितवादितगीतोत्क्रुष्टस्वना भवन्ति यदा।
उल्कानिपातसमये भयाय राष्ट्रस्य सनृपस्य ॥ २३ ॥

यस्याश्चिरं तिष्ठति खेऽनुषङ्गो दण्डाकृतिः सा नृपतेर्भयाय।
या चोह्यते तन्तुधृतेव खस्था या वा महेन्द्रध्वजतुल्यरूपा॥२४॥

श्वेतिनः प्रतीपगा तिर्यगा नृपाङ्गनाः।
हन्त्यधोमुखी नृपान् ब्राह्मणानथोर्ध्वगा॥२५॥

वर्हिपुच्छरूपिणी लोकसङ्क्षयावहा।
सर्पवत् प्रसर्पिणी योषितामनिष्टदा॥२६॥

हन्ति मण्डला पुरं छत्रवत् पुरोहितम्।
वंशगुल्मवत् स्थिता राष्ट्रदोषकारिणी॥२७॥

व्यालसूकरोपमा विस्फुलिङ्गमालिनी।
खण्डशोऽथवा गता सस्वना च पापदा॥२८॥

सुरपतिचापप्रतिमा राज्यं नभसि विलीना जलदान् हन्ति।
पवनविलोमा कुटिलं याता न भवति शस्ता विनिवृत्ता वा॥२९॥

अभिभवति यतः पुरं बलं वा
भवति भयं तत एव पार्थिवस्य।
निपतति च यथा दिशा प्रदीप्ता
जयति रिपूनचिरात्तया प्रयातः॥३०॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामुल्कालक्षणं
नाम त्रयस्त्रिंशोऽध्यायः॥

चतुस्त्रिंशोऽध्यायः।

सम्मूर्च्छिता रवीन्द्वोः किरणाः पवनेन मण्डलीभूताः।
नानावर्णाकृतयस्तन्वभ्रे व्योम्नि परिवेषाः॥१॥
ते रक्तनीलपाण्डुरकापोताभाभ्रशबलहरितशुक्लाः।

इन्द्रयमवरुणनिर्ऋतिश्वसनेशपितामहाग्निजाताः ॥ २ ॥
धनदः करोति मेचकमन्योऽन्यगुणाश्रयेण चाप्यन्ये ।
प्रविलीयते मुहुर्मुहुरल्पफलः सोऽपि वायुकृतः ॥ ३ ॥
चाषशिखिरजततैलक्षीरजलाभः स्वकालसम्भूतः ।
अविकलवृत्तः स्निग्धः परिवेषः शिवसुभिक्षकरः ॥ ४ ॥
सकलगगनानुचारी नैकाभः क्षतजसन्निभो रूक्षः ।
असकलशकटशरासनशृङ्गाटकवत् स्थितः पापः ॥ ५ ॥
शिखिगलसमेऽतिवर्षं बहुवर्णे नृपवधो भयं धूम्रे ।
हरिचापनिभे युद्धान्यशोककुसुमप्रभे चापि ॥ ६ ॥
वर्णेनैकेन यदा बहुलः स्निग्धः क्षुराभ्रकाकीर्णः ।
स्वर्तौ सद्योवर्षं करोति पीतश्च दीप्तार्कः ॥ ७ ॥
दीप्तविहङ्गमृगरुतः कलुषः सन्ध्यात्रयोत्थितोऽतिमहान् ।
भयकृत्तड़िदुल्काद्यैर्हतो नृपं हन्ति शस्त्रेण ॥ ८ ॥
प्रतिदिनमर्कहिमांश्वोरहर्निशं रक्तयोर्नरेन्द्रवधः ।
परिविष्टयोरभीक्ष्णं लग्नास्तनभःस्थयोस्तद्वत् ॥ ९ ॥
सेनापतेर्भयकरो द्विमण्डलो नातिशस्त्रकोपकरः ।
त्रिप्रभृति शस्त्रकोपं युवराजभयं नगररोधम् ॥ १० ॥
वृष्टिस्त्र्यहेण मासेन विग्रहो वा ग्रहेन्दुभनिरोधे ।
होराजन्माधिपयोर्जन्मर्क्षे वाशुभो राज्ञः ॥ ११ ॥
परिवेषमण्डलगतो रवितनयः क्षुद्रधान्यनाशकरः ।
जनयति च वातवृष्टिं स्थावरकृषिकृन्निहन्ता च ॥ १२ ॥
भौमे कुमारबलपतिसैन्यानां विद्रवोऽग्निशस्त्रभयम् ।
जीवे परिवेषगते पुरोहितामात्यनृपपीड़ा ॥ १३ ॥
मन्त्रिस्थावरलेखकपरिवृद्धिश्चन्द्रजे सुवृष्टिश्च ।

शुक्रे यायिचवियराज्ञां पीड़ा प्रियां चावम् ॥ १४ ॥
क्षुदनलमृत्युनराधिपशस्त्रेभ्यो जायते भयं केतौ।
परिविष्टे गर्भभयं राहौ व्याधिर्नृपभयं च ॥ १५ ॥
युद्धानि विजानीयात् परिवेषाभ्यन्तरे द्वयोर्ग्रहयोः।
दिवसकृतः शशिनो वा क्षुदवृष्टिभयं त्रिषु प्रोक्तम् ॥ १६ ॥
याति चतुर्षु नरेन्द्रः सामात्यपुरोहितो वशं मृत्योः।
प्रलयमिव विद्धि जगतः पञ्चादिषु मण्डलस्थेषु ॥ १७ ॥
ताराग्रहस्य कुर्यात् पृथगेव समुत्थितो नरेन्द्रवधम्।
नक्षत्राणामथवा यदि केतोर्नोदयो भवति ॥ १८ ॥
विप्रक्षत्रियविट्शूद्रहा भवेत् प्रतिपदादिषु क्रमशः
श्रेणीपुरकोशानां पञ्चम्यादिष्वशुभकारी ॥ १९ ॥
युवराजस्याष्टम्यां परतस्त्रिषु पार्थिवस्य दोषकरः।
पुररोधो द्वादश्यां सैन्यक्षोभस्त्रयोदश्याम् ॥ २० ॥
नरपतिपत्नीपीड़ां परिवेषोऽभ्युत्थितश्चतुर्दश्याम्।
कुर्यात् तु पञ्चदश्यां पीड़ां मनुजाधिपस्यैव ॥ २१ ॥
नागरकाणामभ्यन्तरस्थिता यायिनां च बाह्यस्था।
परिवेषमध्यरेखा विज्ञेयाक्रन्दसाराणाम् ॥ २२ ॥
रक्तः श्यामो रूक्षश्च भवति येषां पराजयस्तेषाम्।
स्निग्धः श्वेतो द्युतिमान् येषां भागो जयस्तेषाम् ॥ २३ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां परिवेष-
लक्षणं नाम चतुस्त्रिंशोऽध्यायः।

सूर्यस्य विविधवर्णाः पवनेन विघट्टिताः कराः साभ्रे।
वियति धनुःसंस्थाना ये दृश्यन्ते तदिन्द्रधनुः ॥ १ ॥

केचिदनन्तकुलोरगनिःश्वासोद्भूतमाहुराचार्याः ।
तद्यायिनां नृपाणामभिमुखमजयावहं भवति ॥ २ ॥
अच्छिन्नमवनिगाढं द्युतिमत्स्निग्धं घनं विविधवर्णम् ।
द्विरुदितमनुलोमं च प्रशस्तमम्भः प्रयच्छति च ॥ ३ ॥
विदिगुद्भूतं दिक्स्वामिनाशनं व्यभ्रजं मरककारि ।
पाटलपीतकनीलैः शस्त्राग्निक्षुत्कृता दोषाः ॥ ४ ॥
जलमध्येऽनावृष्टिर्भुवि शस्यवधस्तरौ स्थिते व्याधिः ।
वल्मीके शस्त्रभयं निशि सचिववधाय धनुरैन्द्रम् ॥ ५ ॥
वृष्टिं करोत्यवृष्ट्यां वृष्टिं वृष्ट्यां निवारयत्यैन्द्राम् ।
पश्चात् सदैव वृष्टिं कुलिशभृतश्चापमाचष्टे ॥ ६ ॥
चापं मघोनः कुरुते निशायाम् आखण्डलायां दिशि भूपपीडाम्
याम्यापरोदक्प्रभवं निहन्यात् सेनापतिं नायकमन्त्रिणौ च ॥ ७ ॥
निशि सुरचापं सितवर्णाद्यं जनयति पीडां द्विजपूर्वाणाम् ।
भवति च यस्यां दिशि तद्देश्यं नरपतिमुख्यं न चिराद्धन्यात् ॥ ८ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामिन्द्रायुधलक्षणं नाम पञ्चविंशोऽध्यायः ।

उदगादिपुरोहितनृपबलपतियुवराजदोषदं खपुरम् ।
सितरक्तपीतकृष्णं विप्रादीनामभावाय ॥ १ ॥
नागरनृपतिजयावहमुदग् विदिक्स्थं विवर्णनाशाय ।
शान्ताशायां दृष्टं सतोरणं नृपतिविजयाय ॥ २ ॥
सर्वदिगुत्थं सततोत्थितं च भयदं नरेन्द्रराष्ट्राणाम् ।
चौराटविकान् हन्याद्धूमानलशक्रचापाभम् ॥ ३ ॥
गन्धर्वनगरमुत्थितमापाण्डुरमशनिपातवातकरम् ।

दीप्ते नरेन्द्रमृत्युर्वामेऽरिभयं जयः सव्ये ॥ ४ ॥
अनेकवर्णाकृति खे प्रकाशते पुरं पताकाध्वजतोरणान्वितम्
यदा तदा नागमनुष्यवाजिनां पिबत्यसृग्भूरि रणे वसुन्धरा ५

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां गन्धर्व-
नगरलक्षणं नाम षट्त्रिंशोऽध्यायः ॥

प्रतिसूर्यकः प्रशस्तो दिवसकृदृतुवर्णसप्रभः स्निग्धः ।
वैदूर्यनिभः स्वच्छः शुक्लश्च क्षेमसौभिक्षः ॥ १ ॥
पीतो व्याधिं जनयत्यशोकरूपश्च शस्त्रकोपाय ।
प्रतिसूर्याणां माला दस्युभयातङ्कनृपहन्त्री ॥ २ ॥
दिवसकृतः प्रतिसूर्यो जलकृदुदग्दक्षिणे स्थितोऽनिलकृत् ।
उभयस्थः सलिलभयं नृपमुपरि निहन्त्यधो जनहा ॥ ३ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां प्रतिसूर्य-
लक्षणं नाम सप्तत्रिंशोऽध्यायः ॥

छादयन्ति पार्थिवबधं रजसा घनतिमिरसञ्चयनिभेन ।
अविभाव्यमानगिरिपुरतरवः सर्वा दिशश्छन्नाः ॥१॥
यस्यां दिशि धूमचयः प्राक् प्रभवति नाशमेति वा यस्याम् ।
आगच्छति सप्ताहात् तत्रैव भयं न सन्देहः ॥ २ ॥
श्वेते रजोघनौघे पीड़ा स्यान्मन्त्रिजनपदानां च ।
नचिरात् प्रकोपमुपयाति शस्त्रमतिसङ्कुला सिद्धिः ॥ ३ ॥
अर्कोदये विजृम्भति यदि दिनमेकं दिनद्वयं वापि ।
स्थगयन्निव गगनतलं भयमत्युग्रं निवेदयति ॥ ४ ॥
अनवरतसञ्चयवहं रजनीमेकां प्रधाननृपहन्तृ ।

क्षेमाय च शेषाणां विचक्षणानां नरेन्द्राणाम् ॥ ५ ॥
रजनीद्वयं विसर्पति यस्मिन् राष्ट्रे रजोघनं बहुलम् ।
परचक्रस्यागमनं तस्मिन्नपि सन्निबोद्धव्यम् ॥ ६ ॥
निपतति रजनीत्रितयं चतुष्कमय्यन्नरसविनाशाय ।
राज्ञां सैन्यक्षोभो रजसि भवेत् पञ्चरात्रभवे ॥ ७ ॥
केत्वाद्युद्दयविमुक्तं यदा रजो भवति तीव्रभयदायि ।
शिशिरादन्यत्रर्तौ फलमविकलमाहुराचार्याः ॥ ८ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां रजोलक्षणं नाम अष्टत्रिंशोऽध्यायः ॥

पवनः पवनाभिहतो गगनादवनौ यदा समापतति ।
भवति तदा निर्घातः स च पापो दीप्तविहगरुतः ॥ १ ॥
अर्कोदयेऽधिकरणिकनृपधनियोधाङ्गनावणिग्वेश्याः ।
आप्रहरांशेऽजाविकमुपहन्याच्छूद्रपौरांश्च ॥ २ ॥
आ मध्याह्नाद्राजोपसेविनो ब्राह्मणांश्च पीडयति ।
वैश्यजलदांस्तृतीये चौरान् प्रहरे चतुर्थे च ॥ ३ ॥
अस्तं याते नीचान् प्रथमे यामे निहन्ति शस्यानि ।
रात्रौ द्वितीययामे पिशाचसङ्घान्निपीडयति ॥ ४ ॥
तुरगकरिणस्तृतीये विनिहन्याद्यायिनश्चतुर्थे च ।
भैरवजर्जरशब्दो याति यतस्तां दिशं हन्ति ॥ ५ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां निर्घातलक्षणं नामैकोनचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

वृश्चिकवृषप्रवेशे भानोर्ये बादरायणेनोक्ताः ।
ग्रीष्मशरत्शस्यानां सदसद्योगाः कृतास्त इमे ॥ १ ॥
भानोरलिप्रवेशे केन्द्रैस्तस्माच्छुभग्रहाक्रान्तैः ।
बलवद्भिः सौम्यैर्वा निरीक्षितैर्ग्रैष्मिकविवृद्धिः ॥ २ ॥
अष्टमराशिगतेऽर्के गुरुशशिनोः कुम्भसिंहस्थितयोः ।
सिंहघटसंस्थयोर्वा निष्पत्तिर्ग्रीष्मशस्यस्य ॥ ३ ॥
अर्कात्सिते द्वितीये बुधेऽथवा युगपदेव वा स्थितयोः ।
व्ययगतयोरपि तद्वन्निष्पत्तिरतीव गुरुदृष्ट्या ॥ ४ ॥
शुभमध्येऽलिनि सूर्याद्गुरुशशिनोः सप्तमे परा सम्पत् ।
अल्पादिस्थे सवितरि गुरौ द्वितीयेऽर्द्धनिष्पत्तिः ॥ ५ ॥
लाभहिबुकार्थयुक्तैः सूर्यादलिगात्सितेन्दुशशिपुत्रैः ।
शस्यस्य परा सम्पत् कर्मणि जीवे गवां चाग्र्या ॥ ६ ॥
कुम्भे गुरुर्गवि शशी सूर्योऽलिमुखे कुजार्कजौ मकरे ।
निष्पत्तिरस्ति महती पश्चात् परचक्ररोगभयम् ॥ ७ ॥
मध्ये पापग्रहयोः सूर्यः शस्यं विनाशयत्यलिगः ।
पापः सप्तमराशौ जातं जातं विनाशयति ॥ ८ ॥
अर्थस्थाने क्रूरः सौम्यैरनिरीक्षितः प्रथमजातम् ।
शस्यं निहन्ति पश्चादुप्तं निष्पादयेद्वरक्तम् ॥ ९ ॥
जामित्रकेन्द्रसंस्थौ क्रूरौ सूर्यस्य वृश्चिकस्थस्य ।
शस्यविपत्तिं कुरुतः सौम्यैर्दृष्टौ न सर्वत्र ॥ १० ॥
वृश्चिकसंस्थादर्कात् सप्तमषष्ठोपगौ यदा क्रूरौ ।
भवति तदा निष्पत्तिः शस्यानामर्घपरिहानिः ११
विधिनानेनैव रविर्वृषप्रवेशे शरत्समुत्थानाम् ।
विज्ञेयः शस्यानां नाशाय शिवाय वा तज्ज्ञैः ॥ १२ ॥

त्रिषु मेषादिषु सूर्यः सौम्ययुतो वीक्षितोऽपि वा विचरन् ।
ग्रैष्मिकधान्यं कुरुते समर्घमभयोपयोग्यं च ॥ १३ ॥
कार्मुकमृगघटसंस्थः शारदस्य तद्वदेव रविः ।
सङ्ग्रहकाले ज्ञेयो विपर्ययः क्रूरदृग्योगात् ॥ १४ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां शस्यजातक नाम चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

ये येषां द्रव्याणामधिपतयो राशयः समुद्दिष्टाः ।
मुनिभिः शुभाशुभार्थं तानागमतः प्रवक्ष्यामि ॥ १ ॥
वस्त्राविककुतुपानां मसूरगोधूमरालकयवानाम् ।
स्थलसम्भवौषधीनां कनकस्य च कीर्तितो मेषः ॥ २ ॥
गवि वस्त्रकुसुमगोधूमशालियवमहिषसुरभितनयाः स्युः ।
मिथुनेऽपि धान्यशारदवल्लीशालूककर्पासाः ॥ ३ ॥
कर्किणि कोद्रवकदलीदूर्वाफलकन्दपत्रचोचानि ।
सिंहे तुषधान्यरसाः सिंहादीनां त्वचः सगुडाः ॥ ४ ॥
षष्ठेऽतसीकलायाः कुलत्थगोधूममुद्गनिष्पावाः ।
सप्तमराशौ माषा गोधूमाः सर्षपाः सयवाः ॥ ५ ॥
अष्टमराशाविक्षुः सैक्यं लोहान्यजाविकं चापि ।
नवमे तु तुरगलवणाम्बरास्त्रतिलधान्यमूलानि ॥ ६ ॥
मकरे तरुगुल्माद्यं सैक्येक्षुसुवर्णकृष्णलोहानि ।
कुम्भे सलिलजफलकुसुमरत्नचित्राणि रूपाणि ॥ ७ ॥
मीने कपालसम्भवरत्नान्यम्बुद्भवानि वज्राणि ।
स्नेहाश्च नैकरूपा व्याख्याता मत्स्यजातं च ॥ ८ ॥
राशेश्चतुर्दशार्थायसप्तनवपञ्चमस्थितो जीवः ।

इरिकादिशदशपञ्चाष्टमेषु शशिजस्य वृद्धिकरः ॥ ९ ॥
षट्सप्तमगो हानिं वृद्धिं शुक्रः करोति शेषेषु।
उपचयसंस्थाः क्रूराः शुभदाः शेषेषु हानिकराः ॥ १० ॥
राशेर्यस्य क्रूराः पीडास्थानेषु संस्थिता बलिनः।
तत्प्रोक्तद्रव्याणां महार्घता दुर्लभत्वं च ॥ ११ ॥
इष्टस्थाने सौम्या बलिनो येषां भवन्ति राशीनाम्।
तद्द्रव्याणां वृद्धिः सामर्थ्यमदुर्लभत्वं च ॥ १२ ॥
गोचरपीडायामपि राशिर्बलिभिः शुभग्रहैर्दृष्टः।
पीडां न करोति तथा क्रूरैरेवं विपर्यासः ॥ १३ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां द्रव्यनिश्चयो नामैकचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

अतिवृष्ट्युल्काद्दण्डान् परिवेषग्रहणपरिधिपूर्वांश्च।
दृष्ट्वामावास्यायामुत्पातान् पूर्णमास्यां च ॥ १ ॥
ब्रूयादर्घविशेषान् प्रतिमासं राशिषु क्रमात् सूर्ये।
अन्यतिथावुत्पाता ये ते हमरार्तये राज्ञाम् ॥ २ ॥
मेषोपगते सूर्ये शौक्लजधान्यस्य सङ्ग्रहं कुर्यात्।
वनमूलफलस्य वृषे चतुर्थमासे तयोर्लाभः ॥ ३ ॥
मिथुनस्थे सर्वरसान् धान्यानि च सङ्ग्रहं समुपनीय।
षष्ठे मासे विपुलं विक्रीणन् प्राप्नुयाल्लाभम् ॥ ४ ॥
कर्किण्यर्के मधुगन्धतैलघृतफाणितानि विनिधाय।
द्विगुणा द्वितीयमासे लब्धिर्हीनाधिके छेदः ॥ ५ ॥
सिंहे सुवर्णमणिचर्मवर्मशस्त्राणि मौक्तिकं रजतम्।
पञ्चममासे लब्धिर्विक्रेतुरतोऽन्यथा छेदः ॥ ६ ॥

कन्यागते दिनकरे चामरखरकरभवाजिनां क्रेता।
षष्ठे मासे द्विगुणं लाभमवाप्नोति विक्रीणन्॥ ७॥
तौलिनि तान्तवभाण्डं मणिकम्बलकाचपोतकुसुमानि।
आदद्याद्धान्यानि च षण्मासाद्द्विगुणिता वृद्धिः॥ ८॥
वृश्चिकसंस्थे सवितरि फलकन्दकमूलविविधरत्नानि।
वर्षद्वयमुषितानि द्विगुणं लाभं प्रयच्छन्ति॥ ९॥
चापगते गृह्णीयात् कुङ्कुमशङ्खप्रवालकाचानि।
मुक्ताफलानि च ततो वर्षार्धाद्द्विगुणतां यान्ति॥ १०॥
मृगघटगे गृह्णीयाद् दिवाकरे लोहभाण्डधान्यानि।
स्थित्वा मासं दद्याल्लाभार्थी द्विगुणमाप्नोति॥ ११॥
सवितरि झषमुपयाते मूलफलं कन्दभाण्डरत्नानि।
संस्थाप्य वत्सरार्धं लाभकमिष्टं समाप्नोति॥ १२॥
राशौ राशौ यस्मिन् शिशिरमयूखः सहस्रकिरणो वा।
युक्तोऽधिमित्रदृष्टस्तत्रायं लाभको दिष्टः॥ १३॥
सवितृसहितः सम्पूर्णो वा शुभैर्युतवीक्षितः
शिशिरकिरणः सद्योऽर्घस्य प्रवृद्धिकरः स्मृतः।
अशुभसहितः सन्दृष्टो वा हिनस्त्यथवा रविः
प्रतिगृहगतान् भावान् बुद्ध्वा वदेत्सदसत् फलम्॥ १४॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामर्घकाण्डं
नाम द्वाचत्वारिंशोऽध्यायः॥

ब्रह्माणमूचुरमरा भगवञ्छक्ता: स्म नासुरान् समरे।
प्रतियोधयितुमतस्त्वां शरण्यशरणं समुपयाताः॥ १॥
देवानुवाच भगवान् क्षीरोदे केशवः स व: केतुम्।

यं दास्यति तं दृष्ट्वा नाजौ स्थास्यन्ति वो दैत्याः ॥ २ ॥
लब्धवराः क्षीरोदं गत्वा ते तुष्टुवुः सुराः सेन्द्राः ।
श्रीवत्साङ्कं कौस्तुभमणिकिरणोद्भासितोरस्कम् ॥ ३ ॥
श्रीपतिमचिन्त्यमसमं समन्ततः सर्वदेहिनां सूक्ष्मम् ।
परमात्मानमनादिं विष्णुमविज्ञातपर्यन्तम् ॥ ४ ॥
तैः संस्तुतः स देवस्तोष नारायणो ददौ चैषाम् ।
ध्वजमसुरसुरवधूमुखकमलवनतुषारतीक्ष्णांशुम् ॥ ५ ॥
तं विष्णुतेजोभवमष्टचक्रे रथे स्थितं भास्वति रत्नचित्रे ।
देदीप्यमानं शरदीव सूर्यं ध्वजं समासाद्य मुमोद शक्रः ॥ ६ ॥
सकिङ्किणीजालपरिष्कृतेन स्रक्छत्रघण्टापिटकान्वितेन ।
समुच्छ्रितेनामरराड् ध्वजेन निन्ये विनाशं समरेऽरिसैन्यम् ॥ ७ ॥
उपरिचरस्यामरपो वसोर्ददौ चेदिपस्य वेणुमयीम् ।
यष्टिं तां स नरेन्द्रो विधिवत्सम्पूजयामास ॥ ८ ॥
प्रीतो महेन भगवान् प्राहेदं ये नृपाः करिष्यन्ति ।
वसुवद्वसुमन्तस्ते भुवि सिद्धाज्ञा भविष्यन्ति ॥ ९ ॥
मुदिताः प्रजाश्च तेषां भयरोगविवर्जिताः प्रभूतान्नाः ।
ध्वज एव चाभिधास्यति जगति निमित्तैः फलं सदसत् ॥ १० ॥
पूजा तस्य नरेन्द्रैर्बलवृद्धिजयार्थिभिर्यथा पूर्वम् ।
शक्राज्ञया प्रयुक्ता तामागमतः प्रवक्ष्यामि ॥ ११ ॥
तस्य विधानं शुभकरणदिवसनक्षत्रमङ्गलमुहूर्तैः ।
प्रास्थानिकैर्वनमियाद्दैवज्ञः सूत्रधारश्च ॥ १२ ॥
उद्यानदेवतालयपितृवनवल्मीकमार्गचितिजाताः ।
कुब्जोर्ध्वशुष्ककण्टकिवल्लीवन्दाकयुक्ताश्च ॥ १३ ॥
बहुविहगालयकोटरपवनानलपीडिताश्च ये तरवः ।

ये च स्युः स्त्रीसंज्ञा न ते शुभाः शक्रकेतवर्थे ॥ १४ ॥
श्रेष्ठोऽर्जुनोऽश्वकर्णः प्रियकधवोदुम्बराश्च पञ्चैते ।
एतेषामन्यतमं प्रशस्तमथवापरं वृक्षम् ॥ १५ ॥
गौरासितक्षितिभवं सम्पूज्य यथाविधि द्विजः पूर्वम् ।
विजने समेत्य रात्रौ स्पृष्ट्वा ब्रूयादिमं मन्त्रम् ॥ १६ ॥

यानीह वृक्षे भूतानि तेभ्यः स्वस्ति नमोऽस्तु वः ।
उपहारं गृहीत्वेमं क्रियतां वासपर्ययः ॥ १७ ॥
पार्थिवस्त्वां वरयते स्वस्ति तेऽस्तु नगोत्तम ।
ध्वजार्थं देवराजस्य पूजेयं प्रतिगृह्यताम् ॥ १८ ॥

छिन्द्यात् प्रभातसमये वृक्षमुदक्प्राङ्मुखोऽपि वा भूत्वा
परशोर्जर्जरशब्दो नेष्टः स्निग्धो घनश्च हितः ॥ १९ ॥
नृपजयदमविध्वस्त पतनमनाकुञ्चितं च पूर्वादिक् ।
अविलग्नं चान्यतरौ विपरीतमतस्त्वजेत्पतितम् ॥
छित्त्वाग्रे चतुरङ्गुलमष्टौ मूले जले क्षिपेद्यष्टिम ।
उद्धृत्य पुरद्वारं शकटेन नयेन्मनुष्यैर्वा ॥ २१ ॥
अरभङ्गे बलभेदो नेम्या नाशो बलस्य विज्ञेयः ।
अर्थक्षयोऽक्षभङ्गे तथाणिभङ्गे च वर्द्धकिनः ॥ २२ ॥
भाद्रपदशुक्लपक्षस्याष्टम्यां नागरैर्वृतो राजा ।
दैवज्ञसचिवकञ्चुकिविप्रप्रमुखैः सुवेषधरैः ॥ २३ ॥
अहताम्बरसंवीतां यष्टिं पौरन्दरीं पुरं पौरैः ।
स्रग्गन्धधूपयुक्तां प्रवेशयेच्छङ्खतूर्यरवैः ॥ २४ ॥
रुचिरपताकातोरणवनमालालङ्कृतं प्रहृष्टजनम् ।
सम्मार्जितार्चितपथं सुवेषगणिकाजनाकीर्णम् ॥ २५ ॥
अभ्यर्चितापणगृहं प्रभूतपुण्याहवेदनिर्घोषम् ।

नटनर्त्तकगेयशब्दैराकीर्णं चतुष्पथं नगरम् ॥ २६ ॥
तत्र पताकाः श्वेता विजयाय भवन्ति रोगदाः पीताः ।
जयदाश्च चित्ररूपा रक्ताः शस्त्रप्रकोपाय ॥ २७ ॥
यष्टिं प्रवेशयन्तीं निपातयन्तो भयाय नागाद्याः ।
बालानां तलशब्दे संग्रामः सत्त्वयुद्धे वा ॥ २८ ॥
सन्तर्प्य पुनस्तत्ता विधिवद्यष्टिं प्ररोपयेयुस्ते ।

जागरमेकादश्यां नरेश्वरः कारयेच्चास्याः ॥ २९ ॥
सितवस्त्रोष्णीषधरः पुरोहितः शाक्रवैष्णवैर्मन्त्रैः ।
जुहुयादग्निं सांवत्सरो निमित्तानि गृह्णीयात् ॥ ३० ॥
इष्टद्रव्याकारः सुरभिः स्निग्धो घनोऽमलोऽर्चिष्मान् ।
शुभकृद्दतोऽन्यो नेष्टो यात्रायां विस्तरोऽभिहितः ॥ ३१ ॥

स्वाहावसानसमये स्वयमुज्ज्वलार्चिः
स्निग्धः प्रदक्षिणशिखो हुतभुग् नृपस्य ।
गङ्गादिवाकरसुताजलचारुहारां
धात्रीं समुद्ररसनां वशगां करोति ॥ ३२ ॥

चामीकराशोककुरण्टकाब्जवैदूर्यनीलोत्पलसन्निभेऽग्नौ ।
न ध्वान्तमन्तर्भवनेऽवकाशं करोति रत्नांशुहतं नृपस्य ॥ ३३ ॥

येषां रथौघार्णवमेघदन्तिनां
समस्वनोऽग्निर्यदि वापि दुन्दुभेः ।
तेषां मदान्धेभघटाविघट्टिता
भवन्ति याने तिमिरोपमा दिशः ॥ ३४ ॥

ध्वजकुम्भहयेभभूभृतामनुरूपे वशमेति भूभृताम् ।
उदयास्तधराधराधरा हिमवद्विन्ध्यपयोधरा धरा ॥ ३५ ॥
द्विरदमदमहीसरोजलाजैर्घृतमधुना च हुताशने सगन्धे ।

प्रणतनृपशिरोमणिप्रभाभिर्भवति पुरस्फुरितेव भूर्नृपस्य ३६

उक्तं यदुत्तिष्ठति शक्रकेतौ शुभाशुभं सप्तमरीचिरूपैः ।
तज्जन्मयज्ञग्रहशान्तियात्राविवाहकालेष्वपि चिन्तनीयम् ३७

गुडपूपपायसाद्यैर्विप्रानभ्यर्च्य दक्षिणाभिश्च ।
श्रवणेन द्वादश्याम् उत्थाप्योऽन्यत्र वा श्रवणात् ॥ ३८ ॥

शक्रकुमार्यः कार्याः प्राह मनुः सप्त पञ्च वा तज्ज्ञैः ।
नन्दोपनन्दसंज्ञे पादेनार्धेन चोच्छ्रायात् ॥ ३९ ॥

षोडशभागाभ्यधिके जयविजये द्वे वसुन्धरे चान्ये ।
अधिका शक्रजनित्री मध्येऽष्टांशेन चैतासाम् ॥ ४० ॥

प्रीतैः कृतानि विबुधैर्यानि पुरा भूषणानि सुरकेतोः ।
तानि क्रमेण दद्यात् पिटकानि विचित्ररूपाणि ॥ ४१ ॥

रक्ताशोकनिकाशं चतुरस्रं विश्वकर्मणा प्रथमम् ।
रशना स्वयम्भुवा शङ्करेण चानेकवर्णधरो ॥ ४२ ॥

अष्टाश्रि नीलरक्तं तृतीयमिन्द्रेण भूषणं दत्तम् ।
असितं यमश्चतुर्थं सप्तरक्तं कान्तिमद्यच्छत् ॥ ४३ ॥

मञ्जिष्ठाभं वरुणः षडश्रि तत्पञ्चमं जलोर्मिनिभम् ।
मायूरं केयूरं षष्ठं वायुर्जलदनीलम् ॥ ४४ ॥

स्कन्दः स्वं केयूरं सप्तममददद्ध्वजाय बहुचित्रम् ।
अष्टममनलज्वालासङ्काशं हव्यभुग्दत्तम् ॥ ४५ ॥

वैदूर्यसदृशमिन्दुर्नवमं ग्रैवेयकं ददावन्यत् ।
रथचक्राभं दशमं सूर्यस्त्वष्टा प्रभायुक्तम् ॥ ४६ ॥

एकादशमुडुसंशं विश्वे देवाः सरोजसङ्काशम् ।
द्वादशमपि च निवेशं मुनयो नीलोत्पलाभासम् ॥ ४७ ॥

किञ्चिदधऊर्ध्वं निर्णतमुपरि विशालं त्रयोदशं केतोः ।

शिरसि बृहस्पतिशुक्रौ लाक्षारससन्निभं ददतुः ॥ ४८ ॥
यद्यद्येन विनिर्मितममरेण विभूषणं ध्वजस्यार्थे।
तत्तत्तद्दैवत्यं विज्ञातव्यं विपश्चिद्भिः ॥ ४९ ॥
ध्वजपरिमाणत्र्यंशः परिधिः प्रथमस्य भवति पिटकस्य।
परतः प्रथमात्प्रथमादष्टांशाष्टांशहीनानि ॥ ५० ॥
कुर्यादहनि चतुर्थे पूरणमिन्द्रध्वजस्य शास्त्रज्ञः।
मनुना चागमगीतान् मन्त्रानेतान् पठेन्नियतः ॥ ५१ ॥
हराग्निवैवस्वतशक्रसोमैर्धनेशवैश्वानरपाशभृद्भिः।
महर्षिसङ्घैः सदिगप्सरोभिः शुक्राङ्गिरःस्कन्दमरुद्गणैश्च ५२
यथा त्वमूर्जस्कर नैकरूपैः समर्चितस्त्वाभरणैरुदारैः।
तथेह तान्याभरणानि देव शुभानि सम्प्रीतमना गृहाण ५३
अजोऽव्ययः शाश्वत एकरूपो विष्णुर्वराहः पुरुषः पुराणः।
त्वमन्तकः सर्वहरः कृशानुः सहस्रशीर्षा शतमन्युरीड्यः ५४
कविं सप्तजिह्वं त्रातारम् इन्द्रमवितारं सुरेशम्।
ह्वयामि शक्रं वृत्रहणं सुषेणम् अस्माकं वीरा उत्तरे भवन्तु ५५
प्रपूरणे चोच्छ्रयणे प्रवेशे स्नाने तथा माल्यविधौ विसर्गे।
पठेदिमान्नृपतिः सोपवासो मन्त्राञ्छुभान् पुरुहूतस्य केतोः ५६
छत्रध्वजादर्शफलार्धचन्द्रैर्विचित्रमालाकदलीक्षुदण्डैः।
सव्यालसिंहैः पिटकैर्गवाक्षैरलङ्कृतं दिक्षु च लोकपालैः॥ ५७॥

अच्छिन्नरज्जुं दृढकाष्ठमातृकं
सुश्लिष्टयन्त्रार्गलपादतोरणम्।
उत्थापयेत्केतुमसहस्रचक्षुषः
सारद्रुमाभग्नकुमारिकान्वितम् ॥ ५८ ॥

अविरतजनरावं मङ्गलाशीःप्रणामैः

पटुपटहमृदङ्गैः शङ्खभेर्यादिभिश्च।
श्रुतिविहितवचोभिः पापठद्भिश्च विप्रै-
रशुभरहितशब्दं केतुमुत्थापयीत ॥ ५९ ॥

फलदधिघृतलाजाक्षौद्रपुष्पाग्रहस्तैः
प्रणिपतितशिरोभिस्तुष्टुवद्भिश्च पौरैः।
धृतमनिमिषभर्तुः केतुमीशः प्रजानाम्
अरिनगरनताग्रं कारयेद्विड्वधाय ॥ ६० ॥

नातिद्रुतं न च विलम्बितमप्रकम्पम्
अध्वस्तमाल्यपिटकादिविभूषणं च।
उत्थानमिष्टमशुभं यदतोऽन्यथा स्यात्
तच्छान्तिभिर्नरपतिः शमयेत्पुरोधाः ॥ ६१ ॥

क्रव्यादकौशिककपोतककाककङ्कैः
केतुस्थितैर्महदुशन्ति भयं नृपस्य।
चाषेण चापि युवराजभयं वदन्ति
श्येनो विलोचनभयं निपतन् करोति ॥ ६२ ॥

छत्रभङ्गपतने नृपमृत्युस्तस्करान्मधु करोति निलीनम्।
हन्ति चाप्यथ पुरोहितमुल्का पार्थिवस्य महिषीमशनिश्च ६३

राज्ञीविनाशं पतिता पताका करोत्यवृष्टिं पिटकस्य पातः।
मध्याग्रमूलेषु च केतुभङ्गो निहन्ति मन्त्रिक्षितिपालपौरान्६४

धूमावृते शिखिभयं तमसा च मोहो
व्यालैश्च भग्नपतितैर्न भवन्त्यमात्याः।
ग्लायन्त्युदक्प्रभृति च क्रमशो द्विजाद्या
भङ्गे च बन्धकिवधः कथितः कुमार्याः ॥ ६५ ॥

रज्जुसङ्गच्छेदने बालपीडा राज्ञो मातुः पीडनं मातृकायाः।

यद्यत्कुर्युर्बालिकाचारणा वा तत्तत्तादृग्भावि पापं शुभं वा
दिनचतुष्टयमुत्थितमर्चितं
समभिपूज्य नृपोऽहनि पञ्चमे।
प्रकृतिभिः सह लब्ध्य विसर्जयेद्
बलभिदः स्वबलाभिविवृद्धये॥ ६७॥
उपरिचरवसुप्रवर्तितं नृपतिभिरप्यनु सन्ततं कृतम्।
विधिमिममनुमनत्र पार्थिवो न रिपुकृतं भयमाप्नुयादिति
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामिन्द्रध्वज-
सम्पन्नाम त्रिचत्वारिंशोऽध्यायः।

भगवति जलधरपक्ष्मक्षपाकरार्कैक्षणे कमलनाभे।
उन्मीलयति तुरङ्गमकरिनरनीराजनं कुर्यात्॥ १॥
द्वादश्यामष्टम्यां कार्त्तिकशुक्लस्य पञ्चदश्यां वा।
आश्वयुजे वा कुर्यान्नीराजनसंज्ञितां शान्तिम्॥ २॥
नगरोत्तरपूर्वदिशि प्रशस्तभूमौ प्रशस्तदारुमयम्।
षोडशहस्तोच्छ्रायं दशविपुलं तोरणं कार्यम्॥ ३॥
सर्जोदुम्बरशाखाककुभमयं शान्तिसद्म कुशबहुलम्।
वंशविनिर्मितमत्स्यध्वजचक्रालङ्कृतद्वारम्॥ ४॥
प्रतिसरया तुरगाणां भल्लातकशालिकुष्ठसिद्धार्थान्।
कण्ठेषु निबध्नीयात् पुष्ट्यर्थं शान्तिगृहगानाम्॥ ५॥
रविवरुणविश्वदेवप्रजेशपुरुहूतवैष्णवैर्मन्त्रैः।
सप्ताहं शान्तिगृहे कुर्याच्छान्तिं तुरङ्गाणाम्॥ ६॥
अभ्यर्चिता न परुषं वक्तव्या नापि ताडनीयास्ते।
पुण्याहशङ्खतूर्यध्वनिगीतरवैर्विमुक्तभयाः॥ ७॥

प्राप्ते ऽष्टमेऽह्नि कुर्य्यादुदङ्मुखं तोरणस्य दक्षिणतः
कुशचीराच्छतमाश्रममग्निं पुरतोऽस्य वेद्यां च ॥ ८ ॥
चन्दनकुष्ठसमङ्गाहरितालमनःशिलाप्रियङ्गुवचाः।
दन्त्यमृताञ्जनरजनीसुवर्णपुष्पाग्निमन्थाश्च ॥ ९ ॥
श्वेतां सपूर्णकोशां कटम्भरात्रायमाणसहदेवीः।
नागकुसुमं स्वगुप्तां शतावरीं सोमराजीं च ॥ १० ॥
कलशेष्वेतान् कृत्वा सम्भारानुपहरेद्बलिं सम्यक।
भक्ष्यैर्नानाकारैर्मधुपायसयावकप्रचुरैः ॥ ११ ॥
खदिरपलाशोदुम्बरकाश्मर्य्यश्वत्थनिर्मिताः समिधः।
स्रुक्कनकाद्रजताद्वा कर्त्तव्या भूतिकामेन ॥ १२ ॥
पूर्वाभिमुखः श्रीमान् वैयाघ्रे चर्मणि स्थितो राजा।
तिष्ठेदनलसमीपे तुरगभिषग्दैववित्सहितः ॥ १३ ॥
यात्रायां यदभिहितं ग्रहयज्ञविधौ महेन्द्रकेतौ च।
वेदीपुरोहितानललक्षणमस्मिंस्तदवधार्य्यम् ॥ १४ ॥
लक्षणयुक्तं तुरगं द्विरदवरं चैव दीक्षितं स्नातम्।
अहतसिताम्बरगन्धस्रग्धूपाभ्यर्चितं कृत्वा ॥ १५ ॥
आश्रमतोरणमूलं समुपनयेत्सान्त्वयञ्छनैर्वाचा।
वादित्रशङ्खपुण्याहनिःस्वनापूरितदिगन्तम् ॥ १६ ॥
यद्यानीतस्तिष्ठेद् दक्षिणचरणं हयः समुत्क्षिप्य।
स जयति तदा नरेन्द्रः शत्रूनचिराद्विना यत्नात् ॥ १७ ॥
त्रस्यन्नेष्टो राज्ञः परिशेषं चेष्टितं द्विपहयानाम्।
यात्रायां व्याख्यातं तदिह विचिन्त्यं यथायुक्ति ॥ १८ ॥
पिण्डमभिमन्त्र्य दद्यात् पुरोहितो वाजिने स यदि जिघ्रेत्
अश्नीयाद्वा जयकृद्विपरीतोऽतोऽन्यथाभिहितः ॥ १९ ॥

कलशेऽथ दिक्षु शाखामाश्वत्थ्यौदुम्बरीं स्मृगे कुरङ्गात् ।
शान्तिकपौष्टिकमन्त्रैरेवं सेनां सनृपनागाम् ॥ २० ॥
शान्तिं राष्ट्रविवृद्ध्यै कृत्वा भूयोऽभिचारकैर्मन्त्रैः ।
मृण्मयमरिं विभिन्द्याच्छूलेनोरःस्थले विप्रः ॥ २१ ॥
खलिन हयाय दद्यादभिमन्त्र्य पुरोहितस्ततो राजा ।
आरुह्योदक्पूर्वां यायान्नीराजितः सबलः ॥ २२ ॥
मृदङ्गशङ्खध्वनिहृष्टकुञ्जरस्रवन्मदामोदसुगन्धिमारुतः ।
शिरोमणिव्रातचलत्प्रभाचयैर्ज्वलन्निवस्थानिव तायदात्यये२३
हंसपङ्क्तिभिरितस्ततोऽद्रिराट् सम्पतद्भिरिव शुक्लचामरैः ।
मृष्टगन्धपवनानुवाहिभिर्धूयमानरुचिरस्रगम्बरः ॥ २४ ॥
नैकवर्णमणिवज्रभूषितैर्भूषितो मुकुटकुण्डलाङ्गदैः ।
भूरिरत्नकिरणानुरञ्जितः शक्रकार्मुकरुचं समुद्वहन् ॥२५॥
उत्पतद्भिरिव खं तुरङ्गमैर्दारयद्भिरिव दन्तिभिर्धराम् ।
निर्जितारिभिरिवामरैर्नरैः शक्रवत्परिवृतो व्रजेन्नृपः ॥२६॥
सवज्रमुक्ताफलभूषणोऽथवा सितस्रगुष्णीषविलेपनाम्बरः ।
धृतातपत्रो गजपृष्ठमाश्रितो घनोपरीवेन्दुतले भृगोः सुतः २७
सम्प्रहृष्टनरवाजिकुञ्जरं निर्मलप्रहरणांशुभासुरम् ।
निर्विकारमरिपक्षभीषणं यस्य सैन्यमचिरात्स गां जयेत् ॥२८॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां नीराजनविधिर्नाम चतुश्चत्वारिंशोऽध्यायः ॥

खञ्जनको नामायं यो विहगस्तस्य दर्शने प्रथमे ।
प्रोक्तानि यानि मुनिभिः फलानि तानि प्रवक्ष्यामि ॥ १ ॥
स्थूलोऽभ्युन्नतकण्ठः कृष्णगलो भद्रकारको भद्रः ।

आ कण्ठमुखात् कृष्णः संपूर्णः पूरयत्याशाम् ॥ २ ॥
कृष्णो गलेऽस्य बिन्दुः सितकरटान्तः स रिक्तकृद्रिक्तः।
पीतो गोपीत इति क्लेशकरः खञ्जनो दृष्टः ॥ ३ ॥
अथ मधुरसुरभिफलकुसुमतरुषु सलिलाशयेषु पुण्येषु।
करितुरगभुजगमूर्ध्नि प्रासादोद्यानहर्म्येषु ॥ ४ ॥
गोगोष्ठसत्समागमयज्ञोत्सवपार्थिवद्विजसमीपे।
हस्तितुरङ्गमशालाच्छत्रध्वजचामराद्येषु ॥ ५ ॥
हेमसमीपसिताम्बरकमलोत्पलपूजितोपलिप्तेषु।
दधिपात्रधान्यकूटेषु च श्रियं खञ्जनः कुरुते ॥ ६ ॥
पङ्के स्वाद्वन्नाप्तिर्गोरससम्पच्च गोमयोपगते।
शाद्वलगे वस्त्राप्तिः शकटस्थे देशविभ्रंशः ॥ ७ ॥
गृहपटलेऽर्थभ्रंशो वध्रे बन्धोऽशुचौ भवति रोगः।
पृष्ठे त्वजाविकानां प्रियसङ्गममावहत्याशु ॥ ८ ॥
महिषोष्ट्रगर्दभास्थिश्मशानगृहकोणशर्करादिस्थः।
प्राकारभस्मकेशेषु चाशुभो मरणरुग्भयदः ॥ ९ ॥
पक्षौ धून्वन् शुभः शुभः पिबन् वारि निम्नगासंस्थः।
सूर्योदयेऽथ शस्तो नेष्टफलः खञ्जनोऽस्तमये ॥ १० ॥
नीराजने निवृत्ते यया दिशा खञ्जनं नृपो यान्तम्।
पश्येत्तया गतस्य क्षिप्रमरातिर्वशमुपैति ॥ ११ ॥

तस्मिन्निधिर्भवति मैथुनमेति यस्मिन्
यस्मिंस्तु छर्दयति तत्र तलेऽस्ति काचः।
अङ्गारमप्युपदिशन्ति पुरीषणेऽस्य
तत्कौतुकापनयनाय खनेद्धरित्रीम् ॥ १२ ॥

मृतविकलविभिन्नरोगितः स्वतनुसमानफलप्रदः खगः।

धनकृद्भिनिलीयमानको वियति च बन्धुसमागमप्रदः ॥१

नृपतिरपि शुभं शुभप्रदेशे खगमवलोक्य महीतले विदध्यात्
सुरभिकुसुमधूपयुक्तमर्घ्यं शुभमभिनन्दितमेवमेति वृद्धिम् ॥१

अशुभमपि विलोक्य खञ्जनं द्विजगुरुसाधुसुरार्चने रतः।
न नृपतिरशुभं समाप्नुयान्न यदि दिनानि च सप्त मांसभुक्

आ वर्षात् प्रथमे दर्शने फलं प्रतिदिनं तु दिनशेषे।
दिक्स्थानमूर्तिलग्नर्क्षशान्तदीप्तादिभिश्चोह्यम् ॥ १६ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां खञ्जनदर्शनं
नाम पञ्चचत्वारिंशोऽध्यायः ॥

यानत्रेरुत्पातान् गर्गः प्रोवाच तानहं वक्ष्ये।
तेषां सङ्क्षेपोऽयं प्रकृतेरन्यत्वमुत्पातः ॥ १ ॥

अपचारेण नराणामुपसर्गः पापसञ्चयाद्भवति।
संसूचयन्ति दिव्यान्तरिक्षभौमास्तदुत्पाताः ॥ २ ॥

मनुजानामपचारादपरक्ता देवताः सृजन्त्येतान्।
तत्प्रतिघाताय नृपः शान्तिं राष्ट्रे प्रयुञ्जीत ॥ ३ ॥

दिव्यं ग्रहर्क्षवैकृतमुल्कानिर्घातपवनपरिवेषाः।
गन्धर्वपुरपुरन्दरचापादि यदान्तरिक्षं तत् ॥ ४ ॥

भौमं चरस्थिरभवं तच्छान्तिभिराहतं शममुपैति।
नाभसमुपैति मृदुतां शाम्यति नो दिव्यमित्येके ॥ ५ ॥

दिव्यमपि शममुपैति प्रभूतकनकान्नगोमहीदानैः।
रुद्रायतने भूमौ गोदोहात् कोटिहोमाच्च ॥ ६ ॥

आत्मसुतकोशवाहनपुरदारपुरोहितेषु लोकेषु।
पाकमुपयाति दैवं परिकल्पितमष्टधा नृपतेः ॥ ७ ॥

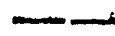
अनिमित्तभङ्गचलनस्वेदाश्रुनिपातजल्पनाद्यानि।
लिङ्गार्चायतनानां नाशाय नरेशदेशानाम् ॥ ८ ॥
दैवतयात्राशकटाक्षचक्रयुगकेतुभङ्गपतनानि।
सम्पर्यासनसादनसङ्गाश्च न देशनृपशुभदाः ॥ ९ ॥
ऋषिधर्म्मपितृब्रह्मप्रोद्भूतं वैकृतं द्विजातीनाम्।
यद्रुद्रलोकपालोद्भवं पशूनामनिष्टं तत् ॥ १० ॥
गुरुसितशनैश्चरोत्थं पुरोधसां विष्णुजं च लोकानाम्।
स्कन्दविशाखसमुत्थं माण्डलिकानां नरेन्द्राणाम् ॥ ११ ॥
वेदव्यासे मन्त्रिणि विनायके वैकृतं चमूनाथे।
धातरि सविश्वकर्म्मणि लोकाभावाय निर्दिष्टम् ॥ १२ ॥
देवकुमारकुमारीवनिताप्रेष्येषु वैकृतं यत्स्यात्।
तन्नरपतेः कुमारककुमारिकास्त्रीपरिजनानाम् ॥ १३ ॥
रक्षःपिशाचगुह्यकनागानामेतदेव निर्देश्यम्।
मासैश्चाप्यष्टाभिः सर्वेषामेव फलपाकः ॥ १४ ॥
बुद्धा देवविकारं शुचिः पुरोधास्त्र्यहोषितः स्नातः।
स्नानकुसुमानुलेपनवस्त्रैरभ्यर्चयेत् प्रतिमाम् ॥ १५ ॥
मधुपर्केण पुरोधा भक्ष्यैर्बलिभिश्च विधिवदुपतिष्ठेत्।
स्थालीपाकं जुहुयाद्विधिवन्मन्त्रैश्च तल्लिङ्गैः ॥ १६ ॥

इति विबुधविकारे शान्तयः सप्तरात्रं
द्विजविबुधगणार्चा गीतनृत्योत्सवाश्च।
विधिवदवनिपालैर्यैः प्रयुक्ता न तेषां
भवति दुरितपाको दक्षिणाभिश्च कृद्ध॥ १७ ॥

इति लिङ्गवैकृतम्।

राष्ट्रे यस्यानग्निः प्रदीप्यते दीप्यते च नेन्धनवान्।
मनुजेश्वरस्य पीड़ा तस्य सराष्ट्रस्य विज्ञेया॥ १८॥
जलमांसार्द्रे ज्वलने नृपतिवधः प्रहरणे रणो रौद्रः।
सैन्यग्रामपुरेषु च नाशो वह्नेर्भयं कुरुते॥ १९॥
प्रासादभवनतोरणकेत्वादिष्वनलेन दग्धेषु।
तड़िता वा षण्मासात् परचक्रस्यागमो नियमात्॥ २०॥
धूमोऽनग्निसमुत्थो रजस्तमश्चाह्निजं महाभयदम्।
व्यभ्रे निशि उड़ुनाशो दर्शनमपि चाह्नि दोषकरम्॥ २१॥
नगरचतुष्पादाण्डजमनुजानां भयङ्करं ज्वलनमाहुः।
धूमाग्निविस्फुलिङ्गैः शय्याम्बरकेशगैर्मृत्युः॥ २२॥
आयुधज्वलनसर्पणस्वनाः कोशनिर्गमनवेपनानि वा।
वैकृतानि यदि वायुधेऽपराण्याशु रौद्ररणसंकुलं वदेत्॥२३॥
मन्त्रैर्वाह्नैः क्षीरवृक्षात्समिद्भिर्होतव्योऽग्निः सर्षपैः सर्पिषा
अग्न्यादीनां वैकृते शान्तिरेवं देयं चास्मिन् काञ्चनं ब्राह्मणेभ्य

इत्यग्निवैकृतम्।

शाखाभङ्गेऽकस्माद् वृक्षाणां निर्दिशेद्रणोद्योगम्।
हसने देशभ्रंशं रुदिते च व्याधिबाहुल्यम्॥ २५॥
राष्ट्रविभेदस्त्वनृतौ बालवधोऽतीव कुसुमिते बाले।
वृक्षात् क्षीरस्रावे सर्वद्रव्यक्षयो भवति॥ २६॥
मद्ये वाहननाशः संग्रामः शोणिते मधुनि रोगः।
स्नेहे दुर्भिक्षभयं महद्भयं निःस्रुते सलिले॥ २७॥
शुष्कविरोहे वीर्यान्नसङ्क्षयः शोषणे च विरुजानाम्।
पतितानामुत्थाने स्वयं भयं दैवजनितं च॥ २८॥

पूजितवृक्षे ह्यनृतौ कुसुमफलं नृपवधाय निर्दिष्टम्
धूमस्तस्मिन् ज्वालाथवा भवेन्नृपवधायैव ॥ २९ ॥
सर्पत्सु तरुषु जल्पत्सु वापि जनसङ्क्षयो विनिर्दिष्टः।
वृक्षाणां वैकृत्ये दशभिर्मासैः फलविपाकः ॥ ३० ॥
स्रग्गन्धधूपाम्बरपूजितस्य छत्रं निधायोपरि पादपस्य।
कृत्वा शिवं रुद्रजपोऽत्र कार्यो रुद्रेभ्य इत्यत्र षडङ्गहोमः ३१
पायसेन मधुना च भोजयेद् ब्राह्मणान् घृतयुतेन भूपतिः।
मेदिनी निगदितात्र दक्षिणा वैकृते तरुकृते महर्षिभिः ३२

इति वृक्षवैकृतम्।

नालेऽब्जयवादीनामेकस्मिन् द्वित्रिसम्भवो मरणम्।
कथयति तदधिपतीनां यमलं जातं कुसुमफलम् ॥ ३३ ॥
अतिवृद्धिः शस्यानां नानाफलकुसुमभवो वृक्षे।
भवति हि यद्येकस्मिन् परचक्रागमो नियमात् ॥ ३४ ॥
अर्द्धेन यदा तैलं भवति तिलानामतैलता वा स्यात्।
अन्नस्य च वैरस्यं तदा च विन्द्याद्भयं सुमहत् ॥ ३५ ॥
विकृतकुसुमं फलं वा ग्रामादथवा पुराद्वहिः कार्यम्।
सौम्योऽत्र चरुः कार्यो निर्वाप्यो वा पशुः शान्त्यै ॥ ३६ ॥
शस्ये च दृष्ट्वा विकृतिं प्रदेयं तत् क्षेत्रमेव प्रथमं द्विजेभ्यः।
तस्यैव मध्ये चरुमत्र भौमं कृत्वा न दोषान् समुपैति तज्जान्

इति शस्यवैकृतम्।

दुर्भिक्षमनावृष्ट्यामतिवृष्ट्यां क्षुद्भयं सपरचक्रम्।
रोगो ह्यनृतुभवायां नृपवधोऽनभ्रजातायाम् ॥ ३७ ॥

शीतोष्णविपर्यासे नो सम्यगृतुषु च सम्प्रवृत्तेषु।
षण्मासाद्राष्ट्रभयं रोगभयं दैवजनितं च॥ ३९॥
अन्यर्तौ सप्ताहं प्रबन्धवर्षे प्रधाननृपमरणम्।
रक्ते शस्त्रोद्योगो मांसास्थिवसादिभिर्मरकः॥ ४०॥
धान्यहिरण्यत्वक्फलकुसुमाद्यैर्वर्षितैर्भयं विन्द्यात्।
अङ्गारपांशुवर्षे विनाशमायाति तन्नगरम्॥ ४१॥
उपला विना जलधरैर्विकृता वा प्राणिनो यदा वृष्टाः।
छिद्रं वाप्यतिवृष्टौ शस्यानामीतिसञ्जननम्॥ ४२॥
क्षीरघृतक्षौद्राणां दध्नो रुधिरोष्णवारिणां वर्षे।
देशविनाशो ज्ञेयोऽसृग्वर्षे चापि नृपयुद्धम्॥ ४३॥
यद्यमलेऽर्के छाया न दृश्यते दृश्यते प्रतीपा वा।
देशस्य तदा सुमहद्भयमायातं विनिर्दिश्यम्॥ ४४॥
व्यभ्रे नभसीन्द्रधनुर्दिवा यदा दृश्यतेऽथवा रात्रौ।
प्राच्यामपरस्यां वा तदा भवेत् क्षुद्भयं सुमहत्॥ ४५॥
सूर्येन्दुपर्जन्यसमीरणानां योगः स्मृतो वृष्टिविकारकाले।
धान्यान्नगोकाञ्चनदक्षिणाश्च देयास्ततः शान्तिमुपैति पापम् ४६

इति वृष्टिवैकृतम्॥

अपसर्पणं नदीनां नगरादचिरेण शून्यतां कुरुते।
शोषश्चाशोष्याणामन्येषां वा ह्रदादीनाम्॥ ४७॥
स्नेहासृङ्मांसवहाः सङ्कुलकलुषाः प्रतीपगाश्चापि।
परचक्रस्यागमनं नद्यः कथयन्ति षण्मासात्॥ ४८॥
ज्वालाधूमक्वाथा रुदितोत्क्रुष्टानि चैव कूपानाम्।
गीतप्रजल्पितानि च जनमरकाय प्रदिष्टानि॥ ४९॥

तोयोत्पत्तिरखाते गन्धरसविपर्यये च तोयानाम् ।
सलिलाशयविकृतौ वा महद्भयं तत्र शान्तिरियम् ॥ ५० ॥
सलिलविकारे कुर्यात् पूजां वरुणस्य वारुणैर्मन्त्रैः ।
तैरेव च जपहोमं शममेवं पापमुपयाति ॥ ५१ ॥
इति जलवैकृतम् ॥

प्रसवविकारे स्त्रीणां द्वित्रिचतुःप्रभृतिसम्प्रसूतौ वा ।
हीनातिरिक्तकाले च देशकुलसङ्क्षयो भवति ॥ ५२ ॥
वडवोष्ट्रमहिषगोहस्तिनीषु यमलोद्भवे मरणमेषाम् ।
षण्मासात् सूतिफलं शान्तौ श्लोकौ च गर्गोक्तौ ॥ ५३ ॥
नार्यः परस्य विषये त्यक्तव्यास्ता हितार्थिना ।
तर्पयेच्च द्विजान् कामैः शान्तिं चैवात्र कारयेत् ॥ ५४ ॥
चतुष्पदाः स्वयूथेभ्यस्त्यक्तव्याः परभूमिषु ।
नगरं स्वामिनं यूथमन्यथा हि विनाशयेत् ॥ ५५ ॥
इति प्रसववैकृतम् ।

परयोनावभिगमनं भवति तिरश्चामसाधु धेनूनाम् ।
उक्षाणो वान्योऽन्यं पिबति श्वा वा सुरभिपुत्रम् ॥ ५६ ॥
मासत्रयेण विन्द्यात् तस्मिन्निःसंशयं परागमनम् ।
तत्प्रतिघातायैतौ श्लोकौ गर्गेण निर्दिष्टौ ॥ ५७ ॥
त्यागो विवासनं दानं तत्तस्याशु शुभं भवेत् ।
तर्पयेद्ब्राह्मणांश्चात्र जपहोमांश्च कारयेत् ॥ ५८ ॥
स्थालीपाकेन धातारं पशुना च पुरोहितः ।
प्राजापत्येन मन्त्रेण यजेद्बहुसुदक्षिणम् ॥ ५९ ॥
इति चतुष्पदवैकृतम् ।

यानं वाहवियुक्तं यदि गच्छेन्न व्रजेच्च वाहयुतम् ।
राष्ट्रभयं भवति तदा चक्राणां सादभङ्गे च ॥ ६० ॥
अनभिहततूर्यनादः शब्दो वा ताड़ितेषु यदि न स्यात् ।
व्युत्पत्तौ वा तेषां परागमो नृपतिमरणं वा ॥ ६१ ॥
गीतरवतूर्यनादा नभसि यदा वा चरस्थिरान्यत्वम् ।
मृत्युस्तदा गदा वा विस्वरतूर्ये पराभिभवः ॥ ६२ ॥
गोलाङ्गूलयोः सङ्गे दर्वीशूर्पाद्युपस्करविकारे ।
क्रोष्टुकनादे च तथा शस्त्रभयं मुनिवचश्चेदम् ॥ ६३ ॥
वायव्येष्वेषु नृपतिर्वायुं शक्तुभिरर्चयेत् ।
आ वायोरिति पञ्चर्चो जाप्याश्च प्रयतैर्द्विजैः ॥ ६४ ॥
ब्राह्मणान् परमान्नेन दक्षिणाभिश्च तर्पयेत् ।
बह्वन्नदक्षिणा होमाः कर्तव्याश्च प्रयत्नतः ॥ ६५ ॥
इति वायव्यवैकृतम् ।

पुरपक्षिणो वनचरा वन्या वा निर्भया विशन्ति पुरम् ।
नक्तं वा दिवसचराः क्षपाचरा वा चरन्त्यहनि ॥ ६६ ॥
सन्ध्याद्वयेऽपि मण्डलमावध्नन्तो मृगा विहङ्गा वा ।
दीप्तायां दिश्यथवा क्रोशन्तः संहता भयदाः ॥ ६७ ॥
श्वानः प्ररुदन्त इव द्वारे वाशन्ति जम्बुका दीप्ताः ।
प्रविशेन्नरेन्द्रभवने कपोतकः कौशिको यदि वा ॥ ६८ ॥
कुक्कुटरुतं प्रदोषे हेमन्तादौ च कोकिलालापाः ।
प्रतिलोममण्डलचराः श्येनाद्याश्चाम्बरे भयदाः ॥ ६९ ॥
गृहचैत्यतोरणेषु द्वारेषु च पक्षिसङ्घसम्पाताः ।
मधुवल्मीकाम्भोरुहसमुद्भवाश्चापि नाशाय ॥ ७० ॥

श्वभिरस्थिशवावयवप्रवेशनं मन्दिरेषु मरकाय ॥
पशुशस्त्र्याहारे नृपकृत्यमुनिवपच्चेदम् ॥ ७१ ॥
मृगपक्षिविकारेषु कुर्याद्धोमान् सदक्षिणान् ।
देवाः कपोत इति च जप्तव्याः पञ्चभिर्द्विजैः ॥ ७२ ॥
सु देवा इति चैकेन देया गावश्च दक्षिणा ।
जपेच्छाकुनसूक्तं वा मनोवेदशिरांसि च ॥ ७३ ॥

इति मृगपक्ष्यादिवैकृतम् ।

शक्रध्वजेन्द्रकीलस्तम्भद्वारप्रपातभङ्गेषु ।
तद्वत्कपाटतोरणकेतूनां नरपतेर्मरणम् ॥ ७४ ॥
सन्ध्याद्वयस्य दीप्तिर्धूमोत्पत्तिश्च काननेऽनग्नौ ।
छिद्राभावे भूमेर्दरणं कम्पश्च भयकारी ॥ ७५ ॥
पाषण्डानां नास्तिकानां च भक्तः
साध्वाचारप्रोज्झितः क्रोधशीलः ।
ईर्ष्युः क्रूरो विग्रहासक्तचेता
यस्मिन् राजा तस्य देशस्य नाशः ॥ ७६ ॥

प्रहर हर छिन्द्धि भिन्धीत्यायुधकाष्ठाश्मपाणयो बालाः ।
निगदन्तः प्रहरन्ते तत्रापि भयं भवत्याशु ॥ ७७ ॥
अङ्गारगैरिकाद्यैर्विकृतप्रेताभिलेखनं यस्मिन् ।
नायकचित्रितमथवा क्षये क्षयं याति न चिरेण ॥ ७८ ॥
लूतापटाङ्कशबलं न सन्ध्ययोः पूजितं कलहयुक्तम् ।
नित्योच्छिष्टस्त्रीकं च यद्गृहं तत् क्षयं याति ॥ ७९ ॥
दृष्टेषु यातुधानेषु निर्दिशेन्मरकमाशु सम्प्राप्तम् ।
प्रतिघातायैतेषां गर्गः शान्तिं चकारेमाम् ॥ ८० ॥

महाशाल्योऽथ बलयो भोज्यानि सुमहान्ति च ।
कारयेत महेन्द्रं च माहेन्द्रीभिः समर्चयेत् ॥ ८१ ॥

इति शक्रध्वजेन्द्रकीलादिवैकृतम् ।

नरपतिदेशविनाशे केतोरुदयेऽथवा ग्रहेऽर्केन्द्वोः ।
उत्पातानां प्रभवः स्वर्तुभवश्चाप्यदोषाय ॥ ८२ ॥

ये च न दोषान् जनयन्त्युत्पातास्तानृतुस्वभावकृतान् ।
ऋषिपुत्रकृतैः श्लोकैर्विद्यादेतैः समासोक्तैः ॥ ८३ ॥

वज्राशनिमहीकम्पसन्ध्यानिर्घातनिःस्वनाः ।
परिवेषरजोधूमरक्तार्कास्तमनोदयाः ॥ ८४ ॥

द्रुमेभ्योऽन्नरसस्नेहबहुपुष्पफलोद्गमाः ।
गोपक्षिमदवृद्धिश्च शिवाय मधुमाधवे ॥ ८५ ॥

तारोल्कापातकलुषं कपिलार्केन्दुमण्डलम् ।
अनग्निज्वलनस्फोटधूमरेण्वनिलाहतम् ॥ ८६ ॥

रक्तपद्मारुणं सान्ध्यं नभः क्षुब्धार्णवोपमम् ।
सरितां चाम्बुसंशोषं दृष्ट्वा ग्रीष्मे शुभं वदेत् ॥ ८७

शक्रायुधपरीवेषविद्युच्छुष्कविरोहणम् ।
कम्पोद्वर्तनवैकृत्यं रसनं दरणं क्षितेः ॥ ८८ ॥

सरोनद्युदपानानां वृद्ध्यूर्ध्वतरणप्लवाः ।
सरणं चाद्रिगेहानां वर्षासु न भयावहम् ॥ ८९ ॥

दिव्यस्त्रीभूतगन्धर्वविमानाद्भुतदर्शनम् ।
ग्रहनक्षत्रताराणां दर्शनं च दिवाम्बरे ॥ ९० ॥

गीतवादित्रनिर्घोषा वनपर्वतसानुषु ।
सस्यवृद्धिरपां हानिरपापाः शरदि स्मृताः ॥ ९१ ॥

शीतानिलतुषारत्वं नर्दनं मृगपक्षिणाम्।
रक्षोयक्षादिसत्त्वानां दर्शनं वागमानुषी ॥ ८२ ॥
दिशो धूमान्धकाराश्च सनभोवनपर्वताः।
उच्चैः सूर्योदयास्तौ च हेमन्ते शोभनाः स्मृताः ॥ ८३ ॥
हिमपातानिलोत्पाता विरूपाद्भुतदर्शनम्।
कृष्णाञ्जनाभमाकाशं तारोल्कापातपिञ्जरम् ॥ ८४ ॥
चित्रगर्भोद्भवाः स्त्रीषु गोऽजाश्वमृगपक्षिषु।
पत्राङ्कुरलतानां च विकाराः शिशिरे शुभाः ॥ ८५ ॥
ऋतुस्वभावजा ह्येते दृष्टाः स्वर्तौ शुभप्रदाः।
ऋतोरन्यत्र चोत्पाता दृष्टास्ते भृशदारुणाः ॥ ८६ ॥
उन्मत्तानां च या गाथाः शिशूनां भाषितं च यत्।
स्त्रियो यच्च प्रभाषन्ते तस्य नास्ति व्यतिक्रमः ॥ ८७ ॥
पूर्वं चरति देवेषु पश्चाद्गच्छति मानुषान्।
नाचोदिता वाग्वदति सत्या ह्येषा सरस्वती ॥ ८८ ॥
उत्पातान् गणितविवर्जितोऽपि बुद्धा
विख्यातो भवति नरेन्द्रवल्लभश्च।
एतत्तन्मुनिवचनं रहस्यमुक्तं
यज्ज्ञात्वा भवति नरस्त्रिकालदर्शी ॥ ८९ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामुत्-
पातलक्षणं नाम षट्चत्वारिंशोऽध्यायः।

दिव्यान्तरिक्षाश्रयमुक्तमादौ मया फलं शस्तमशोभनं च।
प्रायेण चारेषु समागमेषु युद्धेषु मार्गादिषु विस्तरेण ॥ १ ॥
भूयो वराहमिहिरस्य न युक्तमेतत्

कर्तुं समासक्तदसाविति तस्य दोषः।
तज्ज्ञैर्न वाच्यमिदं फलानुगीति
यद्वर्हिचित्रकमिति प्रथितं वराङ्गम्॥ २॥
स्वरूपमेव तस्य तत् प्रकीर्तितानुकीर्तनम्।
ब्रवीम्यहं न चेदिदं तथापि मेऽत्र वाच्यता॥ ३॥

उत्तरवीथिगता द्युतिमन्तः क्षेमसुभिक्षशिवाय समस्ताः।
दक्षिणमार्गगता द्युतिहीनाः क्षुद्भयतस्करमृत्युकरास्ते॥ ४॥
कोष्ठागारगते भृगुपुत्रे पुष्यस्थे च गिराम्प्रभविष्णौ।
निर्वैराः क्षितिपाः सुखभाजः संहृष्टाश्च जना गतरोगाः॥५॥
पीड़यन्ति यदि कृत्तिकां मघां रोहिणीं श्रवणमैन्द्रमेव वा।
प्रोज्झ्य सूर्यमपरे ग्रहास्तदा पश्चिमा दिगनयेन पीड्यते॥६॥

प्राच्यां चेध्वदृजवदवस्थिता दिनान्ते
प्राच्यानां भवति हि विग्रहो नृपाणाम्।
मध्ये चेद्भवति हि मध्यदेशपीड़ा
रूक्षैस्तैर्न तु रुचिरैर्मयूखवद्भिः॥ ७॥

दक्षिणां ककुभमाश्रितैस्तु तैर्दक्षिणापथपयोमुचां क्षयः।
क्षीणरूक्षतनुभिश्च विग्रहः स्थूलदेहकिरणान्वितैः शुभम्॥ ८॥
उत्तरमार्गे स्पष्टमयूखाः शान्तिकरास्ते तत्र पतीनाम्।
क्रूरशरीरा भस्मसवर्णा दोषकराः स्युर्देशनृपाणाम्॥ ९॥
नक्षत्राणां तारकाः सग्रहाणां धूमज्वालाविस्फुलिङ्गान्विताश्चेत्।
आलोकं वा निर्निमित्तं न यान्ति याति ध्वंसं सर्वलोकः सभूपः॥
दिवि भाति यदा तुहिनांशुयुगं द्विजहर्षकरतीव तदाशु शुभा।
तदनन्तरवर्णरणोऽर्कयुगे जगतः प्रलयस्त्विचतुःप्रभृति॥ ११॥

मुनीनभिजितं ध्रुवं मघवतश्च भं संस्पृशन्

शिखो धनविनाशकृत् कुशलकर्महा शोकदः।
भुजङ्गभमथ स्पृशेद्भवति वृष्टिनाशो भुवं
भयं व्रजति विद्रुतो जनपदश्च बालाकुलः॥ १२॥
प्राग्द्वारेषु चरन् रविपुत्रो नक्षत्रेषु करोति च वक्रम्।
दुर्भिक्षं कुरुते भयमुग्रं मित्राणां च विरोधमवृष्टिम्॥ १३॥
रोहिणीशकटमर्कनन्दनो यदि भिनत्ति रुधिरोऽथवा शिखी।
किं वदामि यदनिष्टसागरे जगदशेषमुपयाति सङ्क्षयम्॥१४॥
उदयति सततं यदा शिखी चरति भचक्रमशेषमेव वा।
अनुभवति पुराकृतं तदा फलम् अशुभं सचराचरं जगत्॥१५॥
धनुःस्थायी रूक्षो रुधिरसदृशः क्षुद्भयकरो
बलोद्योगं चेन्दुः कथयति जयं ज्यास्य च यतः।
अवाक्शृङ्गो गोघ्नो निधनमपि शस्यस्य कुरुते
ज्वलन्धूमायन् वा नृपतिमरणायैव भवति॥ १६॥
स्निग्धः स्थूलः समशृङ्गो विशालस्तुङ्गश्चोदग्विचरन्नागवीथ्याम्।
दृष्टः सौम्यैरशुभैर्विप्रयुक्तो लोकानन्दं कुरुतेऽतीव चन्द्रः॥१७
पित्र्यमैत्रपुरुहूतविशाखात्वाष्ट्रमेत्य च युनक्ति शशाङ्कः।
दक्षिणेन न शुभो हितकृत्स्यादप्युदक् चरति मध्यगतो वा॥
परिघ इति मेघरेखा या तिर्यग्भास्करोदयेऽस्ते वा।
परिधिस्तु प्रतिसूर्यो दण्डस्त्वृजुरिन्द्रचापनिभः॥ १९॥
उदयेऽस्ते वा भानोर्ये दीर्घा रश्मयस्त्वमोघास्ते।
सुरचापखण्डमृजु यद् रोहितमैरावतं दीर्घम्॥ २०॥
अर्धास्तमयात्सन्ध्या व्यक्तीभूता न तारका यावत्।
तेजःपरिहाणिमुखाद् भानोरर्धोदयं यावत्॥ २१॥
तस्मिन् सन्ध्याकाले चिह्नैरेतैः शुभाशुभं वाच्यम्।

रवैरेतैः स्निग्धैः सद्योवर्षं भयं रूक्षैः॥ २२॥

अच्छिन्नः परिघो वियच्च विमलं श्यामा मयूखा रवेः

स्निग्धदीधितयः सितं सुरधनुर्विद्युच्च पूर्वोत्तरा।

स्निग्धो मेघतरुर्दिवाकरकरैरालिङ्गितो वा यदा

वृष्टिः स्याद्यदि वार्कमस्तसमये मेघा महांश्छादयेत्॥२३

खण्डो वक्रः कृशो ह्रस्वः काकाद्यैर्वा चिह्नैर्विद्धः।

यस्मिन्देशे रूक्षश्चार्कस्तत्राभावः प्रायो राज्ञः॥ २४॥

वाहिनीं समुपयाति पृष्ठतो मांसभुक्खगगणो युयुत्सतः

यस्य तस्य बलविद्रवो महान् अग्रगेस्तु विजयो विहङ्गमैः॥२५

भानोरुदये यदि वास्तमये गन्धर्वपुरप्रतिमा ध्वजिनी।

बिम्बं निरुणद्धि तदा नृपतेः प्राप्तं समरं सभयं प्रवदेत्॥२६।

प्रस्ता शान्तद्विजमृगघुष्टा सन्ध्या स्निग्धा मृदुपवना च।

पांशुध्वस्ता जनपदनाशं धत्ते रूक्षा रुधिरनिभा वा॥ २७॥

यद्विस्तरेण कथितं मुनिभिस्तदस्मिन्

सर्वं मया निगदितं पुनरुक्तवर्जम्।

श्रुत्वापि कोकिलरुतं बलिभुग्विरौति

यत्तत्स्वभावकृतमस्य पिकं न जेतुम्॥ २८॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां मयूरचित्रकं
नाम सप्तचत्वारिंशोऽध्यायः॥

मूलं मनुजाधिपतिः प्रजातरोस्तदुपघातसंस्कारात्।

अशुभं शुभं च लोके भवति यतोऽतो नृपतिचिन्ता॥ १॥

या व्याख्याता शान्तिः स्वयम्भुवा सुरगुरोर्महेन्द्रार्थं।

तां प्राप्य वृद्धगर्गः प्राह यथा भागुरेः श्रृणुत॥ २॥

पुष्यस्नानं नृपतेः कर्तव्यं दैववित्पुरोधाभ्याम्।
नातः परं पवित्रं सर्वोत्पातान्तकरमस्ति ॥ ३ ॥
स्त्रे भ्रातकाचककण्टकिकीटतिक्तविगन्धिपादपविहीने।
कौशिकगृध्रप्रभृतिभिरनिष्टविहगैः परित्यक्ते ॥ ४ ॥
तरुणतरुगुल्मवल्लीलताप्रतानावृते वनोद्देशे।
निरुपहतपत्रपल्लवमनोज्ञमधुरद्रुमप्राये ॥ ५ ॥
क्रकवाकुजीवजीवकशुकशिखिशतपत्रचाषहारीतैः।
क्रकरचकोरकपिञ्जलवञ्जुलपारावतश्रीकैः ॥ ६ ॥
कुसुमरसपानमत्तद्विरेफपुंस्कोकिलादिभिश्चान्यैः।
विरुते वनोपकण्ठे देवागारे शुचावथवा ॥ ७ ॥
ह्रदिनीविलासिनीनां जलखगमखविचतेषु रम्येषु।
पुलिनजघनेषु कुर्याद् दृष्टमनसोः प्रीतिजननेषु ॥ ८ ॥
प्रोत्फुल्लहंसच्छत्रे कारण्डवकुररसारसोद्गीते।
फुल्लेन्दीवरनयने सरसि सहस्राचकान्तिधरे ॥ ९ ॥
प्रोत्फुल्लकमलवदनाः कलहंसकलस्वनप्रभाषिण्यः।
प्रोत्तुङ्गकुड्मलकुचा यस्मिन्नलिनीविलासिन्यः ॥ १० ॥
कुर्याद्गोरोमन्थजफेनलवशकृत्खुरचतोपचिते।
अचिरप्रसूतहुङ्कृतवल्गितवत्सोत्सवे गोष्ठे ॥ ११ ॥
अथवा समुद्रतीरे कुशलागतपोतरत्नसम्बाधे।
घननिचुललीनजलचरसितखगशबलीकृतोपान्ते ॥ १२ ॥
चमया क्रोध इव जितः सिंहो मृग्याभिभूयते यत्र।
दत्ताभयखगमृगशावकेषु तेष्वाश्रमेष्वथवा ॥ १३ ॥
काञ्चीकलापनूपुरगुरुजघनोद्वहनविभ्रितपदाभिः।
श्रीमति मृगेक्षणाभिर्गृहेऽभ्यस्तवल्गुवचनाभिः ॥ १४ ॥

पुण्येष्वायतनेषु च तीर्थेषूद्यानरम्यदेशेषु ।
पूर्वोदक्प्लवभूमौ प्रदक्षिणाम्भोवहायां च ॥ २५ ॥
भस्माङ्गारास्थ्यूषरतुषकेशश्वभ्रकर्कटावासैः ।
श्वाविन्मूषकविवरैर्वल्मीकैर्या च सन्त्यक्ता ॥ १६ ॥
धात्री घना सुगन्धा स्निग्धा मधुरा समा च विजयाय ।
सेनावासेऽप्येवं योजयितव्या यथायोगम् ॥ १७ ॥
निःक्रम्य पुरान्नक्तं दैवज्ञामात्ययाजकाः प्राच्याम् ।
कौवेर्यां वा कृत्वा बलिं दिशोशाधिपायां वा ॥ ५८ ॥
लाजाक्षतदधिकुसुमैः प्रयतः प्रणतः पुरोहितः कुर्यात् ।
आवाहनमथ मन्त्रस्तस्मिन्मुनिभिः समुद्दिष्टः ॥ १८ ॥
आगच्छन्तु सुराः सर्वे येऽत्र पूजाभिलाषिणः ।
दिशो नागा द्विजाश्चैव ये चान्येऽप्यंशभागिनः ॥ २० ॥
आवाह्यैवं ततः सर्वानेवं ब्रूयात् पुरोहितः ।
श्वः पूजां प्राप्य यास्यन्ति दत्त्वा शान्तिं महीपतेः ॥२१॥
आवाहितेषु कृत्वा पूजां तां शर्वरीं वसेयुस्ते ।
सदसत्स्वप्ननिमित्तं यात्रायां स्वप्नविधिरुक्तः ॥ २२ ॥
अपरेऽहनि प्रभाते सम्भारानुपहरेद्यथोक्तगुणान् ।
गत्वावनिप्रदेशे श्लोकाश्चाप्यत्र मुनिगीताः ॥ २३ ॥
तस्मिन् मण्डलमालिख्य कल्पयेत्तत्र मेदिनीम् ।
नानारत्नाकरवतीं स्थानानि विविधानि च ॥ २४ ॥
पुरोहितो यथास्थानं नागान्यक्षान् सुरान् पितॄन् ।
गन्धर्वाप्सरसश्चैव मुनीन् सिद्धांश्च विन्यसेत् ॥ २५ ॥
ग्रहांश्च सह नक्षत्रै रुद्रांश्च सह मातृभिः ।
स्कन्दं विष्णुं विशाखं च लोकपालान् सुरस्त्रियः ॥२६॥

वर्णकैर्विविधैः कृत्वा हृद्यैर्गन्धगुणान्वितैः ।
यथास्वं पूजयेद्विद्वान् गन्धमाल्यानुलेपनैः ॥ २७ ॥
भक्ष्यैरन्यैश्च विविधैः फलमूलामिषैस्तथा ।
पानकैर्विविधैर्हृद्यैः सुराक्षीरासवादिभिः ॥ २८ ॥
कथयाम्यतः परमहं पूजामस्मिन् यथाभिलिखितानाम् ।
ग्रहयज्ञे यः प्रोक्तो विधिर्ग्रहाणां स कर्तव्यः ॥ २९ ॥
मांसौदनमद्याद्यैः पिशाचदितितनयदानवाः पूज्याः ।
अभ्यञ्जनाञ्जनतिलैः पितरो मांसौदनैश्चापि ॥ ३० ॥
सामयजुर्भिर्मुनयस्त्वृग्भिर्गन्धैश्च धूपमाल्ययुतैः ।
अग्निधकवर्णैस्त्रिमधुरेण चाभ्यर्चयेन्नागान् ॥ ३१ ॥
धूपाज्याहुतिमाल्यैर्विबुधान् रत्नैः स्तुतिप्रणामैश्च ।
गन्धर्वानप्सरसो गन्धैर्माल्यैश्च सुसुगन्धैः ॥ ३२ ॥
शेषांस्तु सार्ववर्णिकबलिभिः पूजां नयेच्च सर्वेषाम् ।
प्रतिसरवस्त्रपताकाभूषणयज्ञोपवीतानि ॥ ३३ ॥
मण्डलपश्चिमभागे कृत्वाग्निं दक्षिणेऽथवा वेद्याम् ।
आदद्यात्सम्भारान् दर्भान्दीर्घानगर्भांश्च ॥ ३४ ॥
लाजाज्याक्षतदधिमधुसिद्धार्थकगन्धसुमनसो धूपान् ।
गोरोचनाञ्जनतिलान् स्वर्तुजमधुराणि च फलानि ॥३५॥
सघृतस्य पायसस्य च तत्र शरावाणि तैश्च सम्भारैः ।
पश्चिमवेद्यां पूजां कुर्यात् स्नानस्य सा वेदी ॥ ३६ ॥
तस्याः कोणेषु दृढ़ान् कलशान् सितसूत्रवेष्टितग्रीवान् ।
सक्षीरवृक्षपल्लवफलापिधानान् व्यवस्थाप्य ॥ ३७ ॥
पुष्यस्नानविमिश्रेणापूर्णानम्भसा सरत्नांश्च ।
पुष्यस्नानद्रव्याण्यादद्यादृग्गीतानि ॥ ३८ ॥

ज्योतिष्मतीं त्रायमाणामभयामपराजिताम् ।
जीवां विश्वेश्वरीं पाठां समङ्गां विजयां तथा ॥ ३९ ॥
सहां च सहदेवीं च पूर्णकोशां शतावरीम् ।
अरिष्टिकां शिवां भद्रां तेषु कुम्भेषु विन्यसेत् ॥ ४० ॥
ब्राह्मीं क्षेमामजां चैव सर्ववीजानि काञ्चनम् ।
मङ्गल्यानि यथालाभं सर्वौषध्यो रसांस्तथा ॥ ४१ ॥
रत्नानि सर्वगन्धांश्च विल्वं च सविकङ्कतम् ।
प्रशस्तनाम्नश्चौषध्यो हिरण्यं मङ्गलानि च ॥ ४२ ॥
आदावनडुहश्चर्म जरया संहृतायुषः ।
प्रशस्तलक्षणभृतः प्राचीनग्रीवमास्तरेत् ॥ ४३ ॥
ततो वृषस्य योधस्य चर्म रोहितमक्षतम् ।
सिंहस्याथ तृतीयं स्याद्व्याघ्रस्य च ततः परम् ॥ ४४ ॥
चत्वार्येतानि चर्माणि तस्यां वेद्यामुपास्तरेत् ।
शुभे मुहूर्त्ते सम्प्राप्ते पुष्ययुक्ते निशाकरे ॥ ४५ ॥
भद्रासनमेकतमेन कारितं कनकरजतताम्राणाम् ।
क्षीरतरुनिर्मितं वा विन्यस्यं चर्मणामुपरि ॥ ४६ ॥
त्रिविधस्तस्योच्छ्रायो हस्तः पादाधिकोऽर्द्धयुक्तश्च ।
माण्डलिकानन्तरजित् समस्तराज्यार्थिनां शुभदः ॥४७॥
अन्तर्धाय हिरण्यं तत्रोपविशेन्नरेश्वरः सुमनाः ।
सचिवाप्तपुरोहितदैवपौरकल्याणनामवृतः ॥ ४८ ॥
वन्दिजनपौरविप्रप्रघुष्टपुण्याहनिर्घोषैः ।
समृदङ्गशङ्खतूर्यैर्मङ्गलशब्दैर्हतानिष्टः ॥ ४९ ॥
अहतक्षौमनिवसन पुरोहितः कम्बलेन सञ्छाद्य ।
कृतवलिपूजं कलशैरभिषिञ्चेत्सर्पिषा पूर्णैः ॥ ५० ॥

अष्टावष्टाविंशतिरष्टशतं वापि कलशपरिमाणम्
अधिकेऽधिके गुणोत्तरमयं च मन्त्रोऽत्र मुनिगीतः ॥ ५१
आज्यं तेजो समुद्दिष्टमाज्यं पापहरं परम् ।
आज्यं सुराणामाहार आज्ये लोकाः प्रतिष्ठिताः ॥ ५२ ॥
भौमान्तरिक्षं दिव्यं च यत्ते किल्विषमागतम् ।
सर्वं तदाज्यसंस्पर्शात् प्रणाशमुपगच्छतु ॥ ५३ ॥
कम्बलमपनीय ततः पुष्यस्नानाम्बुभिः सफलपुष्पैः ।
अभिषिञ्चेन्मनुजेन्द्रं पुरोहितोऽनेन मन्त्रेण ॥ ५४ ॥
सुरास्त्वामभिषिञ्चन्तु ये च सिद्धाः पुरातनाः ।
ब्रह्मा विष्णुश्च शम्भुश्च साध्याश्च समरुद्गणाः ॥ ५५ ॥
आदित्या वसवो रुद्रा अश्विनौ च भिषग्वरौ ।
अदितिर्देवमाता च स्वाहा सिद्धिः सरस्वती ॥ ५६ ॥
कीर्तिर्लक्ष्मीर्धृतिः श्रीश्च सिनीवाली कुहूस्तथा ।
दनुश्च सुरसा चैव विनता कद्रुरेव च ॥ ५७ ॥
देवपत्न्यश्च या नोक्ता देवमातर एव च ।
सर्वास्त्वामभिषिञ्चन्तु दिव्याश्चाप्सरसां गणाः ॥ ५८ ॥
नक्षत्राणि मुहूर्ताश्च पक्षाहोरात्रसन्धयः ।
संवत्सरा दिनेशाश्च कलाः काष्ठाः क्षणा लवाः ॥ ५९ ॥
सर्वे त्वामभिषिञ्चन्तु कालस्यावयवाः शुभाः ।
वैमानिकाः सुरगणा मनवः सागरैः सह ॥ ६० ॥
महर्षयः सदाराश्च ध्रुवस्थानानि यानि च ।
मरीचिरत्रिः पुलहः पुलस्त्यः क्रतुरङ्गिराः ॥ ६१ ॥
भृगुः सनत्कुमारश्च सनकोऽथ सनन्दनः ।
सनातनश्च दक्षश्च जैगीषव्यो भगन्दरः ॥ ६२ ॥

एकतश्च द्वितश्चैव त्रितो जाबालिकश्यपौ ।
दुर्वासा दुर्विनीतश्च कण्वः कात्यायनस्तथा ॥ ६३ ॥
मार्कण्डेयो दीर्घतपाः शुनःशेफो विदूरथः ।
ऊर्वः संवर्तकश्चैव च्यवनोऽत्रिः पराशरः ॥ ६४ ॥
द्वैपायनो यवक्रीतो देवराजः सहानुजः ।
एते चान्ये च मुनयो वेदव्रतपरायणाः ॥ ६५ ॥
सशिष्यास्तेऽभिषिञ्चन्तु सदाराश्च तपोधनाः ।
पर्वतास्तरवो वल्लयः पुण्यान्यायतनानि च ॥ ६६ ॥
सरितश्च महाभागा नागाः किम्पुरुषास्तथा ।
वैखानसा महाभागा द्विजा वैहायसाश्च ये ॥ ६७ ॥
प्रजापतिर्दितिश्चैव गावो विश्वस्य मातरः ।
वाहनानि च दिव्यानि सर्वलोकाश्चराचराः ॥ ६८ ॥
अग्नयः पितरस्तारा जीमूताः खं दिशो जलम् ।
एते चान्ये च बहवः पुण्यसङ्कीर्तनाः शुभाः ॥ ६९ ॥
तोयैस्त्वामभिषिञ्चन्तु सर्वोत्पातनिबर्हणैः ।
कल्याणं ते प्रकुर्वन्तु आयुरारोग्यमेव च ॥ ७० ॥
इत्येतैश्चान्यैश्चाप्यथर्वकल्पविहितैः सरुद्रगणैः ।
कौष्माण्डमहारौहिणकुबेरहृद्यैः समृद्धया च ॥ ७१ ॥
आपो हि ष्ठा तिसृभिर्हिरण्यवर्णेति चतसृभिर्जप्तम् ।
कार्पासिकवस्त्रयुगं बिभृयात् स्नातो नराधिपतिः ॥ ७२ ॥
पुण्याहशङ्खशब्दैराचान्तोऽभ्यर्च्य देवगुरुविप्रान् ।
छत्रध्वजायुधानि च ततः स्वपूजां प्रयुञ्जीत ॥ ७३ ॥
आयुष्यं वर्चस्यं रायस्पोषाभिरर्भिरेताभिः ।
परिजप्तं वैजयिकं नवं विदध्यादलङ्कारम् ॥ ७४ ॥

गत्वा द्वितीयवेदीं समुपविशेच्चर्मणामुपरि राजा ।
देयानि चैव चर्माण्युपर्युपर्येवमेतानि ॥ ७५ ॥
वृषस्य वृषदंशस्य रुरोश्च पृषतस्य च ।
तेषामुपरि सिंहस्य व्याघ्रस्य च ततः परम् ॥ ७६ ॥
मुख्यस्थाने जुहुयात् पुरोहितोऽग्निं समित्तिलघृताद्यैः ।
त्रिनयनशक्रबृहस्पतिनारायणनित्यगतिरूपिभिः ॥ ७७ ॥
इन्द्रध्वजनिर्दिष्टान्यग्निनिमित्तानि दैवविद्ब्रूयात् ।
कृत्वाशेषसमाप्तिं पुरोहितः प्राञ्जलिर्ब्रूयात् ॥ ७८ ॥
यान्तु देवगणाः सर्वे पूजामादाय पार्थिवात् ।
सिद्धिं दत्त्वा सुविपुलां पुनरागमनाय वै ॥ ७९ ॥
नृपतिरतो दैवज्ञं पुरोहितं चार्चयेद्धनैर्बहुभिः ।
अन्यांश्च दक्षिणीयान् यथार्हतः श्रोत्रियप्रभृतीन् ॥ ८० ॥
दत्त्वाभयं प्रजानामाघातस्थानगान्विसृज्य पशून् ।
बन्धनमोक्षं कुर्यादभ्यन्तरदोषकृद्वर्जम् ॥ ८१ ॥
एतत् प्रयुज्यमानं प्रतिपुष्यं सुखयशोऽर्थवृद्धिकरम् ।
पुष्यं विनार्धफलदा पौषी शान्तिः परा प्रोक्ता ॥ ८२ ॥
राष्ट्रोत्पातोपसर्गेषु राहोः केतोश्च दर्शने ।
ग्रहावमर्द्दने चैव पुष्यस्नानं समाचरेत् ॥ ८३ ॥
नास्ति लोके स उत्पातो यो ह्यनेन न शाम्यति ।
मङ्गलं चापरं नास्ति यदस्मादतिरिच्यते ॥ ८४ ॥
अधिराज्यार्थिनो राज्ञः पुत्रजन्म च काङ्क्षतः ।
तत्पूर्वमभिषेके च विधिरेष प्रशस्यते ॥ ८५ ॥
महेन्द्रार्थमुवाचेदं बृहत्कीर्तिर्बृहस्पतिः ।
स्नानमायुःप्रजावृद्धिसौभाग्यकरणं परम् ॥ ८६ ॥

अनेनैव विधानेन हस्त्यश्वं स्नापयीत यः।
तस्यामयविनिर्मुक्तं परां सिद्धिमवाप्नुयात्॥ ८७॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां पुष्य
स्नानं नामाष्टाचत्वारिंशोऽध्यायः।

विस्तरशो निर्दिष्टं पट्टानां लक्षणं यदाचार्यैः।
तत्सङ्क्षेपः क्रियते मयात्र सकलार्थसम्पन्नः॥ १॥
पट्टः शुभदो राज्ञां मध्येऽष्टावङ्गुलानि विस्तीर्णः।
सप्त नरेन्द्रमहिष्याः षड् युवराजस्य निर्दिष्टः॥ २॥
चतुरङ्गुलविस्तारः पट्टः सेनापतेर्भवति मध्ये।
द्वे च प्रसादपट्टः पञ्चैते कीर्तिताः पट्टाः॥ ३॥
सर्वे द्विगुणायामा मध्यादर्धेन पार्श्वविस्तीर्णाः।
सर्वे च शुद्धकाञ्चनविनिर्मिताः श्रेयसो वृद्ध्यै॥ ४॥
पञ्चशिखो भूमिपतेस्त्रिशिखो युवराजपार्थिवमहिष्योः।
एकशिखः सैन्यपतेः प्रसादपट्टो विना शिखया॥ ५॥
क्रियमाणं यदि पत्रं सुखेन विस्तारमेति पट्टस्य।
वृद्धिजयौ भूमिपतेस्तथा प्रजानां च सुखसम्पत्॥ ६॥
जीवितराज्यविनाशं करोति मध्ये व्रणः समुत्पन्नः।
मध्ये स्फुटितस्त्याज्यो विघ्नकरः पार्श्वयोः स्फुटितः॥ ७॥
अशुभनिमित्तोत्पत्तौ शास्त्रज्ञः शान्तिमादिशेद्राज्ञः।
शस्तनिमित्तः पट्टो नृपराष्ट्रविवृद्धये भवति॥ ८॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां पट्ट-
लक्षणं नाम एकोनपञ्चाशोऽध्यायः।

अङ्गुलशतार्धमुत्तम ऊनः स्यात्पञ्चविंशतिं खड्गः ।
अङ्गुलमानाज्ज्ञेयो व्रणोऽशुभो विषमपर्वस्थः ॥ १ ॥
श्रीवृक्षवर्धमानातपत्रशिवलिङ्गकुण्डलाब्जानाम् ।
सदृशा व्रणाः प्रशस्ता ध्वजायुधस्वस्तिकानां च ॥ २ ॥
कृकलासकाककङ्कक्रव्यादकबन्धवृश्चिकाकृतयः ।
खड्गे व्रणा न शुभदा वंशानुगताः प्रभूताश्च ॥ ३ ॥
स्फुटितो ह्रस्वः कुण्ठो वंशच्छिन्नो न दृङ्मनोऽनुगतः ।
अस्वन इति चानिष्टः प्रोक्तविपर्यस्त इष्टफलः ॥ ४ ॥
क्वणितं मरणायोक्तं पराजयाय प्रवर्तनं कोशात् ।
स्वयमुद्गीर्णे युद्धं ज्वलिते विजयो भवति खड्गे ॥ ५ ॥

नाकारणं विवृणुयान्न विघट्टयेच्च
पश्येन्न तत्र वदनं न वदेच्च मूल्यम् ।
देशं न चास्य कथयेत् प्रतिमानयेच्च
नैव स्पृशेन्नृपतिरप्रयतोऽसियष्टिम् ॥ ६ ॥

गोजिह्वासंस्थाना नीलोत्पलवंशपत्रसदृशश्च ।
करवीरपत्रशूलाग्रमण्डलाग्राः प्रशस्ताः स्युः ॥ ७ ॥
निष्पन्नो न च्छेद्यो निकषैः कार्यः प्रमाणयुक्तः सः ।
मूले म्रियते स्वामी जननी तस्याग्रतश्छिन्ने ॥ ८ ॥
यस्मिन् सरुप्रदेशे व्रणो भवेत्तद्वदेव खड्गस्य ।
वनितानामिव तिलको गुह्ये वाच्यो मुखे दृष्टा ॥ ९ ॥
अथवा स्पृशति यदङ्गं प्रष्टा निस्त्रिंशभृत्तदवधार्य ।
कोशस्थस्यादेश्यो व्रणोऽस्ति शास्त्रं विदित्वेदम् ॥ १० ॥
शिरसि स्पृष्टे प्रथमेऽङ्गुले द्वितीये ललाटसंस्पर्शे ।
भ्रूमध्ये च तृतीये नेत्रे स्पृष्टे चतुर्थे च ॥ ११ ॥

नासौष्ठकपोलहनुश्रवणग्रीवांसकेषु पञ्चाद्याः ।
उरसि द्वादशसंस्थस्त्रयोदशे कत्तयोर्ज्ञेयः ॥ १२ ॥
स्तनहृदयोदरकुक्षीनाभीषु चतुर्दशादयो ज्ञेयाः ।
नाभीमूले कट्यां गुह्ये चैकोनविंशतितः ॥ १३ ॥
ऊर्वोर्द्वाविंशे स्याद् ऊर्वोर्मध्ये व्रणस्त्रयोविंशे ।
जानुनि च चतुर्विंशे जङ्घायां पञ्चविंशे च ॥ १४ ॥
जङ्घामध्ये गुल्फे पार्ष्ण्यां पादे तदङ्गुलीष्वपि च ।
षड्विंशतिकाद्यावत्त्रिंशदिति मतेन गर्गस्य ॥ १५ ॥
पुत्रमरणं धनाप्तिर्धनहानिः सम्पदश्च बन्धश्च ।
एकाद्यङ्गुलसंस्थैर्व्रणैः फलं निर्दिशेत् क्रमशः ॥ १६ ॥
सुतलाभः कलहो हस्तिलब्धयः पुत्रमरणधनलाभौ ।
क्रमशो विनाशवनिताप्तिचित्तदुःखानि षट्प्रभृति ॥ १७ ॥
लब्धिर्हानिस्त्रीलब्धयो बधो वृद्धिमरणपरितोषाः ।
ज्ञेयाश्चतुर्दशादिषु धनहानिश्चैकविंशे स्यात् ॥ १८ ॥
वित्ताप्तिरनिर्वाणं धनागमौ मृत्युसम्पदोऽस्त्रत्वम् ।
ऐश्वर्यमृत्युराज्यानि च क्रमात्त्रिंशदिति यावत् ॥ १९ ॥
परतो न विशेषफलं विषमसमस्थास्तु पापशुभफलदाः ।
केचिदफलाः प्रदिष्टास्त्रिंशत्परतोऽयमिति यावत् ॥ २० ॥
करवीरोत्पलगजमदघृतकुङ्कुमकुन्दचम्पकसगन्धः ।
शुभदोऽनिष्टो गोमूत्रपङ्कमेदःसदृशगन्धः ॥ २१ ॥
कूर्मवसासृक्क्षारोपमश्च भयदुःखदो भवति गन्धः ।
वैदूर्यकनकविद्युत्प्रभो जयारोग्यवृद्धिकरः ॥ २२ ॥
इदमौशनसं च शस्त्रपानं रुधिरेण श्रियमिच्छतः प्रदीप्ताम् ।
हविषा गुणवत्सुताभिलिप्सोः सलिलेनाक्षयमिच्छतश्च वित्तम् ॥

ड्वोष्ट्रकरेणुदुग्धपानं यदि पायेन समीहतेऽर्थसिद्धिम् ।
नपपित्तमृगाश्ववस्तदुग्धैः करिहस्तच्छिदये सतालगर्भैः ॥२४॥

आर्कं पयो हुडुविषाणमषीसमेतं
पारावताखुशकृता च युतं प्रलेपः ।
अस्त्रस्य तैलमथितस्य ततोऽस्य पानं
पश्चाच्छितस्य न शिलासु भवेद्विघातः ॥ २५ ॥

क्षारे कदल्या मथितेन युक्ते
दिनोषिते पायितमायसं यत् ।
सम्यक् छितं चाश्मनि नैति भङ्गं
न चान्यलोहेष्वपि तस्य कौण्ठ्यम् ॥ २६ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां खड्गलक्षणं
नाम पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

दैवज्ञेन शुभाशुभं दिगुदितस्थानाहतालोकिता
वाच्यं प्रष्टृनिजापराङ्गघटनां चालोक्य कालं धिया ।
सर्वज्ञो हि चराचरात्मकतयासौ सर्वदर्शी विभु-
श्चेष्टाव्याहृतिभिः शुभाशुभफलं सन्दर्शयत्यर्थिनाम् ॥ १ ॥

स्थानं पुष्पसुहासिभूरिफलभृत्स्निग्धकृत्तिच्छदा-
सत्पक्षिच्युतगन्धसंज्ञिततरुच्छायोपगूढं समम् ।
देवर्षिद्विजसाधुसिद्धनिलयं सत्पुष्पशस्योचितं
सत्स्वादूदकनिर्मलत्वजनिताह्लादं च सच्छाद्वलम् ॥२॥

छिन्नभिन्नकृमिखातकण्टकिप्लुष्टरूक्षकुटिलैर्न सत् कुजैः ।
क्रूरपक्षियुतनिन्द्यनामभिः शुष्कशीर्णबहुपर्णवर्मभिः ॥ ३ ॥

श्मशानशून्यायतनं चतुष्पथं

तथामनोज्ञं विषमं सदोषरम् ।
अवस्कराङ्गारकपालभस्मभि-
श्चितं तुषैः शुष्कतृणैर्न शोभनम् ॥ ४ ॥

प्रव्रजितनग्ननापितरिपुबन्धनसूनिकैस्तथा श्वपचैः ।
कितवयतिपीडितैर्युतमायुधमाध्वीकविक्रयैर्न शुभम् ॥ ५

प्रागुत्तरैशाश्च दिशः प्रशस्ताः प्रष्टुर्न वाय्वम्बुयमाग्निरक्षः
पूर्वाह्णकालेऽस्ति शुभं न रात्रौ सन्ध्याद्वये प्रश्नकृतोऽपराह्णे ॥ ६ ।

यात्राविधाने हि शुभाशुभं यत् प्रोक्तं निमित्तं तदिहापि वाच्य-
दृष्ट्वा पुरो वा जनताहृतं वा प्रष्टुः स्थितं पाणितलेऽथ वस्त्रे ॥

अथाङ्गान्यूर्वोष्ठस्तनवृषणपादं च दशना
भुजौ हस्तौ गण्डौ कचगलनखाङ्गुष्ठमपि यत् ।
सशङ्खं कक्षांसश्रवणगुदसन्धीति पुरुषे
स्त्रियां भ्रूनासास्फिग्वलिकटिसुलेखाङ्गुलिचयम् ॥ ८ ॥

जिह्वा ग्रीवा पिण्डिके पार्ष्णियुग्मं
जङ्घे नाभिः कर्णपाली ककाटी ।
वक्त्रं पृष्ठं जत्रुजान्वस्थिपार्श्वं
हृत्तालुन्वो मेहनोरस्त्रिकं च ॥ ९ ॥

नपुंसकाख्यं च शिरो ललाटम् आस्यायसंज्ञैरपरैस्त्रिरेण ।
सिद्धिर्भवेज्जातु नपुंसकैर्नो रूक्षक्षतैर्भग्नकृशैश्च पूर्वैः ॥ १० ॥

स्पृष्टे वा चालिते वापि पादाङ्गुष्ठेऽक्षिरुग्भवेत् ।
अङ्गुल्यां दुहितुः शोकं शिरोघाते नृपाद्भयम् ॥ ११ ॥

विप्रयोगमुरसि स्वगात्रतः कर्पटाप्तिरनर्थदा भवेत् ।
स्यात्प्रियाप्तिरभिगृह्य कर्पटं पृच्छतश्चरणपादयोजितुः ॥ १२ ।

पादाङ्गुष्ठेन विलिखेद्भूमिं चेत्तोत्थचिन्तया ।

हस्तेन पादौ कण्डूयेत्तस्य दासीमया च सा ॥ १३ ॥
तालभूर्जपटदर्शनेऽशुकं चिन्तयेत्कचतुषास्थिभस्मगम्।
व्याधिराश्रयति रज्जुजालकं वल्कलं च समवेक्ष्य बन्धनम् ॥१४
पिप्पलीमरिचशुण्ठिवारिदै रोध्रकुष्ठवसनाम्बुजीरकैः।
गन्धमांसिशतपुष्पया वदेत् पृच्छतस्तगरकेण चिन्तनम् ॥१५॥
स्त्रीपुरुषदोषपीड़ितसर्वाध्वसुतार्थधान्यतनयानाम्।
द्विचतुष्पदक्षितीनां विनाशतः कीर्तितैर्दृष्टैः॥ १६ ॥
न्यग्रोधमधुकतिन्दुकजम्बूप्लक्षाम्रवदरिजातिफलैः।
धनकनकपुरुषलोहांशुकरूप्योदुम्बरात्रिरपि करगैः॥ १७ ॥
धान्यपरिपूर्णपात्रं कुम्भः पूर्णः कुटुम्बवृद्धिकरौ।
गजगोशुनां पुरीषं धनयुवतिसुहृद्विनाशकरम् ॥ १८ ॥
पशुहस्तिमहिषपङ्कजरजतव्याघ्रैर्लभेत सन्दृष्टैः।
अविधननिवसनमलयजकौशेयाभरणसङ्घातम् ॥ १९ ॥
पृच्छा वृद्धश्रावकसुपरिव्राड्दर्शने नृभिर्विहिता।
मित्रच्युतार्थभवा गणिकानृपसुतिकार्थकृता ॥ २० ॥
शाक्योपाध्यायार्हतनिर्ग्रन्थनिमित्तनिगमकैवर्तैः।
चौरचमूपतिवणिजां दासीयोधापणस्थबध्यानाम् ॥ २१ ॥
तापसे शौण्डिके दृष्टे प्रोषितः पशुपालनम्।
हृद्गतं पृच्छकस्य स्यादुञ्छवृत्तौ विपन्नता ॥ २२ ॥
इच्छामि प्रष्टुं भण पश्यत्वार्यः समादिशेत्युक्ते।
संयोगकुटुम्बोत्था लाभैश्वर्योद्भवा चिन्ता ॥ २३ ॥
निर्दिशेति गदिति जयाध्वगा प्रत्यवेक्ष्य मम चिन्तितं वद।
आशु सर्वजनमध्यगं त्वया दृश्यतामिति बन्धुचौरजा ॥ २४ ॥
अन्तःस्थेऽङ्गे स्वजन उदितो बाह्यजे बाह्य एवं

पदाङ्गुष्ठाङ्गुलिकलनया दासदासीजनः स्यात् ।
जङ्घे प्रेष्यो भवति भगिनी नाभितो हृत्स्वभार्या
पाण्यङ्गुष्ठाङ्गुलिचयक्षतस्पर्शने पुत्रकन्ये ॥ २५ ॥

मातरं जठरे मूर्ध्नि गुरुं दक्षिणवामकौ ।
बाहू भ्राताथ तत्पत्नी स्पृष्ट्वैवं चौरमादिशेत् ॥ २६ ॥

अन्तरङ्गमवमुच्य बाह्यगस्पर्शनं यदि करोति पृच्छकः ।
श्लेष्ममूत्रशकृतश्च्युतजन्मधः पातयेत्करतलस्थवस्तु चेत् । २७ ॥

भृशमवनामिताङ्गपरिमोटनतोऽप्यथवा
जनधृतरिक्तभाण्डमवलोक्य च चौरजनम् ।
हृतपतितक्षताम्रुतविनष्टभग्नगतो-
न्मुषितमृताद्यनिष्टरवतो लभते न हृतम् ॥ २८ ॥

निगदितमिदं यत्तत्सर्वं तुषास्थिविषादिकैः
सह मृतिकरं पीडार्तानां समं रुदितक्षुतैः ।
अवयवमपि स्पृष्ट्वान्तःस्थं दृढं मरुदाहरेद्
अतिबहु तदा भुक्तान्नं संस्थितः सुहितो वदेत् ॥ २९ ॥

ललाटस्पर्शनाच्छुक्रदर्शनाच्छालिजौदनम् ।
उरःस्पर्शात् षष्टिकान्नं ग्रीवास्पर्शे च यावकम् ॥ ३० ॥

कुक्षिकुचजठरजानुस्पर्शे माषाः पयांसि तिलयवाग्वः ।
आस्वादयतश्चोष्ठौ लिहतो मधुरं रसं ज्ञेयम् ॥ ३१ ॥

विस्फुक्के स्फोटयेज्जिह्वामाम्ले वक्त्रं विकूणयेत् ।
कटुतिक्तकषायोष्णैर्हिक्के त् ष्ठीवेच्च सैन्धवे ॥ ३२ ॥

श्लेष्मत्यागे शुष्कतिक्तं तदल्पं
श्रुत्वा क्रव्यादं प्रेक्ष्य वा मांसमिश्रम् ।
भ्रूगण्डोष्ठस्पर्शने शाकुनं तद्

भुक्तं तेनेत्युक्तमेतन्निमित्तम् ॥ ३३ ॥

मूर्द्धगलकेशहनुशङ्खकर्णजङ्घं वस्तिं च स्पृष्ट्वा ।
गजमहिषमेषशूकरगोशशमृगमांसयुग्भुक्तम् ॥ ३४ ॥

दृष्टे श्रुतेऽप्यशकुने गोधामत्स्यामिषं वदेद्भुक्तम् ।
गर्भिण्या गर्भस्य च निपतनमेवं प्रकल्पयेत्प्रश्ने ॥ ३५ ॥

पुंस्त्रीनपुंसकाख्ये दृष्टेऽनुमिते पुरःस्थिते स्पृष्टे ।
तज्जन्म भवति पानान्नपुष्पफलदर्शने शुभम् ॥ ३६ ॥

अङ्गुष्ठेन भ्रूदरं वाङ्गुलिं वा
स्पृष्ट्वा पृच्छेद्गर्भचिन्ता तदा स्यात् ।
मध्वाज्याद्यैर्हेममरत्नप्रवालै-
र्व्यग्रस्थैर्वा मातृधात्र्यात्मजैश्च ॥ ३७ ॥

भिन्नाजठरं करगं स्याद् दृष्टनिमित्तवशात्तदुदासः ।
पीडितं तज्जठरं यदि पीठोत्पीडनतः करगं च करेऽपि ३८

प्राणाया दक्षिणे द्वारे स्पृष्टे मासोत्तरं वदेत् ।
वामे द्वौ कर्णे एवं मा द्विचतुर्थः श्रुतिस्तने ॥ ३९ ॥

वेणीमूले त्रीन् सुतान् कन्यके द्वे
कर्णे पुत्रान् पञ्च हस्ते त्रयं च
अङ्गुष्ठान्ते पञ्चकं चानुपूर्व्या
पादाङ्गुष्ठे पार्ष्णियुग्मेऽपि कन्याम् ॥ ४० ॥

सव्यासव्योरुसंस्पर्शे सुत कन्यासुतद्वयम् ।
स्पृष्टे ललाटमध्यान्ते चतुस्त्रितनया भवेत् ॥ ४१ ॥

शिरोललाटभ्रूकर्णगण्डहनुरदा गलम् ।
सव्यापसव्यस्कन्धश्च हस्तौ चिबुकनालकम् ॥ ४२ ॥

उरः कुचं दक्षिणमप्यसव्यं हृत्पार्श्वमेवं जठरं कटिश्च ।

स्फिक पायुसम्युष्कयुगं च जानू जङ्घेऽथ पादाविति कृत्तिकाद्यैः
इति निगदितमेतद्गात्रसंस्पर्शलक्ष्म
प्रकटमभिमतार्थ्यै वीक्ष्य शास्त्राणि सम्यक्।
विपुलमतिरुदारो वेत्ति यः सर्वमेत-
न्नरपतिजनताभिः पूज्यतेऽसौ सदैव ॥ ४४ ॥

इत्यङ्गविद्या नामैकपञ्चाशत्तमोऽध्यायः।

सितरक्तपीतकृष्णा विप्रादीनां क्रमेण पिटका ये।
ते क्रमशः प्रोक्तफला वर्णानामग्रजादीनाम् ॥ १ ॥

सुस्निग्धव्यक्तशोभाः शिरसि धनचयं मूर्ध्नि सौभाग्यमाराद्
दौर्भाग्यं भ्रूयुगोत्थाः प्रियजनघटनामाशु दुःशीलतां च।
तन्मध्योत्थाश्च शोकं नयनपुटगता नेत्रयोरिष्टदृष्टिं
प्रव्रज्यां शङ्खदेशेऽम्बुजलनिपतनस्थानगाश्चातिचिन्ताम् ॥ २ ॥

घ्राणागण्डे वसनसुतदाश्चौष्ठयोरन्नलाभं
कुर्युस्तद्वच्चिबुकतलगा भूरि वित्तं ललाटे।
हन्वोरेवं गलकृतपदा भूषणान्यन्नपाने
श्रोत्रे तद्भूषणगणमपि ज्ञानमात्मस्वरूपम् ॥ ३ ॥

शिरःसन्धिग्रीवाहृदयकुचपार्श्वोरसि गता
अयोघातं घातं सुततनयलाभं शुचमपि।
प्रियप्राप्तिं स्कन्धेऽप्यटनमथ भिक्षार्थमसकृद्
विनाशं कक्षोत्था विदधति धनानां बहुसुखम् ॥ ४ ॥

दुःखशत्रुनिचयस्य विघातं पृष्ठबाहुयुगजा रचयन्ति।
संयमं च मणिबन्धनजाता भूषणाद्यमुपबाहुयुगोत्थाः ॥ ५ ॥

न्ति सौभाग्यं शुभमपि कराङ्गुल्युदरगा:
नाम्नं नाभौ तदध इह चौरैर्धनहृतिम् ।
धान्यं बस्तौ युवतिमथ मेढ्रे सुतनयान्
सौभाग्यं वा गुदव्रणजाता विदधति ॥ ६ ॥
र्योनाङ्गनालाभं जान्वो: शत्रुजनात् क्षतिम् ।
त्रेण जङ्घयोर्गुल्फेऽध्वबन्धक्लेशप्रदायिन: ॥ ७ ॥
क् पार्ष्णिपादजाता धननाशागम्यगमनमध्वानम् ।
नमङ्गुलिनिचयेऽङ्गुष्ठे च ज्ञातिलोकत: पूजाम् ॥ ८ ॥
पातगण्डपिटका दक्षिणतो वामतस्त्वभिघाता: ।
था भवन्ति पुंसां तद्विपरीतास्तु नारीणाम् ॥ ९ ॥

इति पिटकविभाग: प्रोक्त आ मूर्द्धतोऽयं
व्रणतिलकविभागोऽप्येवमेव प्रकल्प्य: ।
भवति मशकलक्ष्मावर्तजन्मापि तद्व-
न्निगदितफलकारि प्राणिनां देहसंस्थम् ॥ १० ॥

इति पिटकलक्षणं नाम द्वापञ्चाशत्तमोऽध्याय: ।

वास्तुज्ञानमथात: कमलभवान्मुनिपरम्परायातम् ।
क्रियतेऽधुना मयेदं विदग्धसांवत्सरप्रीत्यै ॥ १ ॥
किमपि किल भूतमभवद्रुन्धानं रोदसी शरीरेण ।
तदमरगणेन सहसा विनिगृह्याधोमुखं न्यस्तम् ॥ २ ॥
यत्र च येन गृहीतं विबुधेनाधिष्ठित: स तत्रैव ।
तदमरमयं विधाता वास्तुनरं कल्पयामास ॥ ३ ॥
उत्तममष्टाभ्यधिकं हस्तशतं नृपगृहं पृथुत्वेन ।
अष्टाष्टोनान्येवं पञ्च सपादानि दैर्घ्येण ॥ ४ ॥

षड्भिः षड्भिर्हीना सेनापतिसद्मनां चतुःषष्टिः।
पञ्चैव विस्तारात् षड्भागसमन्विता दैर्घ्यम्॥ ५॥
षष्टिश्चतुर्विहीना वेश्मानि भवन्ति पञ्च सचिवस्य।
स्वाष्टांशयुता दैर्घ्यं तदर्धतो राजमहिषीणाम्॥ ६॥
षड्भिः षड्भिश्चैवं युवराजस्यापवर्जिताशीतिः।
त्र्यंशान्विता च दैर्घ्यं पञ्च तदर्धैस्तदनुजानाम्॥ ७॥
नृपसचिवान्तरतुल्यं सामन्तप्रवरराजपुरुषाणाम्।
नृपयुवराजविशेषः कञ्चुकिवेश्याकलाज्ञानाम्॥ ८॥
अध्यक्षाधिकृतानां सर्वेषामेव कोशरतितुल्यम्।
युवराजमन्त्रिविवरं कर्मान्ताध्यक्षदूतानाम्॥ ९॥
चत्वारिंशद्धीना चतुश्चतुर्भिस्तु पञ्च यावदिति।
षड्भागयुता दैर्घ्यं दैवज्ञपुरोधसोर्भिषजः॥ १०॥
वास्तुनि यो विस्तारः स एव चोच्छ्रायनिश्चयः शुभदः।
शालैकेषु गृहेष्वपि विस्ताराद्द्विगुणितं दैर्घ्यम्॥ ११॥
चातुर्वर्ण्यव्यासो द्वात्रिंशत् स्याच्चतुर्हीनाः।
आ षोड़शादिति परं न्यूनतरमतीवहीनानाम्॥१२॥
सदशांशं विप्राणां क्षत्रस्याष्टांशसंयुतं दैर्घ्यम्।
षड्भागयुतं वैश्यस्य भवति शूद्रस्य पादयुतम्॥ १३॥
नृपसेनापतिगृहयोरन्तरमानेन कोशरतिभवने।
सेनापतिचातुर्वर्ण्यविवरतो राजपुरुषाणाम्॥ १४॥
अथ पारशवादीनां स्वमानसंयोगदलसमं भवनम्।
हीनाधिकं स्वमानादशुभकरं वास्तु सर्वेषाम्॥ १५॥
पश्वाश्रमिणामनितं धान्यायुधवह्निरतिगृहाणां च।
नेच्छन्ति शास्त्रकारा हस्तशतादुच्छ्रितं परतः॥ १६॥

सेनापतिनृपतीनां सप्ततिसहिते द्विधाकृते व्यासे।
शाला चतुर्दशहृते पञ्चत्रिंशद्धृतेऽलिन्दः॥ १७॥
हस्तद्वात्रिंशादिषु चतुश्चतुस्त्रित्रिकत्रिकाः शालाः।
सप्तदशत्रितयतिथित्रयोदशकृताङ्गुलाभ्यधिकाः॥१८॥
त्रित्रिद्विद्विद्विसमाः चयक्रमादङ्गुलानि चैतेषाम्।
त्र्येका विंशतिरष्टौ विंशतिरष्टादश त्रितयम्॥ १९॥
शालात्रिभागतुल्या कर्तव्या वीथिका बहिर्भवनात्।
यद्यग्रतो भवति सा सोष्णीषं नाम तद्वास्तु॥ २०॥
यायाश्रयमिति पश्चात् सावष्टम्भं तु पार्श्वसंस्थितया।
स्थितमिति च समन्तात् शास्त्रज्ञैः पूजिताः सर्वाः॥ २१॥
विस्तारषोडशांशः सचतुर्हस्तो भवेद्गृहोच्छ्रायः।
द्वादशभागेनोनो भूमौ भूमौ समस्तानाम्॥ २२॥
व्यासात् षोडशभागः सर्वेषां सद्मनां भवति भित्तिः।
पक्वेष्टकाकृतानां दारुकृतानां तु सपिकल्पः॥ २३॥
एकादशभागयुतः ससप्ततिर्नृपवेश्मयोर्व्यासः।
उच्छ्रायोऽङ्गुलतुल्यो द्वारस्यार्धेन विष्कम्भः॥ २४॥
विप्रादीनां व्यासात् पञ्चांशोऽष्टादशाङ्गुलसमेतः।
साष्टांशो विष्कम्भो द्वारस्य द्विगुण उच्छ्रायः॥ २५॥
उच्छ्रायहस्तसंख्यापरिमाणान्यङ्गुलानि बाहुल्यम्।
शाखाद्वयेऽपि कार्यं सार्धं तत्स्यादुदुम्बरयोः॥ २६॥
उच्छ्रायात् सप्तगुणादशीतिभागः पृथुत्वमेतेषाम्।
नवगुणितेऽशीत्यंशः स्तम्भस्य दशांशहीनोऽग्रे॥ २७॥
समचतुरस्रो रुचको वज्रोऽष्टाश्रिर्द्विवज्रको द्विगुण।
द्वात्रिंशता तु मध्ये प्रलीनकी वृत्त इति वृत्तः॥ २८॥

स्तम्भं विभज्य नवधा वहनं भागो घटोऽस्य भागोऽन्यः ।
पद्मं तथोत्तरोष्ठं कुर्याद्भागेन भागेन ॥ २९ ॥
स्तम्भसमं बाहुल्यं भारतुलानामुपर्युपर्यासाम् ।
भवति तुलोपतुलानामूनं पादेन पादेन ॥ ३० ॥
अप्रतिषिद्धालिन्दं समन्ततो वास्तु सर्वतोभद्रम् ।
नृपतिविबुधसमूहानां कार्यं द्वारैश्चतुर्भिरपि ॥ ३१ ॥
नन्द्यावर्तमलिन्दैः शालाकुड्यात् प्रदक्षिणान्तगतैः ।
द्वारं पश्चिममस्मिन् विहाय शेषाणि कार्याणि ॥ ३२ ॥
द्वारालिन्दोऽन्तगतः प्रदक्षिणोऽन्यः शुभस्ततश्चान्यः ।
तद्वच्च वर्द्धमाने द्वारं तु न दक्षिणं कार्यम् ॥ ३३ ॥
अपरोऽन्तगतोऽलिन्दः प्रागन्तगतौ तदुत्थितौ चान्यौ ।
तदवधिविधृतश्चान्यः प्राग्द्वारं स्वस्तिकेऽशुभदम् ॥ ३४ ॥
प्राक्पश्चिमावलिन्दावन्तगतौ तदवधिस्थितौ शेषौ ।
रुचके द्वारं न शुभदमुत्तरतोऽन्यानि शस्तानि ॥ ३५ ॥
श्रेष्ठं नन्द्यावर्तं सर्वेषां वर्द्धमानसंज्ञं च ।
स्वस्तिकरुचके मध्ये शेषं शुभदं नृपादीनाम् ॥ ३६ ॥
उत्तरशालाहीनं हिरण्यनाभं त्रिशालकं धन्यम् ।
प्राक्शालया वियुक्तं सुक्षेत्रं वृद्धिदं वास्तु ॥ ३७ ॥
याम्याहीनं चुल्लीत्रिशालकं वित्तनाशकरमेतत् ।
पक्षघ्नमपरया वर्जितं सुतध्वंसवैरकरम् ॥ ३८ ॥
सिद्धार्थमपरयाम्ये यमसूर्यं पश्चिमोत्तरे शाले ।
दण्डाख्यमुदक्पूर्वे वाताख्यं प्राग्युता याम्या ॥ ३९ ॥
पूर्वापरे तु शाले गृहचुल्ली दक्षिणोत्तरे काचम् ।
सिद्धार्थेऽर्थावाप्तिर्यमसूर्ये गृहपतेर्मृत्युः ॥ ४० ॥

दण्डवधो दण्डाख्ये कलहोद्वेगः सदैव वाताख्ये।
वित्तविनाशस्त्वस्मां ज्ञातिविरोधः स्मृतः काचे॥ ४१॥
एकाशीतिविभागे दश दश पूर्वोत्तरायता रेखाः।
अन्तस्त्रयोदश सुरा द्वात्रिंशद्बाह्यकोष्ठस्थाः॥ ४२॥
शिखिपर्जन्यजयन्तेन्द्रसूर्यसत्या भृशोऽन्तरिक्षश्च।
ऐशान्याद्याः क्रमशो दक्षिणपूर्वेऽनिलः कोणे॥ ४३॥
पूषा वितथबृहत्क्षतयमगन्धर्वाख्यभृङ्गराजमृगाः।
पितृदौवारिकसुग्रीवकुसुमदन्ताम्बुपत्यसुराः॥ ४४॥
शोषोऽथ पापयक्ष्मा रोगः कोणे ततोऽहिमुख्यौ च।
भल्लाटसोमभुजगास्ततोऽदितिर्दितिरिति क्रमशः॥ ४५॥
मध्ये ब्रह्मा नवकोष्ठकाधिपोऽस्यार्यमा स्थितः प्राच्याम्।
एकान्तरात् प्रदक्षिणमस्मात् सविता विवस्वांश्च॥ ४६॥
विबुधाधिपतिस्तस्मान्मित्रोऽन्यो राजयक्ष्मनामा च।
पृथ्वीधरापवत्सावित्येते ब्रह्मणः परिधौ॥ ४७॥
आपो नामैशाने कोणे होताशने च सावित्रः।
जय इति च नैर्ऋते रुद्र आनिलेऽभ्यन्तरपदेषु॥ ४८॥
आपस्तथापवत्सः पर्जन्योऽग्निर्दितिश्च वर्गोऽयम्।
एवं कोणे कोणे पदिकाः स्युः पञ्च पञ्च सुराः॥ ४९॥
बाह्या द्विपदाः शेषास्ते विबुधा विंशतिः समाख्याताः।
शेषाश्चत्वारोऽन्ये त्रिपदा दिक्ष्वर्यमाद्यास्ते॥ ५०॥
पूर्वोत्तरदिङ्मूर्द्धा पुरुषोऽयमवाङ्मुखोऽस्य शिरसि शिखी।
आपो मुखे स्तनेऽस्यार्यमा ह्युरस्यापवत्सश्च॥ ५१॥
पर्जन्याद्या बाह्या दृक्श्रवणोरःस्थलांसगा देवाः।
सत्याद्याः पञ्च भुजे हस्ते सविता ससावित्रः॥ ५२॥

वितथो बृहत्क्षतयुतः पार्श्वे जठरे स्थितौ विवस्वांश्च।
ऊरू जानू जङ्घे स्फिगिति यमाद्यैः परिग्रहीताः॥ ५३॥
एते दक्षिणपार्श्वे स्थानेष्वेवं च वामपार्श्वस्थाः।
मेढ्रे शक्रजयन्तौ हृदये ब्रह्मा पिताङ्घ्रिगतः॥ ५४॥
अष्टाष्टकपदमथवा कृत्वा रेखाश्च कोणगास्तिर्यक्।
ब्रह्मा चतुःपदोऽस्मिन्नर्द्धपदा ब्रह्मकोणस्थाः॥ ५५॥
अष्टौ च बहिःकोणेष्वर्द्धपदास्तदुभयस्थिताः सार्द्धाः।
उक्तेभ्यो ये शेषास्ते द्विपदा विंशतिस्ते च॥ ५६॥
सम्पाता वंशानां मध्यानि समानि यानि च पदानाम्।
मर्माणि तानि विन्द्यान्नपरिपीड़येत् प्राज्ञः॥ ५७॥
तान्यशुचिभाण्डकीलस्तम्भाद्यैः पीड़ितानि शल्यैश्च।
गृहभर्त्तुस्तत्तुल्ये पीड़ामङ्गे प्रयच्छन्ति॥ ५८॥
कण्डूयते यदङ्गं गृहपतिना यत्र वामराहुत्याम्।
अशुभं भवेन्निमित्तं विकृतिर्वाग्नेः सशल्यं तत्॥ ५९॥
धनहानिर्दारुमये पशुपीड़ारुग्भयानि चास्थिकृते।
लोहमये शस्त्रभयं कपालकेशेषु मृत्युः स्यात्॥ ६०॥
अङ्गारे स्तेनभयं भस्मनि च विनिर्दिशेत् सदाग्निभयम्।
शल्यं हि मर्मसंस्थं सुवर्णरजतादृतेऽत्यशुभम्॥ ६१॥
मर्मण्यमर्मगो वा रुणद्ध्यर्थागमं तुषसमूहः।
अपि नागदन्तको मर्मसंस्थितो दोषकृद्भवति॥ ६२॥
रोगाद्वायुं पितृतो हुताशनं शोषस्त्वमपि वितथात्।
मुख्याद्भृशं जयन्ताच्च भृङ्गमदितेश्च सुग्रीवम्॥ ६३॥
तत्सम्पाता नव ये तान्यतिमर्माणि सम्प्रदिष्टानि।
यश्च पदस्याष्टांशस्तत्प्रोक्तं मर्मपरिमाणम्॥ ६४॥

पद्दहस्तसंख्यया सम्मितानि वंशोऽङ्गुलानि विस्तीर्णः ।
वंशव्यासोऽध्यर्धः शिराप्रमाणं विनिर्दिष्टम् ॥ ६५ ॥
सुखमिच्छन् ब्रह्माणं यत्नाद्रक्षेद्गृही गृहान्तस्थम् ।
उच्छिष्टाद्युपघाताद् गृहपतिरुपतप्यते तस्मिन् ॥ ६६ ॥
दक्षिणभुजेन हीने वास्तुनरेऽर्थक्षयोऽङ्गनादोषाः ।
वामेऽर्थधान्यहानिः शिरसि गुणैर्हीयते सर्वैः ॥ ६७ ॥
स्त्रीदोषाः सुतमरणं प्रेष्यत्वं चापि चरणवैकल्ये ।
अविकलपुरुषे वसतां मानार्थयुतानि सौख्यानि ॥ ६८ ॥
गृहनगरग्रामेषु च सर्वत्रैवं प्रतिष्ठिता देवाः ।
तेषु च यथानुरूपं वर्णा विप्रादयो वास्याः ॥ ६९ ॥
वासगृहाणि च विन्याद् विप्रादीनामुदग्दिगाद्यानि ।
विशतां च यथाभवनं भवन्ति तान्येव दक्षिणतः ॥ ७० ॥
नवगुणसूत्रविभक्तान्यष्टगुणेनाथवा चतुःषष्टेः ।
द्वाराणि यानि तेषामनलादीनां फलोपनयः ॥ ७१ ॥
अनलभयं स्त्रीजन्म प्रभूतधनता नरेन्द्रवाल्लभ्यम् ।
क्रोधपरतानृतत्वं क्रौर्यं चौर्यं च पूर्वेण ॥ ७२ ॥
अल्पसुतत्वं प्रैष्यं नीचत्वं भक्ष्यपानसुतवृद्धिः ।
रौद्रं कृतघ्नमधनं सुतवीर्यघ्नं च याम्येन ॥ ७३ ॥
सुतपीड़ा रिपुवृद्धिर्न धनसुताप्तिः सुतार्थबलसम्पत् ।
धनसम्पन्नृपतिभयं धनक्षयो रोग इत्यपरे ॥ ७४ ॥
बधबन्धौ रिपुवृद्धिर्धनसुतलाभः समस्तगुणसम्पत् ।
पुत्रधनाप्तिर्वैरं सुतेन दोषाः स्त्रिया नैःस्वम् ॥ ७५ ॥
मार्गतरुकोणकूपस्तम्भभ्रमविद्धमशुभदं द्वारम् ।
उच्छ्रायाद्द्विगुणमितां त्यक्त्वा भूमिं न दोषाय ॥ ७६ ॥

रथ्याविद्धं द्वारं नाशाय कुमारदोषदं तरुणा।
पङ्कद्वारे शोका व्ययोऽम्बुनि स्राविणि प्रोक्तः॥ ७७॥
कूपेनापस्मारो भवति विनाशश्च देवताविद्धे।
स्तम्भेन स्त्रीदोषाः कुलनाशो ब्रह्मणोऽभिमुखे॥ ७८॥
उन्मादः स्वयमुद्घाटितेऽथ पिहिते स्वयं कुलविनाशः।
मानाधिके नृपभयं दस्युभयं व्यसनदं नीचम्॥ ७९॥
द्वारं द्वारस्योपरि यत्तन्न शिवाय सङ्कटं यच्च।
आव्यात्तं क्षुद्भयदं कुब्जं कुलनाशनं भवति॥ ८०॥
पीडाकरमतिपीडितमन्तर्विनतं भवेदभावाय।
बाह्यविनते प्रवासो दिग्भ्रान्ते दस्युभिः पीडा॥ ८१॥
मूलद्वारं नान्यैर्द्वारैरतिसन्दधीत रूपर्द्ध्या।
घटफलपत्रप्रमथादिभिश्च तन्मङ्गलैश्चिनुयात्॥ ८२॥
ऐशान्यादिषु कोणेषु संस्थिता बाह्यतो गृहस्यैताः।
चरकी विदारिनामाथ पूतना राक्षसी चेति॥ ८३॥
पुरभवनग्रामाणां ये कोणास्तेषु निवसतां दोषाः।
श्वपचादयोऽन्त्यजात्यास्तेष्वेव विवृद्धिमायान्ति॥ ८४॥
याम्यादिष्वशुभफला जातास्तरवः प्रदक्षिणेनैते।
उदगादिषु प्रशस्ताः प्लक्षवटोदुम्बराश्वत्थाः॥ ८५॥
आसन्नाः कण्टकिनो रिपुभयदाः क्षीरिणोऽर्थनाशाय।
फलिनः प्रजाक्षयकरा दारूण्यपि वर्जयेदेषाम्॥ ८६॥
छिन्द्याद्यदि न तरूंस्तान् तदन्तरे पूजितान्वपेदन्यान्।
पुन्नागाशोकारिष्टवकुलपनसान् शमीशालौ॥ ८७॥

शस्तौषधिद्रुमलतामधुरा सुगन्धा
स्निग्धा समा न सुषिरा च मही नराणाम्।

अध्यध्वनि श्रमविनोदमुपागतानां
धत्ते श्रियं किमुत शाश्वतमन्दिरेषु ॥ ८८ ॥
सचिवालयेऽर्थनाशो धूर्तगृहे सुतबधः समीपस्थे।
उद्वेगो देवकुले चतुष्पथे भवति चाकीर्तिः ॥ ८९ ॥
चैत्ये भयं ग्रहकृतं वल्मीकश्वभ्रसङ्कुले विपदः।
गर्तायां तु पिपासा कूर्माकारे धनविनाशः ॥ ९० ॥
उदगादिप्लवमिष्टं विप्रादीनां प्रदक्षिणेनैव।
विप्रः सर्वत्र वसेदनुवर्णमथेष्टमन्येषाम् ॥ ९१ ॥
गृहमध्ये हस्तमितं खात्वा परिपूरितं पुनः श्वभ्रम्।
यद्यूनमनिष्टं तत् समे समं धन्यमधिकं यत् ॥ ९२ ॥
श्वभ्रमथवाम्बुपूर्णं पदशतमित्वागतस्य यदि नोनम्।
तद्धन्यं यच्च भवेत् पलान्यपामाढकं चतुःषष्टिः ॥ ९३ ॥
आमे वा मृत्पात्रे श्वभ्रस्थे दीपवर्तिरभ्यधिकम।
ज्वलति दिशि यस्य शस्ता सा भूमिस्तस्य वर्णस्य ॥ ९४ ॥
श्वभ्रोषितं न कुसुमं यस्मिन् प्रम्लायतेऽनुवर्णसमम्।
तत्तस्य भवति शुभदं यस्य च यस्मिन्मनो रमते ॥ ९५ ॥
सितरक्तपीतकृष्णा विप्रादीनां प्रशस्यते भूमिः।
गन्धश्च भवति यस्या घृतरुधिरान्नाद्यमद्यसमः ॥ ९६ ॥
कुशयुक्ता शरबहुला दूर्वाकाशावृता क्रमेण मही।
अनुवर्णं वृद्धिकरी मधुरकषायाम्लकटुका च ॥ ९७ ॥
कृष्टां प्ररूढबीजां गोऽध्युषितां ब्राह्मणैः प्रशस्तां च।
गत्वा महीं गृहपतिः काले सांवत्सरोद्दिष्टे ॥ ९८ ॥
भक्ष्यैर्नानाकारैर्दध्यक्षतसुरभिकुसुमधूपैश्च।
दैवतपूजां कृत्वा स्थपतीनभ्यर्च्य विप्रांश्च ॥ ९९ ॥

विप्रः स्पृष्ट्वा शीर्षं वक्षश्च क्षत्रियो विशश्चोरू।
शूद्रः पादौ स्पृष्ट्वा कुर्याद्रेखां गृहारम्भे॥ १००॥

अङ्गुष्ठकेन कुर्यान्मध्याङ्गुल्याथवा प्रदेशिन्या।
कनकमणिरजतमुक्तादधिफलकुसुमाक्षतैश्च शुभम्॥ १०१॥

शस्त्रेण शस्त्रमृत्युर्बन्धो लोहेन भस्मनाग्निभयम्।
तस्करभयं तृणेन च काष्ठोल्लिखिता च राजभयम्॥ १०२॥

वक्रा पादोल्लिखिता शस्त्रभयक्लेशदा विरूपा च।
चर्माङ्गारास्थिकृता दन्तेन च कर्तुरशिवाय॥ १०३॥

वैरमपसव्यलिखिता प्रदक्षिणं सम्पदो विनिर्देश्याः।
वाचः परुषा निष्ठीवितं क्षुतं चाशुभं कथितम्॥ १०४॥

अर्द्धनिचितं कृतं वा प्रविशन् स्थपतिर्गृहे निमित्तानि।
अवलोकयेन्नृपतिः क्व संस्थितः स्पृशति किं चाङ्गम्॥१०५॥

रविदीप्तो यदि शकुनिस्तस्मिन् काले विरौति परुषरवः।
संस्पृष्टाङ्गसमानं तस्मिन्देशेऽस्थि निर्देश्यम्॥ १०६॥

शकुनसमयेऽथवान्ये हस्त्यश्वश्वादयोऽनुवाशन्ते।
तत्प्रभवमस्थि तस्मिंस्तदङ्गसम्भूतमेवेति॥ १०७॥

सूत्रे प्रसार्यमाणे गर्दभरावोऽस्थिशल्यमाचष्टे।
श्वसृगाललङ्घिते वा सूत्रे शल्यं विनिर्देश्यम्॥ १०८॥

दिशि शान्तायां शकुनो मधुरविरावो यदा तदा वाच्यः।
अर्थस्तस्मिन् स्थाने गृहेश्वराधिष्ठितेऽङ्गे वा॥ १०९॥

सूत्रच्छेदे मृत्युः कीले चावाङ्मुखे महान् रोगः।
गृहनाथस्थपतीनां स्मृतिलोपे मृत्युरादेश्यः॥ ११०॥

स्कन्धाच्च्युते शिरोरुक् कुलोपसर्गोऽपवर्जिते कुम्भे।
भग्नेऽपि च कर्मिवधश्च्युते करान्नृपतेर्मृत्युः॥ १११॥

दक्षिणपूर्वे कोणे कृत्वा पूजां शिलां न्यसेत् प्रथमाम्।
शेषाः प्रदक्षिणेन स्तम्भाश्चैवं समुत्थाप्याः॥ ११२॥
छत्रस्रगम्बरयुतः कृतधूपविलेपनः समुत्थाप्यः।
स्तम्भस्तथैव कार्यो द्वारोच्छ्रायः प्रयत्नेन॥ ११३॥
विहगादिभिरवलीनैराकम्पितपतितदुःस्थितैश्च फलम्।
शक्रध्वजफलसदृशं तस्मिंश्च शुभं विनिर्दिष्टम्॥ ११४॥
प्रागुत्तरोन्नते धनसुतक्षयः सुतवधश्च दुर्गन्धे।
वक्रे बन्धुविनाशो न सन्ति गर्भाश्च दिग्मूढे॥ ११५॥
इच्छेद्यदि गृहवृद्धिं ततः समन्ताद्विवर्धयेत्तुल्यम्।
एकोद्देशे दोषः प्रागथवाप्युत्तरे कुर्यात्॥ ११६॥
प्राग्भवति मित्रवैरं मृत्युभयं दक्षिणेन यदि वृद्धि।
अर्थविनाशः पश्चादुदग्विवृद्धौ मनस्तापः॥ ११७॥
ऐशान्यां देवगृहं महानसं चापि कार्यमाग्नेय्याम्।
नैर्ऋत्यां भाण्डोपस्करोऽर्थधान्यानि मारुत्याम्॥ ११८॥
प्राच्यादिस्थे सलिले सुतहानिः शिखिभयं रिपुभयं च।
स्त्रीकलहः स्त्रीदौष्ट्यं नैःस्व्यं वित्तात्मजविवृद्धिः॥ ११९॥
खगनिलयभग्नसंशुष्कदग्धदेवालयश्मशानस्थान्।
क्षीरतरुधवविभीतकनिम्बारणिवर्जितांश्छिन्द्यात्॥ १२०॥
रात्रौ कृतबलिपूजं प्रदक्षिणं छेदयेद्दिवा वृक्षम्।
धन्यमुदक्प्राक्पतनं न ग्राह्योऽतोऽन्यथा पतितः॥ १२१॥
छेदो यद्यविकारी ततः शुभं दारु तद्गृहोपयिकम्।
पीते तु मण्डले निर्दिशेत् तरोर्मध्यगां गोधाम्॥ १२२॥
मञ्जिष्ठाभे भेको नीले सर्पस्तथारुणे सरटः।
मुद्गाभेऽश्मा कपिले तु मूषकोऽम्भश्च खड्गाभे॥ १२३॥

धान्यगोगुरुहुताशसुराणां न स्वपेदुपरि नाप्यनुवंशम्।
नोत्तरापरशिरा न च नग्नो नैव चार्द्रचरणः श्रियमिच्छन्॥१२४॥
भूरिपुष्पनिकरं सतोरणं तोयपूर्णकलशोपशोभितम्॥
धूपगन्धबलिपूजितामरं ब्राह्मणध्वनियुतं विशेद्गृहम्॥१२५॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां वास्तुविद्या नाम त्रिपञ्चाशत्तमोऽध्यायः॥

धर्म्यं यशस्यं च वदाम्यतोऽहं दगार्गलं येन जलोपलब्धिः।
पुंसां यथाङ्गेषु शिरास्तथैव क्षितावपि प्रोन्नतनिम्नसंस्थाः॥१॥
एकेन वर्णेन रसेन चाम्भश्च्युतं नभस्तो वसुधाविशेषात्।
नानारसत्वं बहुवर्णतां च गतं परीक्ष्यं क्षितितुल्यमेव॥२॥
पुरुहूतानलयमनिर्ऋतिवरुणपवनेन्दुशङ्करा देवाः।
विज्ञातव्याः क्रमशः प्राच्याद्यानां दिशां पतयः॥३॥
दिक्पतिसंज्ञाश्च शिरा नवमी मध्ये महाशिरानाम्नी।
एताभ्योऽन्याः शतशो विनिःसृता नामभिः प्रथिताः॥४॥
पातालादूर्ध्वशिराः शुभाश्चतुर्दिक्षु संस्थिता याश्च।
कोणदिगुत्था न शुभाः शिरानिमित्तान्यतो वक्ष्ये॥५॥
यदि वेतसोऽम्बुरहिते देशे हस्तैस्त्रिभिस्ततः पश्चात्।
सार्धे पुरुषे तोयं वहति शिरा पश्चिमा तत्र॥६॥
चिह्नमपि चार्धपुरुषे मण्डूकः पाण्डुरोऽथ मृत्पीता।
पुटभेदकश्च तस्मिन् पाषाणो भवति तोयमधः॥७॥
जम्ब्वाश्चोदग्धस्तैस्त्रिभिः शिराधो नरद्वये पूर्वा।
मृल्लोहगन्धिका पाण्डुराथ पुरुषेऽत्र मण्डूकः॥८॥
जम्बूवृक्षस्य प्राग् वल्मीको यदि भवेत्समीपस्थः।

तस्माद्दक्षिणपार्श्वे सलिलं पुरुषद्वये स्वादु ॥ ८ ॥
अर्धपुरुषे च मत्स्यः पारावतसन्निभश्च पाषाणः।
भवति चात्र नीला दीर्घं कालं बहु च तोयम् ॥ १० ॥
पश्चादुदुम्बरस्य त्रिभिरेव करैर्नरद्वये सार्धे।
पुरुषे सितोऽहिरश्माञ्जनोपमोऽधः शिरा सुजला ॥ ११ ॥
उदगर्जुनस्य दृश्यो वल्मीको यदि ततोऽर्जुनाद्धस्तैः।
त्रिभिरम्बु भवति पुरुषैस्त्रिभिरर्धसमन्वितैः पश्चात् ॥ १२ ॥
श्वेता गोधार्धनरे पुरुषे मृद्धूसरा ततः कृष्णा।
पीता सिता ससिकता ततो जलं निर्दिशेदमितम् ॥ १३ ॥
वल्मीकोपचितायां निर्गुण्ड्यां दक्षिणेन कथितकरैः।
पुरुषद्वये सपादे स्वादु जलं भवति चाशोष्यम् ॥ १४ ॥
रोहितमत्स्योऽर्धनरे मृत्कपिला पाण्डुरा ततः परतः।
सिकता सशर्करात्र क्रमेण परतो भवत्यम्भः ॥ १५ ॥
पूर्वेण यदि बदर्या वल्मीको दृश्यते जलं पश्चात्।
पुरुषैस्त्रिभिरादेश्यं श्वेता गृहगोधिकार्धनरे ॥ १६ ॥
सपलाशा बदरी चेद्दिश्यपरस्यां ततो जलं भवति।
पुरुषद्वये सपादे पुरुषेऽत्र च दुण्डुभिश्चिह्नम् ॥ १७ ॥
बिल्वोदुम्बरयोगे विहाय हस्तत्रयं तु याम्येन।
पुरुषैस्त्रिभिरम्बु भवेत् कृष्णोऽर्धनरे च मण्डूकः ॥ १८ ॥
काकोदुम्बरिकायां वल्मीको दृश्यते शिरा तस्मिन्।
पुरुषत्रये सपादे पश्चिमदिक्स्था वहति सा च ॥ १९ ॥
आपाण्डुपीतिका मृद् गोरसवर्णश्च भवति पाषाणः।
पुरुषार्धे कुमुदनिभो दृष्टिपथं मूषको याति ॥ २० ॥
जलपरिहीने देशे वृक्षः कम्पिल्लको यदा दृश्यः।

प्राच्यां हस्तत्रितये वहति शिरा दक्षिणा प्रथमम्॥ २१॥
स्निग्धोलोत्पलवर्णा कापोता चैव दृश्यते तस्मिन्।
हस्तेऽजगन्धिमत्स्यो भवति पयोऽल्पं च सक्षारम्॥ २२॥
शोणाकतरोरपरोत्तरे शिरा द्वौ करावतिक्रम्य।
कुमुदा नाम शिरा सा पुरुषत्रयवाहिनी भवति॥ २३॥
आसन्नो वल्मीको दक्षिणपार्श्वे विभीतकस्य यदि।
अध्यर्धे तस्य शिरा पुरुषे ज्ञेया दिशि प्राच्याम्॥ २४॥
तस्यैव पश्चिमायां दिशि वल्मीको यदा भवेद्धस्ते।
तत्रोदग्भवति शिरा चतुर्भिरर्धाधिकैः पुरुषैः॥ २५॥
श्वेतो विश्वम्भरकः प्रथमे पुरुषे तु कुङ्कुमाभोऽश्मा।
अपरस्यां दिशि च शिरा नश्यति वर्षत्रयेऽतीते॥ २६॥
सकुशासित ऐशान्यां वल्मीको यत्र कोविदारस्य।
मध्ये तयोर्नरैरर्धपञ्चमैस्तोयमक्षोभ्यम्॥ २७॥
प्रथमे पुरुषे भुजगः कमलोदरसन्निभो मही रक्ता।
कुरुविन्दः पाषाणश्चिह्नान्येतानि वाच्यानि॥ २८॥
यदि भवति सप्तपर्णो वल्मीकवृतस्तदुत्तरे तोयम्।
वाच्यं पुरुषैः पञ्चभिरत्रापि भवन्ति चिह्नानि॥ २९॥
पुरुषार्धे मण्डूको हरितो हरितालसन्निभा भूश्च।
पाषाणोऽभ्रनिकाशः सौम्या च शिरा शुभाम्बुवहा॥ ३०॥
सर्वेषां वृक्षाणामधःस्थितो दर्दुरो यदा दृश्यः।
तस्माद्धस्ते तोयं चतुर्भिरर्धाधिकैः पुरुषैः॥ ३१॥
पुरुषे तु भवति नकुलो नीला मृत्पीतिका ततः श्वेता।
दर्दुरसमानरूपः पाषाणो दृश्यते चात्र॥ ३२॥
यद्यहिनिलयो दृश्यो दक्षिणतः संस्थितः करञ्जस्य।

हस्तद्वये तु याम्ये पुरुषत्रितये शिरा सार्धे ॥ ३३ ॥
कच्छपकः पुरुषार्धे प्रथमं चोद्भिद्यते शिरा पूर्वा ।
उदगपरा स्वादुजला हरितोऽश्माधस्ततस्तोयम् ॥ ३४ ॥
उत्तरतश्च मधूकादहिनिलयः पश्चिमे तरोस्तोयम् ।
परिहृत्य पञ्च हस्तान् अर्धाष्टमपौरुषे प्रथमम् ॥ ३५ ॥
अहिराजः पुरुषेऽस्मिन् धूम्रा धात्री कुलत्थवर्णोऽश्मा ।
माहेन्द्री भवति शिरा वहति सफेनं सदा तोयम् ॥ ३६ ॥
वल्मीकः स्निग्धो दक्षिणेन तिलकस्य सकुशदर्वश्चेत् ।
पुरुषे पञ्चभिरम्भो दिशि वारुण्यां शिरा पूर्वा ॥ ३७ ॥
सर्पावासः पश्चाद् यदा कदम्बस्य दक्षिणेन जलम् ।
परतो हस्तत्रितयात् षड्भिः पुरुषैस्तुरीयोनैः ॥ ३८ ॥
कौवेरी चात्र शिरा वहति जलं लोहगन्धि चाक्षोभ्यम् ।
कनकनिभो मण्डूको नरमात्रे मृत्तिका पीता ॥ ३९ ॥
वल्मीकसंवृतो यदि तालो वा भवति नालिकेरी वा ।
पश्चात् षड्भिर्हस्तैर्नरैश्चतुर्भिः शिरा याम्या ॥ ४० ॥
याम्येन कपित्थस्याहिसंश्रयश्चेदुदग्जलं वाच्यम् ।
सप्त परित्यज्य करान् खात्वा पुरुषान् जलं पञ्च ॥ ४१ ॥
कर्बुरकोऽहिः पुरुषे कृष्णा मृत् पुटभिदपि च पाषाणः ।
श्वेता मृत्पश्चिमतः शिरा ततश्चोत्तरा भवति ॥ ४२ ॥
अश्मन्तकस्य वामे बदरी वा दृश्यतेऽहिनिलयो वा ।
षड्भिरुदक् तस्य करैः सार्धे पुरुषत्रये तोयम् ॥ ४३ ॥
कूर्मः प्रथमे पुरुषे पाषाणो धूसरः ससिकता मृत् ।
आदौ शिरा च याम्या पूर्वोत्तरतो द्वितीया च ॥ ४४ ॥
वामेन हरिद्रतरोर्वल्मीकश्चेत्ततो जलं पूर्वे ।

हस्तत्रितये पुरुषैः सत्रा ग्रैः पञ्चभिर्भवति ॥ ४५ ॥
नीलो भुजगः पुरुषे मृत्पीता मरकतोपमश्चाश्मा ।
कृष्णा भूः प्रथमं वारुणी शिरा दक्षिणेनानया ॥ ४६ ॥
जलपरिहीने देशे दृश्यन्तेऽनूपजानि चिह्नानि ।
वीरणदूर्वा मृदवश्च यत्र तस्मिन् जलं पुरुषे ॥ ४७ ॥
भार्ङ्गी त्रिवृता दन्ती शूकरपादी च लक्ष्मणा चैव ।
नवमालिका च हस्तद्वयेऽम्बु याम्ये त्रिभिः पुरुषैः ॥ ४८ ॥
स्निग्धाः प्रलम्बशाखा वामनविटपद्रुमाः समीपजलाः ।
सुषिरा जर्जरपत्रा रूक्षाश्च जलेन सन्त्यक्ताः ॥ ४९ ॥
तिलकाम्रातकवरुणकभल्लातकबिल्वतिन्दुकाङ्कोल्लाः ।
पिण्डारशिरीषाञ्जनपरूषका वञ्जुलातिबलाः ॥ ५० ॥
एते यदि सुस्निग्धा वल्मीकैः परिवृतास्ततस्तोयम् ।
हस्तैस्त्रिभिरुत्तरतश्चतुर्भिरर्धेन च नरस्य ॥ ५१ ॥
अतृणे सतृणा यस्मिन् सतृणे तृणवर्जिता मही यत्र ।
तस्मिन् शिरा प्रदिष्टा वक्तव्यं वा धनं तस्मिन् ॥ ५२ ॥
कण्टक्यकण्टकानां व्यत्यासेऽम्भस्त्रिभिः करैः पश्चात् ।
खात्वा पुरुषत्रितयं त्रिभागयुक्तं धनं वा स्यात् ॥ ५३ ॥
नदति मही गम्भीरं यस्मिंश्चरणाहता जलं तस्मिन् ।
सार्धैस्त्रिभिर्मनुष्यैः कौवेरी तत्र च शिरा स्यात् ॥ ५४ ॥
वृक्षस्यैका शाखा यदि विनता भवति पाण्डुरा वा स्यात् ।
विज्ञातव्यं शाखातले जलं त्रिपुरुषं खात्वा ॥ ५५ ॥
फलकुसुमविकारो यस्य तस्य पूर्वे शिरा त्रिभिर्हस्तैः ।
भवति पुरुषैश्चतुर्भिः पाषाणोऽधः क्षितिः पीता ॥ ५६ ॥
यदि कण्टकारिका कण्टकैर्विना दृश्यते सितैः कुसुमैः ।

तस्यास्तलेऽम्बु, वाच्यं त्रिभिर्नरैरर्धपुरुषे च ॥ ५७ ॥
खर्जूरी द्विशिरस्का यत्र भवेज्जलविवर्जिते देशे।
तस्याः पश्चिमभागे निर्देश्यं त्रिपुरुषे वारि॥ ५८॥
यदि भवति कर्णिकारः सितकुसुमः स्यात्पलाशवृक्षो वा।
सव्येन तत्र हस्तद्वयेऽम्बु, पुरुषत्रये भवति ॥ ५९ ॥
ऊष्मा यस्यां धात्र्यां धूमो वा तत्र वारि नरयुग्मे।
निर्देष्टव्या च शिरा महता तोयप्रवाहेण ॥ ६० ॥
यस्मिन् क्षेत्रोद्देशे जातं शस्यं विनाशमुपयाति।
स्निग्धमतिपाण्डुरं वा महाशिरा नरयुगे तत्र ॥ ६१ ॥
मरुदेशे भवति शिरा यथा तथातः परं प्रवक्ष्यामि ॥
ग्रीवा करभाणामिव भूतलसंस्थाः शिरा यान्ति ६२ ॥
पूर्वोत्तरेण पीलोर्यदि वल्मीको जलं भवति पश्चात्।
उत्तरगमना च शिरा विज्ञेया पञ्चभिः पुरुषैः ॥ ६३ ॥
चिह्नं दर्दुर आदौ मृत्कपिलातः परं भवेद्धरिता।
भवति च पुरुषेऽधोऽश्मा तस्य तले वारि निर्देश्यम् ॥ ६४ ॥
पीलोरेव प्राच्यां वल्मीकोऽतोऽर्धपञ्चमैर्हस्तैः।
दिशि याम्यायां तोयं वक्तव्यं सप्तभिः पुरुषैः ॥ ६५ ॥
प्रथमे पुरुषे भुजगः सितासितः हस्तमात्रमूर्तिश्च।
दक्षिणतो वहति शिरा सक्षारं भूरि पानीयम् ॥ ६६ ॥
उत्तरतश्च करीरादहिनिलये दक्षिणे जलं स्वादु।
दशभिः पुरुषैर्ज्ञेयं पुरुषे पीतोऽत्र मण्डूकः ॥ ६७ ॥
रोहीतकस्य पश्चादहिवासश्चेत्त्रिभिः करैर्याम्ये।
द्वादश पुरुषान् खात्वा सक्षारा पश्चिमेन शिरा ॥ ६८ ॥
इन्द्रतरोर्वल्मीकः प्रागदृश्यः पश्चिमे शिरा हस्ते।

खात्वा चतुर्दश नरान् कपिला गोधा नरे प्रथमे ॥ ६८ ॥
यदि वा सुवर्णनाम्नस्तरोर्भवेद्वामतो भुजङ्गगृहम्।
हस्तद्वये तु याम्ये पञ्चदशनरावसानेऽम्बु ॥ ७० ॥
क्षारं पयोऽत्र नकुलोऽर्धमानवे ताम्रसन्निभस्ताश्मा।
रक्ता च भवति वसुधा वहति शिरा दक्षिणा तत्र ॥ ७१ ॥
बदरीरोहितवृक्षौ संपृक्तौ चेद्विनापि वल्मीकम्।
हस्तत्रयेऽम्बु पश्चात् षोड़शभिर्मानवैर्भवति ॥ ७२ ॥
सुरसं जलमादौ दक्षिणा शिरा वहति चोत्तरेणान्या।
पिष्टनिभः पाषाणो मृच्छ्वेता वृश्चिकोऽर्धनरे ॥ ७३ ॥
सकरीरा चेद्बदरी त्रिभिः करैः पश्चिमेन तत्राम्भः।
अष्टादशभिः पुरुषैरैशानी बहुजला च शिरा ॥ ७४ ॥
पीलुसमेता बदरी हस्तत्रयसम्मिते दिशि प्राच्याम्।
विंशत्या पुरुषाणामशोष्यमम्भोऽत्र सक्षारम् ॥ ७५ ॥
ककुभकरीरावेकत्र संयुतौ यत्र ककुभबिल्वौ वा।
हस्तद्वयेऽम्बु पश्चान्नरैर्भवेत्पञ्चविंशत्या ॥ ७६ ॥
वल्मीकमूर्धनि यदा दूर्वा च कुशाश्च पाण्डुराः सन्ति।
कूपो मध्ये देयो जलमत्र नरैकविंशत्या ॥ ७७ ॥
भूमौ कदम्बकयुता वल्मीके यत्र दृश्यते दूर्वा।
हस्तत्रयेण याम्ये नरैर्जलं पञ्चविंशत्या ॥ ७८ ॥
वल्मीकत्रयमध्ये रोहीतकपादपो यदा भवति।
नानावृक्षैः सहितस्त्रिभिर्जलं तत्र वक्तव्यम् ॥ ७९ ॥
हस्तचतुष्के मध्यात् षोड़शभिश्चाङ्गुलैरुदग्वारि।
चत्वारिंशत्पुरुषान् खात्वाश्मातः शिरा भवति ॥ ८० ॥
ग्रन्थिप्रचुरा यस्मिञ्छमी भवेदुत्तरेण वल्मीकः।

पश्चात्पञ्चकरान्ते शतार्धसङ्ख्यैः सलिलम् ॥ ८१ ॥
एकस्थाः पञ्च यदा वल्मीका मध्यमो भवेच्छ्वेतः ।
तस्मिन् शिरा प्रदिष्टा नरषष्ट्या पञ्चवर्जितया ॥ ८२ ॥
सपलाशा यत्र शमी पश्चिमभागेऽम्बु मानवैः षष्ट्या ।
अर्धनरेऽहिः प्रथमं सवालुका पीतमृत्परतः ॥ ८३ ॥
वल्मीकेन परिवृतः श्वेतो रोहीतको भवेद्यस्मिन् ।
पूर्वेण हस्तमात्रे सप्तत्या मानवैरम्बु ॥ ८४ ॥
श्वेता कण्टकबहुला यत्र शमी दक्षिणेन तत्र पयः ।
नरपञ्चकसंयुतया सप्तत्याहिर्नरार्धे च ॥ ८५ ॥
मरुदेशे यच्चिह्नं न जाङ्गले तैर्जलं विनिर्देश्यम् ।
जम्बूवेतसपूर्वे ये पुरुषास्ते मरौ द्विगुणाः ॥ ८६ ॥
जम्बूस्त्रिवृता मूर्वा शिशुमारी सारिवा शिवा श्यामा ।
वीरुधयो वाराही ज्योतिष्मती च गरुडवेगा ॥ ८७ ॥
सूकरिकमाषपर्णी व्याघ्रपदाश्चेति यद्यहिनिलये ।
वल्मीकादुत्तरतस्त्रिभिः करैस्त्रिपुरुषे तोयम् ॥ ८८ ॥
एतदनूपे वाच्यं जाङ्गलभूमौ तु पञ्चभिः पुरुषैः ।
एतैरेव निमित्तैर्मरुदेशे सप्तभिः कथयेत् ॥ ८९ ॥
एकनिभा यत्र मही तृणतरुवल्मीकगुल्मपरिहीना ।
तस्यां यत्र विकारो भवति धरित्र्यां जलं तत्र ॥ ९० ॥
यत्र स्निग्धा निम्ना सवालुका सानुनादिनी वा स्यात् ।
तत्रार्धपञ्चमैर्वारि मानवैः पञ्चभिर्यदि वा ॥ ९१ ॥
स्निग्धतरूणां याम्ये नरैश्चतुर्भिर्जलं प्रभूतं च ।
तरुगहनेऽपि हि विकृतो यस्तस्मात्तद्वदेव वदेत् ॥ ९२ ॥
नमते यत्र धरित्री सार्धे पुरुषेऽम्बु जाङ्गलानूपे ।

कीटा वा यत्र विनालयेन बहवोऽम्बु तत्रापि ॥ ९३ ॥
उष्णा शीता च मही शीतोष्णाम्भस्त्रिभिर्नरैः सार्धैः ।
इन्द्रधनुर्मत्स्यो वा वल्मीको वा चतुर्हस्तात् ॥ ९४ ॥
वल्मीकानां पङ्क्त्यां यद्येकोऽभ्युच्छ्रितः शिरा तदधः ।
शुष्यति न रोहते वा सस्यं यस्यां च तत्राम्भः ॥ ९५ ॥
न्यग्रोधपलाशोदुम्बरैः समेतैस्त्रिभिर्जलं तदधः ।
वटपिप्पलसमवाये तद्वद्वाच्यं शिरा चोदक् ॥ ९६ ॥
आग्नेये यदि कोणे ग्रामस्य पुरस्य वा भवति कूपः ।
नित्यं स करोति भयं दाहं च समानुषं प्रायः ॥ ९७ ॥
नैर्ऋतकोणे बालक्षयं वनिताभयं च वायव्ये ।
दिक्त्रयमेतत्त्यक्त्वा शेषासु शुभावहाः कूपाः ॥ ९८ ॥
सारस्वतेन मुनिना दगार्गलं यत्कृतं तदवलोक्य ।
आर्याभिः कृतमेतद् वृत्तैरपि मानवं वक्ष्ये ॥ ९९ ॥

स्निग्धाः यतः पादपगुल्मवल्ल्यो निश्छिद्रपत्राश्च ततः शिरास्ति
पद्मक्षुरोशीरकुलाः सगुण्ड्राः काशाः कुशा वा नलिका नलो वा
खर्जूरजम्ब्वर्जुनवेतसाः स्युः क्षीरान्विता वा द्रुमगुल्मवल्ल्यः ।
छत्रेभनागाः शतपत्रनीपाः स्युर्नक्तमालाश्च ससिन्दुवाराः ॥१०१॥
विभीतको वा मदयन्तिका वा यत्रास्ति तस्मिन् पुरुषत्रयेऽम्भः
स्यात्पर्वतस्योपरि पर्वतोऽन्यस्तत्रापि मूले पुरुषत्रयेऽम्भः ॥१०२॥
या मौञ्जकैः काशकुशैश्च युक्ता नीला च मृद्यत्र सशर्करा च ।
तस्यां प्रभूतं सुरसं च तोयं कृष्णाथवा यत्र च रक्तमृद्वा ॥१०३॥
सशर्करा ताम्रमही कषायं क्षारं धरित्री कपिला करोति ।
आपाण्डुरायां लवणं प्रदिष्टं मिष्टं पयो नीलवसुन्धरायाम् १०४
शाकाश्वकर्णार्जुनबिल्वसर्जाः श्रीपर्ण्यरिष्टाधवशिंशपाश्च ।

छिद्रैश्च पर्णैर्द्रुमगुल्मवल्ल्यो रूक्षाश्च दूरेऽम्बु निवेदयन्ति ॥१०५
सूर्याग्निभस्मोष्ट्रखरानुवर्णा या निर्जला सा वसुधा प्रदिष्टा।
रक्ताङ्कुराः क्षीरयुताः करीरा रक्ता धरा चेज्जलमश्मनोऽधः १०६
वैदूर्यमुद्गाम्बुदमेचकाभा पाकोन्मुखोदुम्बरसन्निभा वा।
भृङ्गाञ्जनाभा कपिलाथवा या ज्ञेया शिला भूरिसमीपतोया १०७
पारावतक्षौद्रघृतोपमा वा क्षौमस्य वस्त्रस्य च तुल्यवर्णा।
या सोमवल्ल्याश्च समानरूपा साप्याशु तोयं कुरुतेऽक्षयं च १०८
ताम्रैः समेता पृषतैर्विचित्रैरापाण्डुभस्मोष्ट्रखरानुरूपा।
भृङ्गोपमाङ्गुष्ठिकपुष्पिका वा सूर्याग्निवर्णा च शिला वितोया १०९

चन्द्रातपस्फटिकमौक्तिकहेमरूपा
याश्चेन्द्रनीलमणिहिङ्गुलुकाञ्जनाभाः।
सूर्योदयांशुहरितालनिभाश्च याः स्यु-
स्ताः शोभना मुनिवचोऽत्र च वृत्तमेतत् ॥ ११० ॥

एता ह्यभेद्याश्च शिलाः शिवाश्च यक्षैश्च नागैश्च सदाभिजुष्टाः।
येषां च राष्ट्रेषु भवन्ति राज्ञां तेषामवृष्टिर्न भवेत्कदाचित् १११
भेदं यदा नैति शिला तदानीं पालाशकाष्ठैः सह तिन्दुकानाम्
प्रज्वालयित्वानलमग्निवर्णा सुधाम्बुसिक्ता प्रविदारमेति ॥११२॥
तोयं शृतं मोक्षकभस्मना वा यत्सप्तकृत्वः परिषेचनं तत्।
कार्यं शरक्षारयुतं शिलायाः प्रस्फोटनं वह्निवितापितायाः ११३
तक्रकाञ्जिकसुराः सकुलत्था योजितानि बदराणि च तस्मिन्।
सप्तरात्रमुषितान्यभितप्तां दारयन्ति हि शिलां परिषेकैः ॥११४॥
नैम्बं पत्रं त्वक् च नालं तिलानां सापामार्गं तिन्दुकं स्याद्गुडूची
गोमूत्रेण स्रावितः क्षार एषां षट्कृत्वोऽतस्तापितो भिद्यतेऽश्मा
आर्कं पयो हुडुविषाणमषीसमेतं

पारावताखुशकृता च युतं प्रलेपः।
टङ्कस्य तैलमथितस्य ततोऽस्य पानं
पश्चाच्छितस्य न शिलासु भवेद्विघातः॥ ११६॥

क्षारे कदल्या मथितेन युक्ते
दिनोषिते पायितमायसं यत्।
सम्यक् छितं चाश्मनि नैति भङ्गं
न चान्यलोहेष्वपि तस्य कौण्ठ्यम्॥ ११७॥

पाली प्रागपरायताम्बु सुचिरं धत्ते न याम्योत्तरा
कल्लोलैरवदारमेति मरुता सा प्रायशः प्रेरितैः।
तां चेदिच्छति सारदारुभिरपां सम्पातमावारयेत्
पाषाणादिभिरेव वा प्रतिचयं क्षुण्णं द्विपाश्वादिभिः॥११८॥

ककुभवटाम्रप्लक्षकदम्बैः सनिचुलजम्बूवेतसनीपैः।
कुरवकतालाशोकमधूकैर्बकुलविमिश्रैश्चावृततीराम्॥ ११९॥

द्वारं च नैर्वाहिकमेकदेशे कार्यं शिलासञ्चितवारिमार्गम्।
कोशस्थितं निर्विवरं कपाटं कृत्वा ततः पांशुभिरावपेत्तम्॥१२०

अञ्जनमुस्तोशीरैः सराजकोशातकामलकचूर्णैः।
कतकफलसमायुक्तैर्योगः कूपे प्रदातव्यः॥ १२१॥

कलुषं कटुकं लवणं विरसं
सलिलं यदि वा शुभगन्धि भवेत्।
तदनेन भवत्यमलं सुरसं
सुसुगन्धि गुणैरपरैश्च युतम्॥ १२२॥

हस्तो मघानुराधापुष्यधनिष्ठोत्तराणि रोहिण्यः।
शतभिषगित्यारम्भे कूपानां शस्यते भगणः॥ १२३॥

कृत्वा वरुणस्य बलिं वटवेतसकीलकं शिरास्थाने।

कुसुमैर्गन्धैर्धूपैः सम्पूज्य निधापयेत्प्रथमम् ॥ १२४ ॥

मेघोद्भवं प्रथममेव मया प्रदिष्टं
ज्यैष्ठामतीत्य बलदेवमतादि दृष्ट्वा।
भौमं दगार्गलमिदं कथितं द्वितीयं
सम्यग्वराहमिहिरेण मुनिप्रसादात् ॥ १२५ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां दगार्गलं
नाम चतुःपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

प्रान्तच्छायाविनिर्मुक्ता न मनोज्ञा जलाशयाः।
यस्मादतो जलप्रान्तेष्वारामान् विनिवेशयेत् ॥ १ ॥
मृद्वी भूः सर्ववृक्षाणां हिता तस्यां तिलान् वपेत्।
पुष्पितांस्तांश्च गृह्णीयात् कर्मैतत्प्रथमं भुवि ॥ २ ॥
अरिष्टाशोकपुन्नागशिरीषाः सप्रियङ्गवः।
मङ्गल्याः पूर्वमारामे रोपणीया गृहेषु वा ॥ ३ ॥
पनसाशोककदलीजम्बूलकुचदाडिमाः।
द्राक्षापालीवताश्चैव बीजपूरातिमुक्तकाः ॥ ४ ॥
एते द्रुमाः काण्डरोप्या गोमयेन प्रलेपिताः।
मूलच्छेदेऽथवा स्कन्धे रोपणीयाः प्रयत्नतः ॥ ५ ॥
अजातशाखान् शिशिरे जातशाखान् हिमागमे।
वर्षागमे च सुस्कन्धान्यथादिक् प्रतिरोपयेत् ॥ ६ ॥
घृतोशीरतिलक्षौद्रविडङ्गक्षीरगोमयैः।
आमूलस्कन्धलिप्तानां सङ्क्रामणविरोपणम् ॥ ७ ॥
शुचिर्भूत्वा तरोः पूजां कृत्वा स्नानानुलेपनैः।
रोपयेद्रोपितश्चैव पत्रैस्तैरेव जायते ॥ ८ ॥

सायं प्रातश्च घर्मान्ते शीतकाले दिनान्तरे।
वर्षासु च भुवः शोषे सेक्तव्या रोपिता द्रुमाः ॥ ९ ॥
जम्बूवेतसवानीरकदम्बोदुम्बरार्जुनाः।
बीजपूरकमृद्वीकालकुचाश्च सदाडिमाः ॥ १० ॥
वञ्जुलो नक्तमालश्च तिलकः पनसस्तथा।
तिमिरोऽम्रातकश्चैव षोडशानूपजाः स्मृताः ॥ ११ ॥
उत्तमं विंशतिर्हस्ता मध्यमं षोड़शान्तरम्।
स्थानात् स्थानान्तरं कार्यं वृक्षाणां द्वादशावरम् ॥ १२ ॥
अभ्याशजातास्तरवः संस्पृशन्तः परस्परम्।
मिश्रैर्मूलैश्च न फलं सम्यग्यच्छन्ति पीड़िताः ॥ १३ ॥
शीतवातातपै रोगो जायते पाण्डुपत्त्रता।
अवृद्धिश्च प्रवालानां शाखाशोषो रसस्रुतिः ॥ १४ ॥
चिकित्सितमथैतेषां शस्त्रेणादौ विशोधनम्।
विड़ङ्गघृतपङ्काक्तान् सेचयेत् क्षीरवारिणा ॥ १५ ॥
फलनाशे कुलत्थैश्च माषैर्मुद्गैस्तिलैर्यवैः।
शृतशीतपयःसेकः फलपुष्पाभिवृद्धये ॥ १६ ॥
अविकाजशकृच्चूर्णस्याढ़के द्वे तिलाढ़कम्।
सक्तुप्रस्थो जलद्रोणो गोमांसतुलया सह ॥ १७ ॥
सप्तरात्रोषितैरेतैः सेकः कार्यो वनस्पतेः।
वल्लीगुल्मलतानां च फलपुष्पाय सर्वदा ॥ १८ ॥
वासराणि दश दुग्धभावितं बीजमाज्ययुतहस्तयोजितम्।
गोमयेन बहुशो विरूक्षितं क्रौड़मार्गपिशितैश्च धूपितम् ॥ १९ ॥
मत्स्यशूकरवसासमन्वितं रोपितं च परिकर्मितावनौ।
क्षीरसंयुतजलावसेचितं जायते कुसुमयुक्तमेव तत् ॥ २० ॥

तिन्तिड़ीत्यपि करोति वल्लरीं व्रीहिमाषतिलचूर्णसक्तुभिः ।
पूतिमांससहितैश्च सेचिता धूपिता च सततं हरिद्रया ॥२१॥
कपित्थवल्लीकरणाय मूलान्यास्फोतधात्रीधववासिकानाम् ।
पलाशिनी वेतससूर्यवल्ली श्यामातिमुक्तैः सहिताष्टमूली ॥२२॥
क्षीरे शृते चाप्यनया सुशीते तालाशतं स्थाप्य कपित्थबीजम् ।
दिने दिने शोषितमर्कपादैर्मासं विधिस्त्वेष ततोऽधिरोप्यम् २३
हस्तायतं तद्द्विगुणं गभीरं खात्वावटं प्रोक्तजलावपूर्णम् ।
शुष्कं प्रदग्धं मधुसर्पिषा तत् प्रलेपयेद्भस्मसमन्वितम् ॥ २४ ॥
चूर्णीकृतैर्माषतिलैर्यवैश्च प्रपूरयेन्मृत्तिकयान्तरस्थैः ।
मत्स्यामिषाम्भःसहितं च हन्याद् यावद्घनत्वं समुपागतं तत् २५
उप्तं च बीजं चतुरङ्गुलाधो मत्स्याम्भसा मांसजलैश्च सिक्तम् ।
वल्ली भवत्याशु शुभप्रवाला विस्मापनी मण्डपमावृणोति ॥२६॥

शतशोऽङ्कोलसम्भूतफलकल्केन भावितम् ।
एतत्तैलेन वा बीजं श्लेष्मातकफलेन वा ॥ २७ ॥
वापितं करकोन्मिश्रं मृदि तत्क्षणजन्मकम् ।
फलभारान्विता शाखा भवतीति किमद्भुतम् ॥ २८ ॥
श्लेष्मातकस्य बीजानि निष्कुलीकृत्य भावयेत् प्राज्ञः ।
अङ्कोलविज्जलाद्भिश्छायायां सप्तकृत्वेवम् ॥ २९ ॥
माहिषगोमयघृष्टान्यस्य करीषे च तानि निक्षिप्य ।
करकाजलमृद्योगे न्युप्तान्यह्ना फलकराणि ॥ ३० ॥
ध्रुवमृदुमूलविशाखा गुरुभं श्रवणस्तथाश्विनीहस्तम् ।
उक्तानि दिव्यदृग्भिः पादपसंरोपणे भानि ॥ ३१ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां वृक्षायुर्वेदो
नाम पञ्चपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

कृत्वा प्रभूतं सलिलमारामान्विनिवेश्य च ।
देवतायतनं कुर्याद्यशोधर्माभिवृद्धये ॥ १ ॥
इष्टापूर्तेन लभ्यन्ते ये लोकास्तान् बुभूषता ।
देवानामालयः कार्यो द्वयमप्यत्र दृश्यते ॥ २ ॥
सलिलोद्यानयुक्तेषु कृतेष्वकृतकेषु च ।
स्थानेष्वेतेषु सान्निध्यमुपगच्छन्ति देवताः ॥ ३ ॥
सरःसु नलिनीछत्रनिरस्तरविरश्मिषु ।
हंसांसाक्षिप्तकह्लारवीचीविमलवारिषु ॥ ४ ॥
हंसकारण्डवक्रौञ्चचक्रवाकविराविषु ।
पर्यन्तनिचुलच्छायाविश्रान्तजलचारिषु ॥ ५ ॥
क्रौञ्चकाञ्चीकलापाश्च कलहंसकलस्वनाः ।
नद्यस्तोयांशुका यत्र शफरीकृतमेखलाः ॥ ६ ॥
फुल्लतीरद्रुमोत्तंसाः सङ्गमश्रोणिमण्डलाः ।
पुलिनाभ्युन्नतोरस्या हंसहासाश्च निम्नगाः ॥ ७ ॥
वनोपान्तनदीशैलनिर्झरोपान्तभूमिषु ।
रमन्ते देवता नित्यं पुरेषूद्यानवत्सु च ॥ ८ ॥
भूमयो ब्राह्मणादीनां याः प्रोक्ता वास्तुकर्मणि ।
ता एव तेषां शस्यन्ते देवतायतनेष्वपि ॥ ९ ॥
चतुःषष्टिपदं कार्यं देवतायतनं सदा ।
द्वारं च मध्यमं तत्र समदिक्स्थं प्रशस्यते ॥ १० ॥
यो विस्तारो भवेद्यस्य द्विगुणा तत्समुन्नतिः ।
उच्छ्रायाद्यस्तृतीयोऽंशस्तेन तुल्या कटिर्भवेत् ॥ ११ ॥
विस्तारार्धं भवेद्गर्भो भित्तयोऽन्याः समन्ततः ।
गर्भपादेन विस्तीर्णं द्वारं द्विगुणमुच्छ्रितम् ॥ १२ ॥

उच्छ्रायात्पादविस्तीर्णा शाखा तद्वदुदुम्बरः ।
विस्तारपादप्रतिमं बाहल्यं शाखयोः स्मृतम् ॥ १३ ॥
त्रिपञ्चसप्तनवभिः शाखाभिस्तत्प्रशस्यते ।
अधः शाखाचतुर्भागे प्रतीहारौ निवेशयेत् ॥ १४ ॥
शेषं मङ्गल्यविहगैः श्रीवृक्षस्वस्तिकैर्घटैः ।
मिथुनैः पत्रवल्लीभिः प्रमथैश्चोपशोभयेत् ॥ १५ ॥
द्वारमानाष्टभागोना प्रतिमा स्यात्सपिण्डिका ।
द्वौ भागौ प्रतिमा तत्र तृतीयांशश्च पिण्डिका ॥ १६ ॥
मेरुमन्दरकैलासविमानच्छन्दनन्दनाः ।
समुद्गपद्मगरुडनन्दिवर्धनकुञ्जराः ॥ १७ ॥
गुहराजो वृषो हंसः सर्वतोभद्रको घटः ।
सिंहो वृत्तश्चतुष्कोणः षोडशाष्टाश्रयस्तथा ॥ १८ ॥
इत्येते विंशतिः प्रोक्ताः प्रासादाः संज्ञया मया ।
यथोक्तानुक्रमेणैव लक्षणानि वदाम्यतः ॥ १९ ॥
तत्र षडश्रिर्मेरुर्द्वादशभौमो विचित्रकुहरश्च ।
द्वारैर्युतश्चतुर्भिर्द्वात्रिंशद्धस्तविस्तीर्णः ॥ २० ॥
त्रिंशद्धस्तायामो दशभौमो मन्दरः शिखरयुक्तः ।
कैलासोऽपि शिखरवान् अष्टाविंशोऽष्टभौमश्च ॥ २१ ॥
जालगवाक्षकयुक्तो विमानसंज्ञस्त्रिसप्तकायामः ।
नन्दन इति षड्भौमो द्वात्रिंशः षोडशाण्डयुतः ॥ २२ ॥
वृत्तः समुद्गनामा पद्मः पद्माकृतिः शयानष्टौ ।
शृङ्गं चैकेन भवेदेकैव च भूमिका तस्य ॥ २३ ॥
गरुडाकृतिश्च गरुडो नन्दीति च षट्चतुष्कविस्तीर्णः ।
कार्यश्च सप्तभौमो विभूषितोऽण्डैश्च विंशत्या ॥ २४ ॥

कुञ्जर इति गजपृष्ठः षोड़शहस्तः समन्ततो मूलात् ।
गुहराजः षोड़शकस्त्रिचन्द्रशाला भवेद्वलभी ॥ २५ ॥
वृष एकभूमिशृङ्गो द्वादशहस्तः समन्ततो वृत्तः ।
हंसो हंसाकारो घटोऽष्टहस्तः कलशरूपः ॥ २६ ॥
द्वारैर्युतश्चतुर्भिर्बहुशिखरो भवति सर्वतोभद्रः ।
बहुरुचिरचन्द्रशालः षड्विंशः पञ्चभौमश्च ॥ ॥ २७ ॥
सिंहः सिंहाक्रान्तो द्वादशकोणोऽष्टहस्तविस्तीर्णः ।
चत्वारोऽञ्जनरूपाः पञ्चाण्डयुतस्तु चतुरस्रः ॥ २८ ॥
भूमिकाङ्गुलमानेन मयस्याष्टोत्तरं शतम् ।
सार्धं हस्तत्रयं चैव कथितं विश्वकर्मणा ॥२९॥
प्राहुः स्थपतयश्चात्र मतमेकं विपश्चितः ।
कपोतपालिसंयुक्ता न्यूना गच्छन्ति तुल्यताम् ॥ ३० ॥
प्रासादलक्षणमिदं कथितं समासाद्
गर्गेण यद्विरचितं तदिहास्ति सर्वम् ।
मन्वादिभिर्विरचितानि पृथूनि यानि
तत्संस्मृतिं प्रति मयात्र कृतोऽधिकारः ॥ ३१ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां प्रासादलक्षणं नाम षट्पञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

आमं तिन्दुकमामं कपित्थकं पुष्पमपि च शाल्मल्याः ।
बीजानि शल्लकीनां धन्वनवल्को वचा चेति ॥ १ ॥
एतैः सलिलद्रोणः क्वाथयितव्योऽष्टभागशेषश्च ।
अवतार्योऽस्य च कल्को द्रव्यैरेतैः समनुयोज्यः ॥ २ ॥
श्रीवासकरसगुग्गुलुभल्लातककुन्दुरूकसर्जरसैः ।

अतसीबिल्वैश्च यतः कल्कोऽयं वज्रलेपाख्यः ॥ ३ ॥
प्रासादहर्म्यवलभीलिङ्गप्रतिमासु कुड्यकूपेषु ।
सन्तप्तो दातव्यो वर्षसहस्रायुतस्थायी ॥ ४ ॥
लाक्षाकुन्दुरुगुग्गुलुगृहधूमकपित्थबिल्वमध्यानि ।
नागबलाफलतिन्दुकमदनफलमधूकमञ्जिष्ठाः ॥ ५ ॥
सर्जरससामलकानि चेति कल्कः कृतो द्वितीयोऽयम् ।
वज्राख्यः प्रथमगुणैरयमपि तेष्वेव कार्येषु ॥ ६ ॥
गोमहिषाजविषाणैः खररोमणा महिषचर्मगव्यैश्च ।
निम्बकपित्थरसैः सह वज्रतरो नाम कल्कोऽन्यः ॥ ७ ॥
अष्टौ सीसकभागाः कांसस्य द्वौ तु रीतिकाभागः ।
मयकथितो योगोऽयं विज्ञेयो वज्रसङ्घातः ॥ ८ ॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां वज्रलेपो
नाम सप्तपञ्चाशत्तमोऽध्यायः ॥

जालान्तरगे भानौ यदणुतरं दर्शनं रजो याति ।
तद्विन्द्यात्परमाणुं प्रथमं तद्धि प्रमाणानाम ॥ १ ॥
परमाणुरजो वालाग्रलिक्षयूका यवोऽङ्गुलं चेति ।
अष्टगुणानि यथोत्तरमङ्गुलमेकं भवति मात्रा ॥ २ ॥
देवागारद्वारस्याष्टांशोनस्य यस्तृतीयोऽंशः ।
तत्पिण्डिकाप्रमाणं प्रतिमा तद्द्विगुणपरिमाणा ॥ ३ ॥
स्वैरङ्गुलप्रमाणैर्द्वादश विस्तीर्णमायतं च मुखम् ।
नग्नजिता तु चतुर्दश दैर्घ्येण द्राविडं कथितम् ॥ ४ ॥
नासाललाटचिबुकग्रीवाश्चतुरङ्गुलास्तथा कर्णौ ।
द्वे अङ्गुले च हनुके चिबुकं तु द्व्यङ्गुलं विस्तृतम् ॥ ५ ॥

अष्टाङ्गुलं ललाटं विस्ताराद् द्व्यङ्गुलात् परे शङ्खौ ।
चतुरङ्गुलौ तु शङ्खौ कर्णौ तु द्व्यङ्गुलं पृथुलौ ॥ ६ ॥
कर्णोपान्तः कार्योऽर्धपञ्चमे भ्रूसमेन सूत्रेण ।
कर्णस्रोतः सुकुमारकं च नयनप्रबन्धसमम् ॥ ७ ॥
चतुरङ्गुलं वसिष्ठः कथयति नेत्रान्तकर्णयोर्विवरम् ।
अधरोऽङ्गुलप्रमाणस्तस्यार्धेनोत्तरोष्ठश्च ॥ ८ ॥
अर्धाङ्गुला तु गोच्छा वक्त्रं चतुरङ्गुलायतं कार्यम् ।
विपुलं तु सार्धमङ्गुलं मध्यात्तत्र्यङ्गुलं व्यात्तम् ॥ ९ ॥
द्व्यङ्गुलतुल्यौ नासापुटौ च नासा पुटायतो ज्ञेया ।
स्याद् द्व्यङ्गुलमुच्छ्रायश्चतुरङ्गुलमन्तरं चाक्ष्णोः ॥ १० ॥
द्व्यङ्गुलमितोऽक्षिकोशो द्वे नेत्रे तत्त्रिभागिका तारा ।
दृक् तारापञ्चांशो नेत्रविकाशोऽङ्गुलं भवति ॥ ११ ॥
पर्यन्तात्पर्यन्तं दश भ्रुवोऽर्धाङ्गुलं भ्रुवोर्लेखा ।
भ्रूमध्यं द्व्यङ्गुलकं भ्रूर्दैर्घ्येणाङ्गुलचतुष्कम् ॥ १२ ॥
कार्या तु केशरेखा भ्रूबन्धसमाङ्गुलार्धविस्तीर्णा ।
नेत्रान्ते करवीरकमुपन्यसेदङ्गुलप्रमितम् ॥ १३ ॥
द्वात्रिंशत्परिणाहाच्चतुर्दशायामतोऽङ्गुलानि शिरः ।
द्वादश तु चित्रकर्मणि दृश्यन्ते विंशतिरदृश्याः ॥ १४ ॥
आस्यं सकेशनिचयं षोडश दैर्घ्येण नग्नजित्प्रोक्तम् ।
ग्रीवा दश विस्तीर्णा परिणाहाद्विंशतिः सैका ॥ १५ ॥
कण्ठाद्द्वादश हृदयं हृदयान्नाभिश्च तत् प्रमाणेन ।
नाभीमध्यान्मेढ्रान्तरं च तत्तुल्यमेवोक्तम् ॥ १६ ॥
ऊरू चाङ्गुलमानैश्चतुर्युता विंशतिस्तथा जङ्घे ।
जानुकपिच्छे चतुरङ्गुले च पादौ च तत्तुल्यौ ॥ १७ ॥

द्वादश दीर्घौ षट् पृथुतया च पादौ त्रिकायताङ्गुष्ठौ ।
पञ्चाङ्गुलपरिणाहौ प्रदेशिनी त्र्यङ्गुलं दीर्घा ॥ १८ ॥
अष्टांशाष्टांशोनाः शेषाङ्गुल्यः क्रमेण कर्तव्याः ।
सचतुर्थभागमङ्गुलमुत्सेधोऽङ्गुष्ठकस्योक्तः ॥ १९ ॥
अङ्गुष्ठनखः कथितश्चतुर्थभागोनमङ्गुलं तज्ज्ञैः ।
शेषनखानामर्धाङ्गुलं क्रमात् किञ्चिदूनं वा ॥ २० ॥
जङ्घाग्रे परिणाहश्चतुर्दशोक्तस्तु विस्तरः पञ्च ।
मध्ये तु सप्त विपुला परिणाहात्त्रिगुणिताः सप्त ॥ २१ ॥
अष्टौ तु जानुमध्ये वैपुल्यं त्र्यष्टकं तु परिणाहः ।
विपुलौ चतुर्दशोरू मध्ये द्विगुणश्च तत्परिधिः ॥ २२ ॥
कटिरष्टादश विपुला चत्वारिंशच्चतुर्युता परिधौ ।
अङ्गुलमेकं नाभिर्वेधेन तथा प्रमाणेन ॥ २३ ॥
चत्वारिंशद् द्वियुता नाभीमध्येन मध्यपरिणाहः ।
स्तनयोः षोडश चान्तरमूर्ध्वं कक्षे षडङ्गुलिके ॥ २४ ॥
कार्यावष्टावंसौ द्वादश बाहू तथा प्रबाहू च ।
बाहू षड्विस्तीर्णौ प्रतिबाहू त्वङ्गुलचतुष्कम् ॥ २५ ॥
षोडश बाहू मूले परिणाहाद्द्वादशाग्रहस्ते च ।
विस्तारेण करतलं षडङ्गुलं सप्त दैर्घ्येण ॥ २६ ॥
पञ्चाङ्गुलानि मध्या प्रदेशिनी मध्यपर्वदलहीना ।
अनया तुल्या चानामिका कनिष्ठा तु पर्वोना ॥ २७ ॥
पर्वद्वयमङ्गुष्ठः शेषाङ्गुल्यस्त्रिभिस्त्रिभिः कार्याः ।
नखपरिमाणं कार्यं सर्वासां पर्वणोऽर्धेन ॥ २८ ॥
देशानुरूपभूषणवेषालङ्कारमूर्तिभिः कार्या ।
प्रतिमा लक्षणयुक्ता सन्निहिता वृद्धिदा भवति ॥ २९ ॥

दशरथतनयो रामो बलिश्च वैरोचनिः शतं विंशम्।
द्वादशहान्या शेषाः प्रवरसमन्यूनपरिमाणाः॥ ३०॥
कार्योऽष्टभुजो भगवांश्चतुर्भुजो द्विभुज एव वा विष्णुः।
श्रीवत्साङ्कितवक्षाः कौस्तुभमणिभूषितोरस्कः॥ ३१॥
अतसीकुसुमश्यामः पीताम्बरनिवसनः प्रसन्नमुखः।
कुण्डलकिरीटधारी पीनगलोरःस्थलांसभुजः॥ ३२॥
खड्गगदाशरपाणिर्दक्षिणतः शान्तिदः चतुर्थकरः।
वामकरेषु च कार्मुकखेटकचक्राणि शङ्खश्च॥ ३३॥
अथ च चतुर्भुजमिच्छति शान्तिद एको गदाधरश्चान्यः।
दक्षिणपार्श्वे ह्येवं वामे शङ्खश्च चक्रञ्च॥ ३४॥
द्विभुजस्य तु शान्तिकरो दक्षिणहस्तोऽपरश्च शङ्खधरः।
एवं विष्णोः प्रतिमा कर्तव्या भूतिमिच्छद्भिः॥ ३५॥
बलदेवो हलपाणिर्मदविभ्रमलोचनश्च कर्तव्यः।
बिभ्रत् कुण्डलमेकं शङ्खेन्दुमृणालगौरवपुः॥ ३६॥
एकानंशा कार्या देवी बलदेवकृष्णयोर्मध्ये।
कटिसंस्थितवामकरा सरोजमितरेण चोद्वहती॥ ३७॥
कार्या चतुर्भुजा या वामकराभ्यां सपुस्तकं कमलम्।
द्वाभ्यां दक्षिणपार्श्वे वरमर्थिष्वक्षसूत्रं च॥ ३८॥
वामेष्वष्टभुजायाः कमण्डलुश्चापमम्बुजं शास्त्रम्।
वरशरदर्पणयुक्ताः सव्यभुजाः साक्षसूत्राश्च॥ ३९॥
शाम्बश्च गदाहस्तः प्रद्युम्नश्चापभृत् सुरूपश्च।
अनयोः स्त्रियौ च कार्ये खेटकनिस्त्रिंशधारिण्यौ॥ ४०॥
ब्रह्मा कमण्डलुकरश्चतुर्मुखः पङ्कजासनस्थश्च।
स्कन्दः कुमाररूपः शक्तिधरो बर्हिकेतुश्च॥ ४१॥

शक्रश्चतुर्विषाणो द्विपो महेन्द्रस्य वज्रपाणित्वम्।
तिर्य्यग्ललाटसंस्थं तृतीयमपि लोचनं चिह्नम् ॥ ४२ ॥
शम्भोः शिरसीन्दुकला वृषध्वजोऽक्षि च तृतीयमप्यूर्ध्वम्।
शूलं धनुः पिनाकं वामार्धे वा गिरिसुतार्धम् ॥ ४३ ॥
पद्माङ्कितकरचरणः प्रसन्नमूर्तिः सुनीचकेशश्च।
पद्मासनोपविष्टः पितेव जगतो भवेद्बुद्धः ॥ ४४ ॥
आजानुलम्बबाहुः श्रीवत्साङ्कः प्रशान्तमूर्तिश्च।
दिग्वासास्तरुणो रूपवांश्च कार्य्योऽर्हतां देवः ॥ ४५ ॥
नासाललाटजङ्घोरुगण्डवक्षांसि चोन्नतानि रवेः।
कुर्यादुदीच्यवेषं गूढं पादादुरो यावत् ॥ ४६ ॥
बिभ्राणः स्वकररुहे पाणिभ्यां पङ्कजे मुकुटधारी।
कुण्डलभूषितवदनः प्रलम्बहारो वियद्गवृतः ४७ ॥
कमलोदरद्युतिमुखः कञ्चुकगुप्तः स्मितप्रसन्नमुखः।
रत्नोज्ज्वलप्रभामण्डलश्च कर्तुः शुभकरोऽर्कः ॥ ४८ ॥
सौम्या तु हस्तमात्रा वसुदा हस्तद्वयोच्छ्रिता प्रतिमा।
क्षेमसुभिक्षाय भवेत् त्रिचतुर्हस्तप्रमाणा या ॥ ४९ ॥
नृपभयमत्यङ्गायां हीनाङ्गायामकल्यता कर्तुः।
शातोदर्य्यां क्षुद्भयम् अर्थविनाशः कृशायाश्च ॥ ५० ॥
मरणन्तु सक्षतायां शस्त्रनिपातेन निर्दिशेत्कर्तुः।
वामावनता पत्नीं दक्षिणविनता हिनस्त्यायुः ॥ ५१ ॥
अन्धत्वमूर्ध्वदृष्ट्या करोति चिन्तामधोमुखी दृष्टिः।
सर्वप्रतिमास्वेवं शुभाशुभं भास्करोक्तसमम् ॥ ५२ ॥
लिङ्गस्य वृत्तपरिधिं दैर्घ्येणासूत्र्य तत् त्रिधा विभजेत्।
मूले तच्चतुरस्रं मध्ये त्वष्टाश्रि वृत्तमतः ॥ ५३ ॥

चतुरश्रमवनिखाते मध्ये कार्य्यन्तु पिण्डिकाश्वभ्रे ।
हस्त्योच्छ्रायेण समा समन्ततः पिण्डिका श्वभ्रात् ॥ ५४ ॥
कृशदीर्घं देशघ्नं पार्श्वविहीनं पुरस्य नाशाय ।
यस्य क्षतं भवेन्मस्तके विनाशाय तन्निङ्गम् ॥ ५५ ॥
मातृगणः कर्त्तव्यः स्वनामदेवानुरूपकृतचिह्नः ।
रेवन्तोऽश्वारूढो मृगयाक्रीडादिपरिवारः ॥ ५६ ॥
दण्डी यमो महिषगो हंसारूढश्च पाशभृद्वरुणः ।
नरवाहनः कुबेरो वामकिरीटी बृहत्कुक्षिः ॥ ५७ ॥
प्रमथाधिपो गजमुखः प्रलम्बजठरः कुठारधारी स्यात् ।
एकविषाणो बिभ्रन्मूलककन्दं सुनीलदलकन्दम् ॥५८॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां प्रतिमा-
लक्षणं नामाष्टापञ्चाशत्तमोऽध्यायः ।

कर्त्तुरनुकूलदिवसे दैवज्ञविशोधिते शुभनिमित्ते ।
मङ्गलशकुनैः प्रास्थानिकैश्च वनसम्प्रवेशः स्यात् ॥ १॥
पितृवनमार्गसुरालयवल्मीकोद्यानतापसाश्रमजाः ।
चैत्यसरित्सङ्गमसम्भवाश्च घटतोयसिक्ताश्च ॥ २ ॥
कुब्जानुजातवल्लीनिपीडिता वज्रमारुतोपहताः ।
स्वपतितहस्तिनिपीडितशुष्काग्निप्लुष्टमधुनिलयाः ॥३॥
तरवो वर्जयितव्याः शुभदाः स्युः स्निग्धपत्रकुसुमफलाः
अभिमतवृक्षं गत्वा कुर्यात् पूजां सबलिपुष्पाम् ॥ ४ ॥
सुरदारुचन्दनशमीमधूकतरवः शुभा द्विजातीनाम् ।
क्षत्रस्यारिष्टाश्वत्थखदिरबिल्वा विवृद्धिकराः ॥ ५ ॥

वैश्यानां जीवकखदिरसिन्धुकस्यन्दनाश्च शुभफलदाः ।
तिन्दुककेसरसर्जार्जुनाम्रशालाश्च शूद्राणाम् ॥ ६ ॥
लिङ्गं वा प्रतिमा वा द्रुमवत् स्थाप्या यथादिशं यस्मात् ।
तस्माच्चिह्नयितव्या दिशो द्रुमस्योर्ध्वमथवाधः ॥ ७ ॥
परमान्नमोदकौदनदधिपललोल्लोपिकाभिर्भक्ष्यैः ।
मद्यैः कुसुमैर्धूपैर्गन्धैश्च तरुं समभ्यर्च्य ॥ ८ ॥
सुरपितृपिशाचराक्षसभुजगासुरगणविनायकाद्यानाम् ।
कृत्वा रात्रौ पूजां वृक्षं संस्पृश्य च ब्रूयात् ॥ ९ ॥
अर्चार्थममुकस्य त्वं देवस्य परिकल्पितः ।
नमस्ते वृक्ष पूजेयं विधिवत्संप्रगृह्यताम् ॥ १० ॥
यानीह भूतानि वसन्ति तानि बलिं गृहीत्वा विधिवत्प्रयुक्तम् ।
अन्यत्र वासं परिकल्पयन्तु क्षमन्तु तान्यद्य नमोऽस्तु तेभ्यः ॥११॥
वृक्षं प्रभाते सलिलेन सिक्त्वा पूर्वोत्तरस्यां दिशि सन्निकृत्य ।
मध्वाज्यलिप्तेन कुठारकेण प्रदक्षिणं शेषमतोऽभिहन्यात् ॥ १२ ॥
पूर्वेण पूर्वोत्तरतोऽथवोदक् पतेद्यदा वृद्धिकरस्तदा स्यात् ।
आग्नेयकोणात् क्रमशोऽग्निदाहः रुग्रोगरोगास्तुरगक्षयश्च ॥१३॥
यन्नोक्तमस्मिन्वनसम्प्रवेशे निपातविच्छेदनवृक्षगर्भाः ।
इन्द्रध्वजे वास्तुनि च प्रदिष्टाः पूर्वं मया तेऽत्र तथैव योज्याः १४

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां वनसंप्रवेशो
नामैकोनषष्टितमोऽध्यायः ।

दिशि सौम्यायां कुर्यादधिवासनमण्डपं बुधः प्राग्वा ।
तोरणचतुष्टययुतं शस्तद्रुमपल्लवच्छन्नम् ॥ १ ॥

पूर्वे भागे चित्राः स्रजः पताकाश्च मण्डपस्योक्ताः।
आग्नेय्यां दिशि रक्ताः कृष्णाः स्युर्याम्यनैर्ऋतयोः ॥२॥
श्वेता दिश्य परस्यां वायव्यायां तु पाण्डुरा एव।
चित्राश्चोत्तरपार्श्वे पीताः पूर्वोत्तरे कोणे ॥ ३ ॥
आयुःश्रीबलजयदा दारुमयी मृण्मयी तथा प्रतिमा।
लोकहिताय मणिमयी सौवर्णी पुष्टिदा भवति ॥ ४ ॥
रजतमयी कीर्तिकरी प्रजाविवृद्धिं करोति ताम्रमयी।
भूलाभन्तु महान्तं शैली प्रतिमाथवा लिङ्गम् ॥५॥
शङ्कूपहता प्रतिमा प्रधानपुरुषं कुलं च घातयति।
श्वभ्रोपहता रोगान् उपद्रवांश्चाक्षयाम् कुरुते ॥ ६ ॥
मण्डपमध्ये स्थण्डिलमुपलिप्यास्तीर्य सिकतयाथ कुशैः।
भद्रासनकृतशीर्षोपधानपादां न्यसेत्प्रतिमाम् ॥ ७ ॥
प्लक्षाश्वत्थोदुम्बरशिरीषवटसम्भवैः कषायजलैः।
मङ्गलसंज्ञिताभिः सर्वौषधिभिः कुशाद्याभिः ॥ ८ ॥
द्विपवृषभोद्धृतपर्वतवल्मीकसरित्समागमतटेषु।
पद्मसरःसु च मृद्भिः सपञ्चगव्यैश्च तीर्थजलैः ॥ ९ ॥
पूर्वशिरस्कां स्नातां सुवर्णरत्नाम्बुभिश्च ससुगन्धैः।
नानातूर्यनिनादैः पुण्याहैर्वेदनिर्घोषैः ॥ १० ॥
ऐन्द्र्यां दिशीन्द्रलिङ्गा मन्त्राः प्राग्दक्षिणेऽग्निलिङ्गाश्च।
जप्तव्या द्विजमुख्यैः पूज्यास्ते दक्षिणाभिश्च ॥ ११ ॥
यो देवः संस्थाप्यस्तन्मन्त्रैश्चानलं द्विजो जुहुयात्।
अग्निनिमित्तानि मया प्रोक्तानीन्द्रध्वजोच्छ्राये ॥ १२ ॥
धूमाकुलोऽपसव्यो मुहुर्मुहुर्विस्फुलिङ्गकृन्न शुभः।
होतुः स्मृतिलोपो वा प्रसर्पणं वाशुभं प्रोक्तम् ॥ १३ ॥

स्नातामभुक्तवस्त्रां स्वलङ्कृतां पूजितां कुसुमगन्धैः।
प्रतिमां स्वास्तीर्णायां शय्यायां स्थापकः कुर्यात्॥ १४॥
सुप्तां सुनृत्यगीतैर्जागरकैः सम्यगेवमधिवास्य।
दैवज्ञसम्प्रदिष्टे काले संस्थापनं कुर्यात्॥ १५॥
अभ्यर्च्य कुसुमवस्त्रानुलेपनैः शङ्खतूर्यनिर्घोषैः।
प्रादक्षिण्येन नयेदायतनस्य प्रयत्नेन॥ १६॥
कृत्वा बलिं प्रभूतं सम्पूज्य ब्राह्मणांश्च सभ्यांश्च।
दत्त्वा हिरण्यशकलं विनिक्षिपेत्पिण्डिकाश्वभ्रे॥ १७॥
स्थापकदैवज्ञद्विजसभ्यस्थपतीन् विशेषतोऽभ्यर्च्य।
कल्याणानां भागी भवतीह परत्र च स्वर्गी॥ १८॥
विष्णोर्भागवतान् मगांश्च सवितुः शम्भोः सभस्मद्विजान्
मातॄणामपि मातृमण्डलविदो विप्रान्विदुर्ब्रह्मणः।
शाक्यान् सर्वहितस्य शान्तमनसो नग्नान् जिनानां विदु-
र्ये यं देवमुपाश्रिताः स्वविधिना तैस्तस्य कार्या क्रिया॥१९॥
उदगयने सितपक्षे शिशिरगभस्तौ च जीववर्गस्थे।
लग्ने स्थिरे स्थिरांशे सौम्यैर्धीधर्मकेन्द्रगतैः॥ २०॥
पापैरुपचयसंस्थैर्ध्रुवमृदुहरितिष्यवायुदेवेषु।
विकुजे दिनेऽनुकूले देवानां स्थापनं शस्तम्॥ २१॥
सामान्यमिदं समासतो लोकानां हितदं मया कृतम्।
अधिवासनसंनिवेशने सावित्रे पृथगेव विस्तरात्॥ २२॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां प्रतिष्ठापनं नाम षष्टितमोऽध्यायः।

पराशरः प्राह बृहद्रथाय गोलक्षणं यत्क्रियते ततोऽयम्।
मया समासः शुभलक्षणास्ताः सर्वास्तथाप्यागमतोऽभिधास्ये
सास्राविलरूक्षाक्ष्यो मूषकनयनाश्च न शुभदा गावः।
प्रचलच्चिपिटविषाणाः करटाः खरसदृशवर्णाः॥ २॥
दशसप्तचतुर्दन्त्यः प्रलम्बमुण्डानना विनतपृष्ठाः।
ह्रस्वस्थूलग्रीवा यवमध्या दारितखुराश्च॥ ३॥
श्यावातिदीर्घजिह्वा गुल्फैरतितनुभिरतिबृहद्भिर्वा।
अतिककुदाः कृशदेहा नेष्टा हीनाधिकाङ्गाश्च॥ ४॥
वृषभोऽप्येवं स्थूलातिलम्बवृषणः शिराततक्रोडः।
स्थूलशिराचितगण्डस्त्रिस्थानं मेहते यश्च॥ ५॥
मार्जाराक्षः कपिलः करटो वा न शुभदो द्विजस्येष्टः।
कृष्णोष्ठतालुजिह्वः श्वसनो यूथस्य घातकरः॥ ६॥
स्थूलशकृन्मणिशृङ्गः सितोदरः कृष्णसारवर्णश्च।
गृहजातोऽपि त्याज्यो यूथविनाशावहो वृषभः॥ ७॥
श्यामकपुष्पचिताङ्गो भस्मारुणसन्निभो विडालाक्षः।
विप्राणामपि न शुभं करोति वृषभः परिगृहीतः॥ ८॥
ये चोद्धरन्ति पादान् पङ्कादिव योजिताः कृशग्रीवाः।
कातरनयना हीनाश्च पृष्ठतस्ते न भारसहाः॥ ९॥
मृदुसंहतताम्रोष्ठास्तनुस्फिजस्ताम्रतालुजिह्वाश्च।
तनुह्रस्वोच्चश्रवणाः सुकुक्षयः स्पृष्टजङ्घाश्च॥ १०॥
आताम्रसंहतखुरा व्यूढोरस्का बृहत्ककुदयुक्ताः।
स्निग्धश्लक्ष्णतनुत्वग्रोमाणस्ताम्रतनुशृङ्गाः॥ ११॥
तनुभूस्पृग्वालधयो रक्तान्तविलोचना महोच्छ्वासाः।
सिंहस्कन्धास्तन्वल्पकम्बलाः पूजिताः सुगताः॥ १२॥

वामावर्त्तो वामे दक्षिणपार्श्वे च दक्षिणावर्त्तः ।
शुभदा भवन्त्यनडुहो जङ्घाभिश्चैणकनिभाभिः ॥ १३ ॥
वैदूर्यमल्लिकाबुद्बुदेक्षणाः स्थूलनेत्रवर्माणः ।
पार्ष्णिभिरस्फुटिताभिः शस्ताः सर्वेऽपि भारवहाः ॥ १४ ॥
घ्राणोद्देशे सवलिर्मार्जारमुखः सितश्च दक्षिणतः ।
कमलोत्पललाक्षाभः सुवालधिर्वाजितुल्यजवः ॥ १५ ॥
लम्बैर्वृषणैर्मेषोदरश्च सङ्क्षिप्तवङ्क्षणाक्रोडः ।
ज्ञेयो भाराध्वसहो जवेऽश्वतुल्यश्च शस्तफलः ॥ १६ ॥
सितवर्णः पिङ्गाक्षस्ताम्रविषाणेक्षणो महावक्त्रः ।
हंसो नाम शुभफलो यूथस्य विवर्द्धनः प्रोक्तः ॥ १७ ॥
भूस्पृग्वालधिराताम्रवङ्क्षणो रक्तदृक् ककुद्मी च ।
कल्माषश्च स्वामिनमचिरात् कुरुते पतिं लक्ष्म्याः ॥ १८ ॥
यो वा सितैकचरणो यथेष्टवर्णश्च सोऽपि शस्तफलः ।
मिश्रफलोऽपि ग्राह्यो यदि नैकान्तप्रशस्तोऽस्ति ॥ १९ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां गोलक्षणं
नामैकषष्टितमोऽध्यायः ।

पादः पञ्चनखास्त्रयोऽग्रचरणः षड्भिर्नखैर्दक्षिण-
स्ताम्रोष्ठाग्रनसो मृगेश्वरगतिर्जिघ्रन् भुवं याति च ।
लाङ्गूलं ससटं दृगृक्षसदृशी कर्णौ च लम्बौ मृदू
यस्य स्यात् करोति पोष्टुरचिरात्पुष्टां श्रियं श्वा गृहे ॥ १ ॥
पादे पादे पञ्च पश्चाग्रपादे वामे यस्याः षण्नखा मल्लिकाक्ष्याः
वक्रं पुच्छं पिङ्गलालम्बकर्णा या सा राष्ट्रं कुक्कुरी पाति पोष्टुः

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां श्वलक्षणं
नाम द्वाषष्टितमोऽध्यायः ।

कुक्कुटस्त्वृजुतनूरुहाङ्गुलिस्ताम्रवक्त्रनखचूलिकः सितः।
रौति सुस्वरमुषात्यये च यो वृद्धिदः स नृपराष्ट्रवाजिनाम्॥१

यवग्रीवो यो वा बदरसदृशो वापि विहगो
बृहन्मूर्द्धा वर्णैर्भवति बहुभिर्यश्च रुचिरः।
स शस्तः संग्रामे मधुमधुपवर्णश्च जयकृ-
न्न शस्तो योऽतोऽन्यः कृशतनुरवः खञ्जचरणः॥ २ ॥

कुक्कुटी च मृदुचारुभाषिणी स्निग्धमूर्तिरुचिराननेक्षणा।
सा ददाति सुचिरं महीक्षितां श्रीयशोविजयवीर्यसम्पदः॥३

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां कुक्कुटलक्षणं
नाम त्रिषष्टितमोऽध्यायः।

स्फटिकरजतवर्णो नीलराजीविचित्रः
कलशसदृशमूर्त्तिश्चारुवंशश्च कूर्मः।
अरुणसमवपुर्वा सर्षपाकारचित्रः
सकलनृपमहत्त्वं मन्दिरस्थः करोति॥ १ ॥

अञ्जनभृङ्गश्यामतनुर्वा बिन्दुविचित्रोऽव्यङ्गशरीरः।
सर्पशिरा वा स्थूलगलो यः सोऽपि नृपाणां राष्ट्रविवृद्ध्यै॥२॥

वैदूर्यत्विट् स्थूलकण्ठस्त्रिकोणो गूढच्छिद्रश्चारुवंशश्च शस्तः।
क्रीडावाप्यां तोयपूर्णे मणौ वा कार्यः कूर्मो मङ्गलार्थं नरेन्द्रैः

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां कूर्मलक्षणं
नाम चतुःषष्टितमोऽध्यायः॥

छागशुभाशुभलक्षणमभिधास्ये नवदशाष्टदन्तास्ते।
धन्याः स्थाप्या वेश्मनि सन्त्याज्याः सप्तदन्ता ये॥ १ ॥

दक्षिणपार्श्वे मण्डलमसितं शुक्लस्य शुभफलं भवति।
ऋष्यनिभकृष्णलोहितवर्णानां श्वेतमपि शुभदम्॥ २॥

स्तनवदवलम्बते यः कण्ठेऽजानां मणिः स विज्ञेयः।
एकमणिः शुभफलकृदन्यतमा द्वित्रिमणयो ये॥ ३॥

मुण्डाः सर्वे शुभदाः सर्वसिताः सर्वकृष्णदेहाश्च।
अर्धासिताः सितार्धा धन्याः कपिलार्धकृष्णाश्च॥ ४॥

विचरति यूथस्याग्रे प्रथमं चाम्भोऽवगाहते योऽजः।
स शुभः सितमूर्धा वा मूर्धनि वा टिक्किका यस्य॥ ५॥

सपृषतकण्ठशिरा वा तिलपिष्टनिभश्च ताम्रदृक् शस्तः।
कृष्णचरणः सितो वा कृष्णो वा श्वेतचरणो यः॥ ६॥

यः कृष्णाण्डः श्वेतो मध्ये कृष्णेन भवति पट्टेन।
यो वा चरति सशब्दं मन्दं च स शोभनश्छागः॥ ७॥

ऋष्यशिरोरुहपादो यो वा प्राक् पाण्डुरोऽपरे नीलः।
स भवति शुभकृच्छागः श्लोकश्चाप्यत्र गर्गोक्तः॥ ८॥

कुट्टकः कुटिलश्चैव जटिलो वामनस्तथा।
ते चत्वारः श्रियः पुत्रा नालक्ष्मीके वसन्ति ते॥ ९॥

अथाप्रशस्ताः खरतुल्यनादाः प्रदीप्तपुच्छाः कुनखा विवर्णाः।
निकृत्तकर्णा द्विपमस्तकाश्च भवन्ति ये चासिततालुजिह्वाः॥१०॥

वर्णैः प्रशस्तैर्मणिभिश्च युक्ता मुण्डाश्च ये ताम्रविलोचनाश्च।
ते पूजिता वेश्मसु मानवानां सौख्यानि कुर्वन्ति यशः श्रियं च

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां छागलक्षणं
नाम पञ्चषष्टितमोऽध्यायः॥

दीर्घग्रीवाचिकूटस्त्रिकहृदयपृथुस्ताम्रताल्वोष्ठजिह्वः
सूक्ष्मत्वक्केशवालः सुशफगतिमुखो ह्रस्वकर्णोष्ठपुच्छः।
जङ्घाजानूरुवृत्तः समसितदशनश्चारुसंस्थानरूपो
वाजी सर्वाङ्गशुद्धो भवति नरपतेः शत्रुनाशाय नित्यम् ॥ १ ॥
अश्रुपातहनुगण्डहृद्गलप्रोथशङ्खकटिबस्तिजानुनि।
मुष्कनाभिककुदे तथा गुदे सव्यकुक्षिचरणेषु चाशुभाः ॥ २ ॥
ये प्रपाणगलकर्णसंस्थिताः पृष्ठमध्यनयनोपरि स्थिताः।
ओष्ठसक्थिभुजकुक्षिपार्श्वगास्ते ललाटसहिताः सुशोभनाः ३
तेषां प्रपाण एको ललाटकेशेषु च ध्रुवावर्तः।
रन्ध्रोपरन्ध्रमूर्धनि वक्षसि चेति स्मृतौ द्वौ द्वौ ॥ ४ ॥
षड्भिर्दन्तैः सिताभैर्भवति हयशिशुस्तैः कषायैर्द्विवर्षः
सन्दंशैर्मध्यमान्त्यैः पतितसमुदितैस्त्र्यब्दपञ्चाब्दिकोऽश्वः।
सन्दंशानुक्रमेण त्रिकपरिगणिताः कालिकापीतशुक्लाः
काचा माक्षीकशङ्खावटचलनमतो दन्तपातं च विद्धि ॥ ५ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामश्वलक्षणं
नाम षट्षष्टितमोऽध्यायः॥

मध्वाभदन्ताः सुविभक्तदेहा न चोपदिग्धाश्च कृशाः क्षमाश्च।
गात्रैः समैश्चापसमानवंशा वराहतुल्यैर्जघनैश्च भद्राः ॥ १ ॥
वक्षोऽथ कक्षावलयः श्लथाश्च लम्बोदरस्त्वग्बृहती गलश्च।
स्थूला च कुक्षिः सह पेचकेन सैंही च दृग्मन्दमतङ्गजस्य ॥२॥
मृगास्तु ह्रस्वाधरवालमेढ्रास्तन्वङ्घ्रिकण्ठद्विजहस्तकर्णाः।
स्थूलेक्षणाश्चेति तथोक्तचिह्नैः सङ्कीर्णनागा व्यतिमिश्रचिह्नाः

षण्णवतिः सप्त मृगस्य दैर्घ्यमष्टौ च हस्ताः परिणाहमानम्।
एकद्विवृद्धावथ मन्दभद्रौ सङ्कीर्णनागोऽनियतप्रमाणः॥ ४॥
भद्रस्य वर्णो हरितो मदश्च मन्दस्य हारिद्रकसन्निकाशः।
कृष्णो मदश्चाभिहितो मृगस्य सङ्कीर्णनागस्य मदो विमिश्रः॥५॥

ताम्रौष्ठतालुवदनाः कलविङ्कनेत्राः
स्निग्धोन्नताग्रदशनाः पृथुलायतास्याः।
चापोन्नतायतनिगूढनिमग्नवंशा-
स्तन्वेकरोमचितकूर्मसमानकुम्भाः॥ ६॥
विस्तीर्णकर्णहनुनाभिललाटगुह्याः
कूर्मोन्नतद्विनवविंशतिभिर्नखैश्च।
रेखात्रयोपचितवृत्तकराः सुवाला
धन्याः सुगन्धिमदपुष्करमारुताश्च॥ ७॥

दीर्घाङ्गुलिरक्तपुष्कराः सजलाम्भोदनिनादबृंहिणः।
बृहदायतवृत्तकन्धरा धन्या भूमिपतेर्मतङ्गजाः॥ ८॥

निर्मदाभ्यधिकहीननखाङ्गान् कुब्जवामनकमेषविषाणान्।
दृश्यकोशफलपुष्करहीनान् श्यावनीलशबलासिततालून्॥ ९॥
स्वल्पवक्त्ररुहमत्कुणषण्ढान् हस्तिनीं च गजलक्षणयुक्ताम्।
गर्भिणीं च नृपतिः परदेशं प्रापयेदतिविरूपफलास्ते॥ १०॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां गजलक्षणं
नाम सप्तषष्टितमोऽध्यायः॥

उच्छ्रायमानगतिसंहतिसारवर्ण-
स्नेहस्वरप्रकृतिसत्त्वमनूकमाद्यैः।

स्वेदं मृजां च विधिवत् कुशलोऽवलोक्य
सामुद्रविद्वदति यातमनागतं च ॥ १ ॥
अस्वेदनौ मृदुतलौ कमलोदराभौ
श्लिष्टाङ्गुलौ रुचिरताम्रनखौ सुपार्ष्णी।
उष्णौ शिराविरहितौ सुनिगूढगुल्फौ
कूर्मोन्नतौ च चरणौ मनुजेश्वरस्य ॥ २ ॥
शूर्पाकारविरूक्षपाण्डुरनखौ वक्रौ शिरासन्ततौ
संशुष्कौ विरलाङ्गुलौ च चरणौ दारिद्र्यदुःखप्रदौ।
मार्गायोत्कटकौ कषायसदृशौ वंशस्य विच्छित्तिदौ
ब्रह्मघ्नौ परिपक्वमृद्द्युतितलौ पीतावगम्यरतौ ॥ ३ ॥
प्रविरलतनुरोमवृत्तजङ्घा द्विरदकरप्रतिमैर्वरोरुभिश्च।
उपचितसमजानवश्च भूपा धनरहिताः श्वसृगालतुल्यजङ्घाः ॥४
रोमैकैकं कूपके पार्थिवानां द्वे द्वे ज्ञेये पण्डितश्रोत्रियाणाम्।
त्र्याद्यैर्निःस्वा मानवा दुःखभाजः केशाश्चैवं निन्दिताः पूजिताश्च
निर्मांसजानुर्म्रियते प्रवासे सौभाग्यमल्पैर्विकटैर्दरिद्राः।
स्त्रीनिर्जिताश्चापि भवन्ति निम्नै राज्यं समांसैश्च महद्भिरायुः
लिङ्गेऽल्पे धनवानपत्यरहितः स्थूले विहीनो धनै-
र्मेढ्रे वामनते सुतार्थरहितो वक्रेऽन्यथा पुत्रवान्।
दारिद्र्यं विनते त्वधोऽल्पतनयो लिङ्गे शिरासन्तते
स्थूलग्रन्थियुते सुखी मृदु करोत्यन्तं प्रमेहादिभिः ॥ ७ ॥
कोषनिगूढैर्भूपा दीर्घैर्भग्नैश्च वित्तपरिहीनाः।
ऋजुवृत्तशेफसो लघुशिरालशिश्नाश्च धनवन्तः ॥ ८ ॥
जलमृत्युरेकवृषणो विषमैः स्त्रीचञ्चलः समैः क्षितिपः।
ह्रस्वायुश्चोद्बद्धैः प्रलम्बवृषणस्य शतमायुः ॥ ९ ॥

रक्तैराढ्या मणिभिर्निर्द्रव्याः पाण्डुरैश्च मलिनैश्च ।
सुखिनः सशब्दमूत्रा निःस्वा निःशब्दधाराश्च ॥ १० ॥
द्वित्रिचतुर्धाराभिः प्रदक्षिणावर्तवलितमूत्राभिः ।
पृथ्वीपतयो ज्ञेया विकीर्णमूत्राश्च धनहीनाः ॥ ११ ॥
एकैव मूत्रधारा वलिता रूपप्रधानसुतदात्री ।
स्निग्धोन्नतसममणयो धनवनितारत्नभोक्तारः ॥ १२ ॥
मणिभिश्च मध्यनिम्नैः कन्यापितरो भवन्ति निःस्वाश्च ।
बहुपशुभाजो मध्योन्नतैश्च नात्युल्बणैर्धनिनः ॥ १३ ॥
परिशुष्कवस्तिशीर्षैर्धनरहिता दुर्भगाश्च विज्ञेयाः ।
कुसुमसमगन्धशुक्रा विज्ञातव्या महीपालाः ॥ १४ ॥
मधुगन्धे बहुवित्ता मत्स्यसगन्धे बहून्यपत्यानि ।
तनुशुक्रः स्त्रीजनको मांससगन्धो महाभोगी ॥ १५ ॥
मदिरागन्धे यज्वा क्षारसगन्धे च रेतसि दरिद्रः ।
शीघ्रं मैथुनगामी दीर्घायुरतोऽन्यथाल्पायुः ॥ १६ ॥
निःस्वोऽतिस्थूलस्फिक् समांसलस्फिक् सुखान्वितो भवति ।
व्याघ्रान्तोऽध्यर्धस्फिग्मण्डूकस्फिग्नराधिपतिः ॥ १७ ॥
सिंहकटिर्मनुजेन्द्रः कपिकरभकटिर्धनैः परित्यक्तः ।
समजठरा भोगयुता घटपिठरनिभोदरा निःस्वाः ॥ १८ ॥
अविकलपार्श्वा धनिनो निम्नैर्वक्रैश्च भोगसन्त्यक्ताः ।
समकुक्षा भोगाढ्या निम्नाभिर्भोगपरिहीनाः ॥ १९ ॥
उन्नतकुक्षाः क्षितिपाः कुटिलाः स्युर्मानवा विषमकुक्षाः ।
सर्पोदरा दरिद्रा भवन्ति बह्वाशिनश्चैव ॥ २० ॥
परिमण्डलोन्नताभिर्विस्तीर्णाभिश्च नाभिभिः सुखिनः ।
स्वल्पा त्वदृश्यनिम्ना नाभिः क्लेशावहा भवति ॥ २१ ॥

वलिमध्यगता विषमा शूलाबाधं करोति नैःस्वञ्च।
शाठ्यं वामावर्त्ता करोति मेधां प्रदक्षिणतः॥ २२॥
पार्श्वायता चिरायुषमुपरिष्टाच्चेश्वरं गवाढ्यमधः।
शतपत्रकर्णिकाभा नाभिर्मनुजेश्वरं कुरुते॥ २३॥
शस्त्रान्तं स्त्रीभोगिनमाचार्य्यं बहुसुतं यथासङ्ख्यम्।
एकद्वित्रिचतुर्भिर्वलिभिर्विद्यान्नृपं त्ववलिम्॥ २४॥
विषमवलयो मनुष्या भवन्त्यगम्याभिगामिनः पापाः।
ऋजुवलयः सुखभाजः परदारद्वेषिणश्चैव॥ २५॥
मांसलमृदुभिः पार्श्वैः प्रदक्षिणावर्तरोमभिर्भूपाः।
विपरीतैर्निर्द्रव्याः सुखपरिहीनाः परप्रेष्याः॥ २६॥
सुभगा भवन्त्यनुद्बद्धचूचुका निर्धना विषमदीर्घैः।
पीनोपचितनिमग्नैः क्षितिपतयश्चूचुकैः सुखिनः॥२७॥
हृदयं समुन्नतं पृथु न वेपनं मांसलञ्च नृपतीनाम्।
अधमानां विपरीतं खररोमचितं शिरालञ्च॥ २८॥
समवक्षसोऽर्थवन्तः पीनैः शूरास्त्वकिञ्चनास्तनुभिः।
विषमं वक्षो येषां ते निःस्वाः शस्त्रनिधनाश्च॥ २९॥
विषमैर्विषमो जत्रुभिरर्थविहीनोऽस्थिसन्धिपरिणद्धैः।
उन्नतजत्रुर्भोगी निम्नैर्निःस्वोऽर्थवान् पीनैः॥ ३०॥
चिपिटग्रीवो निःस्वः शुष्का सशिरा च यस्य वा ग्रीवा।
महिषग्रीवः शूरः शस्त्रान्तो वृषसमग्रीवः॥ ३१॥
कम्बुग्रीवो राजा प्रलम्बकण्ठः प्रभक्षणो भवति।
पृष्ठमभग्नमरोमशमर्थवतामशुभदमतोऽन्यत्॥ ३२॥
अस्वेदनपीनोन्नतसुगन्धिसमरोमसङ्कुलाः कक्षाः।
विज्ञातव्या धनिनामतोऽन्यथार्थैर्विहीनानाम्॥ ३३॥

निर्मांसो रोमचितौ भग्नावच्यौ च निर्धनस्यांसौ ।
विपुलावव्युच्छिन्नौ सुश्लिष्टौ सौख्यवीर्यवताम् ॥ ३४ ॥
करिकरसदृशौ हस्तावाजान्ववलम्बिनौ समौ पीनौ ।
बाहू पृथिवीशानामधमानां रोमशौ ह्रस्वौ ॥ ३५ ॥
हस्ताङ्गुलयो दीर्घाश्चिरायुषामवलिताश्च सुभगानाम् ।
मेधाविनां च सूक्ष्माश्चिपिटाः परकर्मनिरतानाम् ॥ ३६ ॥
स्थूलाभिर्धनरहिता बहिर्नताभिश्च शस्त्रनिर्याणाः ।
कपिसदृशकरा धनिनो व्याघ्रोपमपाणयः पापाः ॥ ३७ ॥
मणिबन्धनैर्निगूढैर्दृढैश्च सुश्लिष्टसन्धिभिर्भूपाः ।
हीनैर्हस्तच्छेदः श्लथैः सशब्दैश्च निर्द्रव्याः ॥ ३८ ॥
पितृवित्तेन विहीना भवन्ति निम्नेन करतलेन नराः ।
संवृतनिम्नैर्धनिनः प्रोत्तानकराश्च दातारः ॥ ३९ ॥
विषमैर्विषमा निःस्वाश्च करतलैरीश्वरास्तु लाक्षाभैः ।
पीतैरगम्यवनिताभिगामिनो निर्धना रूक्षैः ॥ ४० ॥
तुषसदृशनखाः क्लीबाश्चिपिटैः स्फुटितैश्च वित्तसन्त्यक्ताः ।
कुनखविवर्णैः परतर्ककाश्च ताम्रैश्च भूपतयः ॥ ४१ ॥
अङ्गुष्ठयवैराढ्याः सुतवन्तोऽङ्गुष्ठमूलगैश्च यवैः ।
दीर्घाङ्गुलिपर्वाणः सुभगा दीर्घायुषश्चैव ॥ ४२ ॥
स्निग्धा निम्ना रेखा धनिनां तद्व्यत्ययेन निःस्वानाम् ।
विरलाङ्गुलयो निःस्वा धनसञ्चयिनो घनाङ्गुलयः ॥ ४३ ॥
तिस्रो रेखा मणिबन्धनोत्थिताः करतलोपगा नृपतेः ।
मीनयुगाङ्कितपाणिर्नित्यं सत्रप्रदो भवति ॥ ४४ ॥
वज्राकारा धनिनां विद्याभाजां तु मीनपुच्छनिभाः ।
शङ्खातपत्रशिबिकागजाश्वपद्मोपमा नृपतेः ॥ ४५ ॥

कलशमृणालपताकाङ्कुशोपमाभिर्भवन्ति निधिपालाः।
दामनिभाभिश्चाढ्याः स्वस्तिकरूपाभिरैश्वर्यम्॥ ४६॥
चक्रासिपरशुतोमरशक्तिधनुःकुन्तसन्निभा रेखाः।
कुर्वन्ति चमूनाथं यज्वानमुलूखलाकाराः॥ ४७॥
मकरध्वजकोष्ठागारसन्निभाभिर्महाधनोपेताः।
वेदीनिभेन चैवाग्निहोत्रिणो ब्रह्मतीर्थेन॥ ४८॥
वापीदेवकुलाद्यैर्धर्मं कुर्वन्ति च त्रिकोणाभिः।
अङ्गुष्ठमूलरेखाः पुत्राः स्युर्दारिकाः सूक्ष्माः॥ ४९॥
रेखाः प्रदेशिनीगाः शतायुषां कल्पनीयमूनाभिः।
छिन्नाभिर्द्रुमपतनं बहुरेखारेखिणो निःस्वाः॥ ५०॥
अतिकृशदीर्घैश्चिबुकैर्निर्द्रव्या मांसलैर्धनोपेताः।
बिम्बोपमैरवक्रैरधरैर्भूपास्तनुभिरस्वाः॥ ५१॥
ओष्ठैः स्फुटितविखण्डितविवर्णरूक्षैश्च धनपरित्यक्ताः।
स्निग्धा घनाश्च दशनाः सुतीक्ष्णदंष्ट्राः समाश्च शुभाः॥ ५२॥
जिह्वा रक्ता दीर्घा श्लक्ष्णा सुसमा च भोगिनां ज्ञेया।
श्वेता कृष्णा परुषा निर्द्रव्याणां तथा तालु॥ ५३॥
वक्त्रं सौम्यं संवृतममलं श्लक्ष्णं समं च भूपानाम्।
विपरीतं क्लेशभुजां महामुखं दुर्भगाणां च॥ ५४॥
स्त्रीमुखमनपत्यानां शठवत्तां मण्डलं परिज्ञेयम्।
दीर्घं निर्द्रव्याणां भीरुमुखाः पापकर्माणः॥ ५५॥
चतुरस्रं धूर्तानां निम्नं वक्त्रं च तनयरहितानाम्।
कृपणानामतिह्रस्वं सम्पूर्णं भोगिनां कान्तम्॥ ५६॥
अस्फुटिताग्रं स्निग्धं श्मश्रु शुभं मृदु च सन्नतं चैव।
रक्तैः परुषैश्चौराः श्मश्रुभिरल्पैश्च विज्ञेयाः॥ ५७॥

निर्मांसैः कर्णैः पापमृत्यवश्चर्पटैः सुबहुभोगाः।
कृपणाश्च ह्रस्वकर्णाः शङ्कुश्रवणाश्च भूपतयः॥ ५८॥
रोमशकर्णा दीर्घायुषस्तु धनभागिनो विपुलकर्णाः।
क्रूराः शिरावनद्धैर्व्यालम्बैर्मांसलैः सुखिनः॥ ५९॥
भोगी त्वनिम्नगण्डो मन्त्री सम्पूर्णमांसगण्डो यः।
सुखभाक् शुकसमनासश्चिरजीवी शुष्कनासश्च॥ ६०॥
छिन्नानुरूपयागम्यगामिनो दीर्घया तु सौभाग्यम्।
आकुञ्चितया चौरः स्त्रीमृत्युः स्याच्चिपिटनासः॥ ६१॥
धनिनोऽग्रवक्रनासा दक्षिणवक्राः प्रभक्षणाः क्रूराः।
ऋज्वी स्वल्पच्छिद्रा सुपुटा नासा सभाग्यानाम्॥ ६२॥
धनिनां क्षुतं सकृद् द्वित्रिपिण्डितं ह्लादि सानुनादं च।
दीर्घायुषां प्रमुक्तं विज्ञेयं संहतं चैव॥ ६३॥
पद्मदलाभैर्धनिनो रक्तान्तविलोचनाः श्रियोभाजः।
मधुपिङ्गलैर्महार्था मार्जारविलोचनाः पापाः॥ ६४॥
हरिणाक्षा मण्डललोचनाश्च जिह्मैश्च लोचनैश्चौराः।
क्रूराः केकरनेत्रा गजसदृशदृशश्च भूपतयः॥ ६५॥
ऐश्वर्यं गम्भीरैर्नीलोत्पलकान्तिभिश्च विद्वांसः।
अतिकृष्णतारकाणामक्ष्णामुत्पाटनं भवति॥ ६६॥
मन्त्रित्वं स्थूलदृशां श्यावाक्षाणां च भवति सौभाग्यम्।
दीना दृग्निःस्वानां स्निग्धा विपुलार्थभोगवताम्॥ ६७॥
अभ्युन्नताभिरल्पायुषो विशालोन्नताभिरतिसुखिनः।
विषमभ्रुवो दरिद्रा बालेन्दुनतभ्रुवः सधनाः॥ ६८॥
दीर्घासंसक्ताभिर्धनिनः खण्डाभिरर्थपरिहीनाः।
मध्यविनतभ्रुवो ये ते सक्ताः स्त्रीष्वगम्यासु॥ ६९॥

उन्नतविपुलैः शङ्खैर्धन्या निम्नैः सुतार्थसन्त्यक्ताः।
विषमललाटा विधना धनवन्तोऽर्धेन्दुसदृशेन ॥ ७० ॥
शुक्तिविशालैराचार्यता शिरासन्ततैरधर्मरताः।
उन्नतशिराभिराढ्याः स्वस्तिकवत्संस्थिताभिश्च ॥ ७१ ॥
निम्नललाटा बधबन्धभागिनः क्रूरकर्मनिरताश्च।
अभ्युन्नतैश्च भूपाः कृपणाः स्युः सङ्कटललाटाः ॥ ७२ ॥
रुदितमदीनमनश्रु स्निग्धं च शुभावहं मनुष्याणाम्।
रूक्षं दीनं प्रचुराश्रु चैव न शुभप्रदं पुंसाम् ॥ ७३ ॥
हसितं शुभदमकम्पं सनिमीलितलोचनं च पापस्य।
दुष्टस्य हसितमसकृत् सोन्मादस्यासकृत्प्रान्ते ॥ ७४ ॥
तिस्रो रेखाः शतजीविनां ललाटायताः स्थिता यदि ताः।
चतसृभिरवनीशत्वं नवतिश्चायुः सपञ्चाब्दा ॥ ७५ ॥
विच्छिन्नाभिश्चागम्यगामिनो नवतिरप्यरेखेण।
केशान्तोपगताभी रेखाभिरशीतिवर्षायुः ॥ ७६ ॥
पञ्चभिरायुः सप्ततिरेकाग्रावस्थिताभिरपि षष्टिः।
बहुरेखेण शतार्धं चत्वारिंशच्च वक्राभिः ॥ ७७ ॥
त्रिंशद्भ्रूलग्नाभिर्विंशतिकश्चैव वामवक्राभिः।
क्षुद्राभिः स्वल्पायुर्न्यूनाभिश्चान्तरे कल्प्यम् ॥ ७८ ॥
परिमण्डलैर्गवाढ्याश्छत्राकारैः शिरोभिरवनीशाः।
चिपिटैः पितृमातृघ्नाः करोटिशिरसां चिरान्मृत्युः ॥ ७९ ॥
घटमूर्धा ध्यानरुचिर्द्विमस्तकः पापकृद्धनैस्त्यक्तः।
निम्नं तु शिरो महतां बहुनिम्नमनर्थदं भवति ॥ ८० ॥
एकैकभवैः स्निग्धैः कृष्णैराकुञ्चितैरभिन्नाग्रैः।
मृदुभिर्न चातिबहुभिः केशैः सुखभाग् नरेन्द्रो वा ॥ ८१ ॥

बहुमूलविषमकपिलाः स्थूलस्फुटिताग्रपरुषह्रस्वाश्च।
अतिकुटिलाश्चातिघनाश्च मूर्धजा वित्तहीनानाम्॥ ८२॥
यद्यद्गात्रं रूक्षं मांसविहीनं शिरावनद्धं च।
तत्तदनिष्टं प्रोक्तं विपरीतमतः शुभं सर्वम्॥ ८३॥
त्रिषु विपुलो गम्भीरस्त्रिष्वेव षडुन्नतश्चतुर्ह्रस्वः।
सप्तसु रक्तो राजा पञ्चसु दीर्घश्च सूक्ष्मश्च॥ ८४॥
नाभिः स्वरः सत्त्वमिति प्रदिष्टं गम्भीरमेतत्त्रितयं नराणाम्।
उरो ललाटं वदनं च पुंसां विस्तीर्णमेतत्त्रितयं प्रशस्तम्॥८५॥
वक्षोऽथ कक्षा नखनासिकास्यं कृकाटिका चेति षडुन्नतानि।
ह्रस्वानि चत्वारि च लिङ्गपृष्ठं ग्रीवा च जङ्घे च हितप्रदानि ८६
नेत्रान्तपादकरताल्वधरोष्ठजिह्वा
रक्ता नखाश्च खलु सप्त सुखावहानि।
सूक्ष्माणि पञ्च दशनाङ्गुलिपर्वकेशाः
साकं त्वचा कररुहाश्च न दुःखितानाम्॥ ८७॥
हनुलोचनबाहुनासिकाः स्तनयोरन्तरमत्र पञ्चमम्।
इति दीर्घमिदं तु पञ्चकं न भवत्येव नृणामभूभृताम्॥ ८८॥
इति चेत्रम्॥
छाया शुभाशुभफलानि निवेदयन्ती
लक्ष्या मनुष्यपशुपक्षिषु लक्षणज्ञैः।
तेजोगुणान् वहिरपि प्रविकाशयन्ती
दीपप्रभा स्फटिकरत्नघटस्थितेव॥ ८९॥
स्निग्धद्विजत्वङ्नखरोमकेशच्छाया सुगन्धा च महीसमुत्था
तुष्ट्यर्थलाभाभ्युदयान् करोति धर्मस्य चाहन्यहनि प्रवृत्तिम् ९०
स्निग्धा सिताच्छहरिता नयनाभिरामा

सौभाग्यमार्दवसुखाभ्युदयान् करोति।
सर्वार्थसिद्धिजननी जननीव चाप्या
छाया फलं तनुभृतां शुभमादधाति॥ ८१॥

चण्डाधृष्या पद्महेमाग्निवर्णा युक्ता तेजोविक्रमैः सप्रतापैः।
आग्नेयीति प्राणिनां स्याज्जयाय क्षिप्रं सिद्धिं वाञ्छितार्थस्य धत्ते॥ ८२॥

मलिनपरुषकृष्णा पापगन्धानिलोत्था
जनयति वधबन्धव्याध्यनर्थार्थनाशान्।
स्फटिकसदृशरूपा भाग्ययुक्तात्युदारा
निधिरिव गगनोत्था श्रेयसां स्वच्छवर्णा॥ ८३॥

छायाः क्रमेण कुजलाग्न्यनिलाम्बरोत्थाः
केचिद्वदन्ति दश ताश्च यथानुपूर्व्या।
सूर्याञ्जनाभपुरुहूतयमोडुपानां
तुल्यास्तु लक्षणफलैरिति तत्समासः॥ ८४॥

इति मृजा॥

करिवृषरथौघभेरीमृदङ्गसिंहाब्दनिःस्वना भूपाः।
गर्दभजर्जररूक्षस्वराश्च धनसौख्यसन्त्यक्ताः॥ ८५॥

इति स्वरः॥

सप्त भवन्ति च सारा मेदोमज्जात्वगस्थिशुक्राणि।
रुधिरं मांसं चेति प्राणभृतां तत्समासफलम्॥ ८६॥

ताल्वोष्ठदन्तपालीजिह्वानेत्रान्तपायुकरचरणैः।
रक्तैस्तु रक्तसारा बहुसुखवनितार्थपुत्रयुताः॥ ८७॥

स्निग्धत्वक्का धनिनो मृदुभिः सुभगा विचक्षणास्तनुभिः।
मज्जामेदःसाराः सुशरीराः पुत्रवित्तयुताः॥ ८८॥

स्थूलास्थिरस्थिसारो बलवान् विद्यान्तगः सुरूपश्च।

इति सारः ॥

बहुगुरुशुक्राः सुभगा विद्वांसो रूपवन्तश्च ॥ ९९ ॥

उपचितदेही विद्वान् धनी सुरूपश्च मांससारो यः ।

सङ्घात इति च सुश्लिष्टसन्धिता सुखभुजो ज्ञेया १०० ॥

इति संहतिः ॥

स्नेहः पञ्चसु लक्ष्यो वाग्जिह्वादन्तनेत्रनखसंस्थः ।

सुतधनसौभाग्ययुताः स्निग्धैस्तैर्निर्धना रूक्षैः ॥ १०१ ॥

इति स्नेहः ॥

द्युतिमान्वर्णः स्निग्धः चितिपानां मध्यमः सुतार्थवताम् ।

रूक्षो धनहीनानां शुद्धः शुभदो न सङ्कीर्णः ॥ १०२ ॥

इति वर्णः ॥

साध्यमनूकं वक्त्राद् गोवृषशार्दूलसिंहगरुड़मुखाः ।

अप्रतिहतप्रतापा जितरिपवो मानवेन्द्राश्च ॥ १०३ ॥

वानरमहिषवराहाजतुल्यवदनाः सुतार्थसुखभाजः ।

गर्दभकरभप्रतिमैर्मुखैः शरीरैश्च निःस्वसुखाः ॥ १०४ ॥

इत्यनूकम् ॥

अष्टशतं षसवतिः परिमाणं चतुरशीतिरिति पुंसाम् ।

उत्तमसमहीनानामङ्गुलसङ्ख्यास्वमानेन ॥ १०५ ॥

इत्युन्मानम् ॥

भारार्धतनुः सुखभाक् तुलितोऽतो दुःखभाग्भवत्यूनः ।

भारोऽतीवाढ्यानामध्यर्धः सर्वधरणीशः ॥ १०६ ॥

विंशतिवर्षा नारी पुरुषः खलु पञ्चविंशतिभिरब्दैः ।

अर्हति मानोन्मानं जीवितभागे चतुर्थे वा ॥ १०७ ॥

इति मानम् ॥

भूजलशिख्यनिलाम्बरसुरनररक्षःपिशाचकतिरश्चाम्।
सत्त्वेन भवति पुरुषो लक्षणमेतद्भवत्येषाम्॥ १०८॥
मही्स्वभावः शुभपुष्पगन्धः सम्भोगवान् सुश्वसनः स्थिरश्च।
तोयस्वभावो बहुतोयपायी प्रियाभिलाषी रसभोजनश्च १०९
अग्निप्रकृत्या चपलोऽतितीक्ष्णश्चण्डः क्षुधालुर्बहुभोजनश्च।
वायोः स्वभावेन चलः कृशश्च क्षिप्रं च कोपस्य वशं प्रयाति॥
खप्रकृतिर्निपुणो विवृतास्यः शब्दगतिः कुशलः सुषिराङ्गः।
त्यागयुतो पुरुषो मृदुकोपः स्नेहरतश्च भवेत् सुरसत्त्वः॥१११॥
मर्त्यसत्त्वसंयुतो गीतभूषणप्रियः।
संविभागशीलवान्नित्यमेव मानवः॥ ११२॥
तीक्ष्णप्रकोपः खलचेष्टितश्च पापश्च सत्त्वेन निशाचराणाम्।
पिशाचसत्त्वश्चपलो मलाक्तो बहुप्रलापी च समुल्बणाङ्गः॥११३॥
भीरुः क्षुधालुर्बहुभुक् च यः स्याज्ज्ञेयः स सत्त्वेन नरस्तिरश्चाम्
एवं नराणां प्रकृतिः प्रदिष्टा यल्लक्षणज्ञाः प्रवदन्ति सत्त्वम् ११४

इति प्रकृतिः।

शार्दूलहंससमदद्विपगोपतीनां
तुल्या भवन्ति गतिभिः शिखिनां च भूपाः।
येषां च शब्दरहितं स्तिमितं च यातं
तेऽपीश्वरा द्रुतपरिप्लुतगा दरिद्राः॥ ११५॥

इति गतिः।

श्रान्तस्य यानमशनं च बुभुक्षितस्य
पानं तृषापरिगतस्य भयेषु रक्षा।
एतानि यस्य पुरुषस्य भवन्ति काले
धन्यं वदन्ति खलु तं नरलक्षणज्ञाः॥ ११६॥

पुरुषलक्षणमुक्तमिदं मया
मुनिमतान्यवलोक्य समासतः।
इदमधीत्य नरो नृपसम्मतो
भवति सर्वजनस्य च वल्लभः॥ ११७॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां पुरुषलक्षणं नामाष्टाषष्टितमोऽध्यायः।

ताराग्रहैर्बलयुतैः स्वक्षेत्रस्वोच्चगैश्चतुष्टयगैः।
पञ्च पुरुषाः प्रशस्ता जायन्ते तानहं वक्ष्ये॥ १॥
जीवेन भवति हंसः सौरेण शशः कुजेन रुचकश्च।
भद्रो बुधेन बलिना मालव्यो दैत्यपूज्येन॥ २॥
सत्त्वमहीनं सूर्याच्छारीरं मानसं च चन्द्रबलात्।
यद्राशिभेदयुक्तावेतौ तल्लक्षणः स पुमान्॥ ३॥
तद्धातुमहाभूतप्रकृतिद्युतिवर्णसत्त्वरूपाद्यैः।
अबलरवीन्दुयुतैस्तैः सङ्कीर्णा लक्षणैः पुरुषाः॥ ४॥
भौमात्सत्त्वं गुरुता बुधात्सुरेज्यात्स्वरः सितात्स्नेहः।
वर्णः सौरादेषां गुणदोषैः साध्वसाधुत्वम्॥ ५॥
सङ्कीर्णाः स्युर्न नृपा दशासु तेषां भवन्ति सुखभाजः।
रिपुगृहनीचोच्चच्युतसत्पापनिरीक्षणैर्भेदः॥ ६॥
षण्णवतिरङ्गुलानां व्यायामो दीर्घता च हंसस्य।
शशरुचकभद्रमालव्यसंज्ञितास्त्र्यङ्गुलविवृद्धया॥ ७॥
यः सात्त्विकस्तस्य दया स्थिरत्वं सत्त्वार्जवं ब्राह्मणदेवभक्तिः।
रजोऽधिकः काव्यकलाक्रतुस्त्रीसंसक्तचित्तः पुरुषोऽतिशूरः॥

तमोऽधिको वञ्चयिता परेषां मूर्खोऽलसः क्रोधपरोऽतिनिद्रः
मिश्रैर्गुणैः सत्त्वरजस्तमोभिर्मिश्रास्तु ते सप्त सह प्रभेदैः ॥८॥

मालव्यो नागनासासमभुजयुगलो जानुसम्प्राप्तहस्तो
मांसैः पूर्णाङ्गसन्धिः समरुचिरतनुर्मध्यभागे कृशश्च ।
पञ्चाष्टौ चोर्द्ध्वमास्यं श्रुतिविवरमपि त्र्यङ्गुलोनं च तिर्यग्
दीप्ताक्षं सत्कपोलं समसितदशनं नातिमांसाधरोष्ठम् ॥१०॥

मालवान् सभरुकच्छसुराष्ट्रान् लाटसिन्धुविषयप्रभृतींश्च ।
विक्रमार्जितधनोऽवति राजा पारियात्रनिलयः कृतबुद्धिः ११

सप्ततिवर्षो मालव्योऽयं त्यक्ष्यति सम्यक प्राणांस्तीर्थे ।
लक्षणमेतत् सम्यक् प्रोक्तं शेषनराणां चातो वक्ष्ये ॥ १२ ॥

उपचितसमवृत्तलम्बबाहुर्भुजयुगलप्रमितः समुच्छ्रयोऽस्य ।
मृदुतनुघनरोमनद्धगण्डो भवति नरः खलु लक्षणेन भद्रः १३

त्वक्शुक्रसारः पृथुपीनवक्षाः सत्त्वाधिको व्याघ्रमुखः स्थिरश्च ।
क्षमान्वितो धर्मपरः कृतज्ञो गजेन्द्रगामी बहुशास्त्रवेत्ता ॥१४॥

प्राज्ञो वपुष्मान् सुललाटशङ्खः कलास्वभिज्ञो धृतिमान् सुकुक्षिः
सरोजगर्भद्युतिपाणिपादो योगी सुनासः समसंहतभ्रूः ॥१५॥

नवाम्बुसिक्तावनिपत्रकुङ्कुमद्विपेन्द्रदानागुरुतुल्यगन्धता ।
शिरोरुहाश्चैकजकृष्णकुञ्चितास्तुरङ्गनागोपमगूढगुह्यता ॥१६॥

हलमुषलगदासिशङ्खचक्र-
द्विपमकराब्जरथाङ्कितांघ्रिहस्तः ।
विभवमपि जनोऽस्य बोभुजीति
क्षमति हि न स्वजनं स्वतन्त्रबुद्धिः ॥ १७ ॥

अङ्गुलानि नवतिश्च षडूनान्युच्छ्रयेण तुलयापि हि भारः ।
मध्यदेशनृपतिर्यदि पुष्टास्त्र्यादयोऽस्य सकलावनिनाथः ॥१८॥

भुक्त्वा सम्यग्वसुधां शौर्येणोपार्जितामशीत्यब्दः।
तीर्थे प्राणांस्त्यक्त्वा भद्रो देवालयं याति ॥ १९ ॥

ईषद्दन्तुरकस्तनुद्विजनखः कोशेक्षणः शीघ्रगो
विद्याधातुवणिक्क्रियासु निरतः सम्पूर्णगण्डः शठः।
सेनानीः प्रियमैथुनः परजनस्त्रीसक्तचित्तश्चलः
शूरो मातृहितो वनाचलनदीदुर्गेषु सक्तः शशः ॥२०॥

दीर्घोऽङ्गुलानां शतमष्टहीनं साशङ्कचेष्टः पररन्ध्रविच्च।
सारोऽस्य मज्जा निभृतप्रचारः शशो ह्ययं नातिगुरुः प्रदिष्टः २१

मध्ये कृशः खेटकखड्गवीणापर्यङ्कमालामुरजानुरूपाः।
शूलोपमाश्चोर्ध्वगताश्च रेखाः शशस्य पादोपगताः करे वा २२

प्रात्यन्तिको माण्डलिकोऽथवायं स्फिक्स्रावशूलाभिभवार्तमूर्तिः
एवं शशः सप्ततिहायनोऽयं वैवस्वतस्यालयमभ्युपैति ॥ २३ ॥

रक्तं पीनकपोलमुन्नतनसं वक्त्रं सुवर्णोपमं
वृत्तं चास्य शिरोऽक्षिणी मधुनिभे सर्वे च रक्ता नखाः।
स्रग्दामाङ्कुशशङ्खमत्स्ययुगलक्रत्वङ्गकुम्भाम्बुजै-
श्चिह्नैर्हंसकलस्वनः सुचरणो हंसः प्रसन्नेन्द्रियः ॥ २४ ॥

रतिरम्भसि शुक्रसारता द्विगुणा चाष्टशतैः पलैर्मितिः।
परिमाणमथास्य षड्युता नवतिः सम्परिकीर्तिता बुधैः ॥२५॥

भुनक्ति हंसः खसशूरसेनान् गान्धारगङ्गायमुनान्तरालम्।
शतं दशोनं शरदां नृपत्वं कृत्वा वनान्ते समुपैति मृत्युम् २६

सुभ्रूकेशो रक्तश्यामः कम्बुग्रीवो व्यादीर्घास्यः।
शूरः क्रूरः श्रेष्ठो मन्त्री चौरस्वामी व्यायामी च ॥ २७॥

यन्मात्रमास्यं रुचकस्य दीर्घं मध्यप्रदेशे चतुरस्रता सा।
तनुच्छविः शोणितमांससारो हन्ता द्विषां साहससिद्धकार्यः

खट्वाङ्गवीणावृषचापवज्रशक्तीन्दुशूलाङ्कितपाणिपादः।
भक्तो गुरुब्राह्मणदेवतानां शताङ्गुलः स्यात्तुलया सहस्रम् २९

मन्त्राभिचारकुशलः कृशजानुजङ्घो
विन्ध्यंससह्यगिरिमुज्जयनीं च भुक्ता।
सम्प्राप्य सप्ततिसमा रुचको नरेन्द्रः
शस्त्रेण मृत्युमुपयात्यथवानलेन॥ ३ ॥

पश्चापरे वामनको जघन्यः कुब्जोऽपरो मण्डलकोऽथ सामी।
पूर्वोक्तभूपानुचरा भवन्ति सङ्कीर्णसंज्ञाः शृणु लक्षणैस्तान् ३१
सम्पूर्णाङ्गो वामनो भग्नपृष्ठः किञ्चिच्चोरुमध्यकक्षान्तरेषु।
ख्यातो राज्ञो ह्येष भद्रानुजीवी स्फीतो दाता वासुदेवस्य भक्तः
मालव्यसेवी तु जघन्यनामा खण्डेन्दुतुल्यश्रवणः सुसन्धिः।
शुक्रेण सारः पिशुनः कविश्च रूक्षच्छविः स्थूलकराङ्गुलीकः ३३
क्रूरो धनी स्थूलमतिः प्रतीतस्ताम्रच्छविः स्यात्परिहासशीलः।
उरोऽङ्घ्रिहस्तेष्वसिशक्तिपाशपरश्वधाङ्कश्च जघन्यनामा॥ ३४ ॥
कुब्जो नाम्ना यः स शुद्धो ह्यधस्तात् क्षीणः किञ्चित्पूर्वकाये नतश्च
हंसासेवी नास्तिकोऽर्थैरुपेतो विद्वान् शूरः सूचकः स्यात् कृतज्ञः
कलास्वभिज्ञः कलहप्रियश्च प्रभूतभृत्यः प्रमदाजितश्च।
सम्पूज्य लोकं प्रजहात्यकस्मात् कुब्जोऽयमुक्तः सततोद्यतश्च॥३६

मण्डलकनामधेयो रुचकानुचरोऽभिचारवित्कुशलयः।
कृत्यावेतालादिषु कर्मसु विद्यासु चानुरतः॥ ३७॥
वृद्धाकारः खररूक्षमूर्धजः शत्रुनाशने कुशलः।
द्विजदेवयज्ञयोगप्रसक्तधीः स्त्रीजितो मतिमान्॥ ३८॥

सामीति यः सोऽतिविरूपदेहः शशानुगामी खलु दुर्भगश्च।
दाता महारम्भसमाप्तकार्यो गुणैः शशस्यैव भवेत् समानः॥३९॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां पञ्चमहापुरुष-
लक्षणं नामैकोनसप्ततितमोऽध्यायः ।

स्निग्धोन्नताग्रतनुताम्रनखौ कुमार्य्याः
पादौ समोपचितचारुनिगूढगुल्फौ ।
श्लिष्टाङ्गुली कमलकान्तितलौ च यस्या-
स्तामुद्वहेद्यदि भुवोऽधिपतित्वमिच्छेत् ॥ १ ॥

मत्स्याङ्कुशाब्जयववज्रहलासिचिह्ना-
वस्वेदनौ मृदुतलौ चरणौ प्रशस्तौ ।
जङ्घे च रोमरहिते विशिरे सुवृत्ते
जानुद्वयं सममनुल्वणसन्धिदेशम् ॥ २ ॥

ऊरू घनौ करिकरप्रतिमावरोमा-
वश्वत्थपत्रसदृशं विपुलं च गुह्यम् ।
श्रोणीललाटमुरु कूर्मसमुन्नतं च
गूढो मणिश्च विपुलां श्रियमादधाति ॥ ३ ॥

विस्तीर्णमांसोपचितो नितम्बो गुरुश्च धत्ते रसनाकलापम् ।
नाभिर्गभीरा विपुलाङ्गनानां प्रदक्षिणावर्त्तगता प्रशस्ता ॥४॥

मध्यं स्त्रियास्त्रिवलिनाथमरोमशं च
वृत्तौ घनावविषमौ कठिनावुरस्यौ ।
रोमापवर्जितमुरो मृदु चाङ्गनानां
ग्रीवा च कम्बुनिचितार्थसुखानि धत्ते ॥ ५ ॥

बन्धुजीवकुसुमोपमोऽधरो मांसलो रुचिरबिम्बरूपभृत् ।
कुन्दकुड्मलनिभाः समा द्विजा योषितां पतिसुखामितार्थदाः ॥

दाक्षिण्ययुक्तमशठं परपुष्टहंस-
वल्गु प्रभाषितमदीनमनल्पसौख्यम् ।

नासा समा समपुटा रुचिरा प्रशस्ता
दृग्नीलनीरजदलद्युतिहारिणी च ॥ ७ ॥
नो सङ्गते नातिपृथू न लम्बे शस्ते भ्रुवौ बालशशाङ्कवक्रे ।
अर्धेन्दुसंस्थानमरोमशं च शस्तं ललाटं न नतं न तुङ्गम् ॥ ८ ॥
कर्णयुग्ममपि युक्तमांसलं शस्यते मृदु समं समाहितम् ।
स्निग्धनीलमृदुकुञ्चितैकजा मूर्धजाः सुखकराः समं शिरः ॥९॥
भृङ्गारासनवाजिकुञ्जररथश्रीवृक्षयूपेषुभि-
मालाकुण्डलचामराङ्कुशयवैः शैलैर्ध्वजैस्तोरणैः ।
मत्स्यस्वस्तिकवेदिकाव्यजनकैः शङ्खातपत्राम्बुजैः
पादे पाणितलेऽपिवा युवतयो गच्छन्ति राज्ञीपदम् ॥१०॥
निगूढमणिबन्धनौ तरुणपद्मगर्भोपमौ
करौ नृपतियोषितां तनुविकृष्टपर्वाङ्गुली ।
न निम्नमति नोन्नतं करतलं सुरेखान्वितं
करोत्यविधवां चिरं सुतसुखार्थसम्भोगिनीम् ॥ ११ ॥
मध्याङ्गुलिं या मणिबन्धनोत्था रेखा गता पाणितलेऽङ्गनायाः ।
ऊर्ध्वस्थिता पादतलेऽथवा या पुंसोऽथवा राज्यसुखाय सा स्यात्
कनिष्ठिकामूलभवा गता या प्रदेशिनीमध्यमिकान्तरालम् ।
करोति रेखा परमायुषः सा प्रमाणमूना तु तदूनमायुः ॥१३॥
अङ्गुष्ठमूले प्रसवस्य रेखाः पुत्रा बृहत्यः प्रमदास्तु तन्व्यः ।
अच्छिन्नदीर्घा बृहदायुषां ताः स्वल्पायुषां छिन्नलघुप्रमाणाः १४
इतीदमुक्तं शुभमङ्गनानामतो विपर्यस्तमनिष्टमुक्तम् ।
विशेषतोऽनिष्टफलानि यानि समासतस्तान्यनुकीर्तयामि ॥१५॥
कनिष्ठिका वा तदनन्तरा वा महीं न यस्याः स्पृशती स्त्रियाः स्यात्
गताथवाऽङ्गुष्ठमतीत्य यस्याः प्रदेशिनी सा कुलटातिपापा १६

[illegible]वृत्ताभ्यां पिण्डिकाभ्यां शिराले शुष्के जङ्घे रोमशे चातिमांसे
[illegible]वामावर्तं निम्नमल्पं च गुह्यं कुम्भाकारं चोदरं दुःखितानाम्

ह्रस्वयातिनिःस्वता दीर्घया कुलक्षयः।
ग्रीवया पृथुलया योषितः प्रचण्डता॥ १८॥

नेत्रे यस्याः केकरे पिङ्गले वा सा दुःशीला श्यावलोलेक्षणा च।
कूपौ यस्या गण्डयोश्च स्मितेषु निःसन्दिग्धं बन्धकीं तां वदन्ति
प्रविलम्बिनि देवरं ललाटे श्वशुरं हन्त्युदरे स्फिजोः पतिं च।
अतिरोमचयान्वितोत्तरोष्ठी न शुभा भर्तुरतीव या च दीर्घा॥२०
स्तनौ सरोमौ मलिनोल्बणौ च क्लेशं दधाते विषमौ च कर्णौ
स्थूलाः कराला विषमाश्च दन्ताः क्लेशाय चौर्याय च कृष्णमांसाः
क्रव्यादरूपैर्वृककाककङ्कसरीसृपोलूकसमानचिह्नैः।
शुष्कैः शिरालैर्विषमैश्च हस्तैर्भवन्ति नार्यः सुखवित्तहीनाः॥
या तूत्तरोष्ठेन समुन्नतेन रूक्षाग्रकेशी कलहप्रिया सा।
प्रायो विरूपासु भवन्ति दोषा यत्राकृतिस्तत्र गुणा वसन्ति॥
पादौ सगुल्फौ प्रथमं प्रदिष्टौ जङ्घे द्वितीयं च सजानुचक्रे।
मेढ्रोरुमुष्कं च ततस्तृतीयं नाभिः कटिश्चेति चतुर्थमाहुः॥२४॥
उदरं कथयन्ति पञ्चमं हृदयं षष्ठमतः स्तनान्वितम्।
अथ सप्तममंसजत्रुणी कथयन्त्यष्टममोष्ठकन्धरे॥ २५॥
नवमं नयने च सभ्रुणी सललाटं दशमं शिरस्तथा।
अशुभेष्वशुभं दशाफलं चरणाद्येषु शुभेषु शोभनम्॥ २६॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां स्त्रीलक्षणं नाम सप्ततितमोऽध्यायः॥

वस्त्रस्य कोणेषु वसन्ति देवा नराश्च पाशान्तदशान्तमध्ये।
शेषास्त्रयश्चात्र निशाचरांशास्तथैव शय्यासनपादुकासु ॥ १ ॥
लिप्ते मषीगोमयकर्दमाद्यैश्छिन्ने प्रदग्धे स्फुटिते च विन्द्यात्।
पुष्टं नवेऽल्पाल्पतरं च भुक्ते पापं शुभं चाधिकमुत्तरीये ॥२॥
रुग्राक्षसांशेष्वथवापि मृत्युः पुञ्जन्मतेजश्च मनुष्यभागे।
भागेऽमराणामथ भोगवृद्धिः प्रान्तेषु सर्वत्र वदन्त्यनिष्टम् ॥३॥
कङ्कप्लवोलूककपोतकाकक्रव्यादगोमायुखरोष्ट्रसर्पैः।
छेदाकृतिर्दैवतभागगापि पुंसां भयं मृत्युसमं करोति ॥ ४ ॥
छत्रध्वजस्वस्तिकवर्धमानश्रीवृक्षकुम्भाम्बुजतोरणाद्यैः।
छेदाकृतिर्नैरृतभागगापि पुंसां विधत्ते नचिरेण लक्ष्मीम् ५

प्रभूतवस्त्रदाश्विनी भरण्यथापहारिणी।
प्रदह्यतेऽग्निदैवते प्रजेश्वरेऽर्थसिद्धयः ॥ ६ ॥
मृगे तु मूषकाद्भयं व्यसुत्वमेव शाङ्करे।
पुनर्वसौ शुभागमस्तदग्रभे धनैर्युतिः ॥ ७ ॥
भुजङ्गभे विलुप्यते मघासु मृत्युमादिशेत्।
भगाह्वये नृपाद्भयं धनागमाय चोत्तरा ॥ ८ ॥
करेण कर्मसिद्धयः शुभागमस्तु चित्रया।
शुभं च भोज्यमानिले द्विदैवते जनप्रियः ॥ ६ ॥
सुहृद्युतिश्च मित्रभे पुरन्दरेऽम्बरक्षयः।
जलप्लुतिश्च नैरृते रुजो जलाधिदैवते ॥ १० ॥

मिष्टमन्नमथ विश्वदैवते वैष्णवे भवति नेत्ररोगता।
धान्यलब्धिमपि वासवे विदुर्वारुणे विषकृतं महद्भयम् ॥ ११ ॥
भद्रपदासु भयं सलिलोत्थं तत्परतश्च भवेत्सुतलब्धिः।
रत्नयुतिं कथयन्ति च पौष्णे योऽभिनवाम्बरमिच्छति भोक्तुम् १२

विप्रमतादथ भूपतिदत्तं यच्च विवाहविधावभिलब्धम् ।
तेषु गुणै रहितेष्वपि भोक्तुं नूतनमम्बरमिष्टफलं स्यात् ॥१३॥
भोक्तुं नवाम्बरं शस्तमृक्षेऽपि गुणवर्जिते ।
विवाहे राजसम्माने ब्राह्मणानां च सम्मते ॥ १४ ॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां वस्त्रच्छेद-
लक्षणं नामैकसप्ततितमोऽध्यायः ॥

देवैश्चमर्यः किल वालहेतोः सृष्टा हिमच्छाधरकन्दरेषु ।
आपीतवर्णाश्च भवन्ति तासां कृष्णाश्च लाङ्गूलभवाः सिताश्च १
स्नेहो मृदुत्वं बहुवालता च वैशद्यमल्पास्थिनिबन्धनत्वम् ।
शौक्ल्यं च तेषां गुणसम्पदुक्ता विद्धाल्पलुप्तानि न शोभनानि २
अध्यर्धहस्तप्रमितोऽस्य दण्डो हस्तोऽथवारत्निसमोऽथवान्यः ।
काष्ठाम्बुभात् काञ्चनरूप्यगुप्तात् रत्नैर्विचित्रैश्च हिताय राज्ञाम्
यष्ट्यातपत्राङ्कुशवेत्रचापवितानकुन्तध्वजचामराणाम् ।
व्यापीततन्त्रीमधुकृष्णवर्णा वर्णक्रमेणैव हिताय दण्डाः ॥ ४ ॥
मातृभूधनकुलक्षयावहा रोगमृत्युजननाश्च पर्वभिः ।
द्व्यादिभिर्द्विकविवर्धितैः क्रमात् द्वादशान्तविरतैः समैः फलम्
यात्राप्रसिद्धिर्द्विषतां विनाशो लाभः प्रभूतो वसुधागमश्च ।
वृद्धिः पशूनामभिवाञ्छितामिस्त्र्याद्येष्वयुग्मेषु तदीश्वराणाम् ६
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां चामरलक्षणं
नाम द्वासप्ततितमोऽध्यायः ॥

निचितं तु हंसपक्षैः कृकवाकुमयूरसारसानां च ।
दौकूलेन नवेन तु समन्ततश्छादितं शुक्लम् ॥ १ ॥

मुक्ताफलैरुपचितं प्रलम्बमालाविलं स्फटिकमूलम्।
षड्ढस्तशुद्धहैमं नवपर्वनगैकदण्डं च॥ २॥
दण्डार्धविस्तृतं तत् समावृतं रत्नविभूषितमुदग्रम्।
नृपतेस्तदातपत्रं कल्याणपरं विजयदं च॥ ३॥
युवराजनृपतिपत्न्याः सेनापतिदण्डनायकानां च।
दण्डोऽर्द्धपञ्चहस्तः समपञ्चकृतार्द्धविस्तारः॥ ४॥
अन्येषामुष्णघ्नं प्रसादपट्टैर्विभूषितशिरस्कम्।
व्यालम्बिरत्नमालं छत्रं कार्यं च मायूरम्॥ ५॥
अन्येषां च नराणां शीतातपवारणं तु चतुरस्रम्।
समवृत्तदण्डयुक्तं छत्रं कार्यं तु विप्राणाम्॥ ६॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां छत्रलक्षणं
नाम त्रिसप्ततितमोऽध्यायः॥

जये धरित्र्याः पुरमेव सारं पुरे गृहं सद्मनि चैकदेशः।
तत्रापि शय्याशयने वरा स्त्री रत्नोज्ज्वला राज्यसुखस्य सारः १
रत्नानि विभूषयन्ति योषा भूष्यन्ते वनिता न रत्नकान्त्या।
चेतो वनिता हरत्यरत्ना नो रत्नानि विनाङ्गनाङ्गसङ्गात्॥२॥
आकारं विनिगूहतां रिपुबलं जेतुं समुत्तिष्ठतां
तन्त्रं चिन्तयतां कृताकृतशतव्यापारशाखाकुलम्।
मन्त्रिप्रोक्तनिषेविनां क्षितिभुजामाशङ्किनां सर्वतो
दुःखाम्भोनिधिवर्तिनां सुखलवः कान्तासमालिङ्गनम्॥३॥
श्रुतं दृष्टं स्पृष्टं स्मृतमपि नृणां ह्लादजननं
न रत्नं स्त्रीभ्योऽन्यत् क्वचिदपि कृतं लोकपतिना।

तदर्थं धर्मार्थौ सुतविषयसौख्यानि च ततो
गृहे लक्ष्म्यो मान्याः सततमबला मानविभवैः ॥ ४ ॥
येऽप्यङ्गनानां प्रवदन्ति दोषान् वैराग्यमार्गेण गुणान्विहाय ।
ते दुर्जना मे मनसो वितर्कः सद्भाववाक्यानि न तानि तेषाम्
प्रब्रूत सत्यं कतरोऽङ्गनानां दोषोऽस्ति यो नाचरितो मनुष्यैः ।
धार्ष्ट्येन पुम्भिः प्रमदा निरस्ता गुणाधिकास्ता मनुनात्र चोक्तम्
सोमस्तासामदाच्छौचं गन्धर्वाः शिक्षितां गिरम् ।
अग्निश्च सर्वभक्षित्वं तस्मान्निष्कसमाः स्त्रियः ॥ ७ ॥
ब्राह्मणाः पादतो मेध्या गावोमेध्यास्तु पृष्ठतः ।
अजाश्वा मुखतो मेध्याः स्त्रियो मेध्यास्तु सर्वतः ॥ ८ ॥
स्त्रियः पवित्रमतुलं नैता दुष्यन्ति कर्हिचित् ।
मासि मासि रजो ह्यासां दुष्कृतान्यपकर्षति ॥ ९ ॥
जामयो यानि गेहानि शपन्त्यप्रतिपूजिताः ।
तानि कृत्याहतानीव विनश्यन्ति समन्ततः ॥ १० ॥
जाया वा स्याज्जनित्री वा सम्भवः स्त्रीकृतो नृणाम् ।
हे कृतघ्नास्तयोर्निन्दां कुर्वतां वः कुतः सुखम् ॥ ११ ॥
दम्पत्योर्व्युत्क्रमे दोषः समः शास्त्रे प्रतिष्ठितः ।
नरा न तमवेक्षन्ते तेनात्र वरमङ्गनाः ॥ १२ ॥
बहिर्लोम्ना तु षण्मासान् वेष्टितः खरचर्मणा ।
दारातिक्रमणे भिक्षां देहीत्युक्त्वा विशुध्यति ॥ १३ ॥
न शतेनापि वर्षाणामपैति मदनाशयः ।
तत्राशक्त्या निवर्तन्ते नरा धैर्येण योषितः ॥ १४ ॥
अहो धार्ष्ट्यमसाधूनां निन्दतामनघाः स्त्रियः ।
मुष्णतामिव चौराणां तिष्ठ चौरेति जल्पताम् ॥ १५ ॥

पुरुषचाटुशतानि कामिनीनां कुरुते यानि रहो न तानि पश्चात्
सुकृतज्ञतयाङ्गना गतासून् अवगूह्य प्रविशन्ति सप्तजिह्वम् १६
स्त्रीरत्नभोगोऽस्ति नरस्य यस्य निःस्वोऽपि स्वं प्रत्यवनीश्वरोऽसौ
राज्यस्य सारोऽशनमङ्गनाश्च तृष्णानलोद्दीपनदारु शेषम् ॥१७॥
कामिनीं प्रथमयौवनान्वितां मन्दवल्गुमृदुपीडितस्तनाम् ।
उत्स्तनीं समवलम्ब्य या रतिः सा न धातृभवनेऽस्ति मे मतिः
तत्र देवमुनिसिद्धचारणैर्मान्यमानपितृसेव्यसेवनात् ।
ब्रूत धातृभवनेऽस्ति किं सुखं यद्रहः समवलम्ब्य न स्त्रियम् १८
आब्रह्मकीटान्तमिदं निबद्धं पुंस्त्रीप्रयोगेण जगत्समस्तम् ।
व्रीडात्र का यत्र चतुर्मुखत्वमीशोऽपि लोभाद्गमितो युवत्याः २०

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामन्तःपुरचि-
न्तायां स्त्रीप्रशंसा नाम चतुःसप्ततितमोऽध्यायः ॥

जात्यं मनोभवसुखं सुभगस्य सर्वम्
आभासमात्रमितरस्य मनोवियोगात् ।
चित्तेन भावयति दूरगतापि यं स्त्री
गर्भं बिभर्ति सदृशं पुरुषस्य तस्य ॥ १ ॥
भङ्क्त्वा काण्डं पादपस्योप्तमुर्व्यां
बीजं वास्यां नान्यतामेति यद्वत् ।
एवं ह्यात्मा जायते स्त्रीषु भूयः
कश्चित्तस्मिन् क्षेत्रयोगाद्विशेषः ॥ २ ॥
आत्मा सहैति मनसा मन इन्द्रियेण
स्वार्थेन चेन्द्रियमिति क्रम एष शीघ्रः ।

योगोऽयमेव मनसः किमगम्यमस्ति
यस्मिन्मनो व्रजति तत्र गतोऽयमात्मा ॥ ३ ॥
आत्मायमात्मनि गतो हृदयेऽतिसूक्ष्मो
ग्राह्योऽचलेन मनसा सततामियोगात् ।
यो यं विचिन्तयति याति स तन्मयत्वं
यस्मादतः सुभगमेव गता युवत्यः ॥ ४ ॥

दाक्षिण्यमेकं सुभगत्वहेतुर्विद्वेषणं तद्विपरीतचेष्टा ।
मन्त्रौषधाद्यैः कुहकप्रयोगैर्भवन्ति दोषा बहवो न शर्म ॥५॥
वाल्लभ्यमायाति विहाय मानं दौर्भाग्यमापादयतेऽभिमानः ।
कृच्छ्रेण संसाधयतेऽभिमानी कार्याण्ययत्नेन वदन् प्रियाणि॥६॥
तेजो न तद्यत्प्रियसाहसत्वं वाक्यं न चानिष्टमसत्प्रणीतम् ।
कार्यस्य गत्वान्तमनुद्धता ये तेजस्विनस्ते न विकत्थना ये ॥७॥
यः सार्वजन्यं सुभगत्वमिच्छेद् गुणान् स सर्वस्य वदेत्परोक्षे ।
प्राप्नोति दोषानसतोऽप्यनेकान् परस्य यो दोषकथां करोति ८
सर्वोपकारानुगतस्य लोकः सर्वोपकारानुगतो नरस्य ।
कृत्वोपकारं द्विषतां विपत्सु या कीर्तिरल्पेन न सा शुभेन ९
तृणैरिवाग्निः सुतरां विवृद्धिमाच्छाद्यमानोऽपि गुणोऽभ्युपैति
स केवलं दुर्जनभावमेति हन्तुं गुणान् वाञ्छति यः परस्य १०
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामन्तःपुरचिन्तायां
सौभाग्यकरणं नाम पञ्चसप्ततितमोऽध्यायः ।

रक्तेऽधिके स्त्री पुरुषस्तु शुक्रे नपुंसकं शोणितशुक्रसाम्ये ।
यस्मादतः शुक्रविवृद्धिदानि निषेवितव्यानि रसायनानि ॥१॥

शतपुष्पाकुन्दुरुकौ पादेनार्धेन नखतुरुष्कौ च।
मलयप्रियङ्गुभागौ गन्धो धूप्यो गुडनखेन॥ ८॥
गुग्गुलुवालकलाक्षामुस्तानखशर्कराः क्रमाद्धूपः।
अन्यो मांसीवालकतुरुष्कनखचन्दनैः पिण्डः॥ ९॥
हरीतकीशङ्खघनद्रवाम्बुभिर्गुडोत्पलैः शैलकमुस्तकान्वितैः।
नवान्तपादादिविवर्धितैः क्रमाद्भवन्ति धूपा बहवो मनोहराः
भागैश्चतुर्भिः सितशैलमुस्ताः श्रीसर्जभागौ नखगुग्गुलू च।
कर्पूरबोधो मधुपिण्डितोऽयं कोपच्छदो नाम नरेन्द्रधूपः ११
त्वक्शीरपत्रभागैः सूक्ष्मैलार्धेन संयुतैश्चूर्णः।
पटवासः प्रवरोऽयं मृगकर्पूरप्रबोधेन॥ १२॥
घनवालकशैलेयककर्पूरोशीरनागपुष्पाणि।
व्याघ्रनखस्पृक्कागुरुदमनकनखतगरधान्यानि॥ १३॥
कर्पूरचोरमलयैः स्वेच्छापरिवर्तितैश्चतुर्भिरतः।
एकद्वित्रिचतुर्भिर्भागैर्गन्धार्णवो भवति॥ १४॥
अत्युल्बणगन्धत्वाद् एकांशो नित्यमेव धान्यानाम्।
कर्पूरस्य तदूनौ नैतौ द्वित्र्यादिभिर्देयौ॥ १५॥
श्रीसर्जगुडनखैस्ते धूपयितव्याः क्रमान्न पिण्डस्थैः।
बोधः कस्तूरिकया देयः कर्पूरसंयुतया॥ १६॥
अत्र सहस्रचतुष्टयमन्यानि च सप्ततिसहस्राणि।
लक्षं शतानि सप्त विंशतियुक्तानि गन्धानाम्॥ १७॥
एकैकमेकभागं द्वित्रिचतुर्भागिकैर्युतं द्रव्यैः।
षड्गन्धकरं तद्वद् द्वित्रिचतुर्भागिकं कुरुते॥ १८॥
द्रव्यचतुष्टययोगाद् गन्धचतुर्विंशतिर्यथैकस्य।
एवं शेषाणामपि षण्णवतिः सर्वपिण्डोऽत्र॥ १९॥

षोड़शके द्रव्यगणे चतुर्विकल्पेन भिद्यमानानाम् ।
अष्टादश जायन्ते शतानि सहितानि विंशत्या ॥ २० ॥

षणवतिभेदभिन्नश्चतुर्विकल्पो गणो यतस्तस्मात् ।
षण्णवतिगुणः कार्यः सा सङ्ख्या भवति गन्धानाम् ॥ २१ ॥

पूर्वेण पूर्वेण गतेन युक्तं स्थानं विनान्त्यं प्रवदन्ति सङ्ख्याम् ।
इच्छाविकल्पैः क्रमशोऽभिनीय नीते निवृत्तिः पुनरन्यनीतिः ॥

द्वित्रीन्द्रियाष्टभागैरगुरुः पत्रं तुरुष्कशैलेयौ ।
विषयाष्टपक्षदहनाः प्रियङ्गुमुस्तारसाः केशः ॥ २३ ॥

स्पृक्कात्वक्तगराणां मांस्याश्च कृतैकसप्तषड्भागाः ।
सप्ततुवेदचन्द्रैर्मलयनखश्रीककुन्दुरुकाः ॥ २४ ॥

षोडशके कच्छपुटे यथा तथा मिश्रितैश्चतुर्द्रव्यैः ।
येऽत्राष्टादश भागास्तेऽस्मिन् गन्धादयो योगाः ॥ २५ ॥

नखतगरतुरुष्कयुता जातीकर्पूरमृगकृतोद्बोधाः ।
गुड़नखधूप्या गन्धाः कर्तव्याः सर्वतोभद्राः ॥ २६ ॥

जातीफलमृगकर्पूरबोधितैः ससहकारमधुसिक्तैः ।
बहवोऽत्र पारिजाताश्चतुर्भिरिच्छापरिगृहीतैः ॥ २७ ॥

सर्जरसश्रीवासकसमन्विता येऽत्र धूपयोगास्तैः ।
श्रीसर्जरसवियुक्तैः स्नानानि सवालकत्वग्भिः ॥ २८ ॥

रोध्रोशीरनतागुरुमुस्ताप्रियङ्गुवनपथ्याः ।
नवकोष्ठात्कच्छपुटाद्द्रव्यत्रितयं समुद्धृत्य ॥ २९ ॥

चन्दनतुरुष्कभागौ शुक्त्यर्धं पादिका तु शतपुष्पा ।
कटुहिङ्गुलागुड़धूप्याः केसरगन्धाश्चतुरशीतिः ॥ ३० ॥

सप्ताहं गोमूत्रे हरीतकीचूर्णसंयुते क्षिप्त्वा ।
गन्धोदके च भूयो विनिक्षिपेद्दन्तकाष्ठानि ॥ ३१ ॥

एलात्वक्पत्राञ्ज मधुमरिचैर्नागपुष्पकुष्ठैश्च।
गन्धाम्भः कर्तव्यं कश्चित्कालं स्थितान्यस्मिन् ॥ ३२ ॥
जातीफलपत्रैलाकर्पूरैः क्रतयमैकशिखिभागैः।
अवचूर्णितानि भानोर्मरीचिभिः शोषणीयानि ॥ ३३ ॥
वर्णप्रसादं वदनस्य कान्तिं वैशद्यमास्यस्य सुगन्धिताञ्च।
संसेवितुः श्रोत्रसुखां च वाचं कुर्वन्ति काष्ठान्यसकृद्भवानाम्३४
कामं प्रदीपयति रूपमभिव्यनक्ति
सौभाग्यमावहति वक्त्रसुगन्धिताञ्च।
ऊर्जं करोति कफजांश्च निहन्ति रोगां-
स्ताम्बूलमेवमपरांश्च गुणान् करोति ॥ ३५ ॥
युक्तेन चूर्णेन करोति रागं रागक्षयं पूगफलातिरिक्तम्।
चूर्णाधिकं वक्त्रविगन्धकारि पत्राधिकं साधु करोति गन्धम्३६
पत्राधिकं निशि हितं सफलं दिवा च
प्रोक्तान्यथाकरणमस्य विडम्बनैव।
कक्कोलपूगलवलीफलपारिजातै-
रामोदितं मदमुदामुदितं करोति ॥ ३७ ॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामन्तःपुरचिन्तायां
गन्धयुक्तिर्नाम सप्तसप्ततितमोऽध्यायः ॥

अन्ते च वेणीविनिगूहितेन विदूरथं स्वा महिषी जघान।
विषप्रदिग्धेन च नूपुरेण देवी विरक्ता किल काशिराजम्॥१॥
एवं विरक्ता जनयन्ति दोषान्
प्राणच्छिदोऽन्यैरनुकीर्तितैः किम्।
रक्ता विरक्ताः पुरुषैरतोऽर्थात्

परीक्षितव्याः प्रमदाः प्रयत्नात् ॥ २ ॥
स्नेहं मनोभवकृतं कथयन्ति भावा
नाभीभुजस्तनविभूषणदर्शनानि ।
वस्त्राभिसंयमनकेशविमोक्षणानि
भ्रूक्षेपकम्पितकटाक्षनिरीक्षणानि ॥ ३ ॥
उच्चैःष्ठीवनमुत्कटप्रहसितं शय्यासनोत्सर्पणं
गात्रास्फोटनजृम्भणानि सुलभद्रव्याल्पसम्प्रार्थना ।
बालालिङ्गनचुम्बनान्यभिमुखे सख्याः समालोकनं
दृक्पातश्च पराङ्मुखे गुणकथा कर्णस्य कण्डूयनम् ॥ ४ ॥
इमाश्च विन्द्यादनुरक्तचेष्टां प्रियाणि वक्ति स्वधनं ददाति ।
विलोक्य संहृष्यति वीतरोषा प्रमार्ष्टि दोषान् गुणकीर्तनेन ५
तन्मित्रपूजा तदरिद्विषत्वं कृतस्मृतिः प्रोषितदौर्मनस्यम् ।
स्तनौष्ठदानान्युपगूहनञ्च स्वेदोऽथ चुम्बाप्रथमाभियोगः ॥६॥
विरक्तचेष्टा भृकुटीमुखत्वं पराङ्मुखत्वं कृतविस्मृतिश्च ।
असम्भ्रमो दुष्परितोषता च नद्दिष्टमैत्री परुषं च वाक्यम् ॥७॥
स्पृष्टाथवालोक्य धुनोति गात्रं करोति गर्वं न रुणद्धि यान्तम् ।
चुम्बाविरामे वदनं प्रमार्ष्टि पश्चात्समुत्तिष्ठति पूर्वसुप्ता ॥ ८ ॥
भिक्षुणिका प्रव्रजिता दासी धात्री कुमारिका रजिका ।
मालाकारी दुष्टाङ्गना सखी नापिती दूत्यः ॥ ९ ॥
कुलजनविनाशहेतुर्दूत्यो यस्मादतः प्रयत्नेन ।
ताभ्यः स्त्रियोऽभिरक्ष्या वंशयशोमानवृद्ध्यर्थम् ॥ १० ॥
रात्रौविहारजागररोगव्यपदेशपरगृहेक्षणिकाः ।
व्यसनोत्सवाश्च सङ्केतहेतवस्तेषु रक्ष्याश्च ॥ ११ ॥
आदौ नेच्छति नोज्झति स्मरकथां व्रीडाविमिश्रालसा

मध्ये स्त्रीपरिवर्जिताभ्युपरमे लज्जाविनम्रानना।
भावैर्नैकविधैः करोत्यभिनयं भूयश्च या सादरा
बुद्धा पुम्प्रकृतिं च यानुचरति ग्लानेतरैश्चेष्टितैः॥ १२ ॥
स्त्रीणां गुणा यौवनरूपवेषदाक्षिण्यविज्ञानविलासपूर्वाः।
स्त्रीरत्नसंज्ञा च गुणान्वितासु स्त्रीव्याधयोऽन्याश्चतुरस्य पुंसः॥१
न ग्राम्यवर्णैर्मलदिग्धकाया निन्द्याङ्गसम्बन्धिकथां च कुर्यात्।
न चान्यकार्यस्मरणं रहःस्था मनो हि मूलं हरदग्धमूर्तेः॥१
श्वासं मनुष्येण समं त्यजन्ती बाहूपधानस्तनदानदक्षा।
सुगन्धकेशा सुसमीपरागा सुप्तेऽनुसुप्ता प्रथमं विबुद्धा॥ १५ ॥
दुष्टस्वभावाः परिवर्जनीया विमर्दकालेषु च न क्षमा याः।
यासामसृग्वासितनीलपीतमाताम्रवर्णं च न ताः प्रशस्ताः।१
या स्वप्नशीला बहुरक्तपित्ता प्रवाहिनी वातकफातिरिक्ता।
महाशना स्वेदयुताङ्गदुष्टा या ह्रस्वकेशी पलितान्विता च॥१
मांसानि यस्याश्च चलन्ति नार्या
महोदरा खिक्खिमिनी च या स्यात्।
स्त्रीलक्षणे याः कथिताश्च पापा-
स्ताभिर्न कुर्यात्सह काममधर्मम्॥ १८ ॥
शशशोणितसङ्काशं लाक्षारससन्निकाशमथवा यत्।
प्रक्षालितं विरज्यति यच्चासृक्तद्भवेच्छुद्धम्॥ १९ ॥
यच्छब्दवेदनावर्जितं त्र्यहात्सन्निवर्तते रक्तम्
तत् पुरुषसम्प्रयोगादविचारं गर्भतां याति॥ २० ॥
न दिनत्रयं निषेवेत् स्नानं माल्यानुलेपनं च स्त्री।
स्नायाच्चतुर्थदिवसे शास्त्रोक्तेनोपदेशेन॥ २१ ॥
पुष्यस्नानौषधयो याः कथितास्ताभिरम्बुमिश्राभिः।

छायात्तथात्र मन्त्रः स एव यस्तत्र निर्दिष्टः ॥ २२ ॥
युग्मासु किल मनुष्या निशासु नार्यो भवन्ति विषमासु ।
दीर्घायुषः सुरूपाः सुखिनश्च विकृष्टयुग्मासु ॥ २३ ॥
दक्षिणपार्श्वे पुरुषो वामे नारी यमावुभयसंस्थौ ।
यदुदरमध्योपगतं नपुंसकं तन्निबोद्धव्यम् ॥ २४ ॥

केन्द्रत्रिकोणेषु शुभस्थितेषु
लग्ने शशाङ्के च शुभैः समेते ।
पापैस्त्रिलाभारिगतैश्च यायात्
पुन्जन्मयोगेषु च सम्प्रयोगम् ॥ २५ ॥

न नखदशनविक्षतानि कुर्यात्
ऋतुसमये पुरुषः स्त्रियाः कथञ्चित् ।
ऋतुरपि दश षट् च वासराणि
प्रथमनिशात्रितयं न तत्र गम्यम् ॥ २६ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामन्तःपुरचिन्तायां
पुंस्त्रीसमायोगो नामाष्टासप्ततितमोऽध्यायः ॥

सर्वस्य सर्वकालं यस्मादुपयोगमेति शास्त्रमिदम् ।
राज्ञां विशेषतोऽतः शयनासनलक्षणं वक्ष्ये ॥ १ ॥
असनस्पन्दनचन्दनहरिद्रसुरदारुतिन्दुकीशालाः ।
काश्मर्यञ्जनपद्मकशाका वा शिंशपा च शुभाः ॥ २ ॥
अशनिजलानिलहस्तिप्रपातिता मधुविहङ्गकृतनिलयाः ।
चैत्यश्मशानपथिजोर्ध्वशुष्कवल्लीनिबद्धाश्च ॥ ३ ॥
कण्टकिनो वा ये स्युर्महानदीसङ्गमोद्भवा ये च ।
सुरभवनजाश्च न शुभा ये चापरयाम्यदिक्पतिताः ॥ ४ ॥

प्रतिषिद्धवृक्षनिर्मितशयनासनसेवनात् कुलविनाशः।
व्याधिभयव्ययकलहा भवन्त्यनर्थाश्च नैकविधाः॥ ५॥
पूर्वच्छिन्नं यदि वा दारु भवेत्तत्परीक्ष्यमारम्भे।
यद्यारोहेत्तस्मिन् कुमारकः पुत्रपशुदं तत्॥ ६॥
सितकुसुममत्तवारणदध्यक्षतपूर्णकुम्भरत्नानि।
मङ्गल्यान्यन्यानि च दृष्ट्वारम्भे शुभं ज्ञेयम्॥ ७॥
कर्माङ्गुलं यवाष्टकमुदरासक्तं तुषैः परित्यक्तम्।
अङ्गुलशतं नृपाणां महती शय्या जयाय कृता॥ ८॥
नवतिः सैव षड्ूना द्वादशहीना त्रिषट्कहीना च।
नृपपुत्रमन्त्रिबलपतिपुरोधसां स्युर्यथासङ्ख्यम्॥ ९॥
अर्धमतोऽष्टांशोनं विष्कम्भो विश्वकर्मणा प्रोक्तः।
आयामत्र्यंशसमः पादोच्छ्रायः सकुक्षिशिराः॥ १०॥
यः सर्वः श्रीपर्ण्या पर्यङ्को निर्मितः स धनदाता।
असनकृतो रोगहरस्तिन्दुकसारेण वित्तकरः॥ ११॥
यः केवलशिंशपया विनिर्मितो बहुविधं स वृद्धिकरः।
चन्दनमयो रिपुघ्नो धर्मयशोदीर्घजीवितकृत्॥ १२॥
यः पद्मकपर्यङ्कः स दीर्घमायुः श्रियं श्रुतं वित्तम्।
कुरुते शालेन कृतः कल्याणं शाकरचितश्च॥ १३॥
केवलचन्दनरचितं काञ्चनगुप्तं विचित्ररत्नयुतम्।
अध्यासन् पर्यङ्कं विबुधैरपि पूज्यते नृपतिः॥ १४॥
अन्येन समायुक्ता न तिन्दुकी शिंशपा च शुभफलदा।
न श्रीपर्णी न च देवदारुवृक्षो न चाप्यसनः॥ १५॥
शुभदौ तु शाकशालौ परस्परं संयुतौ पृथक् चैव।
तद्वत्पृथक् प्रशस्तौ सहितौ च हरिद्रककदम्बौ॥ १६॥

सर्पः स्यन्दनरचितो न शुभः प्राणान् हिनस्ति चाम्बकृतः।
असनोऽन्यदारुसहितः चिप्रं दोषान् करोति बहून्॥१७॥
अम्बस्यन्दनचन्दनवृक्षाणां स्यन्दनाच्छुभाः पादाः।
फलतरुणा शयनासनमिष्टफलं भवति सर्वेण॥ १८॥
गजदन्तः सर्वेषां प्रोक्ततरूणां प्रशस्यते योगे।
कार्योऽलङ्कारविधिर्गजदन्तेन प्रशस्तेन॥ १९॥
दन्तस्य मूलपरिधिं द्विरायतं प्रोज्झ्य कल्पयेच्छेषम्।
अधिकमनूपचराणां न्यूनं गिरिचारिणां किञ्चित्॥२०॥
श्रीवत्सवर्धमानच्छत्रध्वजचामरानुरूपेषु।
छेदे दृष्टेष्वरोग्यविजयधनवृद्धिसौख्यानि॥ २१॥
प्रहरणसदृशेषु जयो नन्द्यावर्ते प्रनष्टदेशाप्तिः।
लोष्टे तु लब्धपूर्वस्य भवति देशस्य सम्प्राप्तिः॥ २२॥
स्त्रीरूपे स्वविनाशो भृङ्गारेऽभ्युत्थिते सुतोत्पत्तिः।
कुम्भेन निधिप्राप्तिर्यात्राविघ्नं च दण्डेन॥ २३॥
कृकलासकपिभुजङ्गेष्वसुभिक्षव्याधयो रिपुवशत्वम्।
गृध्रोलूकध्वाङ्क्षश्येनाकारेषु जनमरकः॥ २४॥
पाशेऽथवा कबन्धे नृपमृत्युर्जनविपत् स्रुते रक्ते।
कृष्णे श्यावे रूक्षे दुर्गन्धे चाशुभं भवति॥ २५॥
शुक्लः समः सुगन्धिः स्निग्धश्च शुभावहो भवेच्छेदः।
अशुभशुभच्छेदा ये शयनेष्वपि ते तथा फलदाः॥ २६॥
ईषायोगे दारु प्रदक्षिणाग्रं प्रशस्तमाचार्यैः।
अपसव्यैकदिगग्रे भवति भयं भूतसञ्जनितम्॥ २७॥
एकेनावाक्छिरसा भवति हि पादेन पादवैकल्यम्।
द्वाभ्यां न जीर्यतेऽन्नं त्रिचतुर्भिः क्लेशवधबन्धाः॥ २८॥

सुषिरेऽथवा विवर्णे ग्रन्थौ पादस्य शीर्षगे व्याधिः ।
पादे कुम्भो यत्र ग्रन्थौ तस्मिन् उदररोगः ॥ २९ ॥
कुम्भाधस्ताज्जङ्घा तत्र क्षतौ जङ्घयोः करोति भयम् ।
तस्याश्चाधारोऽधः क्षयकृद्द्रव्यस्य तत्र क्षतः ॥ ३० ॥
खुरदेशे यो ग्रन्थिः खुरिणां पीड़ाकरः स निर्दिष्टः ।
ईषाशीर्षण्योश्च त्रिभागसंस्थो भवेन्न शुभः ॥ ३१ ॥
निष्कुटमथ कोलाक्षं सूकरनयनं च वत्सनाभं च ।
कालकमन्यद्धुन्धुकमिति कथितश्छिद्रसङ्क्षेपः ॥ ३२ ॥
घटवत्सुषिरं मध्ये सङ्कटमास्ये च निष्कुटं छिद्रम् ।
निष्पावमाषमात्रं नीलं छिद्रं च कोलाक्षम् ॥ ३३ ॥
सूकरनयनं विषमं विवर्णमध्यर्द्धपर्वदीर्घं च ।
वामावर्तं भिन्नं पर्वमितं वत्सनाभाख्यम् ॥ ३४ ॥
कालकसंज्ञं कृष्णं धुन्धुकमिति यद्भवेद्धिनिर्भिन्नम् ।
दारुसवर्णं छिद्रं न तथा पापं समुद्दिष्टम् ॥ ३५ ॥
निष्कुटसंज्ञे द्रव्यक्षयस्तु कोलेक्षणे कुलध्वंसः ।
शस्त्रभयं सूकराक्षे रोगभयं वत्सनाभाख्ये ॥ ३६ ॥
कालकधुन्धुकसंज्ञं कीटैर्विद्धं च न शुभदं छिद्रम् ।
सर्वं ग्रन्थिप्रचुरं सर्वत्र न शोभनं दारु ॥ ३७ ॥
एकद्रुमेण धन्यं वृक्षद्वयनिर्मितं च धन्यतरम् ।
त्रिभिरात्मजवृद्धिकरं चतुर्भिरर्थौ यशश्चाग्र्यम् ॥ ३८ ॥
पञ्चवनस्पतिरचिते पञ्चत्वं याति तत्र यः शेते ।
षट्सप्ताष्टतरूणां काष्ठैर्घटिते कुलविनाशः ॥ ३९ ॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां शय्यासन-
लक्षणं नामैकोनाशीतितमोऽध्यायः ॥

रत्नेन शुभेन शुभं भवति नृपाणामनिष्टमशुभेन।
यस्मादतः परीक्ष्यं दैवं रत्नाश्रितं तज्ज्ञैः॥ १॥
द्विपहयवनितादीनां स्वगुणविशेषेण रत्नशब्दोऽस्ति।
इह तूपलरत्नानामधिकारो वज्रपूर्वाणाम्॥ २॥
रत्नानि बलाद्दैत्याद् दधीचितोऽन्ये वदन्ति जातानि।
केचिद्भुवः स्वभावाद् वैचित्र्यं प्राहुरुपलानाम्॥ ३॥
वज्रेन्द्रनीलमरकतकर्कैतनपद्मरागरुधिराख्याः।
वैदूर्यपुलकविमलकराजमणिस्फटिकशशिकान्ताः॥ ४॥
सौगन्धिकगोमेदकशङ्खमहानीलपुष्परागाख्याः।
ब्रह्ममणिज्योतीरसशस्यकमुक्ताप्रवालानि॥ ५॥
वेणातटे विशुद्धं शिरीषकुसुमोपमं च कौशलकम्।
सौराष्ट्रकमाताम्रं कृष्णं सौर्पारकं वज्रम्॥ ६॥
ईषत्ताम्रं हिमवति मतङ्गजं वल्लपुष्पसङ्काशम्।
आपीतं कलिङ्गे श्यामं पौण्ड्रेषु सम्भूतम्॥ ७॥
ऐन्द्रं षडश्रि शुक्लं याम्यं सर्पास्यरूपमसितं च।
कदलीकाण्डनिकाशं वैष्णवमिति सर्वसंस्थानम्॥ ८॥
वारुणमबलागुह्योपमं भवेत् कर्णिकारपुष्पनिभम्।
शृङ्गाटकसंस्थानं व्याघ्राक्षिनिभं च हौतभुजम्॥ ९॥
वायव्यं च यवोपममशोककुसुमप्रभं समुद्दिष्टम्।
स्रोतः खनिः प्रकीर्णकमित्याकरसम्भवस्त्रिविधः॥ १०॥
रक्तं पीतं च शुभं राजन्यानां सितं द्विजातीनाम्।
शैरीषं वैश्यानां शूद्राणां शस्यतेऽसिनिभम्॥ ११॥
सितसर्षपाष्टकं तण्डुलो भवेत्तण्डुलैस्तु विंशत्या।
तुलितस्य द्वे लक्षे मूल्यं द्विद्व्यूनिते चैतत्॥ १२॥

पादत्र्यंशार्धोनं त्रिभागपञ्चांशषोड़शांशाश्च।
भागश्च पञ्चविंशः शतिकः साहस्त्रिकश्चेति॥ १३॥
सर्वद्रव्याभेद्यं लघ्वम्भसि तरति रश्मिवत् स्निग्धम्।
तड़िदनलशक्रचापोपमं च वज्रं हितायोक्तम्॥ १४॥
काकपदमक्षिकाकेशधातुयुक्तानि शर्कराविद्धम्।
द्विगुणाश्रि दग्धकलुषत्रस्तविशीर्णानि न शुभानि॥१५॥
यानि च बुद्बुददलिताग्रचिपिटवासीफलप्रदीर्घाणि।
सर्वेषां चैतेषां मूल्याद्भागोऽष्टमो हानिः॥ १६॥
वज्रं न किञ्चिदपि धारयितव्यमेके
पुत्रार्थिनीभिरबलाभिरुशन्ति तज्ज्ञाः।
शृङ्गाटकत्रिपुटधान्यकवत्स्थितं य-
च्छ्रोणीनिभं च शुभदं तनयार्थिनीनाम्॥ १७॥
स्वजनविभवजीवितक्षयं जनयति वज्रमनिष्टलक्षणम्।
अशनिविषभयारिनाशनं शुभमुरुभोगकरं च भूभृताम्॥१८॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां वज्रपरीक्षा
नामाशीतितमोऽध्यायः॥

द्विपभुजगशुक्तिशङ्खाभ्रवेणुतिमिसूकरप्रसूतानि।
मुक्ताफलानि तेषां बहुसाधु च शुक्तिजं भवति॥ १॥
सिंहलकपारलौकिकसौराष्ट्रकताम्रपर्णिपारशवाः।
कौवेरपाण्ड्यवाटकहैमा इत्याकरा ह्यष्टौ॥ २॥
बहुसंस्थानाः स्निग्धा हंसाभाः सिंहलाकराः स्थूलाः।
ईषत्ताम्राः श्वेतास्तमोवियुक्ताश्च ताम्राख्याः॥ ३॥
कृष्णाः श्वेताः पीताः सशर्कराः पारलौकिका विषमाः।

न स्थूला नात्यल्पा नवनीतनिभाश्च सौराष्ट्राः ॥ ४ ॥
ज्योतिष्मन्तः शुभ्रा गुरवोऽतिमहागुणाश्च पारशवाः ।
लघु जर्जरं दधिनिभं बृहद्विसंस्थानमपि हैमम् ॥ ५ ॥
विषमं कृष्णं श्वेतं लघु कौवेरं प्रमाणतेजोवत् ।
निम्बफलत्रिपुटधान्यकचूर्णाः स्युः पाण्ड्यवाटभवाः ॥६॥
अतसीकुसुमश्यामं वैष्णवमैन्द्रं शशाङ्कसङ्काशम् ।
हरितालनिभं वारुणमसितं यमदैवतं भवति ॥ ७ ॥
परिणतदाड़िमगुलिकागुञ्जाताम्रं च वायुदैवत्यम् ।
निर्धुमानलकमलप्रभं च विज्ञेयमाग्नेयम् ॥ ८ ॥
माषकचतुष्टयधृतस्यैकस्य शताहता त्रिपञ्चाशत् ।
कार्षापणा निगदिता मूल्यं तेजोगुणयुतस्य ॥ ९ ॥
माषकदलहान्यातो द्वात्रिंशद्विंशतिस्त्रयोदश च ।
अष्टौ शतानि च शतत्रयं त्रिपञ्चाशता सहितम् ॥ १० ॥
पञ्चत्रिंशं शतमिति चत्वारः कृष्णला नवतिमूल्याः ।
सार्धास्तिस्रो गुञ्जाः सप्ततिमूल्यं धृतं रूपम् ॥ ११ ॥
गुञ्जात्रयस्य मूल्यं पञ्चाशद्रूपका गुणयुतस्य ।
रूपकपञ्चत्रिंशत् त्रयस्य गुञ्जार्धहीनस्य ॥ १२ ॥
पलदशभागो धरणं तद्यदि मुक्तास्त्रयोदश सुरूपाः ।
त्रिशती सपञ्चविंशा रूपकसङ्ख्या कृतं मूल्यम् ॥ १३ ॥
षोड़शकस्य द्विशती विंशतिरूपस्य सप्ततिः सशता ।
यत्पञ्चविंशतिधृतं तस्य शतं त्रिंशता सहितम् ॥ १४ ॥
त्रिंशत् सप्ततिमूल्या चत्वारिंशच्छतार्द्धमूल्या च ।
षष्टिः पञ्चोना वा धरणं पञ्चाष्टकं मूल्यम् ॥ १५ ॥
मुक्ताशीत्यास्त्रिंशत् शतस्य सा पञ्चरूपकविहीना ।

द्वित्रिचतुःपञ्चशता द्वादशषट्पञ्चकत्रितयम् ॥ १६ ॥
पिक्कापिच्चार्घार्धा रवकः सिक्थं त्रयोदशाद्यानाम्।
संज्ञाः परतो निगराश्चूर्णाश्चाशीतिपूर्वाणाम् ॥ १७ ॥
एतद्गुणयुक्तानां धरणधृतानां प्रकीर्तितं मूल्यम्।
परिकल्प्यमन्तराले हीनगुणानां चयः कार्यः ॥ १८ ॥
कृष्णश्वेतकपीतकताम्राणामीषदपि च विषमाणाम्।
त्र्यंशोनं विषमकपीतयोश्च षड्भागदलहीनम् ॥ १९ ॥
ऐरावतकुलजानां पुष्यश्रवणेन्दुसूर्यदिवसेषु।
ये चोत्तरायणभवा ग्रहणेऽर्केन्द्वोश्च भद्रेभाः ॥ २० ॥
तेषां किल जायन्ते मुक्ताः कुम्भेषु सरदकोशेषु।
बहवो बृहत्प्रमाणा बहुसंस्थानाः प्रभायुक्ताः ॥ २१ ॥
नैषामर्घः कार्यो न च वेधोऽतीव ते प्रभायुक्ताः।
सुतविजयारोग्यकरा महापवित्रा धृता राज्ञाम् ॥ २२ ॥
दंष्ट्रामूले शशिकान्तिसप्रभं बहुगुणं च वाराहम्।
तिमिजं मत्स्याक्षिनिभं बृहत्पवित्रं बहुगुणं च ॥ २३ ॥
वर्षोपलवज्जातं वायुस्कन्धाच्च सप्तमाद्भ्रष्टम्।
ह्रियते किल खाद्दिव्यैस्तडित्प्रभं मेघसम्भूतम् ॥ २४ ॥
तक्षकवासुकिकुलजाः कामगमा ये च पन्नगास्तेषाम्।
स्निग्धा नीलद्युतयो भवन्ति मुक्ताः फणस्यान्ते ॥ २५ ॥
शस्तेऽवनिप्रदेशे रजतमये भाजने स्थिते च यदि।
वर्षति देवोऽकस्मात् तज्ज्ञेयं नागसम्भूतम् ॥ २६ ॥
अपहरति विषमलक्ष्मीं क्षपयति शत्रून्यशो विकाशयति
भौजङ्गं नृपतीनां धृतमकृतार्घं विजयदं च ॥ २७ ॥
कर्पूरस्फटिकनिभं चिपिटं विषमं च वेणुजं ज्ञेयम्।

शङ्खोद्भवं शशिनिभं वृत्तं भ्राजिष्णु रुचिरं च॥ २८॥
शक्रतिमिवेणुवारणवराहभुजगाभ्रजान्यवेध्यानि।
अमितगुणत्वाच्चैषामर्घः शास्त्रे न निर्दिष्टः॥ २९॥
एतानि सर्वाणि महागुणानि सुतार्थसौभाग्ययशस्कराणि।
रुक्शोकहन्तृणि च पार्थिवानां मुक्ताफलानीप्सितकामदानि
सुरभूषणं लतानां सहस्रमष्टोत्तरं चतुर्हस्तम्।
इन्द्रच्छन्दो नाम्ना विजयच्छन्दस्तदर्धेन॥ ३१॥
शतमष्टयुतं हारो देवच्छन्दो ह्यशीतिरेकयुता।
अष्टाष्टकोऽर्धहारो रश्मिकलापश्च नवषट्कः॥ ३२॥
द्वाविंशता तु गुच्छो विंशत्या कीर्तितोऽर्धगुच्छाख्यः।
षोड़शभिर्माणवको द्वादशभिश्चार्धमाणवकः॥ ३३॥
मन्दरसंज्ञोऽष्टाभिः पञ्चलता हारफलकमित्युक्तम्।
सप्तविंशतिमुक्ता हस्तो नक्षत्रमालेति॥ ३४॥
अन्तरमणिसंयुक्ता मणिसोपानं सुवर्णगुलिकैर्वा।
तरलकमणिमध्यं तद् विज्ञेयं चाटुकारमिति॥ ३५॥
एकावली नाम यथेष्टसङ्ख्या हस्तप्रमाणा मणिविप्रयुक्ता।
संयोजिता या मणिना तु मध्ये यष्टीति सा भूषणविद्भिरुक्ता।
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां मुक्ताफल-
परीक्षा नामैकाशीतितमोऽध्यायः॥

सौगन्धिककुरुविन्दस्फटिकेभ्यः पद्मरागसम्भूतिः।
सौगन्धिकजा भ्रमराञ्जनाब्जजम्बूरसद्युतयः॥ १॥
कुरुविन्दभवाः शबला मन्दद्युतयश्च धातुभिर्विद्धाः।
स्फटिकभवा द्युतिमन्तो नानावर्णा विशुद्धाश्च॥ २॥

स्निग्धः प्रभानुलेपी स्वच्छोऽर्चिष्मान् गुरुः सुसंस्थानः।
अन्तःप्रभोऽतिरागो मणिरत्नगुणाः समस्तानाम् ॥ ३

कलुषा मन्दद्युतयो लेखाकीर्णाः सधातवः खण्डाः।
दुर्विद्धा न मनोज्ञाः सशर्कराश्चेति मणिदोषाः ॥ ४ ॥

भ्रमरशिखिकण्ठवर्णो दीपशिखासप्रभो भुजङ्गानाम्
भवति मणिः किल मूर्धनि योऽनर्घेयः स विज्ञेयः ॥ ५

यस्तं बिभर्ति मनुजाधिपतिर्न तस्य
दोषा भवन्ति विषरोगकृताः कदाचित्।
राष्ट्रे च नित्यमभिवर्षति तस्य देवः
शत्रूंश्च नाशयति तस्य मणेः प्रभावात् ॥ ६ ॥

षड्विंशतिः सहस्राण्येकस्य मणेः पलप्रमाणस्य।
कर्षत्रयस्य विंशतिरुपदिष्टा पद्मरागस्य ॥ ७ ॥

अर्द्धपलस्य द्वादश कर्षस्यैकस्य षट् सहस्राणि।
यच्चाष्टमाषकधृतं तस्य सहस्रत्रयं मूल्यम् ॥ ८ ॥

माषकचतुष्टयं दशशतक्रयं द्वौ तु पञ्चशतमूल्यौ ॥
परिकल्प्यमन्तराले मूल्यं हीनाधिकगुणानाम् ॥ ९ ॥

वर्णन्यूनस्यार्धं तेजोहीनस्य मूल्यमष्टांशः।
अल्पगुणो बहुदोषो मूल्यात् प्राप्नोति विंशांशम् ॥ १० ॥

आधूम्रं व्रणबहुलं स्वल्पगुणं चाप्नुयाद्विंशतभागम्।
इति पद्मरागमूल्यं पूर्वाचार्यैः समुद्दिष्टम् ॥ ११ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां पद्मराग-
परीक्षा नाम द्व्यशीतितमोऽध्यायः ॥

शुकवंशपत्रकदलीशिरीषकुसुमप्रभं गुणोपेतम्।
सुरपितृकार्ये मरकतमतीव शुभदं नृणां विहितम्॥१॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां मरकतपरीक्षा नाम त्र्यशीतितमोऽध्यायः॥

वामावर्तो मलिनकिरणः सस्फुलिङ्गोऽल्पमूर्तिः
क्षिप्रं नाशं व्रजति विमलस्नेहवर्त्यन्वितोऽपि।
दीपः पापं कथयति फलं शब्दवान् वेपनश्च
व्याकीर्णार्चिर्विशलभमरुद्यश्च नाशं प्रयाति॥१॥

दीपः संहतमूर्तिरायततनुर्निर्वेपनो दीप्तिमान्
निःशब्दो रुचिरः प्रदक्षिणगतिर्वैदूर्यहेमद्युतिः।
लक्ष्मीं क्षिप्रमभिव्यनक्ति रुचिरं यश्चोद्यतं दीप्यते
शेषं लक्षणमग्निलक्षणसमं योज्यं यथायुक्तितः॥२॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां दीपलक्षणं नाम चतुरशीतितमोऽध्यायः॥

वल्लीलतागुल्मतरुप्रभेदैः स्युर्दन्तकाष्ठानि सहस्रशो यैः।
फलानि वाच्यान्यति तत्प्रसङ्गो मा भूदतो वच्म्यथ कामिकानि
अज्ञातपूर्वाणि न दन्तकाष्ठान्यद्यान्न पत्रैश्च समन्वितानि।
न युग्मपर्वाणि न पाटितानि न चोर्ध्वशुष्काणि विना त्वचा वा
वैकङ्कतश्रीफलकाश्मरीषु ब्राह्मी द्युतिः क्षेमतरौ सुदाराः।
वृद्धिर्वटेऽर्के प्रचुरं च तेजः पुत्रा मधूके ककुभे प्रियत्वम्॥३॥
लक्ष्मीः शिरीषे च तथा करञ्जे प्लक्षेऽर्थसिद्धिः समभीप्सिता स्यात्
मान्यत्वमायाति जनस्य जात्यां प्राधान्यमश्वत्थतरौ वदन्ति॥४॥

आरोग्यमायुर्बदरीबृहत्योरैश्वर्यवृद्धिः खदिरे सबिल्वे।
द्रव्याणि चेष्टान्यतिमुक्तके स्युः प्राप्नोति ताभ्येव पुनः कदम्बे
मिष्ठऽर्थाप्तिः करवीरेऽन्नलब्धिर्भाण्डीरे स्यादिदमेव प्रभूतम्
अभ्यां शतूनपहन्त्यर्जुने च श्यामायां च द्विषतामेव नाशः
शालेऽश्वकर्णे च वदन्ति गौरवं सभद्रदारावपि चाटरूषके।
आलभ्यमायाति जनस्य सर्वतः प्रियङ्ग्वपामार्गसजम्बुदाडिमे
उदङ्मुखः प्राङ्मुख एव वाब्दं कामं यथेष्टं हृदये निवेश्य।
अद्यादनिन्द्यं च सुखोपविष्टः प्रचाल्य जह्याच्च शुचिप्रदेशे ॥८
अभिमुखपतितं प्रशान्तदिक्स्थं शुभमतिशोभनमूर्ध्वसंस्थितं य
अशुभकरमतोऽन्यथा प्रदिष्टं स्थितपतितं च करोति मृष्टमन्नम

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां दन्तकाष्ठ-
लक्षणं नाम पञ्चाशीतितमोऽध्यायः॥

यच्छुक्रशक्रवागीशकपिष्ठलगरुत्मताम्।
मतेभ्यः प्राह ऋषभो भागुरेर्देवलस्य च॥ १॥
भारद्वाजमतं दृष्ट्वा यच्च श्रीद्रव्यवर्धनः।
आवन्तिकः प्राह नृपो महाराजाधिराजकः॥ २॥
सप्तर्षीणां मतं यच्च संस्कृतं प्राकृतं च यत्।
यानि चोक्तानि गर्गाद्यैर्यात्राकारैश्च भूरिभिः॥ ३॥
तानि दृष्ट्वा चकारेमं सर्वशाकुनसंग्रहम्।
वराहमिहिरः प्रीत्या शिष्याणां ज्ञानमुत्तमम्॥ ४॥
अन्यजन्मान्तरकृतं कर्म पुंसां शुभाशुभम्।
यत्तस्य शकुनः पाकं निवेदयति गच्छताम्॥ ५॥
ग्रामारण्याम्बुभूव्योमद्युनिशोभयचारिणः।

रुतयातेङ्गितोक्तेषु ग्राह्याः स्त्रीपुन्नपुंसकाः ॥ ६ ॥
पृथग्जात्यनवस्थानादेषां व्यक्तिर्न लक्ष्यते।
सामान्यलक्षणोद्देशे श्लोकावृषिकृताविमौ ॥ ७ ॥
पीनोन्नतविकृष्टांसाः पृथुग्रीवाः सुवक्षसः।
स्वल्पगम्भीरविरुताः पुमांसः स्थिरविक्रमाः ॥ ८ ॥
तनूरस्कशिरोग्रीवाः सूक्ष्मास्यपदविक्रमाः।
प्रसक्तमृदुभाषिण्यः स्त्रियोऽतोऽन्यन्नपुंसकम् ॥ ९ ॥
ग्रामारण्यप्रचाराद्यं लोकादेवोपलक्षयेत्।
सञ्चिचिषुरहं वक्ष्मि यात्रामात्रप्रयोजनम् ॥ १० ॥
पथ्यात्मानं नृपं सैन्ये पुरे चोद्दिश्य देवताम्।
सार्थे प्रधानं साम्यं स्याज्जातिविद्यावयोऽधिकम् ॥ ११ ॥
मुक्तप्राप्तैष्यदर्कासु फलं दिक्षु तथाविधम्।
अङ्गारिदीप्तधूमिन्यस्ताश्च शान्तास्ततोऽपरा ॥ १२ ॥
तत्पञ्चमदिशां तुल्यं शुभं त्रैकाल्यमादिशेत्।
परिशेषयोर्दिशोर्वाच्यं यथासन्नं शुभाशुभम् ॥ १३ ॥
शीघ्रमासन्ननिम्नस्थैश्चिरादुन्नतदूरगैः।
स्थानवृद्ध्युपघाताच्च तद्वद्ब्रूयात् फलं पुनः ॥ १४ ॥
क्षणतिथ्युडुवातार्कैर्दैवदीप्तो यथोत्तरम्।
क्रियादीप्तो गतिस्थानभावस्वरविचेष्टितैः ॥ १५ ॥
दग्धैवं प्रशान्तोऽपि सौम्यस्तृणफलाशनः।
मांसामेध्याशनो रौद्रो विमिश्रोऽन्नाशनः स्मृतः ॥ १६ ॥
हर्म्यप्रासादमङ्गल्यमनोज्ञस्थानसंस्थिताः।
श्रेष्ठा मधुरसक्षीरफलपुष्पद्रुमेषु च ॥ १७ ॥
स्वकाले गिरितोयस्था बलिनो द्युनिशाचराः।

क्लीवस्त्रीपुरुषाश्चैषां बलिनः स्युर्यथोत्तरम् ॥ १८ ॥
जवजातिबलस्थानहर्षसत्त्वस्वरान्विताः ।
स्वभूमावनुलोमाश्च तदूनाः स्युर्विवर्जिताः ॥ १९ ॥
कुक्कुटेभपिरिल्याश्च शिखिवञ्जुलछिक्कराः ।
बलिनः सिंहनादश्च कूटपूरी च पूर्वतः ॥ २० ॥
क्रोष्टुकोलूकहारीतकाककोकर्क्षपिङ्गलाः ।
कपोतरुदिताक्रन्दक्रूरशब्दाश्च याम्यतः ॥ २१ ॥
गोशशक्रौञ्चलोमाशहंसोत्क्रोशकपिञ्जलाः ।
विड़ालोत्सववादित्रगीतहासाश्च वारुणाः ॥ २२ ॥
शतपत्रकुरङ्गाखुमृगैकशफकोकिलाः ।
चाषशल्यकपुण्याहघण्टाशङ्खरवा उदक् ॥ २३ ॥
न ग्राम्योऽरण्यगो ग्राह्यो नारण्यो ग्रामसंस्थितः ।
दिवाचरो न शर्वर्यां न च नक्तञ्चरो दिवा ॥ २४ ॥
द्वन्द्वरोगार्दितत्रस्ताः कलहामिषकाङ्क्षिणः ।
आपगान्तरिता मत्ता न ग्राह्याः शकुनाः क्वचित् ।
रोहिताश्वाजवालेयकुरङ्गोष्ट्रमृगाः शशः ।
निष्फलाः शिशिरे ज्ञेया वसन्ते काककोकिलौ ॥
न तु भाद्रपदे ग्राह्याः सूकरश्ववृकादयः ।
शरद्यब्जादगोक्रौञ्चाः श्रावणे हस्तिचातकौ ॥ २७ ॥
व्याघ्रर्क्षवानरद्वीपिमहिषाः सबिलेशयाः ।
हेमन्ते निष्फला ज्ञेया बालाः सर्वे विमानुषाः ॥
ऐन्द्रानलदिशोर्मध्ये त्रिभागेषु व्यवस्थिताः ।
कोशाध्यक्षानलाजीवितपोयुक्ताः प्रदक्षिणम् ॥ २९
शिल्पी भिक्षुर्विवस्त्रा स्त्री याम्यानलदिगन्तरे ।

परतश्चापि मातङ्गगोपधर्मसमाश्रया: ॥ ३० ॥
नैर्ऋतीवारुणीमध्ये प्रमदासूतितस्कराः ।
शौण्डिकः शाकुनी हिंस्रो वायव्यपश्चिमान्तरे ॥ ३१ ॥
विषघातकगोस्वामिकुहकश्चास्ततः परम् ।
धनवानीक्षणीकश्च मालाकारः परं ततः ॥ ३२ ॥
वैष्णवश्चरकश्चैव वाजिनां रक्षणे रतः ।
एवं द्वात्रिंशतो भेदाः पूर्वदिग्भिः सहोदिताः ॥ ३३ ॥
राजा कुमारो नेता च दूतः श्रेष्ठो चरो द्विजः ।
गजाध्यक्षश्च पूर्वाद्याः क्षत्रियाद्याश्चतुर्दिशम् ॥ ३४ ॥
गच्छतस्तिष्ठतो वापि दिशि यस्यां व्यवस्थितः ।
विरौति शकुनी वाच्यस्तद्दिग्जेन समागमः ॥ ३५ ॥
भिन्नभैरवदीनार्तपरुषक्षामजर्जराः ।
स्वरा नेष्टाः शुभाः शान्ता हृष्टप्रकृतिपूरिताः ॥ ३६ ॥
शिवा श्यामा रला छुच्छु पिङ्गला गृहगोधिका ।
सूकरी परपुष्टा च पुन्नामानश्च वामतः ३७ ॥
स्त्रीसंज्ञा भासभषककपिश्रीकर्णच्छिक्कराः ।
शिखिश्रीकण्ठपिप्पीकरुरुश्येनाश्च दक्षिणाः ॥ ३८ ॥
क्ष्वेडास्फोटितपुण्याहगीतशङ्खाम्बुनिःस्वनाः ।
सतूर्याध्ययनाः पुंवत् स्त्रीवदन्याः गिरः शुभाः ॥ ३९ ॥
ग्रामौ मध्यमषड्जौ तु गान्धारश्चेति शोभनाः ।
षड्जमध्यमगान्धारा ऋषभश्च स्वरा हिताः ॥ ४० ॥
रुतकीर्तनदृष्टेषु भारद्वाजाजबर्हिणः ।
धन्या नकुलचाषौ च सरटः पापदोऽग्रतः ॥ ४१ ॥
जाहकाहिशशक्रोडगोधानां कीर्तनं शुभम् ।

कृतसन्दर्शनं नेष्टं प्रतीपं वानरर्क्षयोः ॥ ४२ ॥
ओजाः प्रदक्षिणं शस्ता मृगाः सनकुलाण्डजाः।
चाषः सनकुलो वामो भृगुराहापराह्णतः ॥ ४३ ॥
छिक्करः कूटपूरी च पिरिली चाह्नि दक्षिणाः।
अपसव्याः सदा शस्ता दंष्ट्रिणः सबिलेशयाः ॥ ४४ ॥
श्रेष्ठे हयसिते प्राच्यां शवमांसे च दक्षिणे।
कन्यकादधिनी पश्चादुदग्गोविप्रसाधवः ॥ ४५ ॥
जालश्वचरणौ नेष्टौ प्राग्याम्यौ शस्त्रघातकौ।
पश्चादासवषण्ढौ च खलासनहलान्युदक् ॥ ४६ ॥
कर्मसङ्गमयुद्धेषु प्रवेशे नष्टमार्गणे।
यानव्यस्तगता ग्राह्या विशेषश्चात्र वक्ष्यते ॥ ४७ ॥
दिवा प्रस्थानवद्ग्राह्याः कुरङ्गरुरुवानराः।
अह्नश्च प्रथमे भागे चाषवञ्जुलकुक्कुटाः ॥ ४८ ॥
पश्चिमे शर्वरीभागे नप्तृकोलूकपिङ्गलाः।
सर्व एव विपर्यस्ता ग्राह्याः सार्थेषु योषिताम् ॥ ४९ ॥
नृपसन्दर्शने ग्राह्याः प्रवेशेऽपि प्रयाणवत्।
गिर्यरण्यप्रवेशे च नदीनां चावगाहने ॥ ५० ॥
वामदक्षिणगौ शस्तौ यौ तु तावग्रपृष्ठगौ।
क्रियादीप्तौ विनाशाय यातुः परिघसंज्ञितौ ॥ ५१ ॥
तावेव तु यथाभागं प्रशान्तरुतचेष्टितौ।
शकुनौ शकुनद्वारसंज्ञितावर्थसिद्धये ॥ ५२ ॥
केचित्तु शकुनद्वारमिच्छन्त्युभयतः स्थितैः।
शकुनैरेकजातीयैः शान्तचेष्टाविराविभिः ॥ ५३ ॥
विसर्जयति यद्येक एकश्च प्रतिषेधति।

स विरोधोऽशुभो यातुर्गीशी वा बलवत्तरः ॥ ५४ ॥
पूर्वं प्रावेशिको भूत्वा पुनः प्रास्थानिको भवेत्।
सुखेन सिद्धिमाचष्टे प्रवेशे तद्विपर्ययः ॥ ५५ ॥
विसर्ज्यं शकुनः पूर्वं स एव निरुणद्धि चेत्।
प्राह यातुररेर्मृत्युं डमरं रोगमेव वा ॥ ५६ ॥
अपसव्यास्तु शकुना दीप्ता भयनिवेदिनः।
आरम्भे शकुनो दीप्तो वर्षान्तस्तद्भयङ्करः ॥ ५७ ॥
तिथिवाय्वर्कभस्थानचेष्टादीप्ता यथाक्रमम्।
धनसैन्यबलाङ्गेष्टकर्मणां स्युर्भयङ्कराः ॥ ५८ ॥
जीमूतध्वनिदीप्तेषु भयं भवति मारुतात्।
उभयोः सन्ध्ययोर्दीप्ताः शस्त्रोद्भवभयङ्कराः ॥ ५९ ॥
चितिकेशकपालेषु मृत्युबन्धबधप्रदाः।
कण्टकीकाष्ठभस्मस्थाः कलहायासदःखदाः ॥ ६० ॥
अप्रसिद्धं भयं वापि निःसाराश्मव्यवस्थिताः।
कुर्वन्ति शकुना दीप्ताः शान्ता याप्यफलास्तु ते ॥ ३१ ॥
असिद्धिसिद्धिदौ ज्ञेयौ निर्ह्रादाहारकारिणौ।
स्थानाद्द्रुवन् व्रजेद्यात्रां शंसते त्वन्यथागमम् ॥ ६२ ॥
कलहः स्वरदीप्तेषु स्थानदीप्तेषु विग्रहः।
उच्चमादौ स्वरं कृत्वा नीचं पश्चाच्च मोषकृत् ॥ ६३ ॥
एकस्थाने रुवन्दीप्तः सप्ताहाद्ग्रामघातकृत्।
पुरदेशनरेन्द्राणामृत्वयनवत्सरात् ॥ ६४ ॥
सर्वे दुर्भिक्षकर्तारः स्वजातिपिशिताशनाः।
सर्पमूषकमार्जारपृथुरोमविवर्जिताः ॥ ६५ ॥
परयोनिषु गच्छन्तो मैथुनं देशनाशनाः।

अन्यत्र वेसरोत्पत्तेर्नृणां चाजातिमैथुनात् ॥ ६६ ॥
बन्धघातभयानि स्युः पादोरुमस्तकान्तिगैः ।
अपशब्दपिशिताम्नादैर्वैषमोषच्चतग्रहाः ॥ ६७ ॥
क्रूरोग्रदीप्तदुष्टैश्च प्रधाननृपवृत्तकैः ।
चिरकालैश्च दीप्ताद्यास्त्वागमो दिक्षु तन्नृणाम् ॥ ६८ ॥
सद्रव्यो बलवांश्च स्यात्सद्रव्यस्यागमो भवेत् ।
द्युतिमान्विनतप्रेच्ची सौम्यो दारुणवृत्तकृत् ॥ ६९ ॥
विदिक्स्थः शकुनो दीप्तो वामस्थेनानुवाशितः ।
स्त्रियाः संग्रहणं प्राह तद्दिगाख्यातयोनितः ॥ ७० ॥
शान्तः पञ्चमदीप्तेन विरुतो विजयावहः ।
दिग्नरागमकारी वा दीप्तकृत्तद्विपर्यये ॥ ७१ ॥
वामसव्यरुतो मध्यः प्राह स्वपरयोर्भयम् ।
मरणं कथयन्त्येते सर्वे समविराविणः ॥ ७२ ॥
वृक्षाग्रमध्यमूलेषु गजाश्वरथिकागमः ।
दीर्घाब्जमुषिताग्रेषु नरनौशिविकागमः ॥ ७३ ॥
शकटेनोन्नतस्थे च छायास्थे छत्रसंयुतः ।
एकत्रिपञ्चसप्ताहात् पूर्वाद्यास्त्वन्तरासु च ॥ ७४ ॥
सुरपतिहुतवहयमनिरृतिवरुणपवनेन्दुशङ्कराः ।
प्राच्यादीनां पतयो दिशः पुमांसोऽङ्गना विदिशः ॥ ७५ ॥
तरुतालीविदलाम्बरसलिलजशरचर्मपट्टलेखाः स्युः ।
द्वात्रिंशत्प्रविभक्ते दिक्चक्रे तेषु कार्याणि ॥ ७६ ॥
व्यायामशिखिनिकूजितकलहाम्भोनिगडमन्त्रगोशब्दाः ।
वर्णाश्च रक्तपीतकृष्णासिताः कोणगा मिश्राः ॥ ७७ ॥
चिह्नं ध्वजो दग्धमथ श्मशानं दरी जलं पर्वतयज्ञघोषाः

एतेषु संयोगभयानि विन्द्याद् अन्यानि वा स्थानविकल्पितानि ७८
स्त्रीणां विकल्पे वृहती कुमारी व्यङ्गा विगन्धा त्वथ नीलवस्त्रा
कुस्त्री प्रदीर्घा विधवा च ताश्च संयोगचिन्तापरिवेदिकाः स्युः ७९

पृच्छासु रूप्यकनकातुरभामिनीनां
मेषाव्ययानमखगोकुलसंश्रयासु ।
न्यग्रोधरक्ततरुरोध्रककीचकाख्या·
भूतद्रुमाः खदिरविल्वनगार्जुनाश्च ॥ ८० ॥

इति सर्वशाकुने मिश्रकाध्यायः प्रथमः ।
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां
षड़शीतितमोऽध्यायः ।

ऐन्द्र्यां दिशि शान्तायां विरुवन् पसंश्रितागमं वक्ति ।
शकुनिः पूजालाभं मणिरत्नद्रव्यसम्प्राप्तिम् ॥ १ ॥
तदनन्तरदिशि कनकागमो भवेद्वाञ्छितार्थसिद्धिश्च ।
आयुधधनपूगफलागमस्तृतीये भवेद्भागे ॥ २ ॥
स्निग्धद्विजस्य सन्दर्शनं चतुर्थे तथा हिताप्तिश्च ।
कोणेऽनुजीविभिक्षुप्रदर्शनं कनकलोहाप्तिः ॥ ३ ॥
याम्ये नाद्ये नृपपुत्रदर्शनं सिद्धिरभिमतस्याप्तिः ।
परतः स्त्रीधर्माप्तिः सर्षपयवलब्धिरप्युक्ता ॥ ४ ॥
कोणाच्चतुर्थखण्डे लब्धिर्द्रव्यस्य पूर्वनष्टस्य ।
यद्वा तद्वा फलमपि यात्रायां प्राप्नुयाद्याता ॥ ५ ॥
यात्रासिद्धिः समदक्षिणेन शिखिमहिषकुक्कुटाप्तिश्च ।
याम्याद्द्वितीयभागे चारणसङ्गः शुभं प्रीतिः ॥ ६ ॥
ऊर्ध्वं सिद्धिः कैवर्तसङ्गमो मीनतित्तिराद्याप्तिः ।

प्रव्रजितदर्शनं तत्परे च पक्वान्नफललब्धिः ॥ ७ ॥
नैर्ऋत्यां स्त्रीलाभस्तुरगालङ्कारदूतलेखाप्तिः।
परतोऽस्य चर्मतच्छिल्पिदर्शनं चर्ममयलब्धिः ॥ ८ ॥
वानरभिक्षुश्रवणावलोकनं नैर्ऋतात्तृतीयांशे।
फलकुसुमदन्तघटितागमश्च कोणाच्चतुर्थांशे ॥ ९ ॥
वारुण्यामर्णवजातरत्नवैदूर्यमणिमयप्राप्तिः।
परतोऽतः शवरव्याधचौरसङ्गः पिशितलब्धिः ॥ १० ॥
परतोऽपि दर्शनं वातरोगिणां चन्दनागुरुप्राप्तिः।
आयुधपुस्तकलब्धिस्तद्वृत्तिसमागमश्चोर्ध्वम् ॥ ११ ॥
वायव्ये फेनकचामरौर्णिकाप्तिः समेति कायस्थः।
मृण्मयलाभोऽन्यस्मिन् वैतालिकडिण्डिभाण्डानाम् ॥ १२ ॥
वायव्याच्च तृतीये मित्रेण समागमो धनप्राप्तिः।
वस्त्राश्वाप्तिरतः परमिष्टसुहृत्सम्प्रयोगश्च ॥ १३ ॥
दधितण्डुललाजानां लब्धिरुदग्दर्शनं च विप्रस्य।
अर्थावाप्तिरनन्तरमुपगच्छति सार्थवाहश्च ॥ १४ ॥
वेश्यावटुदाससमागमः परे शुष्कपुष्पफललब्धिः।
अतः परं चित्रकरस्य दर्शनं वस्त्रसम्प्राप्तिः ॥ १५ ॥
ऐशान्यां देवलकोपसङ्गमो धान्यरत्नपशुलब्धिः।
प्राक् प्रथमे वस्त्राप्तिः समागमश्चापि बन्धक्या ॥ १६ ॥
रजकेन समायोगो जलजद्रव्यागमश्च परतोऽतः।
हस्त्युपजीविसमाजश्चाश्माद्भवहस्तिलब्धिश्च ॥ १७ ॥
द्वात्रिंशत्प्रविभक्तं दिक्चक्रं वास्तुबन्धनेऽप्युक्तम्।
अरनाभिस्थैरन्तः फलानि नवधा विकल्प्यानि ॥ १८ ॥
नाभिस्थे बन्धुसुहृत्समागमस्तुष्टिरुत्तमा भवति।

प्राग्रक्तपट्टवस्त्रागमस्त्वरे नृपतिसंयोगः ॥ १९ ॥
आग्नेये कौलिकतक्षपारिकर्माश्वसूतसंयोगः ।
लब्धिश्च तत्कृतानां द्रव्याणामश्वलब्धिर्वा ॥ २० ॥
नैमीभागं बुद्ध्वा नाभीभागं च दक्षिणे योऽरः ।
धार्मिकजनसंयोगस्तत्र भवेद्धर्मलाभश्च ॥ २१ ॥
उस्राक्रीड़ककापालिकागमो नैर्ऋते समुद्दिष्टः ।
वृषभस्य चात्र लब्धिर्माषकुलत्थाद्यमशनं च ॥ २२ ॥
अपरस्यां दिशि योऽरस्तत्रासक्तिः कृषीवलैर्भवति ।
सामुद्रद्रव्यसुसारकाचफलमद्यलब्धिश्च ॥ २३ ॥
भारवहतक्षभिक्षुकसन्दर्शनमपि च वायुदिक्संस्थे ।
तिलककुसुमस्य लब्धिः सनागपुन्नागकुसुमस्य ॥ २४ ॥
कौबेर्यां दिशि शकुनः शान्तायां वित्तलाभमाख्याति ।
भागवतेन समागममाचष्टे पीतवस्त्रैश्च ॥ २५ ॥
ऐशाने व्रतयुक्ता वनिता सन्दर्शनं समुपयाति ।
लब्धिश्च परिज्ञेया कृष्णायोवस्त्रघण्टानाम् ॥ २६ ॥
याम्येऽष्टांशे पश्चाद्द्विषट्त्रिसप्ताष्टमेषु मध्यफला ।
सौम्येन च द्वितीये शेषेष्वतिशोभना यात्रा ॥ २७ ॥
अभ्यन्तरे तु नाभ्यां शुभफलदा भवति षट्सु चारेषु ।
वायव्यानैर्ऋतयोरुभयोः क्लेशावहा यात्रा ॥ २८ ॥
शान्तासु दिक्षु फलमिदमुक्तं दीप्तास्वतोऽभिधास्यामि ।
ऐन्द्र्यां भयं नरेन्द्रात् समागमश्चैव शत्रूणाम् ॥ २९ ॥
तदनन्तरदिशि नाशः कनकस्य भयं सुवर्णकाराणाम् ।
अर्थक्षयस्तृतीये कलहः शस्त्रप्रकोपश्च ॥ ३० ॥
अग्निभयं च चतुर्थे भयमाग्नेये च भवति चौरेभ्यः ।

कोणादपि द्वितीये धनचयो नृपसुतविनाशः ॥ २१ ॥
प्रमदागर्भविनाशस्तृतीयभागे भवेच्चतुर्थे च।
हैरण्यककारुकयोः प्रध्वंसः शस्त्रकोपश्च ॥ २२ ॥
अथ पञ्चमे नृपभयं मारीमृतदर्शनं च वक्तव्यम्।
षष्ठे तु भयं ज्ञेयं गन्धर्वाणां सडोम्बानाम् ॥ २३ ॥
धीवरशाकुनिकानां सप्तमभागे भयं भवति दीप्ते।
भोजनविघात उक्तो निर्ग्रन्थभयं च तत्परतः ॥ २४ ॥
कलहो नैरृतभागे रक्तस्रावोऽथ शस्त्रकोपश्च।
अपराद्ये चर्मकृतं विनश्यति चर्मकारभयम् ॥ २५ ॥
तदनन्तरे परिव्राट्क्षपणभयं तत्परे त्वनशनभयम्।
वृष्टिभयं वारुण्यां श्वतस्कराणां भयं परतः ॥ २६ ॥
वायुग्रस्तविनाशः परे परे शस्त्रपुस्तवार्त्तानाम्।
कोणे पुस्तकनाशः परे विषस्तेनवायुभयम् ॥ २७ ॥
परतो वित्तविनाशो मित्रैः सह विग्रहश्च विज्ञेयः।
तस्यासन्नेऽश्ववधो भयमपि च पुरोधसः प्रोक्तम् ॥ २८
गोहरणशस्त्रघातावुदक् परे सार्थघातधननाशौ।
आसन्ने च श्वभयं व्रात्यद्विजदासगणिकानाम् ॥ २९
ऐशानस्यासन्ने चित्राम्बरचित्रकृद्भयं प्रोक्तम्।
ऐशाने त्वग्निभयं दूषणमप्युत्तमस्त्रीणाम् ॥ ४० ॥
प्रोक्तस्यैवासन्ने दुःखोत्पत्तिः स्त्रिया विनाशश्च।
भयमूर्ध्वं रजकानां विज्ञेयं काञ्चिकानां च ॥ ४१
हस्त्यारोहभयं स्याद् द्विरदविनाशश्च मण्डलसमाप्तौ
अभ्यन्तरे तु दीप्ते पत्नीमरणं ध्रुवं पूर्वे ॥ ४२ ॥
शस्त्रानलप्रकोपावाग्नेये वाजिमरणशिल्पिभयम्।

याम्ये धर्मविनाशः परेऽम्बवस्कन्दचोचवधाः ॥ ४३ ॥
अपरे तु कर्मिणां भयमथ कोणे चानिले खरोष्ट्रबधः।
अत्रैव मनुष्याणां विषूचिकाविषभयं भवति ॥ ४४ ॥
उदगर्थविप्रपीड़ा दिश्यैशान्यां तु चित्तसन्तापः।
ग्रामीणगोपपीड़ा च तत्र नाभ्यां तथात्मवधः ॥ ४५ ॥
इति सर्वशाकुनेऽन्तरचक्रं नामाध्यायो द्वितीयः।
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां सप्ता-
शीतितमोऽध्यायः॥

श्यामाश्येनशशघ्नवञ्जुलशिखिश्रीकर्णचक्राह्वया-
श्चाषाण्डीरकखञ्जरीटकशुकध्वांचाः कपोतास्त्रयाः।
भारद्वाजकुलालकुक्कुटखरा हारीतगृध्रौ कपिः
फेण्टःकुक्कुटपूर्णकूटचटकाश्चोक्ता दिवासञ्चराः ॥ १ ॥
लामाशिका पिङ्गलच्छिप्पिकाख्यौ वल्गुल्युलूकौ शशकश्च रात्रौ
सर्वे स्वकालोत्क्रमचारिणः स्युर्देशस्य नाशाय नृपान्तदा वा २
हयनरभुजगोष्ट्रद्वीपिसिंहर्चगोधा
वृकनकुलकुरङ्गश्वाजगोव्याघ्रहंसाः।
पृषतमृगशृगालश्वाविदाख्यान्यपुष्टा
द्युनिशमपि विड़ालः सारसः सूकरश्च ॥ ३ ॥
भषकूटपूरिकरबककरायिकाः पूर्णकूटसंज्ञाः स्युः।
नामान्युलूकचेटाः पिङ्गलिका पेचिका हक्का ॥ ४ ॥
कपोतकी च श्यामा वञ्जुलकः कीर्त्यते खदिरचञ्चुः।
छुच्छुन्दरी नृपसुता वालेयो गर्दभः प्रोक्तः ॥ ५ ॥
स्रोतस्तड़ागभेद्येकपुत्रकः कलहकारिका च रला।

भृङ्गारवच्च वाशति निशि भूमौ द्व्यङ्गुलशरीरा॥ ६॥
दुर्बलिको भाण्डीकः प्राच्यानां दक्षिणः प्रशस्तोऽसौ।
छिक्कारो मृगजातिः कृकवाकुः कुक्कुटः प्रोक्तः॥ ७॥
गर्ताकुक्कुटकस्य प्रथितं तु कुलालकुक्कुटो नाम।
गृहगोधिकेति संज्ञा विज्ञेया कुड्यमत्स्यस्य॥ ८॥
दिव्यो धन्वन उक्तः क्रोड़ः स्यात्सूकरोऽथ गौरुस्रा॥
श्वा सारमेय उक्तो जात्या चटिका च सूकरिका॥ ९॥
एवं देशे देशे तद्विज्ञैः समुपलभ्य नामानि।
शकुनरुतज्ञानार्थं शास्त्रे सञ्चिन्त्य योज्यानि॥ १०॥
वञ्जुलकरुतं तित्तिड़िति दीप्तमथ किल्किलीति तत्पूर्णम्
श्येनशुकगृध्रकङ्काः प्रकृतेरन्यस्वरा दीप्ताः॥ ११॥
यानासनशय्यानिलयनं कपोतस्य पद्मविशनं वा।
अशुभप्रदं नराणां जातिविभेदेन कालोऽन्यः॥ १२॥
आपाण्डुरस्य वर्षाच्चित्रकपोतस्य चैव षण्मासात्।
कुङ्कुमधूम्रस्य फलं सद्यःपाकं कपोतस्य॥ १३॥
चिचिदिति शब्दः पूर्णः श्यामायाः शूलिशूलिति च धन्यः।
चञ्चेति च दीप्तः स्यात् स्वप्रिययोगाय चिकुचिगिति॥ १४
हारीतस्य तु शब्दो गुग्गुः पूर्णोऽपरे प्रदीप्ताः स्युः।
स्वरवैचित्र्यं सर्वं भारद्वाज्याः शुभं प्रोक्तम्॥ १५॥
किष्किषिशब्दः पूर्णः करायिकायाः शुभः कहकहेति।
क्षेमाय केवलं करकरेति न त्वर्थसिद्धिकरः॥ १६॥
कोटुक्लीति क्षेम्यः स्वरः कटुक्लीति वृष्टये तस्याः।
अफलः कोटिकिलीति च दीप्तः खलु गुं कृतः शब्दः॥ १७
शस्तं वामे दर्शनं दिव्यकस्य सिद्धिर्ज्ञेया हस्तमालोक्कितस्य

तस्मिन्नेव प्रोन्नतस्थे शरीराद् धात्री वश्यं सागरान्ताप्युपैति ॥
फणिनोऽभिमुखागमोऽरिसङ्गं कथयति बन्धवधात्ययश्च यातुः।
अथवा समुपैति सव्यभागान् न स सिद्ध्यै कुशलो गमागमे च

अङ्गेषु मूर्धसु च वाजिगजोरगाणां
राज्यप्रदः कुशलकृच्छुचिशाद्वलेषु।
भस्मास्थिकाष्ठतुषकेशतृणेषु दुःखं
दृष्टः करोति खलु खञ्जनकोऽब्दमेकम् ॥ २० ॥

किलिकिल्किलि तित्तरिस्वनः शान्तः शस्तफलोऽनशयापरः।
शशको निशि वामपार्श्वगो वाशञ्छस्तफलो निगद्यते ॥ २१ ॥
किलिकिलिविरुतं कपेः प्रदीप्तं न शुभफलप्रदमुद्दिशन्ति यातुः
शुभमपि कथयन्ति चुग्लशब्दं कपिसदृशं च कुलालकुक्कुटस्य ॥

पूर्णाननः कृमिपतङ्गपिपीलिकाद्यै-
श्चाषः प्रदक्षिणमुपैति नरस्य यस्य।
खे स्वस्तिकं यदि करोत्यथवा यियासो-
स्तस्यार्थलाभमचिरात् सुमहत्करोति ॥ २३ ॥

चाषस्य काकेन विरुध्यतश्चेत् पराजयो दक्षिणभागगस्य।
वधः प्रयातस्य तदा नरस्य विपर्यये तस्य जयः प्रदिष्टः॥२४॥

केकेति पूर्णकुटवद्यदि वामपार्श्वे
चाषः करोति विरुतं जयकृत्तदा स्यात्।
क्रक्रेति तस्य विरुतं न शिवाय दीप्तं
सन्दर्शनं शुभदमस्य सदैव यातुः ॥ २५ ॥

शण्डीरकष्टीति रुतेन पूर्णष्टिट्टिटिशब्देन तु दीप्त उक्तः।
फेण्टः शुभो दक्षिणभागसंस्थो न वाशिते तस्य कृतो विशेषः २६
श्रीकर्णरुतं तु दक्षिणे क्रक्रक्रेति शुभं प्रकीर्तितम्।

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामष्टा-
शीतितमोऽध्यायः॥

नृतुरगकरिकुम्भपर्याणसक्षीरवृक्षेष्टका-
सञ्चयच्छत्रशय्यासनोलूखलानि ध्वजं चामरं
शाद्वलं पुष्पितं वा प्रदेशं यदा श्वावमूत्र्याग्रतो
याति यातुस्तदा कार्यसिद्धिर्भवेदार्द्रके गोमये
मिष्टभोज्यागमः शुष्कसम्मूत्रणे शुष्कमन्नं
गुड़ो मोदकावाप्तिरेवाथवा।
अथ विषतरुकण्टकीकाष्ठपाषाण-
शुष्कद्रुमास्थिश्मशानानि मूत्र्यावहत्याथवा
यायिनोऽग्रेसरोऽनिष्टमाख्याति शय्याकुलालादि-
भाण्डान्यभुक्तान्यभिन्नानि वा मूत्रयन् कन्यकादोषकृद्
भुज्यमानानि चेद् दुष्टतां तद्गृहिण्यास्तथा
स्यादुपानत्फलं गोस्तु सम्मूत्रणे वर्णजः सङ्करः।
गमनमुखमुपानहं सम्प्रगृह्योपतिष्ठेद्यदा
स्यात्तदा सिद्धये मांसपूर्णाननेऽर्थाप्तिरार्द्रेण चास्थ्ना
शुभं साग्न्यलातेन शुष्केण चास्थ्ना गृहीतेन मृत्युः
प्रशान्तोल्मुकेनाभिघातोऽथ पुंसः शिरोहस्तपादादि-
वक्त्रे भुवो ह्यागमो वस्त्रचीरादिभिर्व्यापदः
केचिदाहुः सवस्त्रे शुभम्।
प्रविशति तु गृहं सशुष्कास्थिवक्त्रे प्रधानस्य
तस्मिन् वधः शृङ्खलाशीर्णवल्लीवरत्रादि वा बन्धनं
चोपगृह्योपतिष्ठेद्यदा स्यात्तदा बन्धनं

लेढि पादौ विधुन्वन् स्वकर्णावुपर्याक्रमंश्चापि
विज्ञाय यातुर्विरोधे विरोधस्तथा स्वाङ्गकण्डूयने
स्यात् स्वपंश्चोर्ध्वपादः सदा दोषकृत्॥ १॥

सूर्योदयेऽर्काभिमुखो विरौति ग्रामस्य मध्ये यदि सारमेयः।
एको यदा वा बहवः समेताः शंसन्ति देशाधिपमन्यमाशु॥२॥
सूर्योन्मुखः श्वानलदिक्स्थितश्च चौरानलत्रासकरोऽचिरेण।
मध्याह्नकालेऽनलमृत्युशंसी सशोणितः स्यात्कलहोऽपराह्णे॥३॥
रुवन्दिनेशाभिमुखोऽस्तकाले कृषीबलानां भयमाशु धत्ते।
प्रदोषकालेऽनिलदिङ्मुखस्तु धत्ते भयं मारुततस्करोत्थम्॥ ४॥
उदङ्मुखश्चापि निशार्धकाले विप्रव्यथां गोहरणं च शास्ति।
निशावसाने शिवदिङ्मुखश्च कन्याभिदूषानलगर्भपातान्॥ ५॥
उच्चैःस्वराः स्युस्तृणकूटसंस्थाः प्रासादवेश्मोत्तमसंस्थिता वा।
वर्षासु वृष्टिं कथयन्ति तीव्रामन्यत्र मृत्युं दहनं रुजश्च॥ ६॥
प्रावृट्कालेऽवग्रहेऽम्भोऽवगाह्य प्रत्यावृत्तै रेचकैश्चाप्यभीक्ष्णम्।
आधुन्वन्तो वा पिबन्तश्च तोयं वृष्टिं कुर्वन्त्यन्तरे द्वादशाहात्॥७
द्वारे शिरो न्यस्य बहिः शरीरं रोरूयते श्वा गृहिणीं विलोक्य
रोगप्रदः स्यादथ मन्दिरान्तर्बहिर्मुखः शंसति बन्धकीं ताम्॥८॥
कुड्यमुत्किरति वेश्मनो यदा तत्र खानकभयं भवेत्तदा।
गोष्ठमुत्किरति गोग्रहं वदेद् धान्यलब्धिमपि धान्यभूमिषु॥८॥
एकेनाक्ष्णा साश्रुणा दीनदृष्टिर्मन्दाहारो दुःखकृत्तद्गृहस्य।
गोभिः सार्धं क्रीड़माणः सुभिक्षं क्षेमारोग्यं चाभिधत्ते मुदं च १०
वामं जिघ्रेज्जानु वित्तागमाय स्त्रीभिः साकं विग्रहो दक्षिणं चेत्
ऊरुं वामं चेन्द्रियार्थोपभोगाः सव्यं जिघ्रेदिष्टमित्रैर्विरोधः ११
पादौ जिघ्रेद्यायिनश्चेदयात्रां प्राहार्थाप्तिं वाञ्छितां निश्चलस्य

श्वानस्थस्योपनह्यौ चेद्विजिघ्रेत् क्षिप्रं यात्रां सारमेयः करोति १२
उभयोरपि जिघ्रणे हि वाह्वोर्विज्ञेयो रिपुचौरसम्प्रयोगः।
अथ भस्मनि गोपयीत भक्ष्यान् मांसास्थीनि च शीघ्रमग्निकोपः
ग्रामे भषित्वा वा च वहिः श्मशाने भषन्ति चेदुत्तमपुंविनाशः
यियासतश्चाभिमुखो विरौति यदा तदा श्वा निरुणद्धि यात्राम्
उकारवर्णेन कृतेऽर्थसिद्धिरोकारवर्णेन च वामपार्श्वे।
व्याक्षेपमौकारकृतेन विद्यान् निषेधकृत् सर्वकृतैश्च पश्चात् ॥१५॥
षड्वेति चोच्चैश्च मुहुर्मुहुर्ये रुवन्ति दण्डैरिव ताड्यमानाः।
श्वानोऽभिधावन्ति च मण्डलेन ते शून्यतां मृत्युभयं च कुर्युः १६
प्रकाश्य दन्तान्यदि लेढि सृक्किणी तदाशनं मिष्टमुशन्ति तद्विदः
यदाननं चावलिहेत्र सृक्किणी प्रवृत्तभोज्येऽपि तदान्नविघ्नकृत्
ग्रामस्य मध्ये यदि वा पुरस्य भषन्ति संहत्य मुहुर्मुहुर्ये।
ते क्लेशमाख्यान्ति तदीश्वरस्य श्वारण्यसंस्थो मृगवद्विचिन्त्यः १८
वृक्षोपगे क्रोशति तोयपातः स्यादिन्द्रकीले सचिवस्य पीड़ा।
वायोर्गृहे शस्यभयं गृहान्तः पीड़ा पुरस्यैव च गोपुरस्थे ॥१९॥
भय च शय्यासु तदीश्वराणां याने भषन्तो भयदाश्च पश्चात्।
अथापसव्या जनसन्निवेशे भयं भषन्तः कथयन्त्यरीणाम् ॥२०॥

इति सर्वशाकुने श्वचक्रं नामाध्यायश्चतुर्थः।

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामेकान-
नवतितमोऽध्यायः।

श्वभिः शृगालाः सदृशाः फलेन विशेष एषां शिशिरे मदाप्तिः।
हूहूरुतान्ते परतश्च टाटा पूर्णः स्वरोऽन्ये कथिताः प्रदीप्ताः ॥१॥

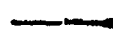
सीमाशिकायाः खलु ककशब्दः पूर्णः स्वभावप्रभवः स तस्याः।
येऽन्ये स्वरास्ते प्रकृतेरपेताः सर्वे च दीप्ता इति सम्प्रदिष्टाः ॥२॥

पूर्वोदीच्योः शिवा शस्ता शान्ता सर्वत्र पूजिता।
धूमितामिमुखी हन्ति स्वरदीप्ता दिगीश्वरान् ॥ ३ ॥
सर्वदिक्ष्वशुभा दीप्ता विशेषेणाह्नशोभना।
पुरे सैन्येऽपसव्या च कष्टा सूर्योन्मुखी शिवा ॥ ४ ॥
याहीत्यग्निभयं शास्ति टाटेति मृतवेदिका।
धिग्धिग्दुःकृतमाचष्टे सज्वाला देशनाशिनी ॥ ५ ॥
नैव दारुणतामेके सज्वालायाः प्रचक्षते।
अर्काद्यनलवत्तस्या वक्त्रं लालास्वभावतः ॥ ६ ॥
अन्यप्रतिरुता याम्या सोद्बन्धमृतशंसिनी।
वारुण्यनुरुता सैव शंसते सलिले मृतम् ॥ ७ ॥
अक्षोभः श्रवणं चेष्टं धनप्राप्तिः प्रियागमः।
क्षोभः प्रधानभेदश्च वाहनानां च सम्पदः ॥ ८ ॥
फलमा सप्तमादेतदग्राह्यं परतो रुतम्।
याम्यायां तद्विपर्यस्तं फलं षट्पञ्चमादृते ॥ ९ ॥
या रोमाञ्चं मनुष्याणां शकृन्मूत्रं च वाजिनाम्।
रावात्त्रासं च जनयेत्सा शिवा न शिवप्रदा ॥ १० ॥
मौनं गता प्रतिरुते नरद्विरदवाजिनाम्।
या शिवा सा शिवं सैन्ये पुरे वा सम्प्रयच्छति ॥ ११ ॥

भेभेति शिवा भयङ्करी भोभो व्यापदमादिशेच्च सा।
मृतिबन्धनिवेदिनी फिफे ह्रुह्रु चात्महिता शिवा स्वरे ॥१२॥
शान्ता त्ववर्णात्परमी रुवन्ती टाटामुदीर्णामिति वाश्यमाना।
टेटे च पूर्वं परतश्च थेथे तस्याः स्वतुष्टिप्रभवं रुतं तत् ॥ १३ ॥

उच्चैर्घोरं वर्णमुच्चार्य पूर्वं पश्चात्क्रोशेत्क्रोष्टुकस्यानुरूपम्।
या सा चेमं प्राह वित्तस्य चाप्तिं संयोगं वा प्रोषितेन प्रियेण

इति सर्वशाकुने शिवारुतं नाम पञ्चमोऽध्यायः।
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां
नवतितमोऽध्यायः॥

सीमागता वन्यमृगा रुवन्तः स्थिता व्रजन्तोऽथ समापतन्तः
सम्प्रत्यतीतैष्यभयानि दीप्ताः कुर्वन्ति शून्यं परितो भ्रमन्तः १
ते ग्राम्यसत्त्वैरनुवाश्यमाना भयाय रोधाय भवन्ति वन्यैः।
द्वाभ्यामपि प्रत्यनुवाशितास्ते वन्दिग्रहायैव मृगा भवन्ति ॥२॥
वन्यसत्त्वे द्वारसंस्थे पुरस्य रोधो वाच्यः सम्प्रविष्टे विनाशः।
सूते मृत्युः स्याद्भयं संस्थिते च गेहं याते बन्धनं सम्प्रदिष्टम्॥३॥

इति सर्वशाकुने मृगचेष्टितं नाम षष्ठोऽध्यायः।
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामेक-
नवतितमोऽध्यायः॥

गावो दीनाः पार्थिवस्याशिवाय पादैर्भूमिं कुट्टयन्त्यश्च रोगान्
मृत्युं कुर्वन्त्यश्रुपूर्णायताक्ष्यः पत्युर्भीतास्तस्करानारुवन्त्यः ॥१॥
अकारणे क्रोशति चेदनर्थो भयाय रात्रौ वृषभः शिवाय।
भृशं निरुद्धा यदि मक्षिकाभिस्तदाशु वृष्टिं सरमात्मजैर्वा॥ २ ॥
आगच्छन्त्यो वेश्म बम्भारवेण संसेवन्त्यो गोष्ठवृद्ध्यै गवां गाः।
आर्द्राङ्ग्यो वा हृष्टरोमण्यः प्रहृष्टा धन्या गावः स्युर्महिष्योऽपि चैवम्

इति सर्वशाकुने गवेङ्गितं नाम सप्तमोऽध्यायः।

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां
द्वानवतितमोऽध्यायः॥

उत्सर्गान्न शुभदमासनापरस्थं
वामे च ज्वलनमतोऽपरं प्रशस्तम्।
सर्वाङ्गज्वलनमवृद्धिदं हयानां
द्वे वर्षे दहनकणाश्च धूपनं वा॥ १॥

अन्तःपुरं नाशमुपैति मेढ्रे कोशः क्षयं यात्युदरे प्रदीप्ते।
पायौ च पुच्छे च पराजयः स्याद् वक्त्रोत्तमाङ्गज्वलने जयश्च २
स्कन्धासनांसज्वलनं जयाय बन्धाय पादज्वलनं प्रदिष्टम्।
ललाटवक्षोऽक्षिभुजेषु धूमः पराभवाय ज्वलनं जयाय॥ ३॥
नासापुटप्रोथशिरोऽश्रुपातनेत्रेषु रात्रौ ज्वलनं जयाय।
पलाशताम्रासितकर्बुराणां नित्यं शुकाभस्य सितस्य चेष्टम् ४
द्वेषो यवसाम्भसां प्रपतनं स्वेदो निमित्ताद्विना
कम्पो वा वदनाच्च रक्तपतनं धूमस्य वा सम्भवः।
अस्वप्नश्च विरोधिता निशि दिवा निद्रालसध्यानता
सादोऽधोमुखता विचेष्टितमिदं नेष्टं स्मृतं वाजिनाम्॥ ५॥
आरोहणमन्यवाजिनां पर्याणादियुतस्य वाजिनः।
उपवाह्यतुरङ्गमस्य वा कल्यस्यैव विपन्न शोभना॥ ६॥
क्रौञ्चवद्रिपुवधाय हेषितं ग्रीवया त्वचलया च सोन्मुखम्।
स्निग्धमुच्चमनुनादि हृष्टवद् ग्रासरुद्धवदनैश्च वाजिभिः॥ ७॥
पूर्णपात्रदधिविप्रदेवता गन्धपुष्पफलकाञ्चनादि वा।
द्रव्यमिष्टमथवापरं भवेद्धेषतां यदि समीपतो जयः॥ ८॥

भक्ष्यपानखलिनाभिनन्दिनः पत्युरौपयिकनन्दिनोऽथवा ।
सव्यपार्श्वगतदृष्टयोऽथवा वाञ्छितार्थफलदास्तुरङ्गमाः ॥ ९ ॥
वामैश्च पादैरभिताड़यन्तो महीं प्रवासाय भवन्ति भर्तुः ।
सन्ध्यासु दीप्तामवलोकयन्तो ह्रेषन्ति चेद्बन्धपराजयाय ॥ १० ॥
अतीव ह्रेषन्ति किरन्ति वालान् निद्रारताश्च प्रवदन्ति यात्राम्
रोमत्यजो दीनखरस्वराश्च पांशून् ग्रसन्तश्च भयाय दृष्टाः ॥११॥
समुन्नवद्दक्षिणपार्श्वशायिनः पदं समुत्क्षिप्य च दक्षिणं स्थिताः
जयाय शेषेष्वपि वाहनेष्विदं फलं यथासम्भवमादिशेद्बुधः ॥१२॥

आरोहति क्षितिपतौ विनयोपपन्नो
यात्रानुगोऽन्यतुरगं प्रति ह्रेषते च ।
वक्त्रेण वा स्पृशति दक्षिणमात्मपार्श्वं
योऽश्वः स भर्तुरचिरात्प्रचिनोति लक्ष्मीम् ॥ १३ ॥

मुहुर्मुहुर्मूत्रशकृत् करोति न ताड्यमानोऽप्यनुलोमयायी ।
अकार्यभीतोऽश्रुविलोचनश्च शुभं न भर्तुस्तुरगोऽभिधत्ते ॥१४॥
उक्तमिदं हयचेष्टितमत ऊर्ध्वं दन्तिनां प्रवक्ष्यामि ।
तेषां तु दन्तकल्पनभङ्गम्लानादिचेष्टाभिः ॥ १५ ॥

इति सर्वशाकुन अश्वचेष्टितं नामाध्यायोऽष्टमः ।
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां
त्रयोनवतितमोऽध्यायः ॥

दन्तस्य मूलपरिधिं द्विरायतं प्रोज्झ्य कल्पयेच्छेषम् ।
अधिकमनूपचराणां न्यूनं गिरिचारिणां किञ्चित् ॥ १ ॥
श्रीवत्सवर्धमानच्छत्रध्वजचामरानुरूपेषु ।
छेदे दृष्टेष्वारोग्यविजयधनवृद्धिसौख्यानि ॥ २ ॥

प्रहरणसदृशेषु जयो नन्द्यावर्ते प्रनष्टदेशाप्तिः ।
लोष्टे तु लब्धपूर्वस्य भवति देशस्य सम्प्राप्तिः ॥ ३ ॥
स्त्रीरूपे स्वविनाशो भृङ्गारेऽभ्युत्थिते सुतोत्पत्तिः ।
कुम्भेन निधिप्राप्तिर्यात्राविघ्नं च दण्डेन ॥ ४ ॥
कृकलासकपिभुजङ्गेष्वसुभिक्षव्याधयो रिपुवशत्वम् ।
गृध्रोलूकध्वाङ्क्षश्येनाकारेषु जनमरकः ॥ ५ ॥
पाशेऽथवा कबन्धे नृपमृत्युर्जनविपत्स्रुते रक्ते ।
कृष्णे श्यावे रूक्षे दुर्गन्धे चाशुभं भवति ॥ ६ ॥
शुक्लः समः सुगन्धिः स्निग्धश्च शुभावहो भवेच्छेदः ।
गलनम्लानफलानि च दन्तस्य समानि भङ्गेन ॥ ७ ॥
मूलमध्यदशनाग्रसंस्थिता देवदैत्यमनुजाः क्रमात्ततः ।
स्फीतमध्यपरिपेलवं फलं शीघ्रमध्यचिरकालसम्भवम् ॥ ८
दन्तभङ्गफलमत्र दक्षिणे भूपदेशबलविद्रवप्रदम् ।
वामतः सुतपुरोहितेभपान् हन्ति साटविकदारनायकान् ९
आदिशेदुभयभङ्गदर्शनात् पार्थिवस्य सकलं कुलक्षयम् ।
सौम्यलग्नतिथिभादिभिः शुभं वर्धतेऽशुभमतोऽन्यथा भवेत् १०
क्षीरवृक्षफलपुष्पपादपेष्वापगातटविघट्टितेन वा ।
वाममध्यरदभङ्गखण्डनं शत्रुनाशकृदतोऽन्यथापरम् ॥ ११ ॥
स्खलितगतिरकस्मात्त्रस्तकर्णोऽतिदीनः
श्वसिति मृदु सुदीर्घं न्यस्तहस्तः पृथिव्याम् ।
द्रुतमुकुलितदृष्टिः स्वप्नशीलो विलोमो
भयकृदहितभक्षी नैकशोऽसृक् शकृच्च ॥ १२ ॥
वल्मीकस्थाणुगुल्मक्षुपतरुमथनः स्वेच्छया हृष्टदृष्टि-
र्यायाद्यात्रानुलोमं त्वरितपदगतिर्वक्त्रमुन्नाम्य चोच्चैः ।

कक्षासन्नाहकाले जनयति च मुहुः शीकरं बृंहितं वा
तत्कालं वा मदाप्तिर्जयकृदथ रदं वेष्टयन्दक्षिणं वा॥ १३ ॥
प्रवेशनं वारिणि वारणस्य ग्राहेण नाशाय भवेन्नृपस्य।
ग्राहं गृहीत्वोत्तरणं द्विपस्य तोयात् स्थलं वृद्धिकरं नृभर्तुः १४

इति सर्वशाकुने हस्तीङ्गितं नामाध्यायो नवमः।

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां
चतुर्नवतितमोऽध्यायः॥

प्राच्यानां दक्षिणतः शुभदः काकः कराथिका वामा।
विपरीतमन्यदेशेष्ववधिर्लोकप्रसिद्धो व॥ १ ॥
वैशाखे निरुपहते वृक्षे नीडः सुभिक्षशिवदाता।
निन्दितकण्टकिशुष्केष्वसुभिक्षभयानि तद्देशे॥ २ ॥
नीडे प्राक्शाखायां शरदि भवेत्प्रथमवृष्टिरपरस्याम्।
याम्योत्तरयोर्मध्या प्रधानवृष्टिस्तरोरुपरि॥ ३ ॥
शिखिदिशि मण्डलवृष्टिर्नैरृत्यां शारदस्य निष्पत्तिः।
परिशेषयोः सुभिक्षं मूषकसम्पत्तु वायव्ये॥ ४ ॥
शरदर्भगुल्मवल्लीधान्यप्रासादगेहनिम्नेषु।
शून्यो भवति स देशश्चौरानावृष्टिरोगार्तः॥ ५ ॥
द्वित्रिचतुःशावत्वं सुभिक्षदं पञ्चभिर्नृपान्यत्वम्।
अण्डावकिरणमेकाण्डताप्रसूतिश्च न शिवाय॥ ६ ॥
चौरकवर्णैश्चौराश्चित्रैर्मृत्युः सितैश्च वह्निभयम्।
विकलैर्दुर्भिक्षभयं काकानां निर्दिशेच्छिशुभिः॥ ७ ॥
अनिमित्तसंहतैर्ग्राममध्यगैः क्षुद्भयं प्रवाशद्भिः।
रोधश्चक्राकारैरभिघातो वर्गवर्गस्थैः॥ ८ ॥

भयाश्च तुण्डपक्षचरणविघातैर्जनानभिभवन्तः ।
वैन्ति शववृद्धिं शिशि विचरन्तो जनविनाशम् ॥ ९ ॥
व्ये न खे भ्रमद्भिः स्वभयं विपरीतमण्डलैश्च परात् ।
त्याकुलं भ्रमद्भिर्वातोद्भ्रामो भवति काकैः ॥ १० ॥
र्ध्वमुखाश्चलपक्षाः पथि भयदाः क्षुद्भयाय धान्यमुषः ।
सेनाङ्गस्था युद्धं परिमोषं चानभ्रभूतपक्षाः ॥ ११ ॥
भस्मास्थिकेशपत्राणि विन्यसन् पतिवधाय शय्यायाम् ।
मणिकुसुमाद्यवहनेन सुतस्य जन्माङ्गनायाश्च ॥ १२ ॥
पूर्णाननेऽर्थलाभः सिकताधान्यार्द्रमृत्कुसुमपूर्वैः ।
भयदो जनसंवासाद् यदि भाण्डान्यपनयेत्काकः ॥ १३ ॥
वाहनशस्त्रोपानच्छत्रच्छायाङ्गकुट्टने मरणम् ।
तत्पूजायां पूजा विष्ठाकरणेऽन्नसम्प्राप्तिः ॥ १४ ॥
तद्द्रव्यमुपनयेत्तस्य लब्धिरपहरति चेत् प्रणाशः स्यात् ।
पीतद्रव्ये कनकं वस्त्रं कार्पासिके सिते रूप्यम् ॥ १५ ॥
सक्षीरार्जुनवञ्जुलकूलद्वयपुलिनगा रुवन्तश्च ।
प्रावृषि वृष्टिं दुर्दिनमनृतौ स्नाताश्च पांशुजलैः ॥ १६ ॥
दारुणनादस्तरुकोटरोपगो वायसो महाभयदः ।
सलिलमवलोक्य विरुवन् वृष्टिकरोऽब्दानुरावी वा ॥ १७ ॥
दीप्तोद्विग्नो विटपे विकुट्टयन्वह्निकृद्विधुतपक्षः ।
रक्तद्रव्यं दग्धं तृणकाष्ठं वा गृहे विदधत् ॥ १८ ॥
ऐन्द्र्यादिदिगवलोकी सूर्याभिमुखो रुवन् गृहे गृहिणः ।
राजभयचोरबन्धनकलहाः स्युः पशुभयं चेति ॥ १९ ॥
शान्तामैन्द्रीमवलोकयन् रुयाद्राजपुरुषमित्राप्तिः ।
भवति च सुवर्णलब्धिः शाल्यन्नगुडाशनाप्तिश्च ॥ २० ॥

आग्नेय्यामनलाजीविकयुवतिप्रवरधातुलाभश्च।
याम्ये माषकुलत्था भोज्यं गान्धर्विकैर्योगः॥ २१॥
नैर्ऋत्यां दूताश्वोपकरणदधितैलपललभोज्याप्तिः।
वारुण्यां मांससुरासवधान्यसमुद्ररत्नाप्तिः॥ २२॥
मारुत्यां शस्त्रायुधसरोजवल्लीफलाशनाप्तिश्च।
सौम्यायां परमान्नाशनं तुरङ्गाम्बरप्राप्तिः॥ २३॥
ऐशान्यां सम्प्राप्तिर्घृतपूर्णानां भवेदनडुहश्च।
एवं फलं गृहपतेर्गृहपृष्ठसमाश्रिते भवति॥ २४॥
गमने कर्णसमक्षेत् क्षेमाय न कार्यसिद्धये भवति।
अभिमुखमुपैति यातुर्विरुवन्विनिवर्तयेद्यात्राम्॥ २५॥
वामे वाशित्वादौ दक्षिणपार्श्वेऽनुवाशते यातुः।
अर्थापहारकारी तद्विपरीतोऽर्थसिद्धिकरः॥ २६॥
यदि वाम एव विरुयान् मुहुर्मुहुर्यायिनोऽनुलोमगतिः।
अर्थस्य भवति सिद्ध्यै प्राच्यानां दक्षिणश्चैवम्॥ २७॥
वामः प्रतिलोमगतिर्वाशन् गमनस्य विघ्नकृद्भवति।
तत्रस्थस्यैव फलं कथयति यद्वाञ्छितं गमने॥ २८॥
दक्षिणविरुतं कृत्वा वामे विरुयाद्यथेप्सितावाप्तिः।
प्रतिवाश्य पुरो यायाद् द्रुतमग्रेऽर्थागमोऽतिमहान्॥ २९॥
प्रतिवाश्य पृष्ठतो दक्षिणेन यायाद् द्रुतं क्षतजकर्ता।
एकचरणोऽर्कमीक्षन् विरुवंश्च पुरो रुधिरहेतुः॥ ३०॥
दृष्ट्वार्कमेकपादस्तुण्डेन लिखेद्यदा स्वपिच्छानि।
परतो जनस्य महतो बधमभिधत्ते तदा बलिभुक्॥ ३१॥
शस्योपेते क्षेत्रे विरुवति शान्ते सशस्य भूलब्धिः।
आकुलचेष्टो विरुवन् सीमान्ते क्लेशकृद्यातुः॥ ३२॥

सुस्निग्धपत्रपल्लवकुसुमफलानम्रसुरभिमधुरेषु ।
सक्षीरावणसुस्थितमनोज्ञवृक्षेषु चार्थकरः ॥ ३३ ॥
निष्पन्नशस्यशाड्वलभवनप्रासादहर्म्यहरितेषु ।
धान्योच्छ्रयमङ्गल्येषु चैव विरुवन्धनागमदः ॥ ३४ ॥
गोपुच्छस्थे वल्मीकगेऽथवा दर्शनं भुजङ्गस्य ।
सद्यो ज्वरो महिषगे विरुवति गुल्मे फलं स्वल्पम् ॥ ३५ ॥
कार्यस्य व्याघातस्तृणकूटे वामगेऽस्थिसंस्थे वा ।
ऊर्ध्वाग्निप्लुष्टेऽशनिहते च काके वधो भवति । ॥ ३६ ॥
कण्टकिमिश्रे सौम्ये सिद्धिः कार्यस्य भवति कलहश्च ।
कण्टकिनि भवति कलहो वल्लीपरिवेष्टिते बन्धः ॥ ३७ ॥
छिन्नाग्रेऽङ्गच्छेदः कलहः शुष्कद्रुमस्थिते ध्वाङ्क्षे ।
पुरतश्च पृष्ठतो वा गोमयसंस्थे धनप्राप्तिः ॥ ३८ ॥
मृतपुरुषाङ्गावयवस्थितोऽभिवाशन् करोति मृत्युभयम् ।
भञ्जन्नस्थि च चञ्च्वा यदि वाशत्यस्थिभङ्गाय ॥ ३९ ॥
रज्ज्वस्थिकाष्ठकण्टकिनिःसारशिरोरुहानने रुवति ।
भुजगदष्टितस्कररशस्त्राग्निभयानरशुक्रमशः ॥ ४० ॥
सितकुसुमाशुचिमांसाननेऽर्थसिद्धिर्यथेप्सिता यातुः ।
धुन्वन् पक्षावूर्ध्वानने च विघ्नं मुहुः क्वणति ॥ ४१ ॥
यदि शृङ्खलां वरत्रां वल्लीं वादाय वाशते बन्धः ।
पाषाणस्थे च भयं क्लिष्टापूर्वाध्विकयुतिश्च ॥ ४२ ॥
अन्नोऽनन्नभक्ष्यसंक्रामितानने तुष्टिरुत्तमा भवति ।
विज्ञेयः स्त्रीलाभो दम्पत्योर्वाशतोर्युगपत् ॥ ४३ ॥
प्रमदाशिर उपगतपूर्णकुम्भसंस्थेऽङ्गनार्थसम्प्राप्तिः ।
घटकुट्टने सुतविपद् घटोपहदनेऽन्नसम्प्राप्तिः ॥ ४४ ॥

स्कन्धावारादीनां निवेशसमये रुवंश्चलत्पक्षः ।
सूचयतेऽन्यस्थानं निश्चलपक्षस्तु भयमात्रम् ॥ ४५ ॥
अविशद्भिः सैन्याद्दीन् सरुटभक्षैर्धिनामिषं ध्वाङ्क्षैः ।
अविरुद्धैस्तैः प्रीतिर्द्विषतां युद्धं विरुद्धैश्च ॥ ४६ ॥
बन्धः सूकरसंस्थे पङ्काक्ते सूकरे द्विकेऽर्थाप्तिः ।
क्षेमं खरोष्ट्रसंस्थे केचित्प्राहुर्वधं तु खरे ॥ ४७ ॥
वाहनलाभोऽश्वगते विरुवत्यनुयायिनि क्षतजपातः ।
अनग्रेऽप्यनुव्रजन्तो यातारं काकवद्विहगाः ॥ ४८ ॥
द्वात्रिंशत्प्रविभक्ते दिक्चक्रे यद्यथा समुद्दिष्टम् ।
तत्तत्तथा विधेयं गुणदोषफलं यियासूनाम् ॥ ४९ ॥
का इति काकस्य रुतं स्वनिलयसंस्थस्य निष्फलं प्रोक्तम् ।
कव इति चात्मप्रीत्यै क इति रुते स्निग्धमित्राप्तिः ॥५०॥
कर इति कलहं कुरुकुरु च हर्षमथ काटकटेति दधिभक्तम् ।
केकि विरुतं कुकु वा धनलाभं यायिनः प्राह ॥ ५१ ॥
खरेखरे पथिकागममाह कखाखेति यायिनो मृत्युम् ।
गमनप्रतिषेधिकमाखलखल सद्योऽभिवर्षाय ॥ ५२ ॥
काकेति विघातं काकटीति चाहारदूषणं प्राह ।
प्रीत्यास्पदं कवकवेति बन्धमेवं कगाकुरिति ॥ ५३ ॥
करको विरुते वर्षं गुडवच्चासाय वडिति वस्त्राप्तिः ।
कलयेति च संयोगः शूद्रस्य ब्राह्मणैः साकम् ॥ ५४ ॥
फड़िति फलाप्तिः फलवाहिदर्शनं टड़िति प्रहाराः स्युः ।
स्त्रीलाभः स्त्रीति रुते गड़िति गवां पुड़िति पुष्पाणाम् ॥५५॥
युद्धाय टाकुटाकिति गुहु वह्निभयं कटेकटे कलहः ।
टाकुलि चिचिटिचि केकेकेति पुरश्चेति दोषाय ॥ ५६ ॥

काकद्वयस्यापि समानमेतत् फलं यदुक्तं रुतचेष्टिताद्यैः।
पतत्रिणोऽन्येऽपि यथैव काको वनगाः श्ववच्चोपरिदंष्ट्रिणो ये

स्थलसलिलचराणां व्यत्ययो मेघकाले
प्रचुरसलिलवृष्ट्यै ग्रीष्मकाले भयाय।
मधु भवननिलीनं तत्करोत्याशु शून्यं
मरणमपि निलीना मक्षिका मूर्ध्नि नीला॥ ५८॥

विनिक्षिपन्त्यः सलिलेऽण्डकानि पिपीलिका वृष्टिनिरोधमाहुः
तरुस्थलं वापि नयन्ति निम्नाद् यदी तदा ताः कथयन्ति वृष्टिम्

कार्यं तु मूलशकुनेऽन्तरजे तदह्नि
विन्यात् फलं नियतमेवमिमे विचिन्त्याः।
प्रारम्भयानसमयेषु तथा प्रवेशे
ग्राह्यं क्षुतं न शुभदं क्वचिदप्युशन्ति॥ ६०॥

शुभं दशापाकमविघ्नसिद्धिं मूलाभिरक्षामथवा सहायान्।
दूष्टस्य संसिद्धिमनामयत्वं वदन्ति ते मानयितुर्नृपस्य॥ ६१॥

क्रोशादूर्ध्वं शकुनिविरुतं निष्फलं प्राहुरेके
तत्रानिष्टे प्रथमशकुने मानयेत्पञ्च षट् च।
प्राणायामान्नृपतिरशुभे षोडशैव द्वितीये
प्रत्यागच्छेत् स्वभवनमतो यद्यनिष्टस्तृतीयः॥ ६२॥

इति सर्वशाकुने वायसरुतं नाम दशमोऽध्यायः।
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां
पञ्चनवतितमोऽध्यायः॥

दिग्देशचेष्टास्वरवासरर्क्षमुहूर्तहोराकरणोदयांशान्।
चिरस्थिरोन्मिश्रबलाबलं च बुद्ध्वा फलानि प्रवदेद्रुतज्ञः॥१॥

द्विविधं कथयन्ति संस्थितानामागामि स्थिरसंज्ञितं च कार्यम् ।
नृपदूतचरान्यदेशजातान्यभिधातः स्वजनादि चागमाख्यम् ॥ २॥

उद्वाहसङ्ग्रहणभोजनचौरवह्नि-
वर्षोत्सवात्मजवधाः कलहो भयं च ।
वर्गः स्थिरोऽयमुदयेन्दुयुते स्थिरर्क्षे
विन्द्यात् स्थिरं चरगृहे च चरं यदुक्तम् ॥ ३ ॥

स्थिरप्रदेशोपलमन्दिरेषु सुरालये भूजलसन्निधौ च ।
स्थिराणि कार्याणि चराणि यानि चलप्रदेशादिषु चागमाय ४

आप्योदयर्क्षचणदिग्जलेषु पच्चावसानेषु च ये प्रदीप्ताः ।
सर्वेऽपि ते वृष्टिकरा रुवन्तः शान्तोऽपि वृष्टिं कुरुतेऽम्बुचारी ५

आग्नेयदिग्लग्नमुहूर्तदेशेष्वर्कप्रदीप्तोऽग्निभयाय रौति ।
विध्यां यमर्क्षोदयकण्टकेषु निष्पत्त्रवल्लीषु च मोषकृत्स्यात् ॥ ६

ग्राम्यः प्रदीप्तः स्वरचेष्टिताभ्यामुग्रो रुवन् कण्टकिनि स्थितश्च ।
भौमर्क्षलग्ने यदि नैरृतीं च स्थितोऽभितश्चेत्कलहाय दृष्टः ७

लग्नेऽथवेन्दोर्मृगुभांशसंस्थे विदिक्स्थितोऽधोवदनश्च रौति ।
दीप्तः स चेत्सङ्ग्रहणं करोति योन्या तया या विदिशि प्रदिष्टा ८

पुंराशिलग्ने विषमे तिथौ च दिक्स्थः प्रदीप्तः शकुनो नराख्यः
वाच्यं तदा सङ्ग्रहणं नराणां मिश्रे भवेत्पण्डकसम्प्रयोगः ॥९॥

एवं रवेः चेत्रनवांशलग्ने लग्ने स्थिते वा स्वयमेव सूर्ये ।
दीप्तोऽभिधत्ते शकुनो विवासं पुंसः प्रधानस्य हि कारणं तत् १०

प्रारभ्यमाणेषु च सर्वकार्येष्वर्कान्विताङ्गाङ्गहणयेद्विलग्नम् ।
सम्पद्विपच्चेति यथाक्रमेण सम्पद्विपद्वापि तथैव वाच्या ॥ ११॥

काणेनाक्ष्णा दक्षिणेनेति सूर्ये चन्द्रे लग्नाद्द्वादशे चेतरेण ।
लग्नस्थेऽर्के पापदृष्टेऽन्ध एव कुजः स्वर्क्षे शीलहीनो जडो वा १

क्रूरः षष्ठे क्रूरदृष्टो विलग्नाद्यस्मिन्राशौ तद्गृहाङ्गे व्रणः स्यात्
एवं प्रोक्तं यन्मया जन्मकाले चिह्नं रूपं तत्तदस्मिन्विचिन्त्यम् १३
द्व्यक्षरं चरगृहांशकोदये नाम चास्य चतुरक्षरं स्थिरे।
नामयुग्ममपि च द्विमूर्तिषु त्र्यक्षरं भवति चास्य पञ्चभिः ॥१४॥
काद्यास्तु वर्गाः कुजशुक्रसौम्यजीवार्कजानां क्रमशः प्रदिष्टाः।
वर्णाष्टकं यादि च शीतरश्मे रवेरकारात्क्रमशः स्वराः स्युः ॥१५
नामानि चाग्न्यम्बुकुमारविष्णुशक्रेन्द्रपत्नीचतुराननानाम्।
तुल्यानि सूर्यात्क्रमशो विचिन्त्य द्वित्र्यादिवर्णैर्घटयेत् स्वबुद्ध्या १६
वयांसि तेषां स्तनपानबाल्यव्रतस्थिता यौवनमध्यवृद्धाः।
अतीववृद्धा इति चन्द्रभौमज्ञशुक्रजीवार्कशनैश्चराणाम् ॥ १७ ॥

इति शाकुनोत्तराध्यायः।

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां
षण्णवतितमोऽध्यायः ॥

पक्षाद्भानोः सोमस्य मासिकोऽङ्गारकस्य वक्रोक्तः।
आ दर्शनाच्च पाको बुधस्य जीवस्य वर्षेण ॥ १ ॥
षड्भिः सितस्य मासैरब्देन शनेः सुरद्विषोऽब्दार्धात्।
वर्षात्सूर्यग्रहणे सद्यः स्यात्त्वाष्ट्रकीलकयोः ॥ २ ॥
त्रिभिरेव धूमकेतोर्मासैः श्वेतस्य सप्तरात्रान्ते।
सप्ताहात्परिवेषेन्द्रचापसन्ध्याभ्रसूचीनाम् ॥ ३ ॥
शीतोष्णविपर्यासः फलपुष्पमकालजं दिशां दाहः।
स्थिरचरयोरन्यत्वं प्रसूतिविकृतिश्च षण्मासात् ॥ ४ ॥
अक्रियमाणककरणं भूकम्पोऽनुत्सवो दुरिष्टं च।
शोषश्चाशोष्याणां स्रोतोऽन्यत्वं च वर्षार्धात् ॥ ५ ॥

स्तम्भकुसूलार्चानां जल्पितरुदितप्रकम्पितस्वेदाः ।
मासत्रयेण कलहेन्द्रचापनिर्घातपाकाश्च ॥ ६ ॥

कीटाखुमक्षिकोरगबाहुल्यं मृगविहङ्गरुतं च ।
लोष्टस्य चाप्सु तरणं त्रिभिरेव विपच्यते मासैः ॥ ७ ॥

प्रसवः शुनामरण्ये वन्यानां ग्रामसम्प्रवेशश्च ।
मधुनिलयतोरणेन्द्रध्वजाश्च वर्षात् समधिकाद्वा ॥ ८ ॥

गोमायुगृध्रसङ्घा दशाह्निकाः सद्य एव तूर्यरवः ।
आक्रुष्टं पञ्चफलं वल्मीको विदरणं च भुवः ॥ ९ ॥

अहुताशप्रज्वलनं घृततैलवसादिवर्षणं चापि ।
सद्यः परिपच्यन्ते मासेऽप्यर्धे च जनवादः ॥ १० ॥

छत्राचितियूपहुतवहबीजानां सप्तभिर्भवति पक्षैः ।
छत्रस्य तोरणस्य च केचिन्मासात् फलं प्राहुः ॥ ११ ॥

अत्यन्तविरुद्धानां स्नेहः शब्दश्च वियति भूतानाम् ।
मार्जारनकुलयोर्मूषकेण सङ्गश्च मासेन ॥ १२ ॥

गन्धर्वपुरं मासाद् रसवैकृत्यं हिरण्यविकृतिश्च ।
ध्वजवेश्मपांशुधूमाकुला दिशश्चापि मासफलाः ॥ १३ ॥

नवकैकाष्टदशैकैकषट्त्रिकत्रिकसंख्यमासपाकानि ।
नक्षत्राण्यश्विनिपूर्वकाणि सद्यःफलाश्लेषा ॥ १४ ॥

पित्र्यान्मासः षट् षट् त्रयोऽर्धमष्टौ च त्रिषड्कैकाः ।
मासचतुष्केऽषाढे सद्यःपाकाभिजित्तारा ॥ १५ ॥

सप्ताष्टावध्यर्धं त्रयस्त्रयः पञ्च चैव मासाः स्युः ।
श्रवणादीनां पाको नक्षत्राणां यथासंख्यम् ॥ १६ ॥

निगदितसमये न दृश्यते चेद् अधिकतरं द्विगुणे प्रपच्यते त
यदि न कनकरत्नगोप्रदानैरुपशमितं विधिवद्द्विजैश्च शान्त्या

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां पाकाध्यायो नाम सप्तनवतितमोऽध्यायः ।

शिखिगुणरसेन्द्रियानलशशिविषयगुणर्त्तुपञ्चवसुपक्षाः ।
विषयैकचन्द्रभूतार्णवाग्निरुद्राश्विवसुदहनाः ॥ १ ॥

भूतशतपक्षवसवो द्वात्रिंशच्चेति तारकामानम् ।
क्रमशोऽश्विन्यादीनां कालस्ताराप्रमाणेन ॥ २ ॥

नक्षत्रजमुद्वाहे फलमब्दैस्तारकामितैः सदसत् ।
दिवसैर्ज्वरस्य नाशो व्याधेरन्यस्य वा वाच्यः ॥ ३ ॥

अश्वियमदहनकमलजशशिशूलभृददितिजीवफणिपितरः ।
योन्यर्यमदिनकृत्त्वष्टृपवनशक्राग्निमित्राश्च ॥ ४ ॥

शक्रो निरृतिस्तोयं विश्वे ब्रह्मा हरिर्वसुर्वरुणः ।
अजपादोऽहिर्बुध्न्यः पूषा चेतीश्वरा भानाम् ॥ ५ ॥

त्र्युत्तराणि तेभ्यो रोहिण्यश्च ध्रुवाणि तैः कुर्यात् ।
अभिषेकशान्तितरुनगरधर्मबीजध्रुवारम्भान् ॥ ६ ॥

मूलशिवशक्रभुजगाधिपानि तीक्ष्णानि तेषु सिध्यन्ति ।
अभिघातमन्त्रवेतालबन्धवधभेदसम्बन्धाः ॥ ७ ॥

उग्राणि पूर्वभरणीपित्र्याण्युत्सादनाशशाठ्येषु ।
योज्यानि बन्धविषदहनशस्त्रघातादिषु च सिद्ध्यै ॥ ८ ॥

लघु हस्ताश्विनपुष्याः पण्यरतिज्ञानभूषणकलासु ।
शिल्पौषधयानादिषु सिद्धिकराणि प्रदिष्टानि ॥ ९ ॥

मृदुवर्गस्त्वनुराधाचित्रापौष्णैन्दवानि मित्रार्थे ।
सुरतविधिवस्त्रभूषणमङ्गलगीतेषु च हितानि ॥ १० ॥

हौतभुजं सविशाखं मृदुतीक्ष्णं तद्विमिश्रफलकारि ।

श्रवणानुराधयमादित्यानिले च चरकर्मणि हितानि ॥ ११ ॥

हस्तात्रयं मृगशिरः श्रवणात्रयं च
पूषाश्विशक्रगुरुभानि पुनर्वसुश्च ।
क्षौरे तु कर्मणि हितान्युदये क्षणे वा
युक्तानि चोडुपतिना शुभतारया च ॥ १२ ॥

न स्नातमात्रगमनोत्सुकभूषितानाम्
अभ्यक्तभुक्तरणकालनिरासनानाम् ।
सन्ध्यानिशोः कुजयमार्कदिने च रिक्ते
क्षौरं हितं न नवमेऽह्नि न चापि विष्ट्याम् ॥ १३ ॥

नृपाज्ञया ब्राह्मणसम्मते च विवाहकाले मृतसूतके च ।
बद्धस्य मोक्षे क्रतुदीक्षणासु सर्वेषु शस्तं क्षुरकर्म भेषु ॥ १४ ॥

हस्तो मूलं श्रवणा पुनर्वसुर्मृगशिरस्तथा पुष्यः ।
पुंसंज्ञितेषु कार्येष्वेतानि शुभानि धिष्ण्यानि ॥ १५ ॥

सावित्रपौष्णानिलमैत्रतिष्ये त्वाष्ट्रे तथा चोडुगणाधिपर्क्षे ।
संस्कारदीक्षाव्रतमेखलादि कुर्याद्गुरौ शुक्रबुधेन्दुयुक्ते ॥ १६ ॥

लाभे तृतीये च शुभैः समेते पापैर्विहीने शुभराशिलग्ने ।
वेध्यौ तु कर्णौ त्रिदशेज्यलग्ने तिष्येन्दुचित्राहरिरेवतीषु ॥ १७ ॥

शुद्धैर्द्वादशकेन्द्रनैधनगृहैः पापैस्त्रिषष्ठायगै-
र्लग्ने केन्द्रगतेऽथवा सुरगुरौ दैत्येन्द्रपूज्येऽपि वा ।
सर्वारम्भफलप्रसिद्धिरुदये राशौ च कर्तुः शुभे
स्वाम्यस्थिरभोदये च भवनं कार्यं प्रवेशोऽपि वा ॥ १८ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां नक्षत्रगुणा
नामाष्टानवतितमोऽध्यायः ॥

मलजविधात्वहरियमशशाङ्कषड्वक्रशक्रवसुभुजगाः ।
मंशसविष्टमन्मथकलयो विश्वे च तिथिपतयः ॥ १ ॥
पतरोऽमावास्यायां संज्ञासदृशाश्च तैः क्रियाः कार्याः ।
न्दा भद्रा विजया रिक्ता पूर्णा च तास्त्रिविधाः ॥ २ ॥
त् कार्यं नक्षत्रे तद्दैवत्यासु तिथिषु तत् कार्यम् ।
करणमुहूर्तेष्वपि तत् सिद्धिकरं देवतासदृशम् ॥ ३ ॥
ववबालवकौलवतैतिलाख्यगरवणिजविष्टिसंज्ञानाम् ।
पतयः स्युरिन्द्रकमलजमित्रार्यमभूश्रियः सयमाः ॥ ४ ॥
कृष्णचतुर्दश्यर्धाद् ध्रुवाणि शकुनिश्चतुष्पदं नागम् ।
किंस्तुघ्नमिति च तेषां कलिवृषफणिमारुताः पतयः ॥ ५ ॥

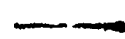
कुर्याद्ववे शुभचरस्थिरपौष्टिकानि
धर्मक्रिया द्विजहितानि च बालवाख्ये ।
सम्प्रीतिमित्रवरणानि च कौलवे स्युः
सौभाग्यसंश्रयगृहाणि च तैतिलाख्ये ॥ ६ ॥

कृषिवीजगृहाश्रयजानि गरे वणिजि ध्रुवकार्यवणिग्युतयः ।
नहि विष्टिकृतं विदधाति शुभं परघातविषादिषु सिद्धिकरम् ७

कार्यं पौष्टिकमौषधादि शकुनौ मूलानि मन्त्रास्तथा
गोकार्याणि चतुष्पदे द्विजपितॄनुद्दिश्य राज्यानि च ।
नागे स्थावरदारुणानि हरणं दौर्भाग्यकर्माण्यतः
किंस्तुघ्ने शुभमिष्टपुष्टिकरणं मङ्गल्यसिद्धिक्रियाः ॥ ८ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां तिथिकरणगुणा
नामैकोनशततमोऽध्यायः ॥

रोहिण्युत्तररेवतीमृगशिरोमूलानुराधामघा-
हस्तस्वातिषु षष्ठतौलिमिथुनेषूद्यत्सु पाणिग्रहः ।
सप्ताष्टान्त्यवहिः शुभैरुडुपतावेकादशद्वित्रिगे
क्रूरैस्त्र्यायषडष्टगैर्न तु भृगौ षष्ठे कुजे चाष्टमे ॥ १ ॥
दम्पत्योर्द्विनवाष्टराशिरहिते चारानुकूले रवौ
चन्द्रे चार्ककुजार्किशुक्रवियुते मध्येऽथवा पापयोः ।
त्यक्त्वा च व्यतिपातवैधृतदिनं विष्टिं च रिक्तां तिथिं
क्रूराहायनचैत्रपौषविरहे लग्नांशके मानुषे ॥ २ ॥
इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां विवाहनक्षत्र-
लग्ननिर्णयो नाम शततमोऽध्यायः ॥

प्रियभूषणः सुरूपः सुभगो दक्षोऽश्विनीषु मतिमांश्च ।
कृतनिश्चयसत्यारुग् दक्षः सुखितश्च भरणीषु ॥ १ ॥
बहुभुक् परदाररतस्तेजस्वी कृत्तिकासु विख्यातः ।
रोहिण्यां सत्यशुचिः प्रियंवदः स्थिरसुरूपश्च ॥ २ ॥
चपलश्चतुरो भीरुः पटुरुत्साही धनी मृगे भोगी ।
शठगर्वितचण्डकृतघ्नहिंस्रपापश्च रौद्रर्क्षे ॥ ३ ॥
दान्तः सुखी सुशीलो दुर्मेधा रोगभाक् पिपासुश्च ।
अल्पेन च सन्तुष्टः पुनर्वसौ जायते मनुजः ॥ ४ ॥
शान्तात्मा सुभगः पण्डितो धनी धर्मसंश्रितः पुष्ये ।
शठसर्वभक्ष्यपापः कृतघ्नधूर्तश्च भौजङ्गे ॥ ५ ॥
बहुभृत्यधनो भोगी सुरपितृभक्तो महोद्यमः पित्र्ये ।
प्रियवाग्दाता द्युतिमान् अटनो नृपसेवको भाग्ये ॥ ६

सुभगो विद्याप्तधनो भोगी सुखभाग् द्वितीयफल्गुन्याम्।
उत्साही धृष्टः पानपोऽघृणी तस्करो हस्ते ॥ ७ ॥
चित्राम्बरमाल्यधरः सुलोचनाङ्गश्च भवति चित्रायाम्।
दान्तो वणिक् कृपालुः प्रियवाग्धर्माश्रितः स्वातौ ॥ ८ ॥
ईर्ष्युर्लुब्धो द्युतिमान् वचनपटुः कलहकृद्विशाखासु।
आढ्यो विदेशवासी क्षुधालुरटनोऽनुराधासु ॥ ९ ॥
ज्येष्ठासु न बहुमित्रः सन्तुष्टो धर्मकृत् प्रचुरकोपः।
मूले मानी धनवान् सुखी न हिंस्रः स्थिरो भोगी ॥ १० ॥
इष्टानन्दकलत्रो वीरो दृढसौहृदश्च जलदेवे।
वैश्वे विनीतधार्मिकबहुमित्रकृतज्ञसुभगश्च ॥ ११ ॥
श्रीमाञ्छ्रवणे श्रुतवान् उदारदारो धनान्वितः ख्यातः।
दाताढ्यशूरगीतप्रियो धनिष्ठासु धनलुब्धः ॥ १२ ॥
स्फुटवाग्व्यसनी रिपुहा साहसिकः शतभिषक्षु दुर्ग्राह्यः।
भद्रपदासूद्विग्नः स्त्रीजितधनपटुरदाता च ॥ १३ ॥
वक्ता सुखी प्रजावान् जितशत्रुर्धार्मिको द्वितीयासु।
सम्पूर्णाङ्गः सुभगः शूरः शुचिरर्थवान् पौष्णे ॥ १४ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां नक्षत्रजातकं नामैकोत्तरशततमोऽध्यायः ॥

अश्विन्योऽथ भरण्यो बहुलपादश्च कीर्त्यते मेषः।
वृषभो बहुलाशेषं रोहिण्यर्धं च मृगशिरसः ॥ १ ॥
मृगशिरसोऽर्धं रौद्रं पुनर्वसोश्चांशकत्रयं मिथुनम्।
पादश्च पुनर्वसोः सतिष्योऽश्लेषा च कर्कटकः ॥ २ ॥
सिंहोऽथ मघा पूर्वा च फल्गुनी पाद उत्तरायाश्च।

तत्परिशेषं हस्तश्चित्रार्धं च कन्याख्यः॥ ३॥
तौलिनि चित्रान्त्यार्धं स्वातिः पादत्रयं विशाखायाः।
अलिनि विशाखापादस्तथानुराधान्विता ज्येष्ठा॥ ४॥
मूलमषाढा पूर्वा प्रथमश्चाप्युत्तरांशको धन्वी।
मकरस्तत्परिशेषं श्रवणः पूर्वं धनिष्ठार्धम्॥ ५॥
कुम्भोऽन्त्यधनिष्ठार्धं शतभिषगंशत्रयं च पूर्वायाः।
भद्रपदायाः शेषं तथोत्तरा रेवती च झषः॥ ६॥
अश्विनीपित्र्यमूलाद्या मेषसिंहहयादयः।
विषमर्क्षाभिवर्तन्ते पादवृद्ध्या यथोत्तरम्॥ ७॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ वृहत्संहितायां राशिप्रविभागो
नाम द्व्युत्तरशततमोऽध्यायः॥

मूर्तौ करोति दिनकृद्विधवां कुजश्च
राहुर्विपन्नतनयां रविजो दरिद्राम्।
शुक्रः शशाङ्कतनयश्च गुरुश्च साध्वीम्
आयुःक्षयं प्रकुरुतेऽथ विभावरीशः॥ १॥
कुर्वन्ति भास्करशनैश्चरराहुभौमा
दारिद्र्यदुःखमतुलं नियतं द्वितीये।
वित्तेश्वरीमविधवां गुरुशुक्रसौम्या
नारीं प्रभूततनयां कुरुते शशाङ्कः॥ २॥
सूर्येन्दुभौमगुरुशुक्रबुधास्तृतीये
कुर्युः सदा बहुसुतां धनभागिनीं च।
व्यक्तं दिवाकरसुतः सुभगां करोति
मृत्युं ददाति नियमात् खलु सैंहिकेयः॥ ३॥

स्वल्पं पयः स्रवति सूर्यसुते चतुर्थे
दौर्भाग्यमुष्णकिरणः कुरुते शशी च।
राहुः सपत्नमपि च क्षितिजोऽल्पवित्तां
दद्याद्भृगुः सुरगुरुश्च बुधश्च सौख्यम्॥ ४॥

नष्टात्मजां रविकुजौ खलु पञ्चमस्थौ
चन्द्रात्मजो बहुसुतां गुरुभार्गवौ च।
राहुर्ददाति मरणं शनिरुग्ररोगं
कन्याप्रसूतिमचिरात् कुरुते शशाङ्कः॥ ५॥

षष्ठाश्रिताः शनिदिवाकरराहुजीवाः
कुर्युः कुजश्च सुभगां श्वशुरेषु भक्ताम्।
चन्द्रः करोति विधवामुशना दरिद्राम्
ऋद्धां शशाङ्कतनयः कलहप्रियां च॥ ६॥

सौरारजीवबुधराहुरवीन्दुशुक्राः
कुर्युः प्रसह्य खलु सप्तमराशिसंस्थाः।
वैधव्यबन्धनवधक्षयमर्थनाशं
व्याधिप्रवासमरणानि यथाक्रमेण॥ ७॥

स्थानेऽष्टमे गुरुबुधौ नियतं वियोगं
मृत्युं शशी भृगुसुतश्च तथैव राहुः।
सूर्यः करोत्यविधवां सरुजं महीजः
सूर्यात्मजो धनवतीं पतिवल्लभां च॥ ८॥

धर्मे स्थिता भृगुदिवाकरभूमिपुत्रा
जीवश्च धर्मनिरतां शशिजस्त्वरोगाम्।
राहुश्च सूर्यतनयश्च करोति बन्ध्यां
कन्याप्रसूतिमटनं कुरुते शशाङ्कः॥ ९॥

राहुर्नभस्तलगतो विधवां करोति
पापे रतां दिनकरश्च शनैश्वरश्च ।
मृत्युं कुजोऽर्थरहितां कुलटां च चन्द्रः
शेषा ग्रहा धनवतीं सुभगां च कुर्युः ॥ १० ॥
आये रविर्बहुसुतां धनिनीं शशाङ्कः
पुत्रान्वितां क्षितिसुतो रविजो धनाढ्याम् ।
आयुष्मतीं सुरगुरुः शशिजः समृद्धां
राहुः करोत्यविधवां भृगुरर्थयुक्ताम् ॥ ११ ॥
अन्ते गुरुर्धनवतीं दिनकृद्दरिद्रां
चन्द्रो धनव्ययकरीं कुलटां च राहुः ।
साध्वीं भृगुः शशिसुतो बहुपुत्रपौत्रां
पानप्रसक्तहृदयां रविजः कुजश्च ॥ १२ ॥
गोपैर्यष्ट्या हतानां खुरपुटदलिता या तु धूलिर्दिनान्ते
सोद्वाहे सुन्दरीणां विपुलधनसुतारोग्यसौभाग्यकर्त्री ।
तस्मिन् काले न चर्क्षं न च तिथिकरणं नैव लग्नं न योगः
ख्यातः पुंसां सुखार्थं शमयति दुरितान्युत्थितं गोरजस्तु १३

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां विवाहपटलं
नाम त्र्युत्तरशततमोऽध्यायः ॥

प्रायेण सूत्रेण विनाकृतानि प्रकाशरन्ध्राणि चिरन्तनानि ।
रत्नानि शास्त्राणि च योजितानि नवैर्गुणैर्भूषयितुं क्षमाणि १
प्रायेण गोचरो व्यवहार्योऽतस्तत्फलानि वक्ष्यामि ।
नानावृत्तैस्तन्मे मुखचपलत्वं क्षमन्त्वार्याः ॥ २ ॥

माण्डव्यगिरं श्रुत्वा न मदीया रोचतेऽथवा नैवम्।
साध्वी तथा न पुंसां प्रिया यथा स्याज्जघनचपला ॥ ३ ॥

सूर्यः षट्त्रिदशस्थितस्त्रिदशषट्सप्ताद्यगश्चन्द्रमा
जीवः सप्तनवद्विपञ्चमगतो वक्रार्कजौ षट्त्रिगौ।
सौम्यः षड्द्विचतुर्दशाष्टमगतः सर्वेऽप्युपान्ते शुभाः
शुक्रः सप्तमषड्दशर्क्षसहितः शार्दूलवत्त्रासकृत् ॥ ४ ॥

जन्मन्यायासदोऽर्कः क्षपयति विभवान् कोष्ठरोगाध्वदाता
वित्तभ्रंशं द्वितीये दिशति च न सुखं वञ्चनां दृग्रुजं च।
स्थानप्राप्तिं तृतीये धननिचयमुदाकल्यकृच्चारिहन्ता
रोगान्धत्ते चतुर्थे जनयति च मुहुः स्रग्धराभोगविघ्नम् ॥ ५ ॥

पीडाः स्युः पञ्चमस्थे सवितरि बहुशो रोगारिजनिताः
षष्ठेऽर्को हन्ति रोगान् क्षपयति च रिपूञ्छोकांश्च नुदति।
अध्वानं सप्तमस्थो जठरगदभयं दैन्यं च कुरुते
रुक्त्रासौ चाष्टमस्थे भवति सुवदना न स्वापि वनिता ॥ ६ ॥

रवावापद्दैन्यं रुगिति नवमे चित्तचेष्टाविरोधो
जयं प्राप्नोत्युग्रं दशमगृहगे कर्मसिद्धिं क्रमेण।
जयं स्थानं मानं विभवमपि चैकादशे रोगनाशं
सुवृत्तानां चेष्टा भवति सफला द्वादशे नेतरेषाम् ॥ ७ ॥

शशी जन्मन्यन्नप्रवरशयनाच्छादनकरो
द्वितीये मानार्थौ ग्लपयति सविघ्नश्च भवति।
तृतीये वस्त्रस्त्रीधननिचयसौख्यानि लभते
चतुर्थेऽविश्वासः शिखरिणि भुजङ्गेन सदृशः ॥ ८ ॥

दैन्यं व्याधिं शुचमपि शशी पञ्चमे मार्गविघ्नं
षष्ठे वित्तं जनयति सुखं शत्रुरोगक्षयं च।

यानं मानं शयनमशनं सप्तमे वित्तलाभं
मन्दाक्रान्ते फणिनि हिमगौ चाष्टमे भीर्न कस्य ॥ ९ ॥
नवमगृहगो बन्धोद्वेगश्रमोदररोगकृद्
दशमभवने चाज्ञाकर्मप्रसिद्धिकरः।
उपचयसुहृत्संयोगार्थप्रमोदमुपान्त्यगो
वृषभचरितान्दोषानन्ते करोति हि सव्ययान् ॥ १० ॥
कुजेऽभिघातः प्रथमे द्वितीये नरेन्द्रपीड़ा कलहारिदोषैः।
भृशं च पित्तानलरोगचौरैर्महेन्द्रवज्रप्रतिमोऽपि यः स्यात् ॥११॥
तृतीयगश्चौरकुमारकेभ्यो भौमः सकाशात् फलमादधाति।
प्रदीप्तिमाज्ञां धनमौर्णिकानि धात्वाकराख्यानि किलापराणि
भवति धरणिजे चतुर्थगे ज्वरजठरगदासृगुद्भवः।
कुपुरुषजनिताच्च सङ्गमात् प्रसभमपि करोति चाशुभम् ॥१३॥
रिपुगदकोपभयानि पञ्चमे तनयकृताश्च शुचो महीसुते।
द्युतिरपि नास्य चिरं भवेत् स्थिरा शिरसि कपेरिव मालती कृत
रिपुभयकलहैर्विवर्जितः सकनकविद्रुमताम्रकागमः।
रिपुभवनगते महीसुते किमपरवक्त्रविकारमीच्छते ॥ १५ ॥
कलत्रकलहाक्षिरुग्जठररोगकृत् सप्तमे
चरत्क्षतजरूक्षितः क्षयितवित्तमानोऽष्टमे।
कुजे नवमसंस्थिते परिभवार्थनाशादिभि-
र्विलम्बितगतिर्भवत्यबलदेहधातुक्रमैः ॥ १६ ॥
दशमगृहगते समं महीजे
विविधधनाप्तिरुपान्त्यगे जयश्च।
जनपदमुपरिस्थितश्च भुङ्क्ते
वनमिव षट्चरणः सुपुष्पिताग्रम् ॥ १७ ॥

नानाव्ययैर्द्वादशगे महीसुते सन्ताप्यतेऽनर्थशतैश्च मानवः।
स्त्रीकोपपित्तैश्च सनेत्रवेदनैर्योऽपौरुषंशाभिजनेन गर्वितः १८
दुष्टवाक्यपिशुनाहितभेदैर्बन्धनैः सकलहैश्च हृतस्वः।
जन्मगे शशिसुते पथि गच्छन् स्वागतेऽपि कुशलं न शृणोति १९
परिभवो धनगते धनलब्धिः सहजगे शशिसुते सुहृदाप्तिः।
नृपतिशत्रुभयशङ्कितचित्तो द्रुतपदं व्रजति दुश्चरितैः स्वैः॥२०॥

चतुर्थगे स्वजनकुटुम्बवृद्धयो
धनागमो भवति च शीतरश्मिजे।
सुतस्थिते तनयकलत्रविग्रहो
निषेवते न च रुचिरामपि स्त्रियम्॥ २१ ॥
सौभाग्यं विजयमथोन्नतिं च षष्ठे
वैवर्ण्यं कलहमतीव सप्तमे ज्ञः।
मृत्युस्थे सुतजयवस्त्रवित्तलाभा
नैपुण्यं भवति मतिप्रहर्षणीयम्॥ २२ ॥

विघ्नकरो नवमः शशिपुत्रः कर्मगतो रिपुहा धनदश्च।
सप्रमदं शयनं च विधत्ते दर्द्दुरदोऽथ कुथास्तरणं च॥ २३ ॥

धनसुखसुतयोषिन्मित्रवाह्याप्तितुष्टि-
स्तुहिनकिरणपुत्रे लाभगे मृष्टवाक्यः।
रिपुपरिभवरोगैः पीड़ितो द्वादशस्थे
न सहति परिभोक्तुं मालिनीयोगसौख्यम्॥२४॥

जीवे जन्मन्यपगतधनधीः स्थानभ्रष्टो बहुकलहयुतः।
प्राप्यार्थोऽर्थान् व्ययिरपि कुरुते कान्तास्थान्ने भ्रमरविलसितम्
स्थानभ्रंशात्कार्यविघाताच्च तृतीये
नैकैः क्लेशैर्बन्धुजनोत्थैश्च चतुर्थे।

जीवे शान्तिं पीड़ितचित्तश्च स विन्देन्
नैव ग्रामे नापि वने मत्तमयूरे ॥ २६ ॥

जनयति च तनयभवनमुपगतः
परिजनशुभसुतकरितुरगवृषान्।
सकनकपुरगृहयुवतिवसनक्षन्
मणिगुणनिकरकृदपि विबुधगुरुः ॥ २७ ॥

न सखीवदनं तिलकोज्ज्वलं न भवनं शिखिकोकिलनादित
हरिणप्लुतशावविचित्रितं रिपुगते मनसः सुखदं गुरौ ॥२८

त्रिदशगुरुः शयनं रतिभोगं धनमशनं कुसुमान्युपवाह्यम्।
जनयति सप्तमराशिमुपेतो ललितपदां च गिरं धिषणां च२

बन्धं व्याधिं चाष्टमे शोकमुग्रं मार्गक्लेशं मृत्युतुल्यांश्च रोगा
नैपुण्याज्ञापुत्रकर्मार्थसिद्धिं धर्मे जीवः शालिनीनां च लाभ

स्थानकल्यधनहा दशर्क्षगस्तत्प्रदो भवति लाभगो गुरुः।
द्वादशेऽध्वनि विलोमदुःखभाग् याति यद्यपि नरो रथोद्धत

प्रथमगृहोपगो भृगुसुतः स्मरोपकरणैः
सुरभिमनोज्ञगन्धकुसुमाम्बरैरुपचयम्।
शयनगृहासनाशनयुतस्य चानु कुरुते
समदविलासिनीमुखसरोजषट्चरणताम् ॥ ३२ ॥

शुक्रे द्वितीयगृहगे प्रसवार्थधान्य-
भूपालसन्नतिकुटुम्बहितान्यवाप्य।
संसेवते कुसुमरत्नविभूषितश्च
कामं वसन्ततिलकद्युतिमूर्द्धजोऽपि ॥ ३३ ॥

आज्ञार्थमानास्पदभूतिवस्त्रशत्रुक्षयान् दैत्यगुरुस्तृतीये।
धत्ते चतुर्थश्च सुहृत्समाजं रुद्रेन्द्रवज्रप्रतिमां च शक्तिम् ॥

जनयति शुक्रः पञ्चमसंस्थो गुरुपरितोषं बन्धुजनाप्तिम् ।
सुतधनलब्धिं मित्रसहायान् अनवसितत्वं चारिबलेषु ॥३५॥

षष्ठो भृगुः परिभवरोगतापदः
स्त्रीहेतुकं जनयति सप्तमोऽशुभम् ।
यातोऽष्टमं भवनपरिच्छदप्रदो
लक्ष्मीवतीमुपनयति स्त्रियं च सः ॥ ३६ ॥

नवमे तु धर्मवनितासुखभाग भृगुजेऽर्थवस्त्रनिचयश्च भवेत् ।
दशमेऽवमानकलहान्नियमात् प्राप्नोति ... वदन् लभते

उपान्त्यगो भृगोः सुतः सुहृद्धनान्नगन्धदः ।
धनाम्बरागमोऽन्त्यगे स्थिरस्तु नाम्बरागमः ॥ ३८ ॥

प्रथमे रविजे विषवह्निहतः स्वजनैर्वियुतः कृतबन्धवधः ।
परदेशमुपेत्यसुहृद्भवनो विमुखार्थसुतोऽटकदीनमुखः ॥३९॥

चारवशाद्द्वितीयगृहगे दिनकरतनये
रूपसुखापवर्जिततनुर्विगतमदबलः ।
अन्यगुणैः कृतं वसुचयं तदपि खलु भव-
त्यम्बिव वंशपत्रपतितं न बहु न च चिरम् ॥ ४० ॥

सूर्यसुते तृतीयगृहगे धनानि लभते
दासपरिच्छदोष्ट्रमहिषाश्वकुञ्जरखरान् ।
सद्मविभूतिसौख्यममितं गदव्युपरमं
भीरुरपि प्रशास्त्यधि रिपूंश्च वीरललितैः ॥ ४१ ॥

चतुर्थं गृहं सूर्यपुत्रेऽभ्युपेते सुहृद्वित्तभार्यादिभिर्विप्रयुक्तः ।
भवत्यस्य सर्वत्र चासाधुदुष्टं भुजङ्गप्रयातानुकारं च चित्तम्
सुतधनपरिहीणः पञ्चमस्थे प्रचुरकलहयुक्तश्चार्कपुत्रे ।
विनिहतरिपुरोगः षष्ठयाते पिबति च वनितास्य श्रीपुटोष्ठम्

गच्छत्यध्वानं सप्तमे चाष्टमे च हीनः स्त्रीपुत्रैः सूर्यजे दीनचेष्टः
तद्वद्धर्मस्थे वैरहृद्रोगबन्धैर्धर्मोऽप्युच्छिद्येद्वै खदेवीक्रियाद्यः ४४
कर्मप्राप्तिर्दशमेऽर्थचयश्च विद्याकीर्त्योः परिहाणिश्च सौरे ।
तच्चाग्र्यं लाभे परयोषार्थलाभा अन्ते प्राप्नोत्यपि,शोकोर्मिमालाम्
अपि कालमपेक्ष्य च पात्रं शुभकृद्विदधात्यनुरूपम् ।
न मधौ बहु कं कुडवे च विसृजत्यपि मेघवितानः ॥ ४६ ॥

रक्तैः पुष्पैर्गन्धैस्ताम्रैः कनकवृषवकुलकुसुमै-
र्दिवाकरभूसुतौ
भक्त्या पूज्याविन्दुर्धेन्वा सितकुसुमरजतमधुरैः
सितश्च मदप्रदैः ।
कृष्णद्रव्यैः सौरिः सौम्यो मणिरजततिलककुसुमै-
र्गुरुः परिपीतकैः
प्रीतैः पीड़ा न स्याद्दुःखाद्यदि पतति विशति यदिवा
भुजङ्गविजृम्भितम् ॥ ४७ ॥

शमयोद्गतामशुभदृष्टिमपि विबुधविप्रपूजया ।
शान्तिजपनियमदानदमैः सुजनाभिभाषणसमागमैस्तथा ४८

रविभौमौ पूर्वार्धे शशिसौरौ कथयतोऽन्त्यगौ राशेः ।
सदसल्लक्षणमार्या गीत्युपगीत्योर्यथासंख्यम् ॥ ४९ ॥

आदौ यादृक् सौम्यः पश्चादपि तादृशो भवति ।
उपगीतेर्मात्राणां गणवत्सल्लग्नयोगो वा ॥ ५० ॥

आर्याणामपि कुरुते विनाशमन्त्यगुरुर्विषमसंस्थः ।
गण इव षष्ठे दृष्टश्च सर्वलघुतां गतो नयति ॥ ५१ ॥

अशुभनिरीक्षितः शुभफलो बलिना बलवान्
अशुभफलप्रदश्च शुभदृग्विपर्ययोपगतः ।

अशुभशुभावपि स्वफलयोर्व्रजतः समताम्
इदमपि गीतकं च खलु नर्कुटकं च यथा ॥ ५२ ॥
नीचेऽरिभेऽस्ते चारिष्टस्य सर्वं वृथा यत्परिकीर्तितम्।
पुरतोऽन्धस्येव भामिन्याः सविलासकटाक्षनिरीक्षणम् ॥५३॥
सूर्यसुतोऽर्कफलसमश्चन्द्रसुतश्छन्दतः समनुयाति।
यथा स्कन्धकमार्यगीतिर्वैतालीयं च मागधी गाथायाम् ॥५४॥
सौरोऽर्करश्मिरागात् सविकारो लब्धवृद्धिरधिकतरम्।
पित्तवदाचरति नृणां पथ्यकृतां न तु तथार्याणाम् ॥ ५५ ॥
यादृशेन ग्रहेणेन्दुर्युक्तस्तादृग्भवेत्सोऽपि।
मनोवृत्तिसमायोगाद्विकार इव वक्त्रस्य ॥ ५६ ॥
पञ्चमं सर्वपादेषु सप्तमं द्विचतुर्थयोः।
यद्वच्छ्लोकाक्षरं तद्वल्लघुतां याति दुःस्थितैः ॥ ५७ ॥
प्रकृत्यापि लघुर्यश्च वृत्तवाह्ये व्यवस्थितः।
स याति गुरुतां लोके यदा स्युः सुस्थिता ग्रहाः ॥५८॥
प्रारब्धमसुस्थितैर्ग्रहैर्यत् कर्मात्मविवृद्धयेऽबुधैः।
विनिहन्ति तदेव कर्म तान् वैतालीयमिवायथाकृतम् ॥५९॥
सौस्थित्यमवेक्ष्य यो ग्रहेभ्यः काले प्रक्रमणं करोति राजा।
अगुनापि स पौरुषेण वृत्तस्यौपच्छन्दसिकस्य याति पारम् ६०
उपचयभवनोपयातस्य भानोर्दिने
कारयेद्धेमताम्राश्वकाष्ठास्थिचर्मोर्णिकाद्रि-
द्रुमलब्धखव्यालचौरायुधीयाटवी-
क्रूरराजोपसेवाभिषेकौषधक्षौमपण्यादि-
गोपालकान्तारवैद्याश्मकूटावदाताभिविख्यात-
शूराहवश्लाघ्ययाज्याग्निकार्याणि सिध्यन्ति

लग्नस्थिते वा रवौ।
शिशिरकिरणवासरे तस्य वाप्युद्गमे
केन्द्रसंस्थेऽथवा भूषणं शङ्खमुक्ताजरूप्याम्बु-
यज्ञेक्षुभोज्याङ्गनाक्षीरसुस्निग्धवृक्ष-
क्षुपानूपधान्यद्रवद्रव्यविप्राश्वशीतक्रिया-
शृङ्गिकृष्यादिसेनाधिपाक्रन्दभूपाल-
सौभाग्यनक्तञ्चरश्लैष्मिकद्रव्यमातङ्ग-
पुष्पाम्बरारम्भसिद्धिर्भवेत्।
क्षितितनयदिने प्रसिध्यन्ति धात्वाकरादीनि
सर्वाणि कार्याणि चामीकराग्निप्रवालायुध-
क्रौर्यचौर्याभिघाताटवीदुर्गसेनाधिकारास्तथा
रक्तपुष्पद्रुमा रक्तमन्यच्च तिक्तं
कटुद्रव्यकूटाहिपाशाजितस्वाः कुमारा
भिषक्छाक्यभिक्षुक्षपावृत्तिकौशेयशाठ्यानि
सिध्यन्ति दम्भास्तथा।
हरितमणिमहीसुगन्धीनि वस्त्राणि साधारणं
नाटकं शास्त्रविज्ञानकाव्यानि सर्वाः कला युक्तयो
मन्त्रधातुक्रियावादनैपुण्यपण्य-
व्रतायोगदूतास्तथायुष्यमायानृतस्नान-
ह्रस्वानि दीर्घाणि मध्यानि च च्छन्दन-
खण्डवृष्टिप्रयातानुकारीणि कार्याणि सिध्यन्ति
सौम्यस्य लग्नेऽह्नि वा॥ ६१॥
सुरगुरुदिवसे कनकं रजतं तुरगाः
करिणो वृषभा भिषगौषधयः।

द्विजपितृसुरकार्यपुरःस्थितधर्मनिवारण-
चामरभूषणभूपतयः।
विबुधभवनधर्मसमाश्रयमङ्गलशास्त्र-
मनोज्ञबलप्रदसत्यगिरः।
व्रतहवनधनानि च सिद्धिकराणि
तथा रुचिराणि च वर्णकदण्डकवत् ॥ ६२ ॥

भृगुसुतदिवसे च चित्रवस्त्रस्त्रग्वैश्य-
कामिनीविलासहासयौवनोपभोगरम्यभूमयः।
स्फटिकरजतमन्मथोपचारवाहनेक्षु-
शारदप्रकारगोवणिक्कृषीवलौषधाम्बुजानि च।
सवितृसुतदिने च कारयेन्महिषजोष्ट्र-
कृष्णलोहदासवृद्धनीचकर्मपक्षिचौरपाशिकान्।
च्युतविनयविशीर्णभाण्डहस्त्यपेक्षविघ्न-
कारणानि चान्यथा न साधयेत् समुद्रगोऽप्यपां कणम् ॥६३॥

विपुलामपि बुद्ध्वा छन्दोविचितिं भवति कार्यमेतावत्।
श्रुतिसुखदवृत्तसंग्रहमिममाह वराहमिहिरोऽतः ॥ ६४ ॥

इति श्रीवराहमिहि[illegible] बृहत्संहितायां ग्रहगोचरा-
ध्यायो नाम चतुरधिकशततमोऽध्यायः ॥

पादौ मूलं जङ्घे च रोहिणी तथाश्विन्यः।
ऊरू चाषाढाद्वयम् अथ गुह्यं फल्गुनीयुग्मम् ॥ १ ॥
कटिरपि च कृत्तिका पार्श्वयोश्च यमला भवन्ति भद्रपदाः।
कुक्षिस्था रेवत्यो विज्ञेयमुरोऽनुराधा च ॥ २ ॥

पृष्ठं विद्धि धनिष्ठा भुजौ विशाखां स्मृतौ करौ हस्तः।
अङ्गुल्यश्च पुनर्वसुराश्लेषासंज्ञिताश्च नखाः॥ ३॥
ग्रीवा ज्येष्ठा श्रवणौ श्रवणः पुष्यो मुखं द्विजाः स्वातिः।
हसितं शतभिषगथ नासिका मघा मृगशिरो नेत्रे॥ ४॥
चित्रा ललाटसंस्था शिरो भरण्यः शिरोरुहाश्चार्द्रा।
नक्षत्रपुरुषकोऽयं कर्तव्यो रूपमिच्छद्भिः॥ ५॥
चैत्रस्य बहुलपक्षे ह्यष्टम्यां मूलसयुते चन्द्रे।
उपवासः कर्तव्यो विष्णुं सम्पूज्य धिष्ण्यं च॥ ६॥
दद्याद्व्रते समाप्ते घृतपूर्णं भाजनं सुवर्णयुतम्।
विप्राय कालविदुषे सरत्नवस्त्रं स्वशक्त्या वा॥ ७॥

अन्नैः क्षीरघृतोत्कटैः सहगुडैर्विप्रान् समभ्यर्चयेत्
दद्यात्तेषु तथैव वस्त्ररजतं लावण्यमिच्छन्नरः।
पादर्क्षप्रभृति क्रमादुपवसन्नङ्गर्क्षनामस्वपि
कुर्यात्केशवपूजनं स्वविधिना धिष्ण्यस्य पूजां तथा॥८॥

प्रलम्बबाहुः पृथुपीनवक्षाः क्षपाकरास्यः सितचारुदन्तः।
गजेन्द्रगामी कमलायताक्षः स्त्रीचित्तहारी स्मरतुल्यमूर्तिः॥ ९॥
शरदमलपूर्णचन्द्रद्युतिसदृशमुखी सरोजदलनेत्रा।
रुचिरदशना सुकर्णा भ्रमरोदरसन्निभैः केशैः॥ १०॥
पुंस्कोकिलसमवाणी ताम्रोष्ठी पद्मपत्रकरचरणा।
स्तनभारानतमध्या प्रदक्षिणावर्तया नाभ्या॥ ११॥
कदलीकाण्डनिभोरुः सुश्रोणी वरकुकुन्दरा सुभगा।
सुश्लिष्टाङ्गुलिपादा भवति प्रमदा मनुष्यो वा॥ १२॥
यावन्नक्षत्रमाला विचरति गगने भूषयन्तीह भासा
तावन्नक्षत्रभूतो विचरति सह तैर्ब्रह्मणोऽह्नोऽवशेषम्।

कन्यादौ चक्रवर्ती भवति हि मतिमांस्तत्क्षणाच्चापि भूय:
संसारे जायमानो भवति नरपतिर्ब्राह्मणो वा धनाढ्य:॥१३॥

मृगशीर्षाद्या: केशवनारायणमाधवा: सगोविन्दा:।
विष्णुमधुसूदनाख्यौ त्रिविक्रमो वामनश्चैव॥ १४॥

श्रीधरनामा तस्मात् सहृषीकेशश्च पद्मनाभश्च।
दामोदर इत्येते मासा: प्रोक्ता यथासङ्ख्यम्॥ १५॥

मासनाम समुपोषितो नरो द्वादशीषु विधिवत् प्रकीर्तयन्।
केशवं समभिपूज्य तत्पदं याति यत्र नहि जन्मजं भयम् १६

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायां नक्षत्र-
पुरुषव्रतं नाम पञ्चाधिकशततमोऽध्याय:॥

ज्योति:शास्त्रसमुद्रं प्रमथ्य मतिमन्दराद्रिणाथ मया।
लोकस्यालोककर: शास्त्रशशाङ्क: समुत्क्षिप्त:॥ १॥

पूर्वाचार्यग्रन्था नोत्सृष्टा: कुर्वता मया शास्त्रम्।
तानवलोक्येदं च प्रयतध्वं कामत: सुजना:॥ २॥

अथवा भृशमपि सुजन: प्रथयति दोषार्णवाद्गुणं दृष्ट्वा।
नीचस्तद्विपरीत: प्रकृतिरियं साध्वसाधूनाम्॥ ३॥

दुर्जनहुताशतप्तं काव्यसुवर्णं विशुद्धिमायाति।
श्रावयितव्यं तस्माद् दुष्टजनस्य प्रयत्नेन॥ ४॥

ग्रन्थस्य यत् प्रचरतोऽस्य विनाशमेति
लेख्याद्बहुश्रुतमुखाधिगमक्रमेण।
यद्वा मया कुकृतमल्पमिहाकृतं वा
कार्यं तदत्र विदुषा परिहृत्य रागम्॥ ५॥

दिनकरमुनिगुरुचरणप्रणिपातकृतप्रसादमतिनेदम् ।
शास्त्रमुपसङ्गृहीतं नमोऽस्तु पूर्वप्रणेतृभ्यः ॥ ६ ॥

इति श्रीवराहमिहिरकृतौ बृहत्संहितायामुपसंहारो
नाम षड्धिकशततमोऽध्यायः ॥

शास्त्रोपनयः पूर्वं सांवत्सरसूत्रमर्कचारश्च ।
शशिराहुभौमबुधगुरुसितमन्दशिखिग्रहाणां च ॥ १ ॥
चारश्चागस्त्यमुनेः सप्तर्षीणां च कूर्मयोगश्च ।
नक्षत्राणां व्यूहो ग्रहभक्तिर्ग्रहविमर्दश्च ॥ २ ॥
ग्रहशशियोगः सम्यग् ग्रहवर्षफलं ग्रहाणां च ।
शृङ्गाटसंस्थितानां मेघानां गर्भधारणं चैव ॥ ३ ॥
धारणवर्षणरोहिणिवायव्याषाढभाद्रपदयोगाः ।
क्षणवृष्टिः कुसुमलताः सन्ध्याचिह्नं दिशां दाहः ॥ ४ ॥
भूकम्पोल्कापरिवेषलक्षणं शक्रचापखपुरं च ।
प्रतिसूर्यो निर्घातः शस्यद्रव्यार्घकाण्डं च ॥ ५ ॥
इन्द्रध्वजनीराजनखञ्जनकोत्पातवर्हिचित्रं च ।
पुष्याभिषेकपट्टप्रमाणमसिलक्षणं वास्तु ॥ ६ ॥
उदगार्गलमारामिकम् अमरालयलक्षणं कुलिशलेपः ।
प्रतिमा वनप्रवेशः सुरभवनानां प्रतिष्ठा च ॥ ७ ॥
चिह्नं गवामथ शुनां कुक्कुटकूर्माजपुरुषचिह्नं च ।
पञ्चमनुष्यविभागः स्त्रीचिह्नं वस्त्रविच्छेदः ॥ ८ ॥
चामरदण्डपरीक्षा स्त्रीस्तोत्रं चापि सुभगकरणं च ।
कान्दर्पिकानुलेपनपुंस्त्रीकाध्यायशयनविधिः ॥ ८ ॥

वज्रपरीक्षा मौक्तिकलक्षणमथ पद्मरागमरकतयोः।
दीपस्य लक्षणं दन्तधावनं शाकुनं मिश्रम्॥ १०॥
अन्तरचक्रं विरुतं श्वचेष्टितं विरुतमथ शिवायाश्च।
चरितं मृगाश्वकरिणां वायसविद्योत्तरं च ततः॥ ११॥
पाको नक्षत्रगुणास्तिथिकरणगुणाः सधिष्ण्यजन्मगुणाः।
गोचरस्तथा ग्रहाणां कथितो नक्षत्रपुरुषश्च॥ १२॥
शतमिदमध्यायानाम् अनुपरिपाटिक्रमादनुक्रान्तम्।
अथ श्लोकसहस्राण्याबद्धान्यत्र चत्वारि॥ २२॥
इति ग्रन्थानुक्रमणी।
श्रीवराहमिहिरविरचिता बृहत्संहिता समाप्ता॥

প্রিণ্টর শ্রীক্ষেত্রমোহন মুখোপাধ্যায়
সরস্বতী যন্ত্র ২০নং শ্যামাপুকুর লেন।